

VERES PÉTER
FALUSI KRÓNKA

BUDAPEST
MAGYAR ÉLET KIADÁSA

EZ A KÖNYV MEGJELENT 1941 ŐSZÉN
A MAGYAR ÉLET IRODALMI KIADÓ-
VALLALAT KIADÁSÁBAN; KÉSZÜLT
APES'I LLOYD-TÁRSULAT KÖNYV-
NYOMDÁI AIÚHELYÉBEN, (IGAZGATÓ -
IFJ. KERTÉSZ ÁRPÁD). A KIADÁSÉRT
PÜSKI SÁNDOR DR. FELEL A BORÍTÓ-
LAPON FÁY DEZSÓ EREDETI RAJZA-

AJÁNLÁS.

Ez a könyv elejétől végig valóság. Az emberek élők vagy már holtak, de egytől-egyig valódiak, a leírt élet igazi élet, és az események is megtörténtek.

De azért ez mégsem történetírás. Nem annyira okmányokból, mint inkább a saját emlékezetemből és ma is élő öreg emberek elbeszéléseiből próbáltam felidézni az elmerült multat. Nincs is más célom, mint egészen hiteles tudósítást adni egy tájról, egy korról és arról a népről, amely megülte ezt a tájat és átélte ezt a kort.

Kínos gondossággal ügyeltem hát arra, hogy csak az igazat írjam. Ha mégis valahol hiba volna, annak az az oka, hogy a munkatársaim, akik ugyanilyen kínos gondossággal törekedtek az igazságra, néha csak hitték, hogy az igazat mondják.

Az emlékezet — tudjuk — nem egészen megbízható vezető, összezavarja a vágyakat a valósággal. De ez nem olyan nagy baj, mint a kicsinyes bftümolý hiszi. Mert ha valami mint tény nem igaz, akkor mint vágyálom igaz. A népi emlékezet akkor is valóság, ha nemcsak tényeket, hanem vágyálmokat is őriz.

Mert valaki nekem mondhatta volna, hogy leütötte az ispánt, pedig nem ütötte le. De az biztos, hogy le szerette

volna ütni. Ezért őrzi emlékezetében a vágyat mint tényt, így, ha nem a tény, akkor az ok a valóság. Az ütésre biztosan oka volt.

Ami hát nem igaz történetileg, az igaz lehet lélektani és szociológiai oldaláról. Az okmányokból való történetírás se különb. Ott nem az emberek, hanem az okmányok hazudnak. Illetve az okmánycsináló emberek keverik az igazságot a hazugsággal. Máskülönben miért is veszekednének annyit a történetírók és miért kezdik mindig újra.

Nem aggódomhát azon, ha néhol nem tudom kideríteni a való tényállást. Utána nézhetnék az akták közt, de minek? Megelégszem a szociológiai és lélektani igazsággal is. Én nem bíró vagyok, hanem író. S az én bíróm az olvasó.

VERES PÉTER.

PARASZTOK FÖLD NÉLKÜL

I. RÉSZ.

Az ősidők.

A régi dolgokról keveset tudunk. De In nem is nagyon kutatom. Az okmányok ellentmondanak egymásnak, áé ellentmondanak az okmányokat lapozgató és a hézagokat képzelettel kitöltő tudósok is. A határon hajdan sok falu feküdt, és sok földesúr osztozott. Minden partosabb helyen egy-egy jobbágyközség volt. Végül aztán az elpusztított falvak lakói, valamikor a török időkben behúzódtak a Kadarcs-folyó, Lesi és Nagyszik tavak által körülfogott sziget-szerű porongra. A faluból ma is gátakon lehet kijutni. Lesigát, Cipógát, Aradi-gát, Daru-gát, Fűzfás-gát: az országuiak és határu iák ezeken vezetnek keresztül minden irányba.

A határon itt éppúgy veszekedtek és verekedtek, mint az ország s talán a világ minden községében. (Már a görög őstörténet is tele van apró határperrel.) Az urak eleinte hajdúkkal és fegyveresekkel, később jogászokkal és pecsétes okmányokkal, a parasztok és a pásztorok meg isztikékkal, füttykösökkel és juhász-kampókkal hadakoztak a földért.

Itt, Debrecennel volt sok baj, mert Debrecen mindent magának akart foglalni. Meg is van a látatja: 70—80 kilométerre terjed a halára.

Mert Debrecen úgy csinált a török alatt pusztasággá változott Észak-Tiszántúllal, mint az angol a felfedezett üres világgal. Mivel nem talált senki mást, mint néhány pásztor-kodó vadembert, hát kidugta a zászlót, illetve magyar módrn „csóvát lökött“ („csóva“ nemcsak tűzcsóva

hanem földkupac is) a más földjére és odahajttatta jószágait a pásztorokkal, akik mindig nagyon szerettek „új föld“-re menni a nyájaikkal. Mert az új legelőt, még ha nem is jobb mint a régi, a jószág nagyon szereti. Mindig oda „kácsing“, ahol még nem járt. A régi világban azért is nem szerettek határt csinálni a legelőn, mert a jószág mindig másfelé kíváncszott, és vitte magával a pásztort. Az igazi jó pásztor-ember, aki szereti a jószágot, megyen utána. A jószágban pedig a vágy végtelen mindig új és új legelők után, s a jó pásztor, ahogy errefelé mondják, „szeretné felfűjni“ őket, hogy kövérek és formásak legyenek. Egyetlen törvény, hogy a marha nem szeret járni a birka nyomán. Nem állja a szagát. Ez a nomádélet törvénye és „dinamiká“-ja.

Megtörtént hát itt is, hogy az agyafűrt okoskodásokkal teletűzdelt határjogi okmányok megerősítésére, nemcsak a pásztorok kampója akadt össze, s a határt nem ismerő pásztorokat nemcsak a két város előljárói botoztatták meg, hanem az újvárosi parasztok egy debreceni embert, a Kőudvar-dülőben az eke elé kötözték. Máskor meg az is megtörtént, hogy a Nagyszállalom tövébe, amely épen a határon fekszik, Debrecen csárdát építtetett. Erre Újváros a halom északi oldalára másik csárdát csináltatott. A halom persze csak akkora, hogy egy jó bagós ember átköpné rajta, így aztán mindegyik csárda megbukott, hiszen sem falu, sem szántóföld és tanya nem volt a közelben, egyedül csak a juhászok jártak arra, azok is csak nyáron. Pénzük meg ezeknek is csak legfeljebb birkanyíraskor és az őszi báránylvásár idején volt, de akkor is kevés.

Nem kutatom hát a múlt rejtelseit, elég ha csak annyit mondok, hogy ha jó tájtörténész módjára dicsekedni akarnék a falum múltjával, nagyon is dicsekedhetnék. Már az is érdekes, hogy a falumat városnak hívják. De ezentúl bizvást elmondhatom, hogy falum története a magyar nemzet története. Olyan gazdáink voltak, akiknek a nevei a magyar történelmet jelentik. A legrégebbi okmányokból ismert gazdánk, a Csák Máté családjába tartozó Darahy Lengyel volt. Voltunk a debreceni Dósaké, a Gut-Keledéké, Brankovics vajdáé, Hunyadi Jánosé, Corvin Jánosé, Zápolya Jánosé, Enyingi Török Bálinté, a Zeleméryekó, vagyis Lorántífy Zsuzsannáéké, Lónyay Anna, vagyis előbb Kemény Jánosné, később Wesselényiné asszonyé, Rákóczi Andrásé, Károlyi Sándoré. (A majthényi Károlyié; ez kapta meg a

Rákóczi Andráséti). Hol egészen, hol részben ezek voltak a gazdáink. Átmenetileg még a híres rabló, Móré László is kapott belőlünk.

Végül aztán 1755-ben állandó és végleges gazda ígérkezett, mert a kincstártól sikói Andrassy Zsigmondné vásárolt meg bennünket 84.000 lallérért. Egy kis részt, kb. 1000 holdat meg egy Fáy-fiúnak adott Mária Terézia, állítólag egy táncért. Az apró-cseprő zálogjogos birtokosokat, akik hol egyik, hol másik tagot bírták, hol egyik, hol másik földesúrtól, a kincstár most már végleg eltávolította, és a majdnem 50.000 holdas határt egyetlen uradalommá egyesítette.

A sikói Andrassyak magvaszakadtával az egész nagy birtok Ferenc császárra szállt vissza, aki 1798-ban Semsey Andrásnak adta. Hogy miért, azt nem tudom, és nem is kutatom. Már mondtam, hogy az okmányok úgysem egészen megbízhatók. Néha a valóságot mondják, néha meg a valóság eltakarását célozzák.

Ekkortól kezdve a falu és a halár, az ezer holdas Fáy-birtok kivételével a Semseyeké. A szabadságharc után, amikor a Semseyek kiadták a jobbágyak részét, így alakult a határ képe:

összes terület 45.111 kát. hold. Ebből Semsey-bMok 38.409 kát. hold. Fáy, később Steinfeld-birtok 1000 hold. 603 holdon a falu feküdt, 2842 hold úrbéri legelő, 2257 hold úrbéri szántó. Ezen osztozott a lakosság 48 után, amikor még csak 4—5 ezer lehetett, s ezen kellett volna élnie még 1910-ben is, amikor ez a hitbizomány még érintetlen egységben állott, de a lakosság már meghaladta a tizenkét-ezret.

*

Negyvennyolc előttről hát nem írok semmit. Ahogy a tudós mondaná: „nincsen támpontom“. József Atilla megmondta egyik versében: ... „szállásainkon éhínség, fegyver, vakhit és kolera dúlt“. Ezt okmányok nélkül is tudjuk, de okmányok is bizonyítják. A mi történetünk, a munkássá lett szegényparasztok története 48 után kezdődik.

A szabadságharc itt nem sok vizet zavart. 1848 közepe a falu a Kossuth Lajos személyes felhívására kiállított 100 nemzetőrt és 35 honvédet. Az előbbieket áldomásból a község gazdagabb polgárai fizették, az utóbbiak toborzási költségét pedig a község. Az összes költség 4730 váltó fő-

rintot tett ki. 49 elején meg a helyi tűzkárosultaknak fizetett a község 8000 forintot. Ugyanekkor Klapka serege viszszaosztottatván a Tisza baloldalára, tartaléknak ide rendeltetett a nánási mozgó őrszázad és egy üteg tüzérség. Ezek élrelmezése is a község 'terhe lett. Tavasszal egy zászlóalj szerb fogoly érkezett. Egy font kása (kásánál egyebet nem számol a krónika) ekkor 20 krajcár volt, 5 fogoly napi élrelme eszerint 1 forintnál többbe került, így mondja ezt a krónika, és miért kételkednénk benne. Fogoly és kása már évezredek óta összetartoznak. Hogy Összesen mennyibe került a foglyok eltartása az újvárosiaknak, azt nem lehet megállapítani, mert 2 hónap alatt csaknem az utolsó emberig elhalt a tábor a kolera következtében. Persze a falusiak közül is sokat elvitt a kolera, bizonyára többet, mint a szabadságharc, így mondja a krónika, és ebben sem kételkedhetünk, mert nem volt érdeke senkinek, hogy ne az igazat írják. Ebben az évben kellett kifizetni a már régebben folyó urbáriális-per költségeit is. Azután május közepén *„a nyíregyházi mezőre fölös számú ökröket hajtattott el innen a magyar tábor fizetség nélkül“*. 49 nyarán pedig megjött Paskievich pátense, amely *„nagy büntetések kilátásba helyezése“* melleit arra hívja fel a falu lakosságát, hogy a *„vétkes tévedéstől visszatérjenek“*. De bizonyára nem fogadiák meg a szép szót. mert egy hónappal később megjött a rendelet, amelyben 3000 kenyér és 800 porció széna, meg aztán 10—10 marha és 30—30 előfogat küldését rendelték el. De itt már szószerint kell idézni, mert ez többet mond a parasztok 48-áról, mint a 12 pont és Kossuth szónoklatai. Vagyis: *„A következő napon délután jött egy futár Debrecenből a városi tanács levelével: mely által ez „Isten szent nevében“ másnap (júl. 5.) reggelre 150 szekeret kér tőlünk üres zsákokkal. Mikor itt is, ott is elvégezte a dolgát Czedadjeff, tovább ment a seregével, előbb azonban még ígéretet tett a környék népe előtt, hogy a vidék legkeményebben fog általa megbüntetténi, ha rendeleteinek nem lenne foganatja. E parancs kinyomatása előtt még bizonyos élelmiszereket követel Újvárostól, és a megbízott a 229 kenyér, az 500 zsák zab, a 790 szénarészlet, a 10 marha és 80 itce (72 liter) pálinka átvételéről ki is adta a bizonyítványt. Ugyancsak júl. 5-én késő éjjel jött Kiss Ernő parancsnok rendelete (ez már a magyarok oldaláról) 2482 köből 12 mázsa) széna iránt. Másnap reggel még el sem in-*

dultak a rekvirálók a városházáról, már ott várakozott a hírnök főbíránkra, hogy átadja neki az orosz sereg parancsnokától hozott levelet, melyben az 506 kenyeret, 1 q szalonát, 221 köböl zabot, 15 marhát követel Újvárostól. Három hét multával egy nagyobb moszkovita sereg közeledett helygünk felé, mely augusztus i-én mar be is vonult ide: a 15.000 főnyi tábort szállással és élelemmel kellett ellátni. Gróf Zichy Ferencz országos főbiztos (ez nem a magyarok, hanem az osztrákok oldaláról), bár kimerült már e vidék a sok rekvirálás miatt, — másnap, 8000 köböl gabona sürgős összeszedését és az orosz segédhadsereghez 2 nap alatt 500 szekérrel beküldését rendette el. összegyűlt-e a gabona: nem tudom, de meglevő nyugtatványaink bizonyítják, hogij előbbi rekviratumokért 2633 frt. 16 krajcárt vett fel főbírónk az orosz sereg hadműködési pénztárától 1849 szept 29-én... míg az ezévi aug. 1-én idejött jnuszka tábornoktól rekvirált terményekért és termékekért 2000 pengő frt-ot kaptunk. (A gazdagabb Szoboszlóról csak 5621 frt. 21 kr.-nyi értékű tárgyat és gabonát vitt el az orosz sereg!)

Itt megszakad a krónika, s csak annyit tudok még meg belőle, hogy 1849-ben körülbelül 20.000 forintnyi háborús kár érte a lakosságot a megfizetetlen rekvirálások miatt, meg hogy a nyíregyházai tábor részére elhajtott ökrök árát nem fizették ki soha.

Ezenkívül még azt is megtudom, hogy „az orosz tisztikart 1849-ben a Semseyek nagy kastélyába szállásolták el. Elvonuláskor földesasszonyunkat is magukkal vitték a tisztek, mert Szemere Klára úrnő hivatlan vendégeit itt többször is rendreutasította magyartyalázó beszédekért... de a Vinnyó nevű csárdától visszabocsátották, mert egyik főtisztijüket valaki (szájhagyomány szerint az újvárosi főbíró) lelőtte a kukoricásból.

Ezentúl már csak annyit tudok a szabadságharcról, amit nagyanyám mesélt, hogy a muszkák megették még a szappant is, mert azt hitték, valami jó enivaló, vaj vagy sajt vagy efelé.

És azt tudom, de én már a magam fejtől, hogy ezért nem volt a régi időkben a parasztokban se igazi katonai, se igazi nemzeti szellem.

A végnélküli per: kié a föld?

Az úJVárosi parasztek nagy harca a földért még 1820 táján kezdődött. Előzőleg a régifajta határperük Debrecen városával sok verekedés és pereskedés, sok család és család után még 1795-ben békésen végetért. A vitás hortobágyi részen 1795 április 5-én a peres felek, már mint Debrecen és Újváros képviselői és meghívóit tanuk, vagyis 2—2 szoboszlói és böszörményi szenátor előtt a Hortobágy partjától, a Karacsonyfoktól kiindulva a Nagyszálkahalomig nyílegyenes vonalban 22 határdombot hányattak. Innen tovább, a Kadarcson keresztül, ismét 22 dombot hányattak, összesen 8459 becsi öl, vagyis kb. 16 kilométer hosszúságban. A vitás terület 4000 hold lehetett, amelyet okos, barátságos megegyezéssel két részre osztottak.

Nem ment azonban ilyen szépen az úrbéri per, amelyet a saját földesuraikkal folytattak.

„Ha per — úgymond — hadd legyen per“, azt mondják, ez a magyar ember természete. Én ebben nem hiszek. Mert ha elolvasom az újvárosiak aktáit a nagy perükről (s ilyenekkel tele volt akkoriban az ország), hát bennem is felforr az indulat, hogy „de a hétszentségít, ebbe nem lehet belenyugodni“. A magyar parasztek ugyan soha se barátkoztak meg a hűbériséggel, lélekben soha se fogadták el, hogy a földhöz annak is lehet köze, aki nem műveli. S ha mégis bírósághoz, kormányhoz, királyhoz jártak kilincselni, hát nem azért jártak, mintha valaha elismerték volna, hogy ezeknek a hatalmaknak joguk van a föld dolgában intézkedni, hanem azért, mert nem érezték elég erősnek magukat, hogy ők tegyenek igazságot. Az uraknak

poroszlóik, pandúrjaik, jogászaik voltak, s hozzá deresük és pallosuk is volt, nekik meg csak az a vak hitük, hogy a föld javaihoz nekik is joguk van.

Erre világos bizonyíték, hogy semmiféle hatalom ítéletébe nem nyugodtak bele, nem fogadták el, hogy az ítélet igazságos volna, és mindig újrakezdték a pert. Ha lélekben valaha behódoltak volna a hűbéri rendnek, akkor nem pereskednek, hanem elfogadják azt, amit nekik adlak.

Ezt a vak hitüket, ha más mód nem volt, néha bíróság útján próbálták érvényesíteni. Ennek a pernek az összes iratait lehetetlen itt idézni, mert szörnyű nyelvezetével kínpadra vonnánk az olvasót, de a lényegét mégis elmesélem, hadd lássa mindenki, hogy a politikai szabadságharc mellett hogyan folyt a harc a politikai jognál a parasztnak sokkal fontosabb és kedvesebb földért.

A „*balmazújvárosi úrbéri megigazítási per*“ aktáiból nagyjából ezt olvashatjuk ki: 1817-ben úrbéri rendezést csináltak. Ez 1820-ban fejeződött be. Kiadtak 100 úrbéres és 11V2 „beneficiatus“ telket. (Ez a beneficiatus föld az egyházaké, papoké, jegyzőé, községé.) Minden telek után kiadtak 28 hold szántót és 12 „*embervágó kaszálót*“. (Ez is egy-egy holdnyi, mert egy ember egy nap egy holdat kaszál le.)

A vitát már ekkor a földesúr kezdte. Azt panaszolja az úriszékhez küldött beadványában, hogy a jobbágyok felakadtak abban, hogy a holdakat az elsőosztályú földek-nél 1100 négyszögöllel mérték ki, és követelik, hogy 1600 öllel mérjék, mert az egy igazi hold. Kéri hát a földesúr az úriszékét, hogy állapítsa meg véglegesen, hogy hány ölet számítsanak egy holdba, nehogy emiatt nyugtalanság támadjon.

Az úriszék meg is határozta ezt úgy, hogy az elsőosztályú szántókat 1100 öllel kell kimérni, a másodosztályút 1200-zal, és így tovább. Természetesen a „nemes vármegyében bevett szokás szerint“, vagyis a szomszédos igazságtalanságokkal igazolja az itteni igazságtalanságokat. (Hogy a szintén szomszédos szabad hajdú városokban „köblös“-ök, vagyis 1600 öles holdak vannak szokásban, arról nem beszélnek, hanem csak a nemes vármegyéről, amely a mi számunkra abban az időben, amikor még Hajdú megye nem volt, hol Bihar, hol meg Szabolcs volt.) Ugyancsak a kaszálók, amelyek elsőosztályúak, mert

évente kétszer kaszálhatok, szintén 1100 öllel adassanak ki — így rendelte az úriszék.

Ezek a határozatok később a megye törvényszék és a consilium intézménye által is megerősítettek. De itt már szószerint idézni kell: *„Az eddig elmondottakból két dolog tűnik ki: 1. hogy azon kaszálók is, amelyeket 1820-ban a proportiókor kaptunk és amelyeket az 1887-ben megkezdeti tagosítást és elkülönítési perig bírtunk, mind a legjobb minőségűt kétszer kaszálható 7. osztályú földek voltak, és 2. hogy e legjobb minőségű földekből a kaszálók, magának a földesuraságnak javaslata folgtan, a szomszédos és ugyanily természetű földet bíró községekben történt kiadások szerint 1100 öllel adattak ki. Előre számíthattunk tehát, hogy majd a tagosítás és elkülönítés bekövetkeztével az 1836. X. t.-c. 6. § b) pont értelmében úgy szántó, mint kaszáló földekben szintén 1100 öles holdak fognak kiadatni.”**

Értsük meg a dolgot: itt a parasztok már belenyugodtak az 1100 öles holdakba, holott ilyen holdak nem is léteznek, csak az agyafűrt jószágigazgatók fejében, mert az ilyen hold nem is osztható el rendesen. A valóságos hold így oszlik: 1 kát. hold 1600 öl; ebbe egy köből búza vetőmag kell. Ha ebből egy negyedrészt elveszünk, marad „háromvékás“, vagyis egy magyar hold, 1200 öl. Ez tovább oszlik kétvékásra (800 öl) és egy vékásra (400 öl), s még ez is osztható négy-, vagy akár nyolcfele is, 100, illetve 50 öles parcellákban.

Az 1100 öles hold azonban oszthatatlan, mert fél- és negyedöles egységek bonyolítják a számolást, ami az írástudatlan parasztok között kész zűrzavar. S ami a fő baj: lépéssel nem is osztható, mert tizedekkel kellene mérni és számolni.

De, mondom, a parasztok már ebbe is belenyugodtak. Csakhogy, amint majd kiderül a későbbi újrarendezésnél, kb. 1837-ben az elsőosztályú földek helyett másodosztályú, s az 1100 öles kaszáló helyett 800 öleset adtak.

Ez már a „reformkorszak“ volt. Ekkor kezdtek a földesurak komolyan gazdálkodni, ekkor építették itt is a 3 és 4 emeletes magtárakat, amelyek még ina is uralják a tájat, mert messze látszanak a síkon. Munkás és cseléd volt bőven, mert a 100 jobbágytelek mellett 735 földnél-

küli zsellérporta volt. Így valósították meg földesuraink Széchenyi programját: kiszorították a parasztokat a földből.

Mert volt aztán itt baj még ezenfelül is. Egy bizonyos számú rendelet szerint a lakosságnak kiadatott 5893 hold legelő. Ezen a legelőn, mint az okmány mondja, *„a földesuraság soha egyetlen barányfiat sem legeltetett 1837-ig“* (T. i. mert nem volt joga hozzá.) Mégis a 1837-es rendezés után, a földesúr szelése után 4100 hold föld fennmaradt, amelyet a földesúr magának megtartott. *„Az 1817 június 12-én kelt úriszéki jegyzőkönyv szerint a földesúr a beneficialis telkeken kívül 11.000 hold földdel kívánja a lakosokat boldogítani, s az lett belőle, hogy a tagosításkor magunk törvényes illetőségét is visszatartotta.“*

De még ezzel sincs vége. 1818 böjtmás hava 26-án felvett jegyzőkönyv szerint nádlási, gyékényvágási és gazolási joguk is volt a jobbágyoknak. Ez megint 308 hold és 744 öl, amelyen szakértők szerint 104.348 kéve nád és ugyanannyi gyékény és gaz is termett. 1837-ben ettől is elestek.

Már most a beadvány szerint: *„A tagosítást és elkülönítési per 1837. évben bekövetkező, az a kérdés, hogy tehát addigi illetőségünket mind kiadta-e a földesuraság, úgy, amint azt az 1836. X. t.-c. 6. § b) pontja parancsolja“.* Azután: *„olyan minőségű földeket adott-e, mint előbbi földjeink voltak?“* És végül: *„0/17 mértékben adta-e ki azokat, mint ahogy az 1836. V. t.-c.-ben meg van határozva?“*

Ezek nagy kérdések, mert hiszen a halárunkban ma is az egyik hold föld 2000 pengőt, a másik meg 500 pengőt ér. Az egyikből 10 holdon megél egy család, a másikkól 50 holdon is éheznek, ha rossz esztendő jár.

Ekkor a helytartótanácsához folyamodlak. Ez új tárgyalást rendelt el. Az új tárgyalást 1840 március 16-án tartották meg. Ezen a tárgyaláson a következő oszlást rendelték el: 100 telek után, 1100 öllel számítva holdját, a jobbágyi illetőséget 2800 holdban adták ki, holott a rendezéskor (1820-ban) 2824 hold volt kiadva. Hiányzik tehát 24 hold. Továbbá I. osztályú szántóföldjeink helyett a Vinnyó-dülőben II. osztályúakat osztottak ki, de csak 1100 öllel, holott az 1836. évi V. t.-c. szerint a II. osztályúakat 1200 öllel kellett volna kiadni. Ebbéli fogyatkozásunk tehát 86 hold és 800 öl. A kaszálóból is hiányzik egyszer 5 hold, más helyt 905 hold. Azonkívül az I. osztályú kaszálók 1100 öl helyett 800 ölelkel letek kimérve, holott

az 1836. V. t.-c. szerint 1100 ölnél kisebb holdat soha, sehol, semilyen jó földből nem szabad kimérni. Hiányzik tehát minden kaszálóból 300 öl, összesen 364 hold. A legelőből adtak 100 telek és 11% beneficiatus telek és 736 zsellértelek után, de ezt is csak számokban 3456 holdat. Tettlegesen pedig ki van adva 2092 hold, mert 1364 holdat örökös víz, vagy terméketlen sárgaföld borít, melyek az 1936. évi X. t.-c. g) pontja értelmében már a mérnöki munkálatból is mint egészen és örök időkre hasznavehetetlenek, kihagyandók lettek volna. (Élő tanú vagyok rá, hogy a Magdolna-tó, Nagyszik és Kisszik ma is terméketlen sziktavak. A Kisszike különben házakat építettek azóta, de még most is fátlan. Még a tamaris, sőt a fűzfa is csak kínlódik benne.)

Akkor megint a helytartótanácsához fordultak. Az még 1840. évben elrendelte, hogy a hiányzó földeket ki kell adni. Mégis csak a szántókat és a kaszálók egy részét adták ki. 1200 rész kaszáló megmaradt 800 ölesnek. S hogy ezt a helyi hatalmak csinálták, azt a beadvány nagyon is erősíti, mert mint mondja, *„azt fel nem lehet tenni egy legfőbb kormányzétről (minő a főméltóságú helytartótanács volt), hogy az 1817. és 1836-os rendezési törvények ellen rendelkezék“*. *„Ily feltevés egy főkormányzék tekintélyét és számtani felfogását nagyon is megingatná“* — mondja az irás.

Amint az előbbi bonyolult számításokból látjuk, az itteni parasztok között voltak, akik — hála a református iskoláknak — már elég jól tudtak számolni. Mert igaz, hogy a beadványokat hivatásos jogászok szerkesztették — ez meglátszik pocsek nyelvezetükön —, de az adatokat maguk a parasztok adták. Azt már én tudom, hogy a földek minőségének, értékkülönbségeinek az elbírálásához a legfurfangosabb jogász is hatökör a földet tényleg művelő parasztok mellett. S hogy ilyen jól értették a parasztok a dolgaikat, azt meg a közös ügyeiknek, bajaiknak köszönhetik. A jobbágyközség még valódi közösség volt, amelynek szüksége volt parasztvezetőkre és ki is nevelte azokat. Az uraknak viszont még nem volt szükségük politikai korlesekre, s így nem romolhattak úgy el, mint ma.

Ráadásul, bár a helytartótanács elrendelte, hogy a végrehajtott új rendezést hozzá terjesszék fel, ezt a törvényzék elmulasztotta, pedig a jobbágyok azon frissiben,

1841 nov. 19-én óvást adtak be az új rendezés ellen.

„Sőt a rosszakarat még arra is vetemedett, hogy városunk lakosságának nevében a törvényszékhez egy hamis levelet íratott, amelyben a tagosítással való teljes megalégedés és belenyugvás fejeztetik ki s erre a törvényszék a pert be-rekesztette, és ez így hevert 1857-ig.“

Érted-e ezt mai olvasó és mai magyar ember?

Hogy 1841-től 1856-ig mit csináltak az újbárosiak, azt nem tudom kideríteni. Csak arra van bizonyíték, hogy nem nyugodtak bele, mert 1848 tavaszán, nyilván a 48-as alkotmány híre után, még instanciáztak, V. Ferdinándhoz fordultak úrbéri földjeik dolgában.

1856-ban azután, amikor az úrbéri törvényszék Debrecenben megnyílt, azonnal megkezdték a pert. Hogy osztrák vagy magyar-e a bíróság, nem törődtek vele. Többrendbeli tárgyalások, ítéletek és fellebbezések után elérték azt, hogy egy hites mérnököt és egy szolgabíró-t küldtek ki, hogy a *„megigazításhoz szükséges elővizsgálatokat megtegyék“*.

Az elővizsgálatok után helyszíni szemlék, tanúkihallgatások és jegyzőkönyv-felvételek következtek, amelyeknek a felvétele, megszerkesztése és bemutatása 1858., 59., 60. és 62. években meg is történt. Persze, az is kiderült, hogy az újbárosiaknak igazuk van.

Közben egy kis változás történt. 1861-ben a politikai viszonyok megváltoztak, az „alkotmány“ helyreállott és Újbárost visszahelyezték Szabolcs megyébe.

Persze, akkor ők is a szabolcsmegyei bírósághoz fordultak, s a régi törvényekhez, rendeletekhez és tanukhoz szereztek még újabbakat is. Pl. az 1852. évben működő cs. és kir. becslő bizottság is II. osztályúnak minősítette a nekik I. osztályban kiosztott földeket. Ugyancsak a szomszédos földek birtokosai, a debreceni polgárok is.

Ezek után az történt, hogy 1868-ban, tehát mindjárt a kiegyezés nagy öröme után, a megyei törvényszék a keresetet elutasította. Közben, persze a visszatartott földeket a földesúr használta, az újbárosiak pedig számolhatták a kamatos kamatával csillagászati számokig növekedő összeget, amit a sok nádért, szénáért és terményért kapniok kellene. Erre semmiségi panaszt nyújtottak be.

„Ezekből bárki látni fogja, hogy keresetünk nem igaztalan, nem föld foglalási szándék, nem önámítás, sőt be-

láthatja minden ember, hogy keresetünk törvényes, igazságos, melyről lemondani (vagy azt odaengedni) egy volna a szegyen és gyalázattal. Ugyanezért perelni fogunk, bármilyen áldozatba kerüljön az, míg törvényes keresetünk megítélve nem lesz. Balmazújváros, 1870. aug. 15. Halász Gábor, Harangi István, Bagi Imre, mint a per folytatására meghatalmazottak. Szabó Ábrahám, köz- és váltóügy véd.“

A bírósági úton kívül azonban politikai utakon is próbálkoztak. Hartman István személyesen volt Ferenc József-nél a kiegyezés előtt ebben az ügyben. 1865-ben Semsey Albert, a földesúr, viszont így nyilatkozott: *„Perelnünk kell a legvégsőig, hadd lássuk meg, hogy Ferencz József császár uralkodása alatt törvény-e a törvény, vagy pedig csak viasz, amit a politikai hangulatok szerint lehet változtatni.* Ebben az évben állítólag 5000 pengő forintot szedett be a községi előljáróság a perre, ami azt bizonyítja, hogy az előljáróság akkor még nem az államé volt, s már nem is a földesuré, hanem valóban a lakosságé.

1873-ban már a képviselőházhoz küldik a kérvényt, amelyben egyebek között ilyenek vannak: *„... a nagy kiterjedésű földbirtokokat egyes idegen izraelitáknak adják ki haszonbérbe, s ezzel elzárják a nép előtt a szokásos kereset és megélhetés természetes forrását*“.

S aztán kéri, hogy ne engedjék őket pusztulni, *„vagy kétségbeesés szülte végletekre, merényletre vetemülni*“.

(Hej, de sok magyar kérvénynek volt már ez a végső indokolása!)

1874. IV. 28-án már 735 zsellér küld kérvényt egyenesen a magyar királyhoz, már mint I. Ferencz József-hez. Ebben elpanaszolják a zsellérek külön baját, hogy t. i. 1841-ben a legelőt közösbe osztották ki a jobbágyokkal, s hogy ebből mennyi hasznavehetetlen vízállás. S azután elmondják azt is, hogy *„mikor ellenvizsgálat indult meg, a lakosok közül többet a megye-börtönbe záratott az uraság több évre, ahol az igazmondásért botbüntetést is szenvedtek*“.

Aztán: *„földesurunk nagy befolyása alatt a bíróság mindig részrehajló lévén, kérelmünk mindig elutasított*“.

*„Az uraság néhány, csaknem az egész határt bérlő izraelita cselédjévé, napszámosává lenni kényszerítette a lakos-
ságot*“.

Hogy mi lett a per vége? Lapozzunk vissza néhány oldalt, ahol a határ elosztását írtam le. 2842 hold úrbéri legelő (harmada vízállás), 2257 hold úrbéri szántó (ebben

már benne vannak a volt kaszálók is), 603 hold falufekvési ez maradt a parasztnak a 45.000 holdas határból.

A nép közt pedig az maradt fenn, hogy Semseyék a per vezetőit lekenyerezték, a debreceni határban földet, a városban házat kaptak. S az igaz is, hogy elköltöztek innen. De hogy miért, senki sem tudja.

Gyermekkoromban még sokszor hallottam a pörről, de nem értettem miről van szó. Mi már beleszoktunk, hogy minden föld az uraságé, sőt még abba is, hogy zsidók béreljék. (Régebben görög bérlők is voltak, emléküket a Görög-tanya őrzi.) Pár évvel ezelőtt aztán, Pesten véletlenül találok az öreg Crouy István gróffal, a Semseyék rokonával, aki bizonyára haragszik rájuk, mert ideadott nekem egy számot, hogy ez alatt fekszenek a mi birtokperünk aktái. Keressem ki és indítsam újra a pört: biztos sikere lesz, mert ma már más világ van. Én az aktát nem kerestem ki, a számot is elvesztettem, de a pert azért folytatom. Csakhogy másképpen, mint az öregeink csinálták.

Pásztorélet, pásztorsors.

A mai ember, aki már csak fizetésből, munkabérből vagy a vagyona jövedelméből tud élni, elképedve kérdezheti, hogy hát akkor miből éltek apáink korában a parasztok, ha a földből ennyire kisemmizték őket. Hiszen nem néhány> évről, hanem félévszázadnyi időről van itt szó.

S aztán a jobbágyak még hagyján, azoknak csak volt egy kevés földjük. De jobbágytelek csak 100 volt, a zselérek száma pedig 800 körül járt. Ezeknek nem volt egy talpalatnyi földjük sem. A jószágaik számára kiadott közös legelő vízállás és vakszik volt, ráadásul a nádlási, gyékényvágási és gazolási jogukat is elvették.

Pedig közben ám gyorsan szaporodott a nép. Nem volt itt egyke, még ma sincs. 1840 táján, a kisemmizés idején 4—5 ezer lélek volt a faluban, 1870-ben már tízezer lakosról beszélnek a periratok.

Hogy csakugyan miből éltek és hogyan éltek, azt én is szeretném pontosan tudni. De csak sejtem. Mert ezt nem lehet elülni azzal, hogy pásztorkodtak és napszámra jártak. Akkor is otlmarad a kérdés: mi volt a bérük és hogyan éltek belőle?

Az biztos, hogy sok volt a pásztor. Akkor a Hortobágy még nagyobb volt, mint ma, mert csak a magva volt egy félországnyi legelőnek, amely Hajdúnánásnál és Tiszapolgárnál kezdődött és Csege, Újváros, Debrecen, Szoboszló, Nádudvar, Ladány határán keresztül, a Hortobágy és a Berettyó mentén áthúzódott Biharba, le-le Sarkadig és Gyuláig, meg Várad alá, a másik szárnya meg a Nagykun-ságon át, Békésen és Csongrádon át Vásárhelyig s még

azon is túl valahol a Maros mentén, Makó táján éri végei. Itt, Újvároson valóban sok pásztor volt, mert a 45.000 holdas határ nagyrésze akkor még legelő volt. De az volt a debreceni Elep, a böszörményi Porod, a nánási és polgári Rét is. Csakhogy mindenütt volt pásztornak való szegény ember felesen, s ha az újvárosiak át is mentek a határon, ide meg máshonnan jöttek. Tavaszi és őszi pásztorfogadások idején bizony fel-felsírt a látóképi, vinnyói, kadarcsi, meggyesi, nagyhortobágyi, kishortobágyi, koponyái, tirimpói, békési csárdában, hogy:

*Öcsó mán a pásztor
Nincsen becsülete
A nagy gazdák előtt
Mind huncut a neve.*

*Ha valamije van
Aszongyák, hogy lopta
Ha semmije sincsen:
Hogy elkorhelkotta.*

*Hát a szegény pásztor
Hogyne szomorkodna
Kicsinke a kenyér
Kevés a szalonna.*

Igen bizony, csak annak volt valamije, aki lopta, s akinek nem volt semmije, az valóban elkorhelkotta. Előbbiek voltak a szerencsés és ügyes számadók, akik összejátszottak a betyárokkal is, meg a szomszéd gazdákkal is, de még a kupecckel és bőrös zsidókkal is, és mégis a saját gazdájuk is megvolt velük elégedve. Nélkülözhetetlenek voltak mint jó szakemberek. A kezükön jól ellett a birka, finom volt a gyapjú, kövér a bárány, sokat fiadzuttak és szép malacokat neveltek a kocák, ők tudták, hogy melyik borjúból lesz jó bika, melyik csikóból lesz jó csődör és melyikből lesz a drága remonda. Ők ismerték fel, hogy melyik bárány alkalmas kosnak, melyik süldő magkannak. Tudták, hogy melyik tinó való ökörnek, melyik csikó igás vagy parádés lónak és melyik üsző fejőstehénnek. Tudtak gyógyítani és tudtak bérelni, sőt operálni is. Még a vásárban is helytállottak, százsorta jobban mint a gazdáik. Őket sokszor becsapták volna a kupeccek, mert vagy a jószágban, vagy az árakban, vagy egyikben sem ismerték

a dürgést. Ezért aztán elnézték nekik, hogy a bérben megszabott jószág helyett háromszor és hatszorannyi szaladgál a tanyában vagy a tarlókon, de még azt is, ha a saját jószágait hizlalhatták a gazdáétól ellopott takarmányon.

Ezek a számadók aztán nemcsak házat szereztek a faluban, hanem egynémelyike tanyát-földet vásárolt 30—40 évi szolgálat után. Még olyan is akadt a jó uraságoknál, hogy úgy megszokta a tanyai uralkodást, a bacsóságot vagy a számadóságot, hogy a saját tanyáját bérbe adta vagy a családja munkálta, ő maga pedig az uraság nyájait gondozta és irányította. Ahogy mondani szokták: „nem ereszt az úr“. Pedig ez csak mentség volt a világ ellen, a megszólás ellen. A parasztek azt mondták, bolond az, aki a magáé mellett az urat szolgálja, vagy talán éppen „zsidó kutyája“, (így hívták a zsidó bérlők cselédjeit.)

Ezek voltak a nagy és híres számadók, ezekre szólt a nóta, hogy ha valamije van, aszongyák, hogy lopta. Utóbbiak pedig azok a szegény bojtárok, aldk évekig szolgáltak, hol itt, hol amott, a jószáguk már fel is gyűlt egyszer-másszor. Negyven-ötven anyajuhuk, 3—4 kocújuk, 5—6 marhájuk is volt már, de mert számadó állást nem kaphattak, hát többször elpusztultak. A kevés számadó állást a nagy számadó dinasztiaik birtokolták sokszor emberöltőkön át, és az öreg bojtárok a megszorodott jószágaikkal nem tudlak mihez kezdem. Ők nem igen léphették túl a bérben megszabott tartást. Pár darab jószágra mé[^] adtak a számadók legelőt, de a többit el kellett adni. A pénzzel a szegény bojtár nem tudott mit csinálni. Földet, házat nem vehetett belőle, mert ahhoz kevés volt. Meg aztán el is távolodott a paraszti élettől, keserves dolog lett volna öieg számadó-bojtár létére mezei munkások közé kerülni. Se kaszáim, se kapálni, se szekeret rakni nem tud igazán: halálra macerálnák. A pásztorreményt se velette még el egészen, hátha beakad a szür valami jó helyre, és számadó gazda lehet belőle. Kemény pásztorbüszkesége még nem tört meg annyira, hogy paraszttá, vagyis napszámoszá legyen. De a pásztor jövőt nem látja tisztán. Ezért aztán néha-néha az összegyűlt pénzét elmulatja. Nem issza el, mint a részegesek, hiszen nem italos. Évente alig néhányszor jut italhoz. Olyankor, ha vásárba kerül vagy ha valamelyik gazda tele kulaccsal néz ki a nyájhoz. De ez ritka eset, s csak a

parasztgazdáknál történhetik meg; uraságoknál soha. A bojtárok pénzét hát a cigányok és az itt-ott előkerülő lányok teszik el. Mert az asszonyoktól távol élő bojtárok úgy vannak a nővel, mint a tengerészek: ritkán jutnak közel hozzájuk, s akkor mindent odaadnak értük^v. Akadnak, persze, mordszörű Öreglegények is, akik mert idejében nem jutottak asszonyhoz, később már elhúzódnak tőlük.

De még hagyján, ha helye akad a bojtárnak. A megmaradó jószágja jövőre újra megszorodik. Csakhogy az is megesik, hogy valamelyik Öregbojtár sehol sem kap helyet. A számadó-bojtárokból is csak egy-egy bizonyos szám kell. Annyi, amennyi nagy nyáj van a határban. A kőföregedők helyett, akiknek már sok a jószáguk és megnőtt a szarvuk, a nagy számadók, akik nem szeretik, ha belelátanak a kártyáikba és elsajátítják a tudományukat: kis bojtárokat fogadnak. Akárcsak az iparosoknál, ahol az inasoknak — míg inasok — fulladásig van dolguk, de a felszabadult segítők — munka nélkül lézengenek.

A számadók hát előléptetik a tavalyi kisbojtárokat nagybojtárrá, és új kisbojtárokat fogadnak. Tíz-tizenkét éves zsellérekölyköket visznek ki a faluból, akik tíz-tizenkét év alatt megint belenőnek és megjószaosodnak.

Ezeknek a bojtárkáknak igen kevés a bérük, pénz jóformán semmi sincs, csak kosztot s pár darab ruhát kapnak. No, meg aztán jószágot; báránykát, malackát, ki mit ó‘riz. Ezzel a bérből kapott jószággal kezdik s ha sokáig szolgálnak és szerencsájük van a jószághoz, majd tartást kapnak. Ha megellenék vagy megfialnak a jószágaik, szaporodnak évről-évre. Ha nincs szerencsájük, és eldöglik a jószáguk, akkor mindig újra kezdik. És ha semmiképpen sem tudnak zöldágra vergődni, akkor a tartásukat, legelő-jogukat eladják a parasztnak. Az ilyenek aztán már igazán szegénylegények, még ruhájuk sincs. Egy darabig még próbálkoznak, de ha nem sikerül a jószágszerzés, akkor napszámossá vagy uradalmi cseléddé vagy — betyárrá lesznek.

De még a jószágos bojtár is el-el jut erre a sorsra. Megtörténik, hogy egy-egy ősön már nem kapott teletést a debreceni gazdák aklaiban. Az igazi pásztor ugyanis télire nem a faluba hanem a tanyákra. Nyáron a számadja ki a legelőt jószágaiknak, télire pedig a debreceni gazdák adnak szállást és takarmányt.

Az a szokás erre, hogy a jószág kint telet az aklokban és féleresztes hodályokban, szabadon és kötetlen, mint talán Ázsiában. A gazda a városban lakik, a tanyán a majoros örködik. Nyáron dolgozik, arat, kapál, napszámol, a felesége a gazda baromfiját gondozza. Ezért kap lakást és tűzrevalót, meg a baromfiból valamelyes részesedést. Télen pedig kap hat vagy hét „minden3-t, (6 mázsa búza, 6 kg só, kása, szalonna), a teletős bojtár is kap ugyanannyit és együtt etetik, itatják a gulyányi marhát és ménesnyi csikót. Két ember elvégzi 100—150 darab nagy jószág körül a munkát, míg ha jászol mellé kötnék, 10—15 ember is kevés volna hozzá.

És ennek a két embernek alig kell bér. A majoros főleg a lakásért és a téli tűzrevalóért szolgál, a teletős bojtár pedig azért, hogy magának és jószágának téli szállása és kosztja legyen. Tavasszal a jószágával együtt megyén megint valamelyik számadóhoz.

Így megy ez évről-évre, amíg a felnövő kisbojtárok ki nem szorítják az öregebbeket és jószágosabbakat. Ezek aztán elkeseredésükben el-elpazarolják a jószágaikat, hiszen nem tudnak hova menni vele. Annyi pénzük nincs, hogy legelőt és takarmányt vásároljanak, de ha még volna is, hol kapnak istállót télire.

Eladják hát az őszi vagy tavaszi vásáron, Mihály napkor, vagy Szentgyörgy napkor, és bizony megesik, hogy egész életük keserves keresményét néhány nap, vagy néhány hét alatt elpazarolják.

Mit csinálnak ezután? Hosszú, szégyenkező kínlódás és többszöri nekikeseredés után vagy hazamennek a faluba napszámosnak, vagy bemennek valamelyik urasági tanyára komenciós cselédnek. Ha él még az édesanyjuk, az süt nekik és mos rájuk, amíg valamelyik szegény lánnyal össze nem teszik a szegénységüket. Megismerkednek valamelyik napszámos- vagy béreslánnyal, az öregek összebitoronálják őket, és ott ragadnak a faluban, vagy a tanyán. Ha pásztornak nem kellene, munkások vagy béresek, kocsisok lesznek.

Az ügyesebbek és azok, akiknek még valami jószáguk is maradt, jobban járnak. Ismeretséget tartanak a falusi lányokkal, jószágaikkal szívesen fogadják őket, benősülnek vagy házat vesznek, földet bérelnak, vagy kupeckodásba, esetleg fuvarozásba kezdenek, és így helyet foglalnak a

faluban. Az is előfordul, hogyha a falusi gazdák, a legelő társaságok vezetői látják, hogy jóra való emberek, egyiket-másikat megfogadják falusi pásztornak. Az én gyermekkoromban már sok ilyen félpasztt-félpásztor élt a faluban. Ha „beakadt a szűr“, akkor nyáját őriztek, ha nem: napszámra jártak. Persze, sokat kellett hallgatniuk, amíg ebbe a kettős életbe beleszoktak: az igazi mezei munkások gúnyolták őket. Ha egy igazi parasztnak nem fogott a kaszája, arra csak azt mondták, rossz paraszt vagy rossz a kuszája, de ha a pásztorból lett kaszásé nem fogott, arra azt mondták: „aha a gulyás, vagy a juhász!... nem a göröcsös bot vagy a kampó e hé.“

Az erős ember ezt is kibírta, és megmutatta, hogy a pásztort is kibírja azt, amit a paraszt.

Hogy a bojtárok így elvadultak és elidegenedtek a falusi közösségtől, annak nemcsak a pusztai élet volt az oka. A másik ok, a nagyobb, az volt, hogy rendszeresen a nagyon szegény napszámosok adták oda a gyerekeiket bojtárkának. Ezek a bojtárkák, amikor már megszokták a pásztoreletet és jószágot is szereztek, nem szívesen mentek haza télire az éhes családhoz, mert azok megették az ő kis jószágait is, és akkor minden tavaszon kezdhették újra: soha se volt semmijük. Ezért aztán a bojtárok, amikor már legénnyé serdültek egészen elvadultak, telelni a tanyaakra jártak, és vitték magukkal a jószágait is. Szüleikkel, rokonaikkal ritkán érintkeztek, ettől a számadók is visszatartották őket, mert nem szerették a semmitlen bojtárt. Az ilyen nem ura a jószágnak s ha „feljön a hava“, könnyen megugrik: nem köti a saját jószágja.

De nem is igen volt szükségük a falusiakra. Kevés ruhájuk volt, foltozni, mosni nem igen kellett. Télen nyáron leginkább zsíros gatyában jártak, s ha volt is kékgatyájuk, azt kiöblítette a számadóné is, vagy valami közeli tanyai ismerős asszony.

Kemény élet volt ez, nagyon is meg lehet érteni, hogy időnként, ha valami nagy bánat érte őket, ki-kirúgtak a hámból. Ha nem kaptak helyet és a jószágot el kellett vesztegetni, vagy ha a szerelemben szerencsétlenek voltak (a pásztoroknak a szerelem nagyobb dolog, mint az ass/onyok közt lebzselő parasztnak), esetleg, ha a jószágért számításán felüli árat kaptak, akkor bizony dongott alattuk a csárda

padlója, recsegett az aszlal és püffögött a mestergerenda. A kibúvó nélküli szegényélet ellen lázadozott ilyenkor bennük a szabad pásztor, és legtöbbször önmagát verte fejbe, mert ha elherdálta jószág-vagyonkáját, örökös szolgaság, cseléd-sors vagy napszámos élet várapozott reá.

A sokaság számára hát nem valami ragyogó élet volt ez a pásztor élet. Mostohaapám is pásztor volt és vagy húsz évig szolgált, közben ki tudja hányszor pusztult ki a jószágából, amíg végre majd mint uradalmi cseléd tudott venni egy faluszéli viskót, 150 öles vizes zsellértelken, kétszáz forintért vagy hasonló csekély összegért. Nagyapám pedig, aki világeletemben pásztor volt, s mint csikóösszamadó halt meg, egész életében nem tudott annyira menni, hogy az őseitől örökölt kadamarsparti zsellérviskót, amelynek tavaszonként a küszöbéig jött fel a víz, újra építhette volna. Csak legalább olyanra, hogy hat gyerekével s később hazaszorult unokáival megférte volna benne. A nagyobb fiúk még télidőn is kint háltak az ólban, amelyben pedig ritkán telelt saját jószág. Pedig nem volt se részeges, se könynyelmű.

Emlékszem, hogy mint tanyai gyereket hazahoztak néha engem is nagyapamékhoz. S nagyanyám, a számadóné asszony (csak szegény parasztok számadója volt a nagyapám, nem gazdag uraságé!), aki 6 gyerekére és egy-két körülte sündörgő unokára, meg aztán 3—4 bojtárra sütött, főzött, mosott és takarított, még arra is ráért, hogy eljárjon a vasúti pályaór feleségéhez mosni, meszolni és takarítani. A pályaór mihozzánk képest egészen nagy úr volt, és a felesége nagyon jó asszony volt. Mindig adott nagyanyámnak egy-egy fazék aludttejet, nekem pedig, aki a szoknyáján csüngtem, telerakta a gatyám szárát vagy a kiskötőm alját lehullott, savanyú, férges almával vagy éretlen szilvával. Nekünk még gyümölcsfánk se volt, mert még a szegények gyümölcsfáját, az eperfát is kiölte a víz. Tehenet is ritkán tarthattunk, mert nagyapámnak a tavaszonként kiadott bérelőlegből talyigás és hátaslovat kellett vásárolni. Tehénre már nem jutott. És én, a pásztorivadék, a bakteréknél ettem egyetlen-egyszer túrós derelyét, ami a szegény ember képzeletében olyan mesebeli étel, mint a csirkebecsinált, amit csak a gyermekágyas asszonynak főznek, s amiből a nagyobb gyerekek csak kanállal kapnak, kóstolóba, hogy meg ne ölje őket a kíváncsiság.

Nagyapámék, odakinn a nyájnál, persze, ittek tejet, de csak úgy, ha megfejték a gazdák teheneit. De ezt is csak a pár tavaszi hónapon át, mert ha elszáradt a fű, a tehenek is elapasztottak, és még a borjaikat is elrúgták. Ilyenkor puztán kenyéren, kásán, szalonnán, lebbencsen éltek. (Krumpli még akkor ezen a tájon kevés termett.) Ha volt dög, húst is ettek. Dögöt csinálni, mint hajdan, ekkor már nem lehetett. Szigorúak voltak a gazdák és belenéztek a pásztor bográcsába. A beteg jószágot jelenteni kellett, és néha még állatorvost is hívtak hozzá.

Télidőn meg úgy éltek az ilyen szegény pásztorok is, mint a parasztok. Görbével, laposmáléval pótolták a kenyeret, és főtt tengeri, meg főtt répa volt a csemegéjük.

A falusi számadók majdnem mind ilyen szegények voltak. Ezek már nem gazdagodtak meg, mint a hortobágyiak és az uraságiak. Akiket csak ismertem, a Harangiak, Kállaiak, Csákok, Nádasdiak, Veresek, Királyok mind szegények maradtak. Aki ment valamire, az átcsapott parasztnak és ott boldogult, ha szerencséje volt.

Néha ugyan hol egyik, hol másik összeszedte magát, de aztán jött egy dög vészes vagy takarmányinséges esztendő, keresztülsepert rajtuk és kezdhették előlről.

Az urasági és hortobágyi nagy számadók jobban boldogultak, mert amint már elmeséltem, a gazdáik is eiősebbek voltak. Elnéztek sok mindent, s ha egyik-másik számadó eleget lopott, szerzett vagy gyarapított: eladta, ami eladható volt, csak magnak hagyott néhányat. Csomó pénzt kapott, a föld olcsó volt, és ragasztott belőle néhány holdat. Ebben már megvethette a sarkát, mert takarmánya is termett, és elindult a szabad élet útján.

De a szegényebb számadók és a bojtárok csak felébe adhatták teletetni a jószágjukat, ha nem kaptak teletőhelyet és nem akarták elvesztegetni sem. Ez olyan rossz vásár volt, hogy ha közben valami vész jött, még a saját állományuk sem maradt meg fogyatkozás nélkül. A nővendékjószágot meg teljesen elvitte a feles.

Az úJVárosi pásztoroknak ezenfelül még más bajuk is volt. Hiába szaporodott meg néha a jószáguk, és hiába volt jó ára is, mert földet a határban egyáltalán nem lehetett vásárolni. Akinek sok pénze volt, elmehetett a debreceni, bősörményi és szoboszlói határba földet venni, de ott igen lehetett, csak egész tanyás birtokokat venni.

Magános holdakat ritkán adlak el. Volt egy olyan esztendő, amikor 25.000 forint volt a takarékbán, mert az újjvárosi határban nem volt föld eladó és a parasztek nem tudtak mihez kezdeni az összezsugorgatott pénzzel.

Az igazi, törekvő ember, aki a szegénységből kapaszkodik, legyen az pásztor vagy napszámos nem vehet tanyát egyszerre. Az úgy kezd, hogy amikor máj össze tud csinálni egy fél hold árát, megvásárol egy égés/holdat és majd „rákeres“. Folytatja a pászlorkodást vagy a napszámos életet, és majd kiforogja az idő. Vagy kifizeli vagy elveszti azt is.

Itt azonban, amint már írtam, nem volt eladó föld. A negyvenezer holdas nagybirtok mozdulatlan állott az első világháborúig, és a törekvő pásztorok sokszor elpusztultak, mert a jószágban felgyűlt vagyunkájukat nem vihették át a földbe. Jött a marhavész vagy a iakarmányinség, és elvitte.

Ilyen volt a pásztorok sorsa, de az életük, a munkájuk, a szolgálatuk sem volt különb. Igaz, hogy a parasztember, a mezei munkás, amikor a hosszú napokon át tartó kaszálás közben, úgy délfelé vagy estefelé a kaszája nem akar már fogni, sokszor rámutatott a csendesen legelésző nyájak mellett heverésző, botra támaszkodó, vagy talán éppen furulyázó és faragcsáló pásztorokra, hogy: *„hej, csak a pásztor embernél: van jó dóga“*.

Ez igaz is, arra a néhány tavaszi hétre, amíg a mező zöld, a fű virágzik, a tejelő jószág önti a tejet, a kicsikók borjúk, bányók, malacok a bőséges tejtől folyton alusznak, és a meddő is hízik a kövér, virágos mezőtől. Ilyenkor még légy sincs, és a jószág úgy gyűjti magára a télire való zsírt a virágzó mezőkből, mint a méhek a mézet. A hízó jószág sokat alszik, nagyokat nyújtózik, lustálkodik és keveset eszik. Ha van vele baj és bosszúság, hát csak az, hogy néha szeszélyessé válik, jön-megy, kíváncsiskodik, keresztülgázol a legkövérebb legelőn és mindig új mezőre vágyik. Olyan lesz, mint a bővérű nagylány, nem leli a helyét. De ez is ritkán fordul elő. Inkább csak olyankor, ha valami időváltozást érez. Máskor azonban úgy hever egész éjszaka és még a hajnali jártatás után is az álláson, alig lehet felverni, hogy elinduljon legelni. Még a ló is, az pe-

dig mindig tud enni, megragad egy-egy helyen, sokszor félnapokon és egész éjszakán át.

Ám ez az aranyélet nem sokáig tart. Amikor megjönnek az igazi nyári melegek, a tű száradni kezd, megkezdődik a nehéz élet. A tippan megveresedik, a bárányüröm megkeményedik, a porongok zöld foltjait úgy lerágja a jószág, hogy már csak a kutyatej sárga virága, a gelicetövis lila bokrai, az ördögszekér virágtalan fakó tüskéi és a felettük csószkődő pirosrózsájú, vagy bomladozó fehérpelyhü bogáncsok uralják a tájat.

A jószág ilyenkor még nem akarja elhinni, hogy elmult a jó világ és megy-megy, szüntelenül megy. Keresi a zöld porongokon a jóízű mezőket, a fehérvirágú bodorkát, a lilavirágú vadherét és a sárgavirágú sárkeletet. De ez már le van rágva, nem nő újra, mert száraz a föld, s továbbmegy, keresi a másik porrongon, vagy a másik lapos szélén, hogy hátha ott még volna mit harapni.

Most már aztán a pásztornak talpon kell lenni, teregetni kell, és „kézen jártaini“ a jószágot, mert kimenne a világból, és mégis éhen maradna. Hozzá kell szoktatni, hogy a kopár legelőn is szedjen valamit a hasába. Majd aztán megszokja a jószág a koplalást is. Belenyugszik a csendes éhezésbe, a bendője pedig, ami tavasszal úgy kitágul, hogy belefér egy rudas szénára való zöld fű, most megtelik egy marék szénával is.

Ilyenkor kezdődik azután a gulyások és csikósok számára a legnehezebb munka, a víz húzás is. Amíg a fű zöld, keveset iszik a jószág, meg aztán ha szomjas, talál vizet a laposokban is. De amikor elérkezik az az idő, amit a pásztorének úgy fejez ki, hogy: *„Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz, a szegény három is csuk a pásztorra víz“*, akkor mar vizet kell húzni, sok vizet, mert azon él a jószág.

Még jó, ha a kutak is ki nem apadnak, de forró nyarakon ez is megtörténik. Ekkor aztán, ha az egyik kútból kihúzták a vizet a sárig, menni kell a jószággal a másikhoz, amíg mindegyik nem iszik. Néha ezt csinálják egész nap: teregetnek egyik kúttól a másik felé. Amíg az egyik bojtár, meg a kisbojtár teregeti és előzi a jószágot, a másik elmegy előre vizet húzni. Telehúzza a vályút, hogy amikor megrohanja a jószág, legalább az eleje, a szomjosa ihasson, mert az üres vályún letaposná egymást. Sokszor már

előzni se lehet a gulyát és a ménest, és nemcsak hogy capon megy a kút felé, de a farkához rúg, és vágta lásba kezd.

A kúInai pedig tülekednek, marakodnak. A lovak csí-pik, marják, rúgják egymást, nyihognak és vicsorognak, a marhák meg szarvaikkal csinálnak helyet. Ütik egymást, csattognak a szarvaik, és egymás patájára lépnek a tolongásban.

A szegény bojtár izzad és húzza a vizet szakadásig, mert a szomjas jószág ott tülekedik a kútkáva mellett és nyálcsorogva várja, hogy folyjon a víz a csatornába. Ha nincs a csatorna bedeszkázva, már abba is beledugják az orrukat, hogy hamarabb ériék, és a kútba is belenéznek. Vannak olyan finnyás lovak és tehének, amelyek nem is szeretik a vályúban a többiektől összenyálazott vizet, hanem vagy a csatornából, vagy a zárt csatorna végén folydogáló érintetlen tiszta vízből akarnak inni. Sőt néha olyan tolongást és verekedést csinálnak, hogy abba kell hagyni a víz húzást és közékük kell verni, vagy pedig a másik bojtárt oda kell állítani örködni.

Még jó, ha két-három gém is van a kúton, mert akkor több bojtár tud egyszerre dolgozni, de ilyen kutak csak a nagyhortobágyi legelőn vannak. Az újvárosi legelőkön csak egygémű kutak vannak, legfeljebb a bojtárok váltják egymást.

Hogy mégis mennyit dolgozik ilyenkor egy-egy bojtár, azt könnyen ki lehet számítani. A kisebb gulyák, ménesek létszáma 200—400 között van, a nagyobbaké felmegy 800-ig, de még ezerig is. És minden nyájjal csak két felnőtt ember van. Ha van is több bojtár, az nincs jelen, hanem a kunyhónál van dolga. Főz és a számadó jószágát gondozza.

Minden nagy jószágnak kell naponta kétszeri itatásnál legkevesebb 50—60 liter víz. Egy-egy emberre e szerint, a középárányost számítva, 200 darab nagy jószág jut. Ez bizony 10—12 ezer liter víz. Ez ugyanennyi kiló. Vagyis egy bojtár egy vagonra való vizet felhúz egy forró nyári napon és — kézen, vagyis karon.

Ez pedig nagy dolog. Mert vállon egy munkás berak a vagonba 300—400 mázsa gabonát is, de a bojtárnak a két karja dolgozik.

Igaz, megpróbálják mindenféle módon könnyűjárásúvá mesterkedni a gémet. Sárt raknak a gém töves bunkójára, vagy pedig talált téglákat, vasakat kötöznek rá. De a könnyítésnek is van határa, Ha úgy megkoloncolják, hogy teherrel könnyen jön felfelé a veder, akkor meg üresen nehéz lenyomni. Nincs más mód, ha már nem bírják, mint hogy rákötik a farkára a pányvaskötelet, s az egyik bojtár a vedret húzza, a másik meg alulról a gémet rántja.

Ilyenkor van aztán veszekedés és néha verekedés is a bojtárok között. A víz húzás próbára teszi, ki a keményebb legény, és ha valamelyik ki akarja magát húzni, vagy pedig nem bírja, a többiek kimacerálják. Néha még meg is szöktetik egyiket-másikat. Azért szeretik a számadók, ha a bojtárnak jószága van, mert akkor nehezebben mozdul és többet tűr. A semmitlen ember magára kapja a szűrét, nyakába a karikást, kezébe a botot, és már megyén is. Pedig a nyájnál ilyenkor kell igazán az ember.

Amikor már idáig jut a jószág, amikor már éheznek, akkor aztán megszaporodik a pásztor baja éjjel is. Még a Nagyhortobágyon, ahol végtelen a legelő és a jószág, a szemével se lát vetett takarmányt, nemhogy a szagát érezné, ott csak megjárja. Az ottani jószág beleszokik a csendes éhezésbe, s ha már egyszer összeszűkül a bendője, kevésse beéri. Egy-két kényes, zabon nevelt csikó megteszi, hogy hazaszökik a tanyára, de a marhák nem igen mozdulnak még akkor sem, ha már a földet rágják. De bizony az újvárosi kisebb legelőkön, ahol zöldelő vetések, szaradó sarjú, lucerna, bükköny vagy csalamádé szagát viszi a szél a jószág orrába, nem feketik a fülére a pásztor. Aki itt nem úgy alszik, mint a nyúl a bokorban, annak kevés lesz a bére a károk kifizetésére.

Mert a jószágok közt nemcsak finnyások, hanem hihetetlenül ravaszok is akadnak. Az emberi társadalom tolvajai sem különbek. Hiába rak jószavú kolornopot a gulyás a pákász tehenre, az hajnalonként meg-megpróbálja, hogy nem nyomta-e el a harmat a szúnyogokkal együtt a pásztort és a kutyáját is. Felkel a ravasz (különösen tehének közt vannak nagyon bitangok), közömbösen nyújtózik, botorkál a többi közt, a földön szaglál és fitet, mintha másik helyet keresne, ahová lefeküdjön most már a másik oldalára, így lassan addig kerülgeti a fekvő teheneket, hogy kijebb kerül a gulya szélére. És rendszeren arra

a szélére, amerről nem fekszik a gulyás. A gulyás ugyan mindig azon az oldalon heveredik le, amerről a szél fúj. mert nyári időben a jószág mindig szélnek indul, összel-tavasszal meg fordítva: szél alá. Nyáron azért megy szélnek, mert melege van és kell neki a friss levegő, meg aztán a legyeket, szúnyogokat a szél hajtja a ló orráról a fara felé, összel meg azért megy szél alá, mert fázik.

A ravasz tehén hát kilesi, hogy hol fekszik a pásztor, és kipróbálja nem ébred-e. Ha rákiált a gulyás, vagy ráuszítja a kutyát, akkor visszahúzódik a többi közé és lefekszik, vagy állva kérődzni kezd. Ha nem szólnak rá, akkor elindul a tilosba, a köles, csalamádé, tengeri vagy lucerna felé. A kolomp ugyan zajt csinálhatna, de van olyan ügyes tehén, amelyik úgy el tud menni, hogy alig billen egyet-kettőt a kolompja ütője. Kinyújtja a nyakát és óvatosan, mereven, kihúzott nyakkal elmegy. A szegény gulyás sokszor csak hajnali indításkor (ez mindig akkor van, amikor a pacsirta megszólal) veszi észre, hogy hiányzik a bitang, mert ha nem is látja a sötétben, de hallja, hogy hiányzik az az egy kolomp.

Ha meg nem jut kolomp a tolvajra, akkor észre se veszi. Mert van olyan okos jószág, amelyik, ha tilosban jóllakott, óvatosan visszaszökik a hajnali sötétségben legelesző gulyába.

Bojtárkoromban velem is megesett, hogy egy bitang kalandozó, hortobágyi ősfajta „kosorrú“ tehén elment egy sötét hajnalon. De nem egyedül, hanem még négy tehén is utánament. Majd a reggeli világosságnál tűnt fel, hogy mintha hiányozna a gulyából. Megolvastam egyszer-kétszer, talán tízszer is: csakugyan híja van öt darab. Négy ezekből magától előjött a vetések közül a Kadarcs hajlataból, de az ötödik, a bitang, kalandor természetű elindult a Nagyhortobágy felé. Majd ^ karinkói gulyában fogtuk el, de akkor is úgy, hogy az ottani gulyások látták, hogy szökött marha és nem eresztették tovább a Hortobágy felé. Ezt így parancsolja a pásztorbecsület.

Ez a játék a valóságban nem olyan mulatságos a pásztor számára, mint ahogy az olvasó gondolná. Egyszer azért, mert az ilyen bitang magával viheti az egész nyáját, és akkor nem győzi fizetni a kárt. Másszor azért, mert amelyik pásztornak kárba megy a nyája, az elveszti a pásztorbecsületét, és nem kap helyet. Ebben a világban

az álmoság a legnagyobb bűn, talán még a kegyetlenkedésnél és a lopásnál is nagyobb. De harmadszor és főképpen azért is, mert a pákász tehén, ha nagyon jóllakik a kölesből vagy a lucernából, felfúvódik, és beledöglik. Ez elviheti a pásztornak nemcsak az évi bérét, hanem egész élete keserves keresményét is. Mert ebben nincs kegyelem. Ha a rossz idő hajtja el a jószágot, hogy a pászlör bár talpon van, nem bír vele, azt még inkább elnézik a gazdák. De az álmoságból származó kártételre nincs kegyelem. Hiszen azért „számadó“. S a számadó megint azért fogad jószágos számadóbojtárt, hogy ébren legyen, mert a magáét veszíti el, ha kár éri a nyáját. Már az ősi pásztorének szerint is a nyájhoz hazatérő számadó első szava ez:

*Jó napot, ides bojtárom,
Nincsen károd, amint látom. “*

A bojtár így felel vissza:

*„Károm nincsen, óé nem is lesz,
Míg e farka kezemen lesz *..“*

*„Van-e borod a tömlőben,
Hat húsdod a serpenyőben?“
„Nincsen borom a tömlőben,
Sem húsom a serpenyőben.“*

*„Fogd meg hát azt a gangosat,
A legelső harangosat,
Kutya jeleszi a virit,
Zsidó elviszi a bűrit.“*

Vagyis, ha nincs kár, lakomát csapnak. A számadó mindenért felel. A bojtár felelőssége csak korlátozott, a számadóé általános.

Azonban, ha a gazdák olyan kegyetlenek a pásztorral fémbe, hogy megfizettetik a kárt, a pásztor se kegyelmez a jószágnak. A bitangoló lovat féldögölttre hátalja, a Pákász marhának meg elveri a kiskörmét. Az ügyes bojtár elkapja a tehén farkát, s bár szalad a megvadult tehén,

addig veri a füttykössel a kiskörmét, amíg bele nem fárad. Mink is így bántunk az előbb említett bitangoló tehénnel. Lesántítottuk, hogy ne legyen kedve menni. Oláh János bátyánk, a gazdája, amikor kijött a gulyához, meg is kérdezte a mostohaapámtól: „*Mir sántít ez a tehén, te Józsi?*“ „Nem tudom gazduram, biztosan a körmit rúgja el“ — mondta az apám és összemósolyogtunk, amikor a gazda elment.

A ménessel másféle bajok vannak. A ménes jóformán egész éjszaka legel, jó, ha éjfélután beáll egy pár órára. Itt a bojtár nem igen alhat el, mert le se szabad feküdni. A bojtárok úgy váltják egymást, mint a katonák: egyik éjfél előtt, másik éjfél után.“

A nagy méneseknél ezelőtt még szó sem lehetett karámról. A gazdák ellenségei voltak a karámnak, mert a zárt helyen a jószág gyűri, hajtja, tapossa egymást. Bele-rúgnak a drága csikókba, vagy letapossák a becses patáját és vége: árát veszti. A nagy legelők ön a gazdák nincsenek a közelben, s nem tarthatják szemmel, hogy éjt-szakánként vagy rossz időben nem sanyargatja-e sokáig a karámban a ménest a kényelmes vagy lusta és álmos csikós. Még a Hortobágyon is csak azóta van karám, amióta kézen hágatnak. De az sem a csikósok vagy a csődörösök kényelmére, hanem a ménesmesterére, mert annak nincs ideje, hogy várjon, amíg a csikósok pányvával kifogdossák a ménesből a háгатni való kancákat.

A nagy méneseknél hát egy bojtár, még jó időben is mindig a ló hátán ül. Egyik a másik után, szép rendben. Pedig ez nem gyerekjáték. Nehezebb, mint a legnehezebb testi munka.

Este még csak megjárja, mert nem álmos és eldalol-gat, elfüttyülget a csikós. Ilyenkor a ménes is csendesen legel. A légy elül, a szúnyogokat lenyomja az esti harmat. De már hajnalban, amikor a reggeli harmat szállni kezd, az úgy leragasztja az ember szempilláit, mintha mézzel kenetnék.

És itt az elalvás még talán veszélyesebb, mint a gulyánál. Vannak kényennevelt csikók és ravasz öreg kancák, melyek, ha kopár a legelő és ízetlen a száraz tippn, rágondolnak az otthon hagyott zabra és a fonnyadt lucer-

nára, s ha sikerül kiszökniök a legelésző ménesből, meg se állnak a tanyáig, a faluig.

De ez még csak baj és szégyen a csikós fejére. Ha azonban elalszik és az ilyen bitangok elviszik az egész ménest és legázolják, összetörik az útjukba eső vetéseket, akkor van csak sok kár, baj, szégyen, és néha egész életre való adósság.

Megesik, hogy az összeszedés után éppen a legdrágább csikók hiányoznak. Vannak kalandos vérű lovak, amelyek nem mennek haza, hanem elindulnak a nagyvilágba, de vannak tolvaj gazdák és pásztorok is, akik befogják, elrejtik, átbilyogozzák, vagy messze földre eladják a befogott szép csikókat. A sógorom, hortobágyi csikós, egész életében annak a szegénye maradt, hogy egyszer, rossz időben megszökött a méneséből néhány szép csikó, és hiába járta be utána egész Keletmagyarországot, nem találta meg őket, mert átcsempeszték Romániába. Sok-sok esztendőn át törlesztgette béréből a kárt.

Amikor pedig viharok vannak, akkor kell csak igazán résen lenni a csikósnak. A gulyás megáll a marha előtt, mert a marha fart lök az időnek, és összebúvik, nem szalad el. Arra kell csak ügyelni, le ne hajtsa a keményen csapkodó eső vagy jégeső az állásáról, mert azután már nehéz meg [ártani. De a ménes, amikor az első hideg esőcseppek a lovak meleg bőrére esnek, forrásba jön a körben, mint a víz a fazékban, és a csikós körül rajta karikázik, hogy ki ne ugorjának a kéz alól. Kieresztett karikással szüntelen körözni kell, és minden bojtár lóra kap, hogy ki ne ugorhasson egy se. Mert ha egyszer megugrik a ménes, nagyon nehéz megelőzni, s ha szétszóródott, még nehezebb összeszedni. Hiába igyekszik minden csikós jó hátast szerezni, a legjobb hátas is nehezen érkezik a jóvérű, jólábú, szabadon futó csikókkal. Ha az Ián egy ilyen vágató ménes keresztülgázol valakinek a vetésén, a zöldelő tengerijén, vagy esetleg az érőben levő búzáján, akkor már a csikós törülheti a szemét: ingyen szolgált. De még akkor is, ha terelés közben a vad hajszában véletlenül a karikással valamelyik drága csikónak a szemébe csap.

Aztán az ilyen megvadult ménes körül még más baj is a csikóst. A rohanó ménesbe sokszor belecsap a villám. Ha lovat ér, nincs baj, szálljon az Istennel perbe a gazdája, ezt a kárt nem kell megfizetni. De érheti a villám

a csikóst is. Egyik sógoromat, Juhász Istvánt, így ütötte agyon a villám a daraksai pusztán.

Még az is megtörténhetik a csikósbojtárral, különösen a süldő legényekkel, hogy éjszakai örködés közben nem bírnak a szemükkel és alszanak a lovon. Ha leesnek, az még a kisebb baj, de ha hirtelen megriad a ménes valamitől, akkor mehetnek utána, amíg elfogják. Volt már olyan eset, éppen a Nádasdi sógorom bojtárjával, Lajter Ferivel történt, hogy álmos volt, és leszállt a lóról. A hátasa kötelét a derekára csavarta és melléfeküdt. Gondolta, ha a háttas mozdul, ő is ébred. Igen, de hirtelen megriadt a ménes, megszaladt és a háttas is ment vele. Vitte magával a kötélre csavart bojtárt. Soha nem ébredt fel többé. Úgy találták meg másnap a zombékosban összetörve, összerugdálva.

A disznófalkával nincs ennyi baj és veszély, de a mellett meg mindig talpon kell állni. A kondásnak soha sincs pihenője, mert a disznó télen-nyáron legelőre jár. És, hej télidőben, vagy esős őszi, tavaszi napokon, de keservesen várja a kondás elázott csizmájában, hogy este lenne n-ár. A kismalac sír, a süldő kornyicsol, az öreg koca dűnnyög, mert fázik és unja az időt. De a kondás nem hajthat be, mert ez a törvény: „Kutyának, szógának kinn a helye.“

S aztán a disznóban is van egy kevés rosszóság. Huncut öreg kocák azt lesik, mit csinál a kondás, és már bt is ugranak a búzába vagy a tengeribe. De nem állnak ám meg a szélében, h?nem be egyenesen a közepébe, hogy meg ne lássa őket a kondás, és jó sokat falhassanak, mire kizavarják őket. Azért mondja az ősi kondásnóta: *„Elszaladt a disznó, kilenc malacával, Utána a kondás, zsíros tarisznyával . . . Kuss ki disznó a búzából, csak a füle látszik. .“*

A malac, meg a süldő-nyáj meg mindig szalad. Szalad, szalad, sohase lépked, sohase ballag. Malacnyáj mellett nem is bírja ki, csak a jólábú kondás. A malacnyáját a pulira se lehet úgy bízni, mint a birkát.

Az öreg kocákkal meg a fiaztatáskor van sok baj. Ilyenkor kutya vagy idegen ember nem igen mehet kö/é-jük, mert rároffennek. Ha egy malacvisítást meghallanak, összeszalad az egész nyáj és talpán álljon a kondás, ha le akarja csillapítani őket.

A kanok meg búgatáskor vadulnak meg. Sok kondásgyereket vagy pajkoskodó idegen embert „megpocsékoltak“ már. A csődörök és bikák garázdálkodása sem csinál több nyomorék embert vagy halottat, mint a kanoké.

Víz nem sok kellene a disznónak inni, de annál több kell fürdőnek, amikor a tócsák már kiszáradtak. Ezt azért ki lehet bírni. De nyáridőben a tarlón, a disznóval is éjszákázni kell. A falka a meleget átalussza a fürdőben vagy a hűvös hodályban és délután indul a tarlóra, amikor már megbukik a nap. Egész éjszaka eszik, szemecskél és turkál a tarlón, a keresztek és a kaparéék helyén, s majd csak jó reggelen, amikor már ereje van a nyári napnak, akkor hajtják be a tanyába, a hodályhoz vagy a kúthoz a füidőbe.

Még legjobb a juhásznak — nyáron. De annál rosszabb télen. Nyáron, különösen az ürüfalkánál szolgáló juhász sokat alhat és sokat furulyáihat. Amíg van mező, a birka el van telve, ha meg a meleg is megjön, a birka csak este- reggel legel, egész napon át meg csomóba bújik és áll, áll. Az orrát mind a földre dugja, egymás árnyékába, hogy D légy legalább az orrát ne bántsa és összebúvik, hogv szét- hajtani se lehet, így áll estefeléig a mezőn vagy a karám mellett és a juhásznak semmi dolga. Semmi dolga, ha nincs rühes és nincs sánta. De ha van — és a legtöbbször van — akkor a juhász mindig rühel és gyógyít. Keneget és operál. Akármikor látja az ember a juhászt, különösen napközben, mindig egy birkára guggol és rühel vagy operál. A bolond birkának meglékeli a fejét és kiszedi belőle a „motoz“-t, a sánták rossz körmeit lefaragja, és bekeni kreolinnal. Vagy pedig két lába közé veszi a tehetetlen birkát, sorba felhajtogatja a zsíros gyapjút, és ahol rühet lát, bekeni rühzsírral. A kukacokat, ha befészkelnek a húgycső nyílásába, óvatosan kipiszkálja és a mérges orvosságot becsepegteti, hogy csakúgy dúródnak kifelé a megmérgezett kukacok. Ezért kell a juhásznak a zsíros tölgyfagatya. Itt sohasem lehet tisztán járni.

Az anyajuhásznak meg fejni kell naponta kétszer, gomolyát csinálni, zsendicét főzni és a bárányokat gondozni: ez a dolga.

Ez a dolga, és jaj annak, aki nem ezt csinálja, hanem heverészik, bagózik, a napot lopja. Mert akinek a kezén

elrühesedik a birka vagy hasmenést kap a bárány, az már el is mehet világgá. Mehet parasztnak vagy mehet még más vidékre juhásznak, de azon a tájon nem fogadják fel többször, és a juhászok sem állják maguk közt.

Nyáron azért se így, se úgy nem nehéz a juhász élete. De annál nehezebb télen. A birkának ki kell járnia a legelőre, amíg le nem esik a hó, s ha kevés a hó, még akkor is, amíg nem ellik. S amikor már üres a határ, amikor elmentek a gulyások, csikósok, amikor már csak a varjuk kárognak az üres pusztán, a juhász még mindig kinn csengőzik a nyájával. Cipeli egész nap a nehéz bundát és nem társaloghat mással, mint a pulijával vagy a szamarával. Alhotna most már, de ki győzi végigaludni a végtelen téli éjszakákat.

Amikor meg beszorul, akkor egész nap dolgozni kell. A birkának sok és rossz takarmányt adnak, s ezt a juhásznak kell behordani. Szalmát, csutkát szekérszáinra, szénát, lucernát rudasszámra; ezt neki kell behordani, mindegy, ha csákány fergeteg hull is az égből.

Éjszaka meg az elletéssel bajlódik. Ügyelni kell, hogy a megszületett idétlen báránykák el ne gémberedjenek. S hogy a többi agyon ne tapossa, anyjával együtt külön ketrecbe kell tenni minden bárányt egy pár napra, míg megerősödik. Gondolni kell arra is, hogy tud-e szopni és van-e az anyjának teje. Amelyiknek nincs elég teje, attól el kell venni a bárányt és ahhoz az anyához tenni, amelyiknek sok teje van, vagy amelyiknek megdőglött a fia S hogy melyiknek van sok vagy kevés teje, melyik nevel szép bárányokat melyik ad több és jobb gyapjút, azt mind a juhásznak kell tudni, mert a gazda nem ismeri a birkát. Annak a szeme előtt összefut minden: száz birka, ezer birka — mind egyforma.

Sok bajuk van hát a pásztoroknak a gazdákkal, az emberekkel és az efész szegény étellel, sok bajuk van a jószágokkal is, de legtöbb bajuk vari az idővel. A gazdák és az urak erősek, okosak, ravaszok, a jószágok bitangok, huncutok, oktalanok, valahogy mindegyiken ki lehet fogni, de az idő az aztán az igazi legyőzhetetlen ellenség, amellyel szemben gyenge az emberi erő, gyenge az ész és hiába a furfang is. Az idő, a legyőzhetetlen, szeszélyes, bolondos úr, a legigazibb úr a pásztorok felett,

Különösen keservesek a tavaszi kiverés utáni első és az őszi szorulás előtti utolsó hetek. A magyar tavasz nagyon szeszélyes, és az ősz se különb. Néha már márciusban, József nap táján nagyon jó idő van. Megzsendül a fű, a paraszt elhányja a téli condrát és dologhoz kezd, a jószág is megérzi a tavaszi szelekkel beasonó fűszagot, és vágyik a mezőre. A takarmány is fogyóban, és a fukar gazda azt mondja?, hogy *„jobb mar annak, ha kinn a földet nyalja is, mintha üthon az avas töreket rágja“*. A birkát már február végén vagy március elején kizavarják. Ha a hó elolvadt, és a víz lehúzódtott a telkekről, az már megél. Azután meg majd megnő a mező a lába alatt.

Április elsején aztán megindul kifelé a nagy jószág is. A pásztorok már előre kimennek a saját jószágaikkal és a kisboj tár okkal. Fészket vernek odakinn, tyúknak, malacnak helyet csimVnak a kunyhó körül. A kunyhót is kitakarítják. Kihányják 9 földet, prnit a patkányok kitértak, kidobálják a benn kitelelt földi békákat és büdosbogarakat, feltapasztják a lehullt vakolatot és a tetőt is lekötő/ik, ha felcibáHák a téli szelek.

Néhány kéve nádból megcsinálják a „vasaló“-t, a tüzelőhelyei, mert a tavalyit elhordta a szél vagy feltüzelték a nyúl és liba után kódorgó vadászok.

A nagy bojtárok meg elibe mennek a jószágnak. Ha telelésben voltak, a leli gazdájuk jószágával indulnak kifelé, s majd az úton csatlakoznak hozzájuk a mindenfelől szál-lingózó csapatok.

A számadó a telek szélén fogadja a jószágokat, mint hajdani hadvezérek a gyülekező seregeket. Szemlét tart felettük, egyiket-másikat felismeri, hogy tavaly is előtte jártak, s aztán szigorú szemekkel igyekeznek megjegyezni, hogy melyik kié. Melyik lesz alkalmas harangosnak, és melyik jut dögrovásra. Még olyan is van, amelyik nem bír a saját lábán kijönni, szekéren hozzák a csapat után. A tavalyi gömbölyű üszökön és tinókon most f oszladozó bunda van, s a szép, ragyogósörű csikók koszosak és rozsdás szörgubancok csüngnek róluk.

Közben arra is ügyel, bufy számbavétel nélkül egy se jusson be a nyájba, mert az az ő kára lesz. A teljes kiverés u*an jön az olvasó bizottság, a legeltető gazdák vezetői megolvassák a nyáját. Ilyenkor kell ügyesnek lenni a számadónak. Tudni kell hazudni egyenesen, tudni kell félrevezetni a

ravaszságban edzett gazdákat. A jog nélkül befogadott jószágot, amit a számadó a saját hasznára vállalt be a nyájba, tudni kell elcsúsztatni.

Ha másképp nem megy, jóelőre át kell hajtani a másik pásztor nyájárja, mert egyszerre mindenütt soha sincs olvasás. Közel kell hajtani a két gulyát, és átcsapni a felesleget. A lovakat meg összefogni pányvával és átnyargalni velük. Ha pedig ezt se lehet, mert a többi pásztorok messze vannak vagy harag van velük, akkor haza kell csapni a fogadott jószágot a gazdákhöz, míg elmúlik az olvasás. Ha tiszta lesz a levegő, visszajön, s itt lehet őszig. Többször már nincs olvasás, és még ha feljelentésre lenne is, nincs az Istennek az az ügyes gazdája, aki nyáridőben meg tudja állapítani, hogy mennyinek is kellene ennek vagy annak a nyájnak lenni.

A teljes létszám úgyis ritkán van meg. Egyik megdöglik, a másikat eladják, a harmadikat haza viszik fejni vagy hízni, ki győzné ezt utánajárni. Nem is nagyóju törődnek vele a gazdák, ha már a tavaszi zsenget leette a jószág. „*Ki mit őriz, abból él*“ még akkoriban ez az ősi törvény nem halt ki egészen. Minden pásztor úgy csinálja, ebbe bele kell nyugodni. S ha az egyik gazda erőszakoskodna, a másik legyint és azt mondja: „az a fő, hogy jó pásztorember legyen.“

Nem lehet sajnálni a pásztortól, megszenved érte. Nem a másvilágon, hanem ott kinn a pusztán. Amikor ki verés tájban megindul az eső, hosszúak lesznek a napjai, és még hosszabbak az éjszakái. Rendesen azokon a napokon indul meg az eső is, amelyeken a jószág. Nincs ebben semmi különös babona. A józsefnapi meleg idő nemcsak a füvet és a jószágot csalja ki, hanem az április eleji Hugó táji szeles esőt is előkészíti. Nem bírja még a vizes föld és a hideg levegő a meleg napfényt, és vissza-vissza néz a távolodó tél: széllel, havasesővel.

A jószág még nincs hozzászokva az esőhöz, a meleg istálló után vagy az akolban való szabad koplalás után vértelen és fázékony. Nem áll, folyton menni akar haza, vissza a téli helyére. Éhes is, mert a zöld fű alig ujjnyi, nem lakik jól belőle. Gyenge is, mint a harmat, nem áll a hadába és keresztül szalad rajta. Minden jószág megkapja a tavaszi zöld hasmenést, ezért is fázik.

Ilyenkor aztán váltás sincs. Minden pásztor szünet nél-

kül a jószág mellett van. Még a kisbojtárt is befogják néha, hogy valamelyik pihenhessen, ha már nem bírja. Sokszor egész héten esik az eső, a legelő csupa víz, a pásztor csizmája elázik, a lábát a víz ronggyá áztatja, a csizma rádagad az elázolt lábára, a vizes kapca összegyűrődik és feldörzsöli és hej! — az a keserves ég nem akar kitisztulni, a nap nem akar előbújni, s ha előbújik is nagynéha, jön vele a hideg északi szél is, amelytől a marha szőre égnek fordul, a lóé felborzolódik, a kismalac és a kisbárány elgémberedik, és a pásztor maga szűrben, bundában is didereg.

Hétszámra nem alhatja ki magát se ember se állat. Csak néha szundit egy-egy órát, ha a jószág dögregfárad, lecsitul egy kicsit. A vére az álmatlanságtól felhígul, a lábán mintha ólmot cipelne, és folyton menni, menni kell. Nappal a legelőn kórászoló éhes és fájlódó jószág után, éjjel körbe-körbe az álláson szintén körbe-körbe keringő „örölő“ jószág körül. Most még a számadó se csatangolhat. Nem állhat a lova vagy a talyigája félnapokon át a csárdák és korcsmák előtt, mert ilyenkor érik a nagy károk, ha nincs résen. Ilyenkor szöknek el a drága csikók és a szilaj linók, amelyeknek az árát éveket kell fizetni, ha nem kerülnek meg.

Ráadásul ilyenkor még főzni se igen tud. Szára? tűzrelvalója ritkán van. Hiába hagyta meg az őszön a kunyhó sarkában a száraz árvaganéjt, eltűzelték a karácsonyig kint levő és a gulyatelkekre is rászabaduló juhászok, meg a kóborló vadászok. Még ha maradt is egy kevés torm-Jék, az is átszívósodott a hosszú nedves télen, összetúrták nedves földdel az egerek-patkányok.

Fejni se-lehet még. A teheneknek alig van annyi tejük, ami a borjuknak elég. Meg aztán nem is lehet a iorjúkat lekötni a hosszú, hideg éjszakákra. Kenyéren, szalonán élnek. Legfeljebb, ha elejt az idő egy-két jószágot, parázs húst esznek hozizá.

Később aztán javul a helyzet. Szentgyörgy nap után, ha hosszúak és keservesek is még az éjszakák, de nappal már lehet szárítkozni, a kérges csizmát is meg lehet kenni, mert belesüti már a nap a zsírt, és fejni is lehet már A legkisebb gulyásbojtárnak nemcsak az a kötelessége, hogy a kunyhó körül adódó dolgot elvégezze, hogy a kis csirkét, kis kacsat el ne ejtse az idő, és el ne vigye a héja, hanem 3 z is, hogy este vagy éjszaka borjút fogjon, öneki még nem Jár az éjszakai örködés, De a borjúkat, amelyeknek az

anyját meg akurják fejni, neki kell lekötöni. Máskülönb a borjúk hajnalban, jártatás előtt kiszopják a tejet, és a gulyás fazeka üresen marad. A kicsi bojtár, hát a/onkívül, hogy tüzrevalóról gondoskodik, malacra, csirkére vigyáz, a? álláson lézengő beteg vagy ellős jószágokat szemmel tartja, a kunyhót kitakarítja, a korsóba vizet hoz, a tejesedényeket elmossa, és a bográcsot meg a keiekfejű kanalakat fényesre pucolja, még a borjufogásról is gondoskodik.

Késő este, amikor már az egész gulya lefekszik, küesi, hol fekszenek az ő borjúik, s az édesen alvó borjúhoz oda-settenkedik és hirtelen a nyakába akasztja a kötelet. Mire az ártatlanok észreveszik és felugranak, már a nyakukon a kötél, s a bojtár húzza őket kifelé. Ha nem akarnak menni, megcsavargatja a farkukat és akkor muszáj menniük, mert azt nem lehet kibírni.

És ezt az egészet csendben, zaj nélkül kell csinálni, nehogy felzavarja a fekvő gulyát, Pedig az erősebb borjúk megrángatják a gyereket, némelyik még el is szalad, és keresztülszánkázza vele az állást, mert a kötelet nem ereszti el.

Az állás szélén fejőárkok azok mellett pedig bunkósfejű apró cövekek vannak. Ezekre a cövekekre hurkolja rá a bojtár a kötelet. Jó rövidre, hogy a fejét tel ne emelhesse, mert akkor a ravasz anyja odaáll fölébe, és kiszopatja vele a tejet. A burkolás külön tudomány, mert ez majd el is kell oldani és a rángatózó borjú nagyon rászorítaná, ha nem jól vetette a hurkot.

A tehének aztán itt őrzik egész éjjel a borjaikat, s hajnali jártatás után ide térnek vissza. Itt fejik meg őket a bojtárok s akkor eleresztik a borjút éhesen és rághatja az anyja tőgyét estig.

Vannak, persze olyan tehének, amelyek rúgnak, nem adják le a tejet. Különösen, ha a szél kifűtta és kihazadoztattá a csecseiket. Ezeket elcsapják és másikkal próbálkoznak. Némelyik tehén fejesét a gazdája tiltja meg, mert szép erős borjút akar neveltetni, a másikat a gazdája kéri, hogy fejjék. „Törjék be“, hogy otthon majd jó fejős legyenek.

A szegény kicsi bojtárnak hát van baja, mindig újabb-újabb borjúkat kell beszoktatnia a kötélbe. És jaj, vannak olyan ravasz borjúk, amelyek inkább nem alszanak egész éjszakákon át, de nem hagyják magukat megfogni. Akármilyen óvatosan közeledik borzaink a kisbojtár, akárhogy bujkál a fekvő tehének között, észreveszik és felugranak.

Sokszor hajnalig is próbálkozik a gyerek, és mégsem sikerül. Ezért pedig nyakleves jár a nagybojtároktól is, a számadótól is. A nagybojtártól azért, mert ha nincs tej, száraz kásán és tésztán kell élniük, a számadótól azért, mert ügyetlen. Neki a tejből túrót, tejfelt kell csinálni, hogy vihessen az asszonyának és otthoni gyerekeinek is valamit. Esznek is belőle, krajcárt is kapnak érte. Felfér, mert pénzberük kevés van.

Így múlik el a tavasz. Nyáron már vége a fejesnek. Ha nincs mező, nincsen tej. Ennyi volt a keserves tavasz bajjal kevert öröme, és ennek is hamar vége van.

Nyáron már nem az idővel van baj, a néhanapján való zivatarokat is ki lehet bírni, a jószág koplalásáról és a víz-húzásról már szóloítam, de az ősz aztán az igazi keserves. A tavaszi rossz időből kifele megy az ember, az őszibe¹ befele halad.

Igaz, hogy a jószág már ilyenkor jobban állja az időt, mert beleszokott. Egymást is ismeri már, összebúvik, és nem üti- vágja egyik a másikat mint tavasszal. Az állapon áll és nem örül.

Csakhogy ilyenkor már mező nincs. Októberben már nemcsak a jószág fog³asztja, hanem a dér is. Ami van is, nem táplálja már a jószágot, csak a hasát tömi vele. Kivette belőle a dér, és kiszitta az eső a sikert. Leromlik a jószág is: csak a szőre nő, de a húsa fogyik s a tehének, tinók hegyes csípőjére fel lehetne akasztani a tarisznyát, nem esne le. De beszorulni azért még nem lehet, ha vasvilla hull is az égből. Erzsébet nap előtt saját akaratából nem hajthat be a pásztor. Ha meg jó az idő, András $\eta\eta\tau\zeta$ kinn kell lenni a nagyjószágoknak is. A juhászok mog addig vannak kinn, amíg le nem esik a hó, vagy pedig az elelés nem kezdődik.

Az őszt azért mégis könnyebben viselik a pásztorok is, mint a tavaszt. Tűzrevalójuk van, gyűjtőitek a nyáron árva-ganéjt és a végtelen hosszú éjszakákon tüzelhetnek a kunyhó előtt vagy az állás szélén. Beszélgetnek, hallgatnak ^{va}§Y gondolkodnak, nem méregetik rövid porcrkkel az ólomlábú idő lépteit.

Meg is jár ez addig, amíg nem esik az eső. A pásztor hagyja el magától nappal sem a bundáját, ahol szá-a föld, leteríti, és nézi hogy a jószág végtelen türe-

lemmel és szorgalommal próbálgatja, hogy a sikertelen mezőből hogyan is tömhetné meg a hasát. Nem válogat most, nem kérészel mindig új mező után, hanem hozzáragad a földhöz és legel türelemmel.

Ha ezt megunja a pásztor, akkor nézegetheti, hogy a reggeli dérharmat szállta után meginduló csípős szélben hogyan indul meg a mezei bondor, az „ördögszekér“ örökkévaló útjára. Egész nyári állingálás után egyszer csak valamelyik jószág megrúgja a lábával, kitörik a tövéből. Ha fű a szél, megindul, fut, fut a kopár mezőn, útközben más töviseket is megmozgat, és most már együtt versenyezve futnak hol összeragadva, hol külön-külön tizen, húszan, százan, ezren el-el a végtelenbe. Az egyik megakad egy másik nagyobb bokorba, a másik pedig szalad, szalad mérföldeken át, amíg valahol majd a zombékosban vagy a még távolibb szántóföldek árkaiban megáll és eltemetődik. Ha jön a hó, rátelepszik, tavasszal, ha a víz el nem viszi, szegény asszonyok, fázlódó bojtárgyerekek és napszámosgyerekek tüzelője les/

Most nincs baj a száraz széllel, mint nyáron. Most nem „szelei“ a jószág, nem kívánczik a szél irányába, mint mikor a forróság és a légy hajszolja, s kínjában a friss levegő után széllel szembe indul. Most fart lök a szélnek, és nekiterül a pusztán, őrizni se kell. A kopogós sziken is, ahol a nyáron a port vágta fel a jószág, most a vizet csapja, ha keresztülmegy rajta.

Egyhangú multság ez a szél-játék, de még mindig jobb, mint az esőszemek kopogását hallgatni a kemény pásztorhalapon. Az pedig minden őszen megjön. Több az esős, mint a száraz nap.

Rendesen úgy kezdődik a dolog, hogy kemény, szélcsendes, deres éjszakák után egyszer csak megindul a szél délkeletről. Ezután délről fordul. Néha csak egy napig tart az előkészület, de néha három-négy napon át íú a déli szél, minden csillapodás nélkül. Ez hajtja fel a párás levegőt.

Előző nap délutánján már a varjak nagyon nyugtalan kodnak. Előkerülnek a távoli erdőkből, összegyülekeznek és keringeni kezdenek. Körbe-körbe mindig feljebb, fel-fel a kék ég felé, hogy annyinak látszanak már mint a seregélyek. Akkor hirtelen nagy robajjal leereszkednek, mint a zuhanó bombázók, le egészen a földre. Furcsa zuhanásuk zajával s a károgásukkal meglelik a csendes pusztát. A föld színénél hirtelen szárnyrakapnak, s vagy újrakezdik vagy

szétszóródnak a mezőn az utolsó élő vagy döglött bogarakat felszedgetni.

Már ez is rossz jel, ez a varjújáték. De még rosszabb, hogy éjszaka most már nincsen harmat sem. A szél is megfordul délnyugatra, de most már nem hozza magával a fellegeket mint nyáron, hanem elébük megy. Még egyetkettőt lép és a szokott helyén, északon állapodik meg.

Még tiszta az idő, de a holdnak már az éjjel udvara volt. Sárgás karika fogta körül. A nap is feljön, de bágyadtán világít és sehogyse melegít. Nem sokára délnyugatról, szembe a széllel vékony, fátyolszerű fellegek tolnak rá. Még látszik a nap, de ereje már nincs. Fönn, fönn a magosban a felhők sűrűsödnek, és északon leereszkednek a hegyek fölé. Az ég alján még látszik egy kis kok sáv, alatta, haragos setéten a miskolci és tokaji helyek.

A nap is megfiadzik: „vaknap“ keletkezik Hol alatta, hol fölötte, hol mellette a vékony fellegek közt kerek fényfolt jelenik meg. Ez a vaknap. Néha kettő is van egyszerre.

A pásztornak elszáll a kedve, ha volt is. „Valami idő lesz“, gondolja komoran, és azt számítgatja, messze van-e még Erzsébet napja.

Végül eltűnik a nap is a fiaival együtt, és lassan elgondolkozva szemezni kezd az eső. Eleinte annyira ritkán hull, hogy meg-megnézi — az eső-e csakugyan, vagy az orra cseppent. Sose hisz az ember az időnek, amíg nem esik. Mert néha meg hétszámra borong, várják az esőt, mert kellene, és nem tud megeredni.

De bezzeg tud most. Lassan indul, de mind sűrűbben hull. Apró szemekkel, valahol a köd és a hó határán.

Előbb a messze faluk magános tornyait nyeli el, a fán a távoli tanyák facsoportjait, végül pedig a kunyhók, kárámok, kútágások is ködbe vesznek. Utoljára homályba borul a nyáj túlsó széle is. Egyedül marad a pásztor a sűrűn ködölő esőben, egyedül az Tsten világának a közepén. Kalapja, szüre, bundája megtögyel, a csizmája elázik. Kora délután már ráhorul a sötét éjszaka, a tűzrevaló nem ég, a jószág összeáll, fart lök az álláson az időnek, és áll áll a végtelen éjszakán át. A pásztor pedig kerülgeti.

Néha már nem bírja, összegyűri a bunda alját és ráül. Ráül, esetleg szunyókál is. Kutyája melléje húzódik az tnyhelybe, vizes szőréből kutyaszag áramlik. Fel-felriad, ha

valahol a kolomp megszólal, vagy a sötétben szarvak csattannak össze, és a kutya is vakkant. Pipára gyújt, körüljárja az állást, újra leül, és megint szunyókál. Ha ti jön a váltás ideje, szólítja a másikai, aki a kunyhó enyhében alszik.

A csikós ugyanazt lovon csinálja.

Ha aztán ebbe az esőbe belevág a kegyetlen északi szél, ha a vékonyán vonító őszi szél az esőt pustoló vízkorkánná vágja, akkor megkezdődik az igazi kínszenvedés embernek, állatnak. Mert az ilyen eső nem tud hamar megállni, hanem napokig lart s utána sokszor szekérszámra kell elszállítani a dögöt. Haza még most sem hajthatnak, amíg parancsot nem kapnak rá, a gazdák pedig otthon az eget lesik, hogy hátha mégis kividül megint egyszer. Beszorulni még korán volna, lehet még jó idő, meg aztán nincs is ember a teelő jószágához. Cselédek, majorosok az őszi munkával hajolnak.

Addig várnak így, amíg az idő elejti a jószágot, s már jönnek a bojtárok jelenteni, hogy hány a dog. Volt már úgy, hogy lovak, marhák százai és birkák ezrei pusztultak el egy háromnapos szeles esőben.

Elmúlik ez is, a dögöket megnyúzzák és eüemetik Majd a bőrrel beszámolnak a gazdának. A jobbak hasából főznek egy csomó parázs húst, rájárnak hétszámra. Most már nem köpi meg a légy, el lehet tartani.

Az idő is elkínlódik: hol eső, hol dér, hol hideg szél, míg az ián november második felében az ugyanígy induló eső óra fordul, és erre már előre megvan a parang: Erzsébet elmúlt, ha hó lesz, szorulás!

Összefogják hát a csapzott, szőrös, sovány jószágot, és megindulnak sáron-vízen hazafelé.

Az összeszokott jószágot most már nehéz volna b/éjjelválasztani. Különösen a fiatalokat, mert az öregek inár tudják a sort, és ismerik a téli szállást is. igen, de a fiatalok is olyan erőtlenek, úgy el vannak gémberedve, hegy nem messze bírnak már szaladni, s ha pányvát kell a nyakukba lökni, nem nagyon bírják már elrántani a legszilajabb tinók és a legvadabb csikók se a bojtárt. Pedig az is alig áll a lábán a fáradságtól.

A gazdák ilyenkor nem igen ismerik meg a jószágait. Sokat változtak, nőttek, nyúltak, darusodtak tavasz óta. Még a bilyog se látszik a gubancos szőrtől.

De ismeri a pásztor, és lassan-lassan, tanyáról-lanyára, vapy a faluban utcáról-utcára elosztják a jószágot.

Amikor szétosztottak minden jószágot, elmennek a pásztorok is a magukéval haza. A számadók a házukhoz, a bojárok a teelős gazdáikhoz. Vége az évnek, jövőre új remények serkednek, s új bajok születnek.

Urak, bérlők, tanyák, cselédek.

Előbb már megírtam, hogy itt 1817—20, aztán 1837—1840 között úrbéri rendezés volt. A jobbágyok szántóját egy tagban, a Hát, Cúca és Nyilas dűlőkben, a legelőjüket meg együtt a zsellérékével a Magdolnában és a Nagyszikben adták ki.

A megmaradt nagybirtokon az uraság kezdett gazdálkodni. Hogy előbb teljesen egyedül kezdte-e, vagy pedig mindjárt adott nagybérlőknek is, azt nem tudjuk biztosan. De bizonyosság rá a felépült sok nagy tanya, hogy itt egészen nagyarányú gazdálkodás folyt már még a jobbágyidőkben is. Nagyhat, Jcnőháza, Andrászáza, Görögtanya, Nagytanya, Újkert, Nagyszeg, Nagyhort, Kónya: mind olyan tanyák, amelyekkel két-háromezer hold föld volt. Ehhez ötven-hatvan cselédre megfelelő — úgy ahogy megfelelő — lakás, aztán istállók, hodályok kellő számban.

A nagy tanyákon kívül volt még egy csomó kisebb-nagyobb pásztortanya is, ahol inkább csak kerülők és pásztorok laktak.

Még két hatalmas magiárt is építettek. Egyet a falu melletti Szigetben, a grófi kastély kertje mögé, a másikat az újkerti tanyán. Az egyik fehérre, a másik sárgára volt meszelve, így ismerjük évtizedek óta. Az egyik három, a másik négyemeletes.

És mindegyik magasán kiemelkedik a falu és a táj fölé. Én magam is jártam már sokfelé az országban, voltam kerékpáron Jászberény, és voltam Szolnok, Cegléd felé. Jártam Biharon és Békésen át Szegedig és Makóig, északra Egerig, Miskolcig és Kassáig, keletre Sátoraljaújhelyig és Beregszászig, s még a Dunántúl is itt-olt. Mindenütt láttam

nagybirtokokat s láttam magtárakat is, de a tájon ennyire uralkodó hatalmas épületeket nem láttam sehol.

Az hát biztos, hogy itt egészen nagyvonalú gazdálkodást kezdtek abban az időben. Sok búzát termeltek a jó szűz földön, ahhoz kellett a magtárak.

A táj vizes, a föld árja fel-feljár, vasút, kovesút még nem volt, a búzát nem lehetett megőrizni a romlástól, csak az emeletes téglamag tárakban.

Akárhová ment hát az újvárosi szegényember a határba, a két magtár mindenüvé ellátszott, s ha néha a reggeli tiszta levegőben, vagy a délelőtti délibábban feltűnően a világ közepébe emelkedtek a magtárak, oda-odaszóltak a dolgozó emberek egymáshoz, még az én gyermekkoromban is: „oda keresünk, komám!”

Még egy kis regényesség is keletkezett körülöttük. Az volt a legkülönb ember a faluban, aki egymás tetejébe téve két zsák búzát fel bírt vinni a szigeti magtár negyedik emeletére.

Hogy hogyan került később a határ a görög és zsidó bérlők kezébe, és hogy mennyit fizettek a földért, nem tudjuk. Ezt csak az uraság gazdasági évkönyveiből lehetne megtudni — talán. Csak talán, mert a falusiak közt az a legenda járta, hogy ez a bérlet nem tiszta dolog. Hogy ezért nem lehet a földet kivenni soha a zsidó bérlők kezéből, mert mindig előre kifizetik a grófoknak a bérletet, és „megkenik“ a jószágigazgatókat, úgy hogy a parasztok sohase tudják meg, mikor jár le a bérlet. Mert amikor ők már mozogni kezdenek, mindig ki van adva, újabb tíz-húsz esztendőre.

Hogy mi a valódi igazság, nem tudom. De ne is fontoskodjunk. Elég nekünk az igazságnak az az oldala is, hogy mi gyermekkorunkban és az azt megelőző időkben, ameddig csak az öregek vissza tudnak emlékezni, a határ a Bergerek (Vilmos és Móric), Hartsteinek, Katzok, Friedek, Lédikek, Bleyerek, Starkok, Kiéinek kezén volt. Magyar bérlő csak Dalmy Laci volt.

Ez a Dalmy valami nagyon jó ember lehetett, mert még halála után is sokáig dicsérték. A volt birtokának hivatalosan Mélykút volt a neve, de még ma is Dalmv-földnek hívják.

Ez, úgy mondják, hagyta élni a szegény embert. Nem is maradt itt, csak a híre. A tanyáját is lebontották, és azt

a birtokot, amelyet ő bírt, napszámosembereknek adták bérbé két-két holdjával. Állítólag ez volt az ő kívánsága is.

De lehet, hogy ez is csak legenda. Az azonban biztos, hogy ez volt itt a legelső földreform. S mindjárt meg is dűlt vele az az ősi állítás, hogy azért nem lehel a szegény embereknek földet adni, mert nem fizetik meg a bérletet, de megeszik a termést. A legjobban fizető bérlők lettek a napszámosokból, pedig ők fizették a legnagyobb bérletet is.

Volt még egyidőben itt valami rejtélyes Imre nevű úr is. De hogy kicsoda volt az igazi neve, senki se tudja a parasztok közül, az aktákat meg minek kutassam érte. Nekem csak a parasztok véleménye és tudása kell, mert nem „oknyomozó“ történetírást csinálok, hanem csak a nép életét és történetét próbálok megmutatni.

Erről nincs több hírünk, mint hogy a Virágos kúton egy határrészt ma is Imre úr földjének hívnak.

Volt aztán itt még Rajtán (Kajetán?) föld is. Erről se tudnak a mieink semmit, de én görögöt sejtek e név mögött. Különben a Görögtanyához is tartozott abban az időben.

Ezt a Kajtán földjét bírta egy ideig bizonyos Lukácsy úr is, az uraság valamelyik volt jószágigazgatója, aki azonban hamar elment innen. Amint a legenda mondja, olyan nagy kártyás volt, hogy még a feleségét is elkártyázta...

Ezek azonban mind, még a zsidók is, csak olyan átmeneti bérlők voltak. Nem pusztultak el mind, lehet, hogy egyik-másik szerzett is valamit, de gyökeret nem vertek. Elmentek, ki erre, ki arra. Elvitték a pénzüket — ha volt — és itthagyták a földet, meg a hírüket.

Egyedül talán Klein Móric, a népszerű „Kis úr“ halt el itt. Ez egy hóbortos kicsike zsidó volt. A gazdálkodásban mindig eredeti módszerekkel kísérletezett, sok mindennel próbálkozott és soha se ment semmire.

Mesélik róla, hogy valamelyik éh-tavaszon, amikor az ökrei nem bírták a szántást, és beledültek a barázdába, azt mondta a béreseknek: Tegyenek zöld pápas/emet az ökröknek, hogy zöld lucernának nézzék a sárga polyvát. S aztán azt is mesélik róla, hogy kaszálás közben kiadta a parancsot: „*egyik mindig fenjen, másik mindig menjen*“, mert fáj a szemének, ha látta, hogy egyszerre száz ember áll meg fenni.

Aztán meg, ha sok napszámosa volt, és látta, hogy lazukálnak, minden tizedik embert kiállított a felügyelőnek. Ekkor persze, még többen lazukáltak, mert a felügyelők se dolgoztak, a többi se. Egymásközt, ha szóba került, azt mondták mosolyogva: minden úrnak ilyennek kellene lenni. Mármint bolondnak, akkor hamarabb kibuknának a gazdálkodásból.

Kis úr is kibukott. A saját földjét, ami a debreceni határban volt, de Újvároshoz egészen közel, szegényemberek vették meg, és dinnyési bérletét is azok kapták meg az uraságtól.

Mindezek azonban, magyarok és zsidók, apró senkik voltak a határ igazi urai, a Lichtscheinok mellett. Ezekre mondiák, hogy a zsebükben tartják a grófi családot, de még a megyét is. Az ilyesmiben mindig van túlzás is, de annyi biztos, hogy az itteni takarékpénztárát is ők alapították, az uraságtól tizenöt-húszezer hold földet béreltek, és ennek a jövedelméből Biharmegyében sokezer holdas saját birtokot vásároltak.

A legjava fekete föld és legjobb legelők voltak a kezükön, és tudtak is gazdálkodni rajta, pedig nem voltak igazi „modern“ gazdálkodók.

Az ősük, Lichtschein Márton valamikor az uraság árendás zsidója, vagyis „regálé“ bérlője volt. Ez már a debreceni Harísteinok veje lett, akiknek itt is volt bérletük.

Már akkor elég gazdag lehetett, ha a debreceni nagybirtokosnak számító Harts leinok vejévé lehetett. Mesélik, hogy olyan sok pénze volt, hogy egyszer rátörtek a rablók, de a vasrácsos ablakon nem tudtak behatolni. Az öreg erre kiadott nekik háromezer forintot, hogy szabaduljon tőlük. A rablók kéréseitek és haragjukban belövöldöziék az ablakán.

Később elfogták őket és kiderült, hogy még egy zsidó is volt közöttük, egy Angyal nevezetű alkalmi munkás és mezei napszámos, aki úgyláiszik nem tudta a gazdagodás módját, de mint zsidó ismerte Lichtschein'knal a dürgést,

Lichtscheinéknak erre elment a kedvük a faluban való lakástól, és Debrecenbe költöztek. Ezután mint igazi földesurak, csak távolról uralkodtak, legfeljebb nyáron jöttek ki a tanyai kastélyokba.

Ennek a Lichtschein Mártonnak tíz gyereke volt: öt fiú, öt lány. Az öt fiúból kettő, Jakab és Ábrahám a tiszá-

dobi Andrásy birtokot vettek bérbe, három, Móric, Menyhért és Samu pedig a Semseyek újvárosi birtokába helyezkedtek be.

Ezek között aztán Lichtschein Móric lett a legnagyobb bérlő. A falusiak „dugós“-nak csúfolták, mert a fülében mindig vatta volt.

ők lettek aztán a falu és a határ urai. Nemcsak azért, mert sok föld volt a kezükön, hanem azért is, mert az egész határ cselédbér és munkabér normáit ők adták. Szóval bérlővezérek is voltak, ők szabták meg, hogy milyenek legyenek a munkafeltételek és a szakmánybérek, meg a részeskeresetek is.

A többi bérlő nem igen lépte át a Lichtscheinok normáját. Majd később, amikor az újvárosiak is megkezdték a politikai harcot a földért és a munkabérért, a helyi politikát is a Lichtscheinok, főleg Lichtschein Dezső, az egyik unoka vezette.

S még később is, amikor már igazi földesurak lettek, amikor az újvárosi fekete föld terméséből és a nagy falka hizott disznó és söre marha árából Biharban földbirtokot vásároltak, az igazi fészük csak Balmazújváros maradt.

Nagyjából ez a történeti valóság. De ezt a valóságot mégsem érti az ember. Hogyan szerezhettek ezek a zsidók pálinkából annyi pénzt, hogy sokezerholdas birtokot bérelhettek? Mert hiszen a bérösszeg még hagyján, de a sok iga, jószág és gazdasági felszerelési Tudjuk, hogy csak egy e/erholdas birtokhoz is, legkevesebb húsz ököriga kell hat-hüt ökörrel. Már csak ez százhusz ökör. De kell öt-hat ló-iga is négy-négy lóval, mert a rossz utakon két lónak nem lehet mozogni. Aztán nyájjuhok, kondák, gulyák, ménesek, bikák, csödörök, kosok, magkanok; gépek, szerszámok, szekerek, ekék és gőzekék: kiszámíthatatlanul nagy összeg. Igaz, a tanyákkal rendszeren átmegy a felszerelés is az új bérlőnek, sokszor az egész iga, sőt még a nyájak is, de mi-csoda összegeket kell ezért kifizetni.

Mondom, én nem értem egészen, hogy a krajcáros pálinkából hogyan lehetett ennyi pénzt gyűjteni, de mégis keresem a magyarázatot, s az itt lehet valahol:

A 19. század derekán a magyar asszonyok termékenysége megtöltötte az addig üres Alföldet emberrel, jó, erős, olcsó munkaerővel. Ahogy már írtam, itt is tanyák, mag-

táruk épültek, a frissen feltúrt szűz földön óriási mennyiségű gabona termett. Földnélküli mtmkásember volt hozzá bőven, hiszen láttuk a könyv elején, hogyan szorították ki a parasztokat a földből.

Így volt másutt is, az itteni akták is hivatkoznak a nemes vármegyében bevett szokás szerint kiosztott 1100 öles holdakra.

Gabona hát volt, de út, vasút és szállítókészség nem volt hozzá. És nem emelhetek a parasztok is emeletes téglamagtárukat a patkányok és a romlás ellen mint az uraság. Inkább még lenn a földben, vermekben tartották a búzát.

Így jutunk el a pálinkához. Ahogy az itteni legöregebb zsidó, Friedlender bácsi meséli, a pálinkafőzés Nyírben kezdődött. A rozs még olcsóbb, és éppen azért még szállíthatatlanabb volt, mint a búza. A vermekben dohosodó gabonát, különösen ha már nem győzték rá várni a jó utat és a magasabb árakat, kifőzték pálinkának. A falusi kocsmárosok egyúttal terménykereskedők is voltak. Az új termésre még az én időmben is adtak előre pálinkát. Vagy a megbízható embereknek vagy az aratógazdáknak, akik feleltek róla, hogy majd az aratórészből levonják kocsmáros részét.

Ekkortáiban terjedt el a pálinkái vas a munkásnép között. Az újavárosi nép soha, még akkor sem volt igazán részeges, mert itt csábító és szoktató bortermelés soha se volt. Bealakítottak a szőlőt, de nem sokáig élt, a filokszera óta meg tengeri és búza terem a szőlők helyén.

A más vidékről hozott sörhöz, borhoz kevés volt az itteni lakosság pénze. Itt semmiféle ipar vagy kereskedelem nem volt. Egyedüli pénzcsináló lehetőség a munka és a ícsmelés. De a kevés saját földön csak búza és tengeri termett, meg jószágot tenyésztettek, ezekből ritkán lehet pénzt látni, de akkor sem a szegények kapják.

Rendszeres italozás itt hát sohase volt. Szégyen is volt a részegeég, kálvinista szigorúság uralkodott. A rendszeresen részegeskedő embert megvetették, lenézték s lassan-lassan a cigányok közé süllyedt.

Olyan nagy volt a szigorúság, hogy nőcseléd be se mehetett a kocsmába, de ha bement is valamiért, le nem ülhetett az asztal mellé. Volt egy pár részeges asszony, azokat az egész falu ismerte, mindenki lengte, és úgy irtóztak tőle, mint a kolerástól. Még táncmultság, lakodalom,

disznótor vagy keresztelő alkalmával is úgy illett, hogy a nők, ha elfogadják is a kínálást, s talán szeretnének is jót húzni az üvegből, csak a nyelvüket értethetik hozzá. Ma már — persze — nincs ilyen nagy szigorúság.

Majd a terménygazdálkodás meg a munkásélet hozta magával a pálinkázást is. Jöttek a nyíri zsidók, megvették a dohos gabonát, és küldtek helyette pálinkát. Egyik-másik ilyen pálinkás zsidó fészket vert itten, mint a Lichtscheinek őse is. Mózesnek a felesége is a szabolcsmegyei leveleki Fried családhoz tartozott. S a Friedlendereknek vagy a Steinbergereknek (már összetévesztem őket) is már Szabolcsban birtokuk volt, mielőtt ide jöttek pálinkásnak, ró-fősnek, termény esnek.

Hogy miképpen kap la meg az öreg Lichtschein a regalé jogot az uraságtól, nem tudom. De ettől kezdve a Lichtschei Pék messze elhagyta a többieket a gyarapodásban. Mert most már csak az ő üzletein át kaphattak a többi kocsmárosok is pálinkát. Sok kicsi sokra gyűl, már ha egy icce pálinka tizenhat krajcár volt is. Hiszen csak egy kis mérges szesz egy csomó kútvízben: ez volt a pálinka. A parasztok hite szerint nem minden kút vize jó pálinkának, hanem csak azoké, amelyek ivásra rosszak. Nem tudom, mi igaz belőle, sohase próbáltam, a kocsmárosok meg nem árulják el a pancsolás titkát. A rossz víz legendája különben a kocsmárosok bejáró munkásain keresztül terjedt el, akik el-elmesélték, hogy egy-egy estére mennyi rossz vizet kellett hordani, amikor a kocsmáros pálinkát akart csinálni.

És a munkások rákaptak a pálinkaivásra. Amikor megjött a csapatos részesaratás, ez az erős, szüzerejű nép úgy vetette magát a munkába, mint hajdani ősei a csatába. Teljes erővel, vad elszántsággal.

A bérlőknek az volt az érdekük, hogy az aratás gyorsan menjen, mert az egész gazdálkodásuk a búzára volt alapozva. A jó termésre és a korai eladásra.

A gyors aratáshoz versengés, a versengéshez ital kellett. És nem bor, ami drága és álmosít, hanem pálinka, ami éget, és veszetté teszi az embert. A kommencióban inkább kevesebb hús volt, de pálinkának vagy pálinkapénznek lenni kellett. Volt olyan bérlő, aki hordóval állította a dülő végére a pálinkát, hogy jobban haladjon a munka.

A mai ember azt morfinná, hogy értelmetlen kísérletezés volt ez, mert a pálinka nem hozhatta be az árát. Én

tudom, mert próbáltam, hogy behozza. Cséplőmunkás koromban a csapat pár liter pálinkáért 50 liter pálinka értékű munkát végzett el hihetetlenül kevés idő alatt.

Nem volt erős ez a pálinka, nem vette le a lábáról az emberi, csak hajtotta, mint a mértékkel adagolt gőz a kazánt. „Életpálinka“ volt: sok víz, kevés gabonaszesz. Magam is láttam még nemrégiben is, hogy Garcsi Jankó bácsi egy reggelen, hajnali kaparékszedéstől früstökig heccből és fogadásból öt litert ivott meg egymaga és mégis állt a lábán, még dolgozni is tudott. Majd később nyomta el az idegeit a sok méreg, amikor a délelőtti forróság megjött.

Nem lehet hát elítélni a népet. Nem a lustasága és a mohósága okozta, hanem az új életforma hozta magával a pálinkaivást. A mi népünk sohase élt könnyen, de a versengő részes munkát csak most kóstolta meg igazán a nagy búzatermelés idején. Még én is hallottam, hogy a jobbágyvilágban apányi nagy fiúk a porban játszottak, most meg már kaszások, aratók lettek.

És mert a munkásember az izmait a vad munkával, szemét az álmatlansággal, idegeit a versengő feszültséggel, gyomrát a nehéz, avaszsíros kásával és a rossz pusztai vadvizekkel rontotta, hát — jobb híján — pálinkával őrvosolta magát.

Nem volt ez egészen bolondság vagy paraszti butaság. Amikor az ember a sötét nyári hajnalokon, pár órai alvás után, mindjárt éjfél után felkelt, a vére didergett, a gyomra égett. A napközben megivott sok rossz vadvíz és a nehéz ételek erőltették a gyomrát. Úgy nevezik ezt az állapotot, hogy „hugyozik a giliszta“. Magam is tudom, hogy hiába voltam dühös antialkoholista, mégis reggelenként nekem is muszáj volt egy csepp pálinkát inni, mert nem bírtam volna ki a munkát a gyomorégések miatt, Próbáltam helyette a sósorszeszt cukorral, de a sósorszesz mosogatólévé változott odakinn a meleg napon.

Amikor viszont már nem lettem többé csapatos arató, hanem kiscgazdáknak arattam, kikerültem a versengő hajszából és az értelmetlen éjszakázásból s a magam akarata és ereje szerint dolgoztam, meg aztán változatosabb ételeken éltem, nem kellett többé pálinka.

A csapatos aratónak azonban pálinka kell, mint ahogy — úgy mondják — a versenyző sportembereknek is kell

valami idegizgató szer. A pálinka — a paprikával, borral erősített pálinka — az álmod is kiveri, a vért is felfrissíti, a gyomorégést is megszünteti.

És mert a határban nyolcszáz és ezer pár arató dolgozott, és mert az a rengeteg ember, meg aztán a többi falusi is úgy rászokott a pálinkára, hogy ha krajcárja akadt, télidőben is szívesen porciózott legalább reggelire egy féldecit, ez a pálinka nem is volt olyan bagatel üzlet.

Még az én gyermekkoromban is porcióztak az emberek. Nem részegségből, csak megszokásból. Közhit volt, hogy az igazi früstökhöz pálinka jár. Én is sok reggelen beszaladtam a kocsmába egy deciért, vagy egy negyedért az apámnak vagy nagyapámnak.

Akkoriban különben még jobban összefért a reggelivel is a pálinka. Nem tejet, teát, kávékat vagy ciberét ettek, mint ma, hanem kolbászt, oldalast, tepertőt, sültzalonnát, kinek mire telt. Még a legszegényebbek is inkább sülttököt, sültkrumplit, görbét vagy édesmálét reggeliztek, nem ciberét vagy szacharinos teát, mint ma.

Aztán még az én gyermekkoromban is minden nagyobb munkához, nemcsak az aratáshoz, hanem a kaszáláshoz, kapáláshoz vitték a kis butykossal a pálinkát. Ez olyan törvény volt, hogy a legszegényebb és legfukarabb munkás sem igen szeghette meg. Ki gúnyolták a többiek, hogy talán földesgazda akar lenni, meg hogy szeretné a pálinkát, de csak a másét. Olyan törvény lett, mint a dohányzásban való becsület. Rendes ember nem élődik a lobbiban, hanem ha megkínálják, ő is visszakínálja azokat.

Még akkor is pálinka járt, ha valami közös munkára sesítségül jött valaki, s akkor is, ha fuvarost fogadtak. Emlékszem, mostohaapám, ha valakivel egy szekér szalmát vagy csutkát hozatott, mindig egy félliter pálinkát kellett vinni. Áldomásra vagy más ünnepélyes dologra már nem is volt jó az olcsó „életpálinka“, hanem „törkös“-t vagy „szilvás“-t kellett vinni. Az életpálinka fehér volt, mint a víz, a torkos sárga, a szilvás piros. Izében, erejében kevés volt a különbség, de az utóbbiak drágábbak voltak.

Így szerezhették a Lichtscheinek, a főregálésok, azt a sok pénzt, ami a bérlethez kellett. Hogy Lichtschein Márton a feleségével, a Hartstein lánnyal és Lichtschein Mózes a leveleki Fried lánnyal szintén kapott valami hozományt, és természetes, de amazok is, a Haristelnek és a Friedet, meg a

többiek is csak így szerezhették a vagyont. Csakhogy már előbb mint ezek.

*

Ezek voltak a mi gazdáink. Nem voltak különösképpen rossz emberek. Nem voltak rosszabbak, mint a magyarok és nem voltak „fapofák“, mint a németből lett magyarok. Káromkodtak, kapkodtak és hadonásztak, ha megharagudtak, de azért ki lehetett velük jönni, amíg sokat dolgozott és jól keresett nekik a szegény ember.

Az a fő, hogy nem voltak kicsinyesek, nem voltak hajszállhasogatók. A tanyák, istállók, kazlak, boglyák csinoságával és a tisztasággal keveset törődtek. Azt nézték, mi hasznos, mi nem, s így elég jól megegyeztek a magyarokkal, akik ugyancsak nem szeretnek kicsinyeskedni, s ha nem is a hasznot, de legalább a dolgok értelmét nézik.

Maguk az urak, már mint a bérlők, nem is igen gyakorolták a szigorúságot. Egyedül Lichtschein Dezső, a tarkaszemű Bleyer és Fürst Ödön veszekedtek személyesen is a cselédjeikkel és munkásaikkal. Egyébként a harcias feladatokat gazdatisztiereikre, de főleg a „kutyautó“-ikre. kerülőikre, béres gazdáikra bízták.

Előbbiek inkább zsidók, utóbbiak kivétel nélkül magyarok voltak. Ezért hívták őket „zsidó kutyája“-inak.

Földesúri szokásokat egyedül Lichtschein Dezső gyakorolt, ő letegezte a legöregebb parasztot is, mint egy igazi földesúr.

De a modora, persze, neki se volt földesúri. Néha bizony a saját szájával „százistenelte“ végig az egész tanyát. S ha jó hangulatában sokszor el is nézte, hogy a falu szegénysége az ő kazlaiból hordja a téli tűzrevalót, máskor meg a hátaló asszonyokat megállította az úton, összeszidta őket, és visszavitette a szalmát a kazalhoz. Néha még a kötelet is elvette tőlük zálogba. Még azt is meséük, hogy az engedetlenekkel azt is megtette, hogy leugrott a kocsiról, gyufát rántott és meggyújtotta az asszonyok hátán a szalmát.

Mondom, olyan szeszélyes volt, mint egy igazi nagy úr. Mert azért, ha jókedvében találták, amikor hozzáfordultak, adott a szegényeknek, különösen aiz ismerős munkásoknak disznóperzselésre egy hát szalmát, vagy tavasszal, ha sok volt a határban a szemét, még egy szekér csutkaizéket vaay avas töreket is.

Persze, ha szigorúan nézzük a tulajdonjogi fogai mákat, az asszonyok lopták a szalmát. De az is igaz, hogy ezek az asszonyok a/oknak az aralóknak a feleségei és leányai voltak, akik égés/ nyáron Licht scheinnél dolgoztek. E kazlakat ők hordtak, és ők rakták össze. Úgy erezlek, joguk van helőle tüzelni. Hiszen nem eladásra, hanem saját szükségletükre viszik. Ez pedig ősi felfogás s/erint nem lopás.

Ahogy már írtam, a mi népünk amugyscm ismerte el a lelke mélyén, hogy a föld nem az övé. A faluban mindig úgy mondták, hogy „*Lichtschein csak bitorolja a határt.*“ Azelőtt meg a grófokra mondták ugyanezt, hiszen 50 évig pereskedjek érte.

A nép annyira megszokta, hogy Lichtschein a határ ura, hogy a grófokat már számításba se vette. Minden bajért Lichtschein! okolta.

Azokat különben is ritkán láthatta valaki. Évente legfeljebb egyszer, ha lejöttek körvadászatra. Olyankor, aki a kastély fele járt, vagy a főutcán lakott, megláthatta őket.

Sokan voltak mindig együtt. Szálas, magas férfiak és hosszúlábú nők. Mindig kocsin vagy lóháton jártak, és az asszonyok közt is akadlak, akik szivaroztak: ennyit tudtak róluk a hajtok, akiket az a szerencse ért, hogy közéről láthatták őket.

A faluban nem is volt senkijük. Kastélyaikban is idegen gondnokok és vadőrök laktak. Valahonnan, a többi birtokaikról hozták őket, s az itteniek felfogása szerint nem jól tudtak magyarul, mert az ittenieknek mindenki tót, aki nem debreceni tájszólással beszél.

Valóban még olyan nevű vadőrjük is volt, hogy „Kő-szaga“, ami az itteni embereknek kész nevetség, mert ki hallott már olyat, hogy kő-szaga.

Ha visszagondolok erre a korra, olyan viszonyban látom most már a mi határunkat és népünket az uraival, mint valami délamerikai vagy maláji falut az angol, holland vagy spanyol ültetvényesekkel. Messze fönn a magasan Semsey grófék, kiterjedt rokonságukkal, a Grouy-Chanelekkel, Sisso-Norisokkal, Fiáth bárókkal, alattuk a Lichtscheinek a gazdalisztjeikkel, és legalul a parasztok, a bennszülöttek, akiket a közülük való kerülők, béresgazdák és aratógazdák kötnek össze a megszálló hatalmasokkal.

Ilyen volt a mi határunk gazdasági rendje. A tanyákban élő cselédeké meg színién olyan, mint a cselédeké s/okott lenni. „*Hajnalban kettőkor fűjnek, legyenek akkor még nem zúgnak*“ — mondja Sinka, a költő, aki a bihari tanyák világából jött, s ez nálunk is így volt.

A cseléd is szegénynek maradt, mint máshol. Tanyásgazda kevés cselédből lett, a nagy számadókön és a tolvaj béresgazdákon kívül, még falusi házas zsellér se lehetett mindegyik. Voltak igazi béresdinasztiák, amelyek egész rajokat eresztettek széjjel a környékbeli tanyákba, s e rajoknak már nem is volt igazi hazájuk semelyik faluban. Az egyik gyereket egyik falu papja, a másikat a másiké keresztelte s majd a harmadik vagy negyedik falu papja eskette s az ötödik temette: mindig az, amelynek a határában éppen lakolt. És a temetéseikre a tanyákról kellett hozni sírásókat, mert a faluban még annyi ismerősük sem volt, aki megássa a sírt.

A mi határunkban a legtöbb cseléd szabolcsi, borsodi és hevesi származású volt, de hogy melyik őstük jött onnan, azt már kevesen tudták. Ide már az egri káptalan 99 ezer holdjának valamelyik tanyájáról jöttek. S rendesen csak akkor jöttek, ha valamilyen okból jönniük kellett. Lopás, részegeskedés, káromkodás: ezek voltak a főbűnök a káptalannál. Legnagyobb a káromkodás és legkisebb talán a lopás.

Vagy pedig azért jöttek, mert valami csúfság esett meg velük. Asszonyuk félrelépett, ispánnal, kerülővel, béresgazdával, gyakornokkal vagy valami béreslegénnyel vagy bőjlárfiával jóba lett, a lányuk megesett, a kezükön a ló megvadult vagy az ökör lesántult.

Esetleg csak azért jöttek el, mert a feleségük olyan veszekedős volt, hogy a közös szobákban és a közös pitarokban nem fért meg senkivel. S ha aztán már a paraszti házaság népszerű gyógyszere, a verés sem használt, akkor a férj vagy magától mondott fel, vagy felmondtak neki. Az is megtörtént, hogy az asszony valami protekciós cseléd asszonyával veszett össze, s az a kedvenc, az intéző vagy a tisztartó kedvence kimondta, hogy vagy: vagy. Vagy ő kell vagy az ellensége.

Volt aztán olyan cseléd is, akit csak az asszony vágya és kíváncsisága hajtott mindig más tanyára. Volt olyan cselédasszony, akit mindig üzött valami belső nyugtalanság

a boldogság vagy a boldogulás után. És mert gyorsan sehó sem lehetett meggazdagodni, sohasem tudott a cselédsorból kimenekülni, sohase tudott falusi asszonnyá válni.

Pedig az már nagy rang a tanyák örök rabjai előtt. Hajszolta hát az urát egyik helyről a másikra, hogy hátha ott majd jobban boldogulnak, több szerencsájük lesz a jószághoz. Akárcsak azok a hivatalnokasszonyok és vasutasnők, akik keresztülzavarják a férjüket az egész országon, jönnek-mennek, kilincselnek, hízelegnek és hazudoznak vagy még rosszabbat is csinálnak az előléptetésért és az áthelyezésért, s a végén elfáradva, mint félbolond nyugdíjasok, bogaras boldogtalanok, kötnek ki valahol. Az asszonyok hiúsága és betegségei közt csak külső különbségek vannak: cselédasszony vagy úrinő egyforma a boldogság után való kicsinyes ábrándozásban.

Persze, az ilyen cselédek, éppen azért, mert sehó se vertek gyökeret, sohasem tudták fülönfogni a szerencsét. Mert ahhoz kitartás és állandóság kell. Az új helyen előbb ki kell ismerni, hogy milyen jószágot érdemes sokat tartani. Aztán ki kell várni, hogy többszöri dögvész után mikor szaporodik meg annyira, hogy no most már el lehet belőle adni, mert az árával lehet valamit kezdeni. S még azt is ki kell várni, hogy mikor lesz jó ára, mert bagóért elvesztegetni a sok jószágot nem érdemes. Igen, de közben megint elviszi a dög vagy a takarmányhiány, és akkor kezdhetik újra.

De újra kell kezdeni. A szerencse nem ugrik a cselédember nyakába. Elő kell készítem, és meg kell ragadni. Száz cseléd közül egynek sikerül: az ilyen aztán elérte élete végcélját, házat vesz a faluban.

Aki azonban sokszor költözik, az sokszor pusztul, mert minden költözés egy fél-leégés. A cselédember nem mehet télviz idején sok jószággal és sok terménnyel a másik tanyára, mert nincs ólja a jószág számára és nincs helye a termés számára. Még igát se kapna az elszállításhoz, mert az uraságok nem szeretik az olyan cselédet, akit hat szekérral kell elköltöztetni. Legfeljebb két szekeret adnak, egyet a bútornak, egyet a tengerinek és a külső holminak. A jószág elmegy a maga lábán, a gyerekek meg a batyu tetején.

Ez a törvény, s ki szeghetné ezt meg? Nem fogadhat fuvarost a 10—20 kilométerre levő faluból, de meg ki is

jönne ilyenkor ide ki a cselédember pár krajcárjáért fuvarra. És mit szólna hozzá az uraság, ha még fuvarossal is vitetné a holmit. Az ilyen cseléd már nem cselédnek, hanem gazdának való: ez már menjen a faluba.

Ezekből lettek végül azok, akik minden tanyáról kiszorulva, már bivalyosnak se kellene, mert nem szereztek rá 20—30 évi egyhelyben való szolgálattal jogcímet, hogy öregkorukban könnyebb szolgálatért is kommenciót kapjanak.

Még ha valamelyik gyerekük valahol gyökeret vert, annál csak meghúzódhattak öreg korukra a szokásos panaszos kenyéren, de ha a gyerekeik szétszóródtak, s nem volt állandó helyük, vagy nem is voltak gyerekeik, akkor beszorultak valamelyik falu koldusai közé. Ha pedig egyik falu se fogadta be őket, akkor haza kellett menniük abba a faluba, amelyikben, ha nem is laktak soha, de születésükkel illetőséget nyertek.

Így a mi bérlőink tanyái mindenfelől összeverődött emberek végső menedékei voltak. A zsidóknál lakni alacsonyabb rang volt, mint a debreceni nemzetes uraknál vagy akár a káptalannál is.

Igaz, a szolgálat itt sem volt rosszabb, még inkább könnyebb volt, mint amazoknál. A zsidó ispánokkal jobban ki lehetett jönni, mint a gögös magyar urak némelyikével, de a bér is kevesebb volt valamivel. Vagy ha nem is volt kevesebb, de másforma volt. A káptalannál, például, tehéntartás is volt minden cselédnek, a mi bérlőinknél meg csak a rangbelieknek. A debreceni tanyákon meg tiszta búzát mértek korrímencióba, nem rozsot és nem hektóból, hanem mázsából mértek 16-ot.

Igaz viszont, hogy ott a tengeriföld csak egy köblös volt, a mi bérlőinknél meg 2 hold. Két hold elméletben, de mivel a zsidók is megtartották a gróféktól tanult 1100 öles osztást, a valóságban ez a két hold csak 600 öllel volt nagyobb, mint a debreceni egy hold.

Ezt a holdakkal való taktikázást a zsidó bérlők épolyári jó! gyakorolták, mint a hajdani uraságok. Ha valami a munkások és a cselédek javára volt, azt 1100 öllel mérték, ha valami az uraság javára volt, akkor 1600-al. A bérföldet és a harmados tengeri földet 1100 öles „kis hold”-dal osztották, de a cukorrépa földet, ami csak tehertétel volt, mert azért vállalták a munkások, hogy harmados tengerit és

aratást kapjanak, azt már 1600-al adták ki. Ha szakmányba kaszálást vagy más munkát vállaltak, akkor is inkább köbös hold járta.

Egyszóval, a zsidó bérlőkhöz kerülni, kissé rangon aluli dolog volt még a cselédek világában is. Már csak a kenyér miatt is. Mert bizony itt a tiszta búzát termő újvárosi határban a tanyákon csak sívó rozsot mértek. S azt is, amint mondtam, nem mázsa, hanem hektószámra. A debreceni tanyákon 16 mázsa tiszta búza, itt meg 16 hektó gabona volt, amelyből 4 hektó volt a búza, éppen csak hogy tésztalisztnek elég legyen.

Ez is 16, amaz is, de a kettő között 3—4 mázsa különbség volt. Igaz, a szakértők azt mondják, hogy jobb, táplálóbb a rozskenyér, mint a búza. Lehet, de próbálnák csak évszámra, vagy egész életükben rozskenyéren élni, és csak pusztá kenyéren, biztosan ők is megunnák. Más dolog bőséges hús és zsíros ételek közt pár deka rozskenyeret enni, és más dolog naponta háromszor egy-egy karéjt bekebelezni. És más dolog friss rozscipót enni, és más háromhetes taplót rágni, mint a béresek. Az öreg búzakenyér porlik, ízes és ehető szárazán is, a rozskenyér szíjjas, mint a csizmatalp. Az étkezés hát nemcsak kalória, hanem gusztus is.

De még ha ez a rozs jó lett volna. Azonban nem itt termett, hanem a Nyírségből hozatták. Néha egészséges volt, de silány, csupa korpa, olyan vékony szemekkel, hogy a tű fokába belement volna, máskor kövérebb volt, de akkor meg dohos és csírás. Az első osztályti rozsot ugyanis eladták a városokba és a katonaság számára, a mi uradalmaink csak az olcsóját vették meg. Eladták az itt termett búzát és vettek belőle rozsot a cselédeknek. S csak akkor vettek hibátlan rozsot, ha már hibásat nem találtak,

Ez igazságtalan általánosításnak hangzik. Nem tehetek róla. Sok esztendőn át éltem cselédkenyéren, de hibátlan rozsunk ritkán volt. Pedig az ország sok vidékén élnek rozskenyéren, s a kenyérük barna, de jó. A mienk azonbán egyszer dohos volt, máskor meg elnyúlt, mint a pite. Erőtlen volt, mert csírás roszból örölték a lisztet.

A hektós mérés ugyanis nagyon rossz dolog volt. Mert egy hektó rozs lehel 76 kiló is, de lehet 70 vagy még 68 is. És inert a bérlők mázsán vették, amit majd hektóval mértek ki, az volt az érdekük, hogy kevés mázsában sok hektót vásároljanak.

A bérlők hát értették a dolgukat, a cselédasszonyok viszont a bérlők és kulcsárjaik szerint nem értettek a kenyérsütéshez, ha rossz volt a kenyér.

Igaz, hogy a faluból kikerült asszonyok, akik búzalisztból tanulták a kenyérsütést, csakugyan nem értettek a rozshoz, de megtanulták egy pár rosszul sikerült sütés árán. A hibás tisztból azonban a legöregebb tanyai asszonyok se tudtak jó kenyeret sütni. Elnyúlt a kemencében, mint a máié, s ha gyenge fűtést adtak neki, a közepe sületlen maradt s az alján ujjnyi „szalonná“-k szégyenítették a gazdasszonyt. Ha meg nagyon befűtöttek, akkor felszította a kemence a tetejét, „táskás“ lett, alsó-felső héjjá megégett, kárba ment, elpocsékolódott. Az égett hajakat még a kutya vagy a malac se ette meg. Gyermekkoromnak egyik legkeservesebb emléke a rosszul sikerült kenyér miatt hisztérikus sírásba esett asszonyok dühöngése és jajgatása.

Szégyen volt ez, de nemcsak szégyen, hanem kár is. A kommenció sokszor elpocsékolódott így, s a nagy családok éheztek, mert azok főképpen kenyéren éltek. S ha nem tartott ki a kommenció az új mérésig, akkor kölcsönözni kellett, ha kaptak. Vagy a többi cselédttől, akiknek volt feleslegjük, vagy a bérlőtől,

így valósággal odaragadtak a helyhez, s így alakultak ki a 30—40 éves hűséges szolgálatok. Míg aprósak voltak a gyerekek, nem mozdulhattak az örökös adósság, előreévés miatt, amikor már nőttek, azok is szolgáltak, félbért, háromnegyedet kaptak, s legalább több kenyerük volt. Közben az ember fáradtabb lett s az asszony “is elvesztette esetleges szabadulási reményeit. Nem mozdultak, ha nem volt muszáj. Csak az ment, akit elcsaptak, vagy akinek Mihály napkor felmondtak.

Kicsi okra, persze, nem küldték el az ilyen jó szolgákat, mert a bérlők is ismerték már őket, és sok apró hibát megbocsátottak nekik. Olyasféle pátriárkális viszony alakult ki közöttük, mint némely régi jó urak és cselédjeik között.

A végén 30—40 év után kaptak esetleg egy oklevelet és 100 koronát a minisztertől. Vájjon nem jobb lett volna-e a vállalkozóbb szellemű cselédek jutalmazni? Azok többet lendítettek volna az ország sorján, mint a szegénységben és tudatlanságban megrekedt hűségesek. A vállalkozó és bátor cselédekből néha mégis — ha szerencse is érte őket —

falusi házas zsellérek, de még kisbérlők, sőt tanyásgazdák is lettek.

Ez a két fajta cseléd volt a tanyában: a mindig vándorló és a sohasem mozduló. Betegség egyik is, a másik is. Egyik azért, mert ábrándozó-boldogtalan, a másik azért, mert reménytelen-boldogtalan.

A ícrzsökös újavárosiak ezek szerint nagyon lenézték a cselédeket. Nem is ment a tanyákra, csak akinek nagyon muszáj volt. Voltak dolgozni nem szerető, úrhatnám emberek, és voltak olyanok, akik katonáéknál altiszti rangot kaptak, és szegyeitek a napszámoskodást. Ezekből leginkább kerülők, béres- és kocsis-gazdák lettek. S aztán voltak olyan pásztorok is, akik kiszorultak a pásztori rendből, és szükségből cselédkedésre fanyalodtak. Mostohaapám és nagyapám is így voltak egy ideig gazdasági cselédek. Amikor helyet kaptak a parasztok gulyái és ménesei mellett, azonnal visszajöttek a faluba.

Voltak aztán elszánt fiatal párok is, akik vagy az anyjuk vagy az anyósuk nyelvétől nem fértek meg az ajtó melletti sarokban vagy a sötét, nedves és hideg „kisház” -ban, a kamrának épült kemencenélküli lyukban, hanem inkább elmentek cselédnek. Úgy hangzott itt, ha valaki törzsökös falusi azt mondta, „megyek cselédnek”, mintha a szabolcsi, zempléni fiatalok azt mondták „megyek Amerikába”, vagy a székelyek, hogy „megyek Bukarestbe”.

Mert amikor egy szintén csak mérsékeltlen tiszta újavárosi menyecske beköltözött az üresen hagyott cselédházba, rendesen elpityeredett. A fal piszkos, a mész letáskásodott róla, a kemence beszakadt és füstöl, az ablakok rozogák, töröttek és nem zárnak, a föld olyan gödrös, hogy meg kell tanulni benne a járást. A fal alja meg köröskörül olyan patkánylyukakkal van kicifrázva, hogy a karja beleférne. A lyukakból kitúrt féltalyigányi földcsomók alatt ronda, fekete búdösbogarak gubbaszkodnak, amelyeknek a látásától a menyecskék, különösen ha állapotosak, borzongani kezdenek, és a szagától hányingert kapnak.

Még poloska is kerül nehol, amit otthon sohase látott, még a legpiszkosabb parasztházban sem. „*A fecskék nevelik lelkem, meg a galambok*” — mondják a többi béresasszo-

nyok a megijedt menyecskének — „terpentin kell neki csak meg peiró, és elpusztul. A patkányt meg ki lehet önteni.

Igen ám, de én is láttam, hogy hordószámra öntözték a béresek a vizet a patkánylyukakba, a ház fala alá, de elnyelték a lyukak a sok vizet és a patkány nem jött ki. Végre oda folyamodtak, hogy kiköltöztek a házból, ajtóablakot betapasztottak, és paprikából, borsból, meg mindenféle mérges miegymásból füstöt csináltak, úgy próbálták elűzni a patkányokat, amelyek megették volna már előlük keserves komenciójukat. Egyszer sikerült, másszor nem. Teljesen sosem sikerülhetett, mert minden tanya tele van patkánnyal, s a béresek is csak mesélték a legendákat azokról a csodálatos emberekről, akik elhívják vagy elküldik a patkányt, de én sohase láttam egyetlen ilyen garabonciást sem.

Volt aztán olyan a kényesebb menyecskék között, aki azon frissiben hazaszaladt az anyjához, és az urának is utána kellett menni, mert a menyecske nem volt hajlandó a tanyán lakni.

De volt azért olyan is, aki csupa dacból és büszkeségből se ment volna vissza, hanem igyekezett mindent megszokni a tanyán, túrt, szenvedett és hajszálhasogató zsigoriságot fogadott, amíg legalább egy viskóra valót nem szerznek.

Volt olyan, akinek az első kis koca malacból, amit talán még menyasszony-táncba kapott, anyakocája lett s utána csapat süldők nevelődtek. S ha a dógvész elkerülte, s az ára is beütött, néhány év alatt sikerült is a viskó. Haza is menekült mindjárt a faluba, és a cselédsorsot mint rossz emléket őrizte egész életében.

De a legtöbb embernek örök álom maradt a viskó, mert az első koca malac eldőglött, esetleg a második-harmadik is, helyettük gyerekek jöttek egymás után, lecsalásodott, ottragadt a tanyán, és végül vagy megkapta a/ oklevelet, vagy ha sok gazdát szolgált, öregkorára a falu nyakába szorult.

Ahogy mondtam, azonban újvárosi ember ilyen is, amolyan is kevés volt, mert nem tudtak megbarátkozni a cselédélettel. A béresnótát, amel^ úgy szól, hogy „Béres béres, annak is születtem, itt az újesztendő, jön a értem, sajnálom ökrömet, a járom szegemet, hosszú

ostoromat, sáros isztikémet“, itt már csak gúnyosan, akasztófahumorról dalolgatták.

Így alakult ki a falusiaktól való lenézés és elzártság miatt a külön cselédlelkiség. Azt már sokan megírták, hogy ez a cselédlelkiség a tiszántúli és a dunántúli tanyákon egyformán megvan, s nagyjából egyforma is. S azt is, hogy a cselédek tolvajok, piszkosak, hanyagok, könnyelműek, s még a lehetőséget se használják ki, hogy segítsenek magukon.

Ebben sok igazság van, de hogy minden cseléd ilyen volna, az nem igaz. Csak az örökös cselédek ilyenek, s hogy azért ilyenek-e, mert a reménytelenség teszi ilyenné őket, vagy pedig azért maradnak örökös cselédnek, mert már születésüknél és lelkialkatuknál fogva ilyenek, azon csak vitakozzanak a tudósok, akiknek „tantárgy“ az ember is. Én tudom, hogy a legtöbb cseléd azért megyén cselédnek, hogy azután annál szabadabb lehessen. Az ilyenek ügyesek, szorgalmasak, kuporgatók és vállalkozók, s ha lopnak, nem gyümölcsre és pálinkára, hanem tőkegyűjtésre lopnak. Akiknek a szabadulás nem sikerül, azok maradnak örök életükre a tanyán, és mert ezekből áll a tanyák törzslakossága, ezek adják meg a tanyai cselédek típusképét is.

Ezek hát, s ezeknek az ivadékai, akik elvesztették azt a reményüket, hogy valaha visszamehessenek a faluba, ezek, akik mindig az állati létezés és a közönséges éhezés határon bolyonganak, lelkileg is átalakulnak. Nem olyanokká, mint a cigányok, akik nyomorúságukban is zajosak és szemtelenek, hanem amolyan csendes könnyelműekké, akiknek már minden mindegy, de még ebből se csinálnak nagy ügyet, mint a hengegő semmiháziak szizoktak.

A falubeliek meg a szerencsés és kuporgató tanyaiak ugyan azzal vádolják őket, hogy olyanok, mint a cigányok: egyszer hopp, másszor kopp. Ebben van egy kevés igazság, mert valóban olyan sokat nélkülöznek, annyira állandóan érzik, hogy gyomruk van, hogy végül csak ez az egy istenük marad. Amikor megkapják a komenciót, akkor mindig galuska — laposgaluska, felvert galuska, rongyos galuska, libanyak galuska és ilyen vagy amolyan pogácsa járja. Hozzá, míg tart a komenciószalonnából tepertő és zsíros pirítás. Ha pedig elfogy, kölcsönöznek, s ha nem

kapnak — különösen a gyerekek — néznek a más szájába, aki eszik, mert van mit.

De ne legyünk szigorúak. Magam is ismerem az éhezés törvényeit. Aki sokat nélkülözik, s nem a takarékoskodás, hanem a nincsen miatt nélkülözik, az végül nem tud ellenállni a vágynak, hogy ne egyen, ha van. Úgyis hiába, „*az a miénk, amit megeszünk*“: ez az ilyen élet alaptörvénye. Ismerem ezt az igazságot az első világháborúból. Amikor öt napra kaptunk egy komiszt, mi se tudtuk megállni, még a legfegyelmeltebb és legműveltebb emberek sem, hogy meg ne együk az első és a második napon. Nyalogattuk, csipkedtük, mégis elfogyott.

Aztán az is érthető, hogy ha jön a gyümölcsökofa szekere, nem tudnak ellenállni a kíváncsiságnak. Az örökös rozskenyér, kása, krumpli, bab mellett a szervezet valami vad kíváncsisággal áhítozik a tejfélék és gyümölcsök után. Különösen a gyermekek és az állapotos meg a szoptató asszonyok kíváncsiak nagyon. És a gyermektelen vagy kivételesen ftkari asszonyok hiába gyalázzák a sokgyermekeseket a gyümölcsös pazarlásért, azok egyszerűen nem bírnak ellenállni, még ha kevés lisztjükből szorítanak is el gyümölcsre.

Mert azt nem lehet kibírni, hogy az egyik asszony egy-két kölyke, a kezében almával, szilvával, dinnyével kényeskedjen és járjon pitarról-pitarra bemutatni, hogy ő mit eszik, s hogy amazoknak, a nagyon szegényeknek, a nyáluk csurogjon el a kíváncsiságtól. Erdélyi József, a költő, aki a bihari tanyák közül jött, „Kisszék” című versében örök-időkre megírta a gyermeki kíváncsiság tragédiáját. És én is ismerem gyermekkoromból a tej és gyümölcs utáni kínzó kíváncsiságot, mert ott nőtem fel, ahol tejet és gyümölcsöt csak az urak gyerekei ehettek.

Ilyenkor aztán a szegény asszony gyerekei cimborául szegődnek a gyümölcscsel kényeskedő gyerekekhez, és mennek velük pitarról-pitarra. S az asszonyok nem tudják megállani, hogy ne lökjenek nekik egy pár szem gyümölcsöt vagy szeletke dinnyét. Nosza felébred a szegény asszony büszkesége is, az is vásárol, akárha lisztért is, akárha fertály végén majd megkoplalják is. Az ő gyermekei csak ne néA-zék ki a más szájából az ennivalót, s csak azért is jó csomót vásárol. A liszteszsák megbánja, de ő már mit bánja. Az indulatok, az irigység és a büszkeség parancsolnak, nem az ész.

Pénzért nem vásárolhatna, mert pénze soha sincs. A fertály pénz 7 vagy 8 forint, de az cérnára, paprikára, masinára, petróra is kevés három hónapra. Legtöbbször ezt sem kapják ki, különösen éppen a legjobban rászorult szegények, mert húst, tejet, tejfelt, túrót hordtak az udvarból hitelbe, fizetéskor csak számlát kapnak. Vagy maga a bérlő felesége árusítja a tejfelt, vagy pedig az intézőnek, ispánnak van 4—5 jó tejelő tehene, s azok adják a tejet hitelbe.

Ma már, ahol tehéntartást nem adnak, legalább naponta egy-két liter tejet mérnek a cselédnek, de akkoriban még ez sem volt. A cselédasszonyoknak vagy volt tejük a szoptatáshoz vagy nem, de ha volt is egy kevés, pici gyereket tej nélkül nevelni nagyon nehéz. A krumplitól és szájbán rágott rozskenyérből csak a hasa és a feje nő meg, ha el nem viszi a bélhurut. Igaz, jutott is, maradt is, de a szegény ember, ha már megvan a gyerek, mégis inkább felnevelné mint eltemetné. (Akad kivétel, de kevés.) Nem is mindig a gyerekért, hanem azért, mert irtózik a temetéstől. Pénze sincs hozzá, de meg nagyon keserves, kényelmetlen dolog a temetés.

Hordták hát a tejet, mert hiszen cukor, kávé, tea akkor még csak az urak házánál volt, s nem volt a gyerekeknek mit adni. A szegénység így lett a nagy családok számára egy olyan kör, amelyből sehol se lehet kibújni.

Mert a szegény férfiak meg a húsért égtek ugyanilyen vágygal. Az ügyes bérlő, mint a tarkaszemű Bleyer (de a többi is néha), ha baja lett egy ökörnek, vagy sok volt a kehes, gümökóros és kerge birka, levágatta és kimérette a cselédeknek pénzért vagy hitelbe. A hús, hacsak nem éppen a lába tört valami kövér tinónak — de az ilyenre meg falusi mézszárost hívtak — rendszeren olyan sovány volt, hogy ha a falhoz csapták, odaragadt, de mégis csak hús és nem kása volt. Ha volt zsír, jó volt alá, de ha nem volt, só és hagyma kellett hozzá, és elment vele egy étel sorja. Még legjobb húsa volt a kerge birkának, de csak akkor, ha nem hagyták sokáig keringeni. Mert akkor az is lesoványodott.

Ha pedig kényszervágás nem volt, akkor megették a döögöt is. Ez nem csupán cigány dolog. A pásztorok és a cselédek megélték, ha csak megehető volt. Laktunk mi olyan tanyán, ahol a döghús jóformán soha se fogyott ki

a bográcsunkból. Pásztortanya volt a Vokonya, egy zsidó ispán lakott velünk, aki jó ember volt, és nem bánta, csak annyi maradjon, ami az ő kutyáinak elég.

Amikor a nagy nyári szárazság után megjöttek a nagy esők és megzsenedült a fű, „újulás“ volt, a „vér ölte“ a birkát, és hullottak rakásra. Ezeknek a húsa jobb volt, mint a kényszervágóságé.

Itt különben kényszervágás se volt, mert a sokezer birka távol volt a központi tanyától, és nem volt, aki pénzért megvegye a húst. Lichtschein különben nem igen törődött vele, hogy pénzt fogjon a dögre való birkából. A bacsói meg a juhászaik is jobban szerették, ha előttük döglik meg a birka, mintha kimérik, mert akkor ők se ehttek belőle.

Tudom, egyszer még a szomszéd tanya eltemetett bivalyát is kiásták. Be volt kátrányozva is, mégis hoztak belőle. Csakhogy olyan bivalyszaga volt még főve is, hogy nem lehetett megenni.

Amikor pedig nem jutottak döghúshoz, másképpen igyekeztek húsféléhez jutni. Például orvadászat és orvhalászat útján. A tanyák világában mindig hanyódott néhány rossz vadászfegyver, mert a kártékony madarak irtására a kerülők, ispánok és más fejesek engedélyt és fegyvert kapnak. Aztán meg a tanyai gépészek nagy „fegyvermacher“-ék voltak, és csempészték, csinálták, javították az ócska puskákat.

Az élelmes cselédemberek, különösen a hosszú szolgálatú beavatottak hát vadászgattak, ha szerét ejthették. Szárcsát, kacsát lőttek a folyóban és a laposokban, vadlibát a vetéseken és nyulat a szántásokon. A vadászati jog ugyan a gróféié volt, s vadőröket tartottak, de azok ritkán jártak a határban, mert nagy földekre kellett ügyelniök. Különben is a szemes cselédek a talyigájukat már kilométerekre felismerték.

Vasárnap délutánonként volt egy kis szabadideje a cselédembernek. A csendese ilyenkor a csizmáját, bocskorát, ostorát tákolgatta, az élelmesebbje meg el-elkóborolt ki a határba s ha hétközben munkaközben valahol az árokban vagy a tavakban halat, a gazban, a vetésben tojászon ülő madarat fedezett fel, hát ilyenkor „rátört“.

A bérlők és gazdatisztjeik tudtak az orvadászatról, de nem igen törődtek vele. Egyrészt, mert a legjobb kerülők, béresgazdáik, elsőbéreseik és gépészeik is vadásztak, más-

részt mert ők maguk is megpróbálták néha, hogy tudnak-e löni. Nem a hús miatt — az volt nekik bőven — hanem a passzió és a vadászat előkelősége miatt.

A kártékony madarak irtásához joguk volt, már pedig a vadászat szenvedélye olyan, hogy aki egyszer belekóstol, nem tud megállni a szarkánál, varjúnál, héjánál, hanem megkívánja azt a mennyei élvezetet is, hogy láthassa, amikor a farát hányó tapsifüles a szántáson felbukfencezik. Hát még a vadlibaseregnek közé löni, s eldicsekedni vele, hogy egy lövésre hány hullott le!

De még a tekintély miatt is jó volt a puskával való jövés-menés. A cselédek sokkal többre néztek egy olyan gazdatisztet, aki ha nem is járt gazdasági akadémiát, de a puskát is tudta kezelni, mint egy akármilyen kitűnő szakembert, ha az csak görbebottal járkált.

A mi bérlőink gazdatisztjeinek pedig nagy szükségük volt erre a külső tekintélyre, mert belső tekintélyük nem igen volt. Nem azért, mert nem végeztek akadémiát (a legtöbb csak úgy tanult be a gazdálkodásba kéz alatt), hanem azért, mert zsidók voltak, és hát — ehhez nem kell indokolás.

És a legnagyobb cseléddícsőség, ami cselédet egyáltalán érhet, az volt, ha egy-egy megvadult béres nem a görcsös görbebotot csavarta ki a gazdatiszt kezéből, hanem a puskát vette el tőle. De ez már a legendák világába tartozik, én magam sohasem láttam ilyent.

Az ilyen orvvadászkodó cselédek aztán a legtöbbször bekerülnek a faluba. A vadászat szenvedélye és a húséges cselédkedés sokszor összeütközik. Van olyan, aki enged, van, aki nem enged. A vadőrök előbb-utóbb megismerik az ilyen embereket, és addig piszkálják a bérlőt, hogy el kell bocsátani őket. Vissza-vissza mennek s aztán újra haza, meg vissza. Nyughatatlan, vállalkozó szellemű emberek.

Béres Gábor keresztapám, Orosz Imre, a daraksai, Eröss András a dinnyési kerülő, meg aztán Buri-Kovács voltak a legkitűnőbb orvvadászok, s mindegyik haza-haza-jött a faluba is.

Ilyenkor, persze, a faluból jártak ki vadászni. De ez nem volt olyan célszerű és eredményes, mint a tanyai lakás. Ott jobban hozzá lehetett férni a vadhoz, s a csendőrök és vadőrök is messzebb voltak.

Igaz, sokszor elfogták őket a vadőrök, vagy a csend-

őrök, és sokszor elvették tőlük a puskát. De azért mindig tudtak másikat szerezni. „Megvoltak a lyukaik“ a tanyák világában. A „szálak“, persze, a tanyai gépészekhez vezettek volna, ha lett volna a faluban ügyes detektív, aki a szálak felfejtéséhez értett volna, vagy ha lett volna olyan, aki a kimustrált vadászfegyverek útját visszafelé a műhelyeken keresztül az udvarházakig és a kastélyokig követni merté volna.

A legtöbb gondjuk az orvvadászoknak a lőpor volt, mert a sörétet maguk is megcsinálták. Ólmot öntöttek tetszésszerinti vastagságú nádszálakba és apróra vagdalták. A lengenádból „nyúlrsét“, a bördös nádból egyes golyó, vagy túzokrsét jött elő.

Ezek az orvvadászok különben sohasem gazdagodtak meg. Nem is törődtek ilyesmivel. Egyetlen igazi szenvedélyük a puska volt.

Ismerte is őket nemcsak a tanyavilág, hanem az egész falu is. De azért soha senki sem árulta el őket. A határból való lopás amúgy sem volt bűn, de a vadorzás, az meg már majdnem erénynek számított.

Voltak, persze többen is, de én csak ezeket ismertem legjobban. Az öreg Buriról még legendák is maradtak. Az orvvadász ugyanis épúgy lódít, mint az engedélyes vadász. Az öreg Buri, például el-elmesélte, hogy milyen sikeres lövései voltak. Egyszer valamikor beszéd hevében kiejtette, hogy „puff: kilenc ruca mind gácsér!“ (A gácsér becsesebb, mert cifra és kunkori farktolla vadászdísz.) Ez a mondása szállóigévé lett, s még ma is, ha valaki nagyot lódít beszéd közben, a hallgatók közül egy-egy csendesen beleszó: puff, kilenc ruca, mind gácsér!

Amióta a grófék a csehszlovák földreform miatt hazaköltöztek, s a zsidó bérlők elmentek, megszűnt az orvvadászat is. Az öreg Burit is elfelejtették, csak még ez a szállóige maradt meg a hajdani orvvadászok után.

Napszámosok és részesek.

És amikor a vonat keresztülvágott a pusztán, a szántó-földek és a dolgozó parasztok is húzódtak utána. A Debrecen felőli oldalon nemcsak a hátság földeket, de a hajlásokat is mind felszántották, a nyájak és a pásztorok kiszorultak a Hortobágy felé a szikésekre és a laposokra. Helyükbe béresek, napszámosok, sommások és részesaratók, meg aztán ökrök és gőzekék jöttek. A bérlők a búza és a tengeri mellé most már cukorrépát is vetettek. A vasúthoz és az épülő kövesútakhoz közel százholdas cukorrépatáblák sorakoztak egymás mellé a Lichtscheinok és a Fürst Ödön gazdaságaiban. A búza, árpa, zab, repce pedig húzódtott kifelé, a szikések felé.

A Hortobágy felőli oldalon, ahol eddig csak egy-egy pásztortanya állt néhány száz hold szántóföld közepén, most sorba felszántogatták a gulya- és birkatelkeket, a szikék és laposok közt levő fekete porongokat, a Kadarcsonk és erek partjait, amikor pedig a víz elment, a réteket, de még a zombékos laposokat is. A tanyákba pedig, ahol addig csak hodályok, csőszházak és pásztorlakások voltak, magtárakat és béresházakat építettek.

Üjváros szaporodó népe hát nem ment Amerikába. Mindössze két ember ment el: Szabó Sándor és Németi Sándor, azok is visszajöttek. Hoztak valamit, de nem gazdagodtak meg.

De nem mentek innen a pesti gyárakba és a felvidéki bányákba se, ittmaradt mindenki, és nyárról-nyárra mindig több-több pár arató vonult ki a határba. Amikor eljött a kaszálás-kapálás, aratás, cséplés, ha bő volt a termés, pár

hónapig annyi munka volt itt, hogy belégebédhetett a szegény ember. Harmados tengeri, feles cukorrépa, szakmányban, részibe» és napszámiban szénakaszálás, repcenyomtatás, bükkönyvágás, aratás, cséplés, tengeritörés, répaásás, jött egyik a másik után. Ha jó termés volt, még nem is győzték. Ha rossz termés volt, akkor meg türelemmel vártak, hogy majd a jövő nyáron. Egy kis tartalékjuk volt, kibírták az inséges tavaszokat.

JLi ott éltem ebben az időben, kinn a pusztában, a Hortobágy partján, a Vókonya nevű tanyán. Ez is olyan pásztortanya volt. Négy béres és egy kocsis volt mindössze, azok is együtt egyetlen nagy szobában laktak. Egy zsidó ispán volt a tanya ura, s lakott itt még néhány pásztor is. Körülöttük ezer és ezer hold legelő, rajta gulyák, ménesek és megszámlálhatatlan birka. Ezenkívül még megszámlálhatatlanabb mennyiségű sáska, seregély, vadliba, nádiveréb és mindenféle vizimadár. Még túzok és daru is került néha. Mellettünk húzódott el nyugatról a Nagyhortobágy, keletről az újvárosi Kishortobágy, előttünk délre, Újváros felé azonban már tanyák és szántóföldek vegyültek a karinkói, horti, dinnyési legelők közé. Hátunk mögött a szikes Daraksa, azon túl pedig messze északra, a tokaji hegy irányában az egri káptalan tiszapolgári uradalma húzódott és nyújtózott minden irányban. Margita, Fövenyeshát, Szándalik, Bagota, Folyás: annyi tanyája volt, számát se tudtuk. És olyan nagyok, hogy kettőn még tornyos templom is volt. Odalátszott hozzánk Folyás és Szentmargita tornya. Mostohaapám, aki írni nem tudott, de abból a fajta emberből való volt, aki a legendákat nemcsak őrizni, de csinálni is szokta, azt mesélte, hogy a káptalannak 99 tanyája van. A századikat azért nem építi meg, mert akkor már katonaságot is kellene tartania. Mesélt is egy másik nagy úrról, akinek megvan a száz tanyája, de igazi katonák helyett kutyakatonákat tart. Kutyakatonákat, kik épúgy rukkolnak a városon át, mint az emberkatonák, és mindennap húst esznek és kávéat isznak, mint azok. Ő is látta, mikor vásáron járt Debrecenben vagy Miskolcon — már nem emlékszem — ezeket a kutyakatonákat. (Biztosan rendőrku-tyák voltak.)

Ott nálunk hát alig volt szántó föld. A délibáb nyugodtan terült el és nyugodtan úszhatott a mindig fúvó szélben, nem igen akadt meg sem erdőbe, sem fasorba, sem hara-

goszöld tengeritáblába. Az itt-ott csellengő búzát, árpát, repcét ellepte, a szórványos tanyákat meg a hátára vette. Nem is igen volt erre tengeri, s ha volt is, csak senyvedt, nem nőtt meg. A mi bérföldünk is messze-messze Böszörmény fele, valahol a fekete földön volt. Még csak a folyó sem szakította meg a tájat. A Hortobágnak nem is igen volt partja, a folyó elveszett a sík mezőben. Az idegen nem is ismerte fel merre van, csak ment, ment s egyszer egy kanyargó nádas ér szélén találta magát. Mi bennszülöttek azért tudtuk, merre kanyarog. A puszta zöld, szürke, vagy avarsárga színébe (mikor milyen szín uralkodott a pusztán) helyenként mint odakapkodott fekete tusvonal húzódott a nácibojt sötét színe. Télidőben meg az elvirágzott nádbojt kifoszlott szürke zászlói jelezték a folyó vonulatát. Ahol ez megszakadt, ott vagy a kissé magasabb part nyelte el, vagy „róna“ volt a vizén, olyasféle tisztás, ahol a víz, nem tudni mi okból, mindig tiszta volt, legfeljebb a szélén nőtt kevés sás, gyékény, káka, csattogó, s itt-ott hínárral összesizótt vízitők uralkodott rajta. A béresek azt mondták nekünk, itt vannak a források, ezek táplálják a lomha Hortobágyot, s ijesztettek, hogy ne menjünk bele, mert elnyel a forrás. Annyi igaz is volt, hogy feneketlen mély sár volt az ilyen rónákban, mert itt fürösztötték a disznófalkákat, itt úsztatták a birkákat (akkor még szabad volt, ma már harmat se érheti a gyapjút). Néha az ökörgulya is belement inni s a bivalyok is belefeküdtek. Aztán, amikor lehetett halászni, a halászok is ide rakták ki a nád szélébe a var-sáikat, s idejártak az orvvadászok szárcsalesre. (A szárcsa t. i. mindig kiűszik a tisztásra.)

S aztán, ha az ember nyári délutánokon szétekintett a pusztában, tizenöt-húsz kilométerre lehetett látni. De még a messzerobogó vonat füstjét is órákon át kísérhette, amíg Újvárostól eldöcögött Óhátkócsig, vagy vissza, pedig az harminc kilométer.

Este pedig borult időben a távolban az égre rajzolódt Debrecen, Tiszafüred és Püspökladány lámpáinak homályos szétterülő fénye. Szerte a Hortobágyon pedig, itt-ott apró pásztortüzek tarkázták a tájat. Újváros, Csege, Polgár és Böszörmény irányában azonban másféle tüzek voltak: a napszámosok apró tüzei.

Ezek az apró tüzek sorba egymás mellett sokszor ötven és száz is, úgy néztek ki, mint valami rejtélyes keleti szertartás tüzei, mintha valami lélekmécsesek pislogtak

volna a pusztában. Még csak a pislogásuk is olyan volt. Ahogy a szél el-elcsapta a lángot a bogrács alól, vagy ahogyan ki-kilobbant a gyarló szalmatűz, úgy el-elhúnyt egyik is, másik is, és aztán újra fellobbant megint. Valahol a kaszások, kapások vacsorát főznek, a gyepen vagy a tarlón kinn a munkahelyen, messze nemcsak a falutól, hanem a tanyától is, ők tüzelgetnek itt. Itt élnek vasárnap délutánlói szombat estig, velük a tarisznya az enniivalóval, a csobán vagy a lajt a vízzel, s mert nem bírnák száraz kenyéren, hát lebbencset főznek kásával vagy krumplival, levesen vagy „öregen“, mikor hogy. Ki hogy szereti s kinek hogy futja. A kása olcsóbb és kiadósabb, a krumpli drágább, de jobb. Az öregek hát inkább kását esznek, a fiatalabbak krumplit, így romlik, módizik a világ. Mennyi veszekedést hallottam emiatt öregek és fiatalok között!

Nem azért tüzelnek hát esténként, hogy szebbé, rejtelmesebbé tegyék a pusztát, hanem azért, mert vakulásig dolgoznak, s csak sötétben van idejük főzni, amikor már se kaszálni, se kapálni nem lehet. S még ha alkonyaton megfőtt is, de utána is kell a tűz, mert a cserebogarak s az alkonyatkor mind szárnyrakelő ganéjbogarak, lepkék és mindenféle férgek behullanak a levesbe. Még a béka is beleugorhatik, amint megtörtént már sokszor. Igaz, a szegény ember nem finnyás, mert azt mondja, nem is paraszt, aki egy véka pernyét meg nem eszik egy nyáron, de azért a bogár, meg béka mégis más. Ámbár mesélnek olyan jóévtágyú emberekről, akik megropogtatták a cserebogártepertőket, a békát meg kihajították és ettek tovább. De ezek már legendák, vagy igazak, vagy sem, ellenben az bizonyos, hogy van olyan finnyás leány, vagy állapotos menyecske, aki egész életére ijedős vagy hányingeres lenne, ha a foga alá kerülne egy kövér cserebogár, vagy előtte ugrana bele a bográcsba a földi béka. Tüzelni kell hát, hogy lássák, mi van a kanálban, s hogy a kenyér lyukai-ban és a szalonnás zacskóban nem vertek-e tanyát a hangyák.

Gsépléskor aztán már nemcsak apró, hanem nagy tüzeket is lehetett látni, olyanokat, hogy a lángjuk a kormos eget verte. Valahol a cséplőmunkások a szérú mellett, vagy a béresek, akik kinn a határban hordanak és ugarolnak, és ott hálnak ökreikkel a nyári jászlaknál, egész rudas szalmát gyűjtanak meg. A száraz szalma fellobog és messze a pusztában. Még azt is látni lehet, hogy négy-öt

ember forgolódik egy-egy tűz körül, mint furcsa árnyak, akik, Isten tudja, mit művelnek.

Pedig bizony csak tengerit sütnek. Az örökös sós-paprikás ételek, a szalonna, lebbencs és kása mellett az ember gyomra valami vad kívánsággal ég az édességek, gyümölcsök után. Bizonyára a vitaminok miatt. S mert a pusztában semmi gyümölcs sem terem, vagy ha terem is itt-ott kevés dinnye és a kastélykertben némi szilva, alma, de azokat vagy pénzért adnák, vagy lopni kellene s ez mindegyik lehetetlen. Messze is van, fáradt is az ember, nem gyalogolhat kilométereket lopni. A tengeri közelebb van, s ezt lopni nem is veszélyes, mert ezt így szokás a pusztán. S akkoriban még a jó édes kalodai és magyar tengerit termelték, nem a lófogút, s ez jobb volt, mint akár a mai városi csemegetengeri, így aztán némelyik jóétvágyú szegény ember teletűzdelte a villájának mind a négy ágát egy-egy cső tengerivel s megette csak úgy vacsora után. Félcsobán vizet ivott meg rá, mert az édes tengeri nagnya kívánja.

Ez volt a puszta élete az én gyermekkoromban, s ha van valami szép a világon, hát ez szép volt. Témahiányban szenvedő festők, akik éveket töltenek egy-egy városban és tízszer festenek le egy-egy kertrészletet vagy erdőzugot, minden időben, esőben és napsütésben, télben, nyárban, reggel, délben, alkonyaiban, hajnalban és holdvilágban, kijöhettek volna ide, s ha meg tudták volna festeni, lenyűgözően szép képeket, magyar képeket adhattak volna a világnak.

De nekik a puszta egyhangú. Pedig nem is egyhangú, csak más szemmel kell nézni, mint a változatos várost. A pusztán vagy nagyon távolra, vagy nagyon közeire kell nézni. De nemcsak nézni, hanem látni is.

Mert nappal valahol a délibábban egy lovas nyargal, Vájjon honnan jön, hová megy, kicsoda és mit akar? Sokáig lehet utána nézni, amíg elvész a szem elől. Hát amoda meg magános bika csámforog. Biztosan kivert bika, de kinek a gulyájából való?

Emerre két juhász nyája összekeveredett, vájjon hol lehetnek a juhászok? Biztosan alusznak a karám hűvösében. Na, izzadhatnak, míg egyenként kiválogatják, hogy melyik kié.

Máshol egy gulya „capon“, vagyis libasorban egy csapáson megy a kútra, de a kútnál nincs senki, nem jár a kútgém, a jószág az üres vályú körül sűrít és a tehének belepisl'ognak a kútba. Hej, ha ezt látná a gazdal

Amarra meg a ménest gyűri a bojtár. Vájjon kinek a lovát hatalja titokban?

Emitt egy hintó robog keresztül a láthatáron, avagy éppen felénk jön. Vájjon ki ülhet benne, hová megy? És milyen a lova, mert arról meg lehet tudni, hogy kié a kocsí. Vájjon nem a mi gazdánk jön-e? S ha az jön, aggodalommal gondolunk rá, hogy rendben van-e minden, nem talál-e valami hibát. Nem sáros-e a kút és a vályú környéke, nem üres-e a vályú, vagy ha van is benne víz, de nem poshadt, bugyborékos-e és hogy a vályú fenekén a „víz poklá“-t, a nyálkás zöld ragadványt, a nyájban a sánta jószágokat nem látja-e meg? Nem azt hiszi-e majd, ami igaz is, hogy a sánták lábát mi vertük el, mert nagyon pákászok, kórászolók voltak?

Vagy pedig nagyon közeire kell nézni a pusztán. Az ember leül a szűrére vagy a bundaaljára, esetleg leguggol a botjára, és órákon át nézheti, hogy néhány girhes hangya hogyan akar becipelni egy náluknál tízszerre nagyobb sáskát, egy, a sáskánál tízszerre kisebb lyukba. Ilyen ez az állati okosság! Ügy látszik mindenük van, csak épp mérnökük nincsen.

Aztán botjára támaszkodva órákon át követheti szemmel, hogy hova és merre vándorol két ganajtúró bogár a friss tehénganajból épp most gyúrt galacsinnal.

A pusztá hát csak annak unalmas, aki mindig szórakozni akar, akinek a szeme mindig csak repked ide-oda, sehhol sem állapodik meg, nem hatol a mélybe. Az ilyen ember, aki mindig szórakozni akar, az mindig unatkozni fog. Mi azonban nem szórakoztunk és nem unatkoztunk, hanem éltünk a pusztán.

Ma, már tudom, amit akkor gyerekfejjel még nem tudtam, hogy a pusztá esti szépségei, rejtelmes távoli tüzei, vagy nappal, a délibáiban (mi úgy hívtuk: „dílibába“) együtt hajladozó emberek, a napban megcsillanó és a fénéskor együtt csengő kaszák szépsége mögött egy izgalmasan nehéz, szegény munkásélet volt. Ma már tudom, hogy nem azért sütöttek-főztek esténként, hogy széppé és rejtel-

messé tegyék a pusztát, hanem azért, mert setét estig dolgoztak és éhesek voltak, és mert a szalonnával is spórolni kellett. Amit egyszer kenyérral vagy sütvé megeszik az ember, azzal háromszor főzhet egy kis meleg levest, és jólakik vele, vagy „elüti az étel sorját“. (Milyen igazi szegényember fogalom ez is: nem „jöllakik“, csak „elüti az étel sorját“.)

De ma már azt is tudom, hogy azért nem követelheték ki a bérlőktől, hogy világosan megvacsorázhassanak, mert sokan voltak, szegények voltak, üres volt a kamarájuk, „újfejére“ felvett kölcsön-búzából sütötték a tavaszi kenyeret, és nem merték a kerülőnek megmondani, hogy már régen lement a nap.

És azért főztek kinn a mezőn, hogy ne kelljen este reggel vándorolni a tanyához ki-s-be, ne kelljen cipelni a tarisznyát, gúnyát, szerszámot, mert fáradtak voltak és rövid volt az éjszaka. Az idő és az erő mindegyik drága. Az idő az úrnak, az erő a munkásnak.

Tar Sándor bátyám meséli, hogy az apjáék egyszer elmentek a püspökladányi vallásalapítvány hosszúhátú birtokára dolgozni, s ott olyan divat volt, hogy a végtelen hosszú kaszálónak nekiálltak reggel, a tarisznyát bivalyszekérre rakták, früstökkor megálltak, ettek, megkáláptáltak, újra felrakták a tarisznyát és mentek tovább előre a kaszájuk után délig. Délben megint megálltak és akkor visszafordultak ugyanazon a renden. Estére vissza kellett érni oda, ahonnan elindultak, addig nem volt szabad megállni. Ez azért volt komisz dolog, mert a kaszálásban kell az a kis pihenés, amit a rend végétől vissza üresen tesz meg az ember. És azért volt komisz dolog, mert a délután rövidebb, az ember is fáradtabb, a fű sem harmatos és a kasza sem fog úgy, mint reggel, így kibántak a ravasz ispánok a szegény emberrel: nem lehetett „lazsukálni“ a kasza végén.

S aztán ezeknek a rejtelmesen szép, tücsökzenés és szénaillesztos estéknek volt néha keserves „hátulütő“-jük is. Mert ha néha éjszaka, a „Bundi zugból“, délnyugatról, a Tisza felől „feljött az idő“, a villámlásos, csattogásos záporosó, vagy a miskolci Avas felől a jégeső, akkor fel kellett ugrani a szénavacokból, s ha nem volt boglya a közelben, lábuk közé kellett húzni a tarisznyát, hogy ne ázzon el a kenyér és a száraz tészta, vállukra vették a rossz

szűrt, ami hajdani vőlegény-szűr volt, vagy az avas gubát, ami kocsiskorukból maradt és néha hajnalig állottak az esőben, egy helyen, mint a tehenek az álláson. Ha nagy volt az eső, felvette őket a víz, s ha nagyon zuhogott, egy-egy villa szénát, vagy kéve gazt emeltek a fejük fölé esernyő helyett. Amikor pedig pirkadt, akkor dideregve kapnak kaszához, hogy megmelegedjenek, mert ilyenkor fog jól a kasza, eső után, amikor a lucsok lemossa a kasza éléről a „fűzsír“-t.

És ma már azt is tudom, hogy a báránytürelem mögött nyolcvankrajcáros napszám rejlett, s otthon egy agyonstrapált asszony és egy csomó mezítlábas, egy-inges gyerek. Az asszony, ha szoptatása vagy állapota miatt nem mehetett az urával a határba, akkor kora hajnalban felkelt, megszoptatta a kicsit, betakarta a többit, vette a kötelet, ponyvát vagy zsákot, mikor mi kellett, és „kiszaladt“ a határba, jónéhány kilométerre, hogy mire a gyerekek felkelnek, egy hát tőzeg-ganéjt, szikfüvet, csudafát vagy beléndeket hozzon. Aratás után meg szedegetni ment, s ha látták: a tarlóról, ha nem látták: a keresztekéből szedte a kalászokat, ebből vett kantust és inget a gyerekeknek. Néha, ha sokára hozták az aratórészt, még új kenyeret is ebből sütött. Früstök után meg főzött az urának valamit, s kikocogott vele néha nyolc-tíz kilométerre. Üresen sohase jött haza, de este még elment a kacsának lósóskát vagy békalencsét, esetleg ha volt malac, azoknak paréjt szedni. Így bizony az apró kölykök sokszor mosdatlanul és piszkos lábbal feküdtek bele a vacokba. A lábuk szárát kifújta a szél, a bokájukat kiette a sár, s ellepte őket a seb, a fejvar, de néha még a fejtetű is. (A másik fajta a magyarral sohse barátkozott meg.)

Így bizony, ma már tudom, hogy ez volt az én gyermekkorom szép és rejtelmes pusztai estéi mögött, és mert tudom, meg is írom.

Úgy a tél vége felé, január vagy február elején, amikor az új búza még a hó alatt aludt, vagy a fagyott rögök közt didergett a marós északi szélben, de amikor a munkások tavalyi keresetének már a „kámja“ se volt, amikor a szalmakazlak orrukra buktak, és dohány hiányában az

aratógazdák odaszóltak egyiknek is, másiknak is: „na, hé, lesz-e katona?”

Csak azoknak, persze, akikkel tavaly nem volt sok baj, vagy ha volt is, egy-egy porció pálinkával idejekorán lemosták az aratógazda emlékezetében felhalmozódó bűneiket.

Akit pedig megszólított az aratógazda, az lehet, hogy tavaly nyáron, aratáskor vagy csépléskor, tengeriföldosztáskor vagy dézsmáláskor már megfogadta, hogy soha többet uradalmi szerződést nem ír alá. Amikor a sok család és megcsalás folyt, amikor szemeláttára csalta meg a bandagazda a munkásokat a maga hasznára, és szemeláttára csalta meg a bérlőt megint csak a maga hasznára; amikor a szín-szalonnát magának, rokonainak és pálinkabarátainak, a pállott, kanlott, büdös szalonnát meg a többieknek osztotta, s amikor ők a forró napon gürcöltek, a bandagazda meg különböző ürügyekkel a tanyába ment és a fák alatt hűvösölt, meg a műhelyekben és a magtárban fecsegett: akkor megfogadta, hogy inkább napjában egyszer eszik, de nem jön többet a zsidóhoz aratni.

De amikor megint közeledett a kenyértelen tavasz és semmi munka sem ígérkezett, akkor megriadt, hogy hátha mégis csak jobb lesz a sovány, de biztos aratás, mint a bizonytalan semmi. Ha a bérlőhöz szegődik: tavasztól ősziig lesz munkája. Hogy kereset lesz-e, az más kérdés. Ha jó termés lesz, a munkásnak több jut, ha rossz termés lesz, akkor az övé is kevesebb lesz. így hát inkább reméljük azt, hogy jó termés lesz, sőt nagyon jó termés lesz: ex könnyebb és vigasztalóbb. Ha az embert a reménység nem éltetné, már régen kipusztult volna a földről.

Igaz, aztán, hogy nyáron, amikor telnek a hetek egymás után, amikor izzad és fő az ember a munkában, sok a munka, de csak a szalma gyűl, vagy még az sem, akkor ki-kitör az akasztófahumor: „nem baj, komám, ha nem keresünk is, csak együtt legyünk“, meg hogy „munkánk már van, kenyeret meg majd keresünk a télen“.

De ilyenkor, amikor jönnek a szerződésírások, elfelejtik a tavalyi bajokat, mert már az ideiekre gondolnak. Arra, hogy mi lesz, ha kimaradnak az aratásból, mi lesz, ha neki mennek szerződés nélkül a nyárnak. Mert néha ugyan rávirul a szerződés nélkül maradt emberekre. Ha

buja a gaz és esős a nyár, a kisgazdák nem bírnak a gazzal néni is szerelik a dült búzát vágni, és szívesen üzetenek száz-százötven kilót is holdjától a magános aratóknak.

Ha azonban sovány a tavasz, vékony a gaz, a kisgazdák maguk is learatnak a gyerekeikkel és a kocsisaikkal, és a szerződésből kimaradt munkások aratás nélkül maradnak. Ilyenkor az uradalmi arató a szerencsésebb, aki mégis megkeresi legalább a biztosítékot, ha részére nem is fizetne a búza. Ez a biztosíték holdanként negyvenötven kiló. Kevés, kevés, de a semminél a kevés is több.

A legtöbb ember hát nem szalasztja el az alkalmat, és beszélget. A bandagazdák még válogathatnak is, annyi AZ ajánlkozó, hogy aki nekik nem tetszik, azt mondhatják: „már ki van a létszám, hé, — miért nem szóltál előbb?”

Tavaly nyáron, amikor ők másképpen szerették volna a munkarendet, mint ahogy a szerződés előírta, még fogadkoztak, hogy ha szerződés, legyen szerződés, és ne csak unnyiból álljon, hogy az egyik fél — az intéző és a jegyző — felolvassa, a másik meg szó nélkül aláírja, hanem ok is beleszólhassanak, és ami nem jó nekik, ne fogadják el. Talán még a tél elején, amikor disznóölés tájban egy kissé jobban érezték magukat, a kamrában is volt valami, és a hasuk is tele volt, színién erősködtek, hogy nem adják olcsón magukat, de amikor odakerültek a községháza tanácsstermébe, elszállt a bátorságuk és megint csak aláírták. És hiába érezték, tudták, hogy nem jó a szerződés, mégis azzal a megilletődéssel, amely a szegény magyart hivatalban még ma is elfogja, beálltak a sorba. Nem volt bátorságuk kilépni, és becsapni az ajtót maguk után. Se felszólalni, hogy ezt pedig nem írjuk alá.

Úgy történt mindig, hogy a felolvasás után a bandagazda végignézelt a csapaton, aztán az asztal mellé állt és aláírta a szerződést. Utána a rokonai, sógorai, barátai, cimborái sorban egymás után.

Mit tehetett a szegény közkatona? „*Ha azok nem halnak bele, én se*“ sóhajtott egyet hangtalanul, meg *aztán „ha kend nem jön — jön Novak*“, és előrébb lépett a sorban. Amikor pedig az asztalhoz közel ért, akkor már kinek lett volna olyan bátorsága, hogy kilépjen. Azzal a keserves elszántsággal, hogy csak most az egyszer még, mert jövőre nátha minden jobban lesz: kilencet fíjal a most még koszos kis malac, kocsisnak áll a fia, tehén lesz a bornyújából — aláírta megint.

Aztán nagy dolog a megszokás is. Úgy megszokták az újvilágosi emberek az Andránházát és Jenőházát, a bánlakosiak a Virágoskutat, Görögtanyát, Nagytanyát, a kiskálóiak Ujkertet, Hortot, Nagyszeget, a szikesiek és simaiak a debreceni tanyákat, hogy nagyon ritkán ugróit ki valaki, amíg bírta erővel és amíg a bandagazda ki nem hagyta.

Így jutottak aztán oda, hogy a ravasz bérlők és még ravaszabb intézőik évről-évre csavartak egyet a szerződésen. A tizedik részért való aratás így romlott tizenegy-tizenkettő, később meg a tizenhárom-tizennegyedik részre. A kilencvenes években és a kilencszázaskok elején eljutottak már a tizenöt-tizenhatodán való aratáshoz is.

Már megjöttek az első aratógépek, de olyanok voltak, hogy a dült búzával nem boldogultak. Meg aztán az első gépek még csak marékra hányták a gazt, nem kötötték be. Kötni, keresztelni kaparékot szedni aratócsapat kellett utánuk. Ezek a gépes aratók már csak a 16-ik és 17-ik részt kapták.

A nyár csak eltelt így is, a kereset kevesebb volt, mint a kézikaszával, de a munka ha nem is volt nehezebb, de rosszabb volt. Szüntelen csak kötni, keresztelni napról-napra, hétről-hétre szászorta rosszabb, mint a rendes aratáson, ahol kaszálás, kötés és keresztelés váltja egymást. Mindegyik nehéz, de az egyikféle munkában elfáradó ember a másikban pihenteti az előbbiben elfáradt izmait.

De a szerződéseket évről-évre aláírták. Ha egy-kettő kiugrott, ajánlkozott helyette tíz is. A falu ontotta az embert. Minden családban hat-nyolc gyerek nevelkedett fel, a falu határa meg nem szaporodott most már egy lépéssel sem. Ellepték a debreceni tanyákat is mint cselédek, részesaratók, majorosok, napszámosok. Még az újonnan telepített homoki szőlőkbe is jutott munkás. Csak éppen Amerikába nem mentek. Senki se tudja, hogy miért. Gondolom csak azért, mert nem ragadt meg odakinn valaki, aki kicsalja a többit és megindítja az áradatot.

Amikor aztán aláírta egy-egy csapat a szerződést, akkor bementek a kocsmába. Minden csapat a megszokott kocsmájába. Az újvilágiak a „kis zsidó“-hoz, a bánlakosiak Zsigához, később Spitzerhez.

A bandagazda felváltotta a nagy pénzeket és elosztotta. Egy-egy forint „felpénz“ járt mindenkinek. Persze, mindenki rendelt legalább egy féldecit, ez már a tisztesség

dolga. Az élelmesebbek és a hízelgőbbek versenyeztek abban, hogy a bandagazdát is megkínálják. Ebből az lett, hogy senki se akart szégyenben maradni és ha a bandagazda nem is itta meg a sok kínálást, de azt mondta „jó kézben van“, és elfogyott kézen-közön. Ez addig ismétlődött, míg a felpénz egy krajcárig el nem fogyott. Némelyik még az üres pipájába se vett egy pakli dohányt, hanem mind pálinkára költötte. Legfeljebb néhány cigarettát, vagy egy pár olcsó szivart vett a kocsmában és avval „urizált“.

Az asszonyok pedig ezalatt otthon átkozódtak és veszekedtek a gyalázatos pazarlás miatt, amikor a háznál se só, se paprika, se cérna, se masina nincs. Odamenni azért nem igen mertek, nem volt tanácsos, mert megkontyolták volna őket. Majd otthon, ha még lehetett velük beszélni, zsinatolhattak az asszonyok, de azzal torkolták le őket: „mi közöd hozzá: erre adták azt“.

Egy pár ügyes és zsugori ember azért minden csapatban akadt, aki nem költötte el teljesen a felpénzt. Egyszer rendeltek, aztán a nagy kavarodásban mindig ittak, de sohse fizettek. Az ilyen, a többiek ha észrevették, rongy embernek tartották.

Nem nagy pénz volt ez az egy forint még akkor sem, de elég sok pálinkát adtak érte. Berúgtak és dalolva, duhajkodva mentek hazafelé. Aki nincs hozzászokva az ivászat-hoz, az keveset bír. ők pedig éhgyomorra ittak, hiszen reggel óta kuncsorognak a községházán a szerződés miatt.

És hát ilyenkor elszabadul az ördög még a legjámborabb emberekben is. A keserves rabszolgavásárt el kell felejteni, erre való a duhajkodás és a nóta.

Meg is kapták aztán a bámészkodó parasztoktól, a gazdáktól és a zsugori félcsipejűektől, akik az utcaajtón kívül vagy belül lesték őket, hogy „ezért nem megy a szegényember semmire: ha kerül egy pár krajcárja, azt is megissza“. Meg hogy: „ennek örül Listyán“.

Ez is elmúlt. A felpénz elment, a mámort meg ráérlek kialudni. De a szerződés nem volt éppen értéktelen „papírrongy“, mint más szerződések szoktak lenni. Mert erre már lehetett kölcsönözni. A boltos is hitelezett egy keveset, s aztán rokonoktól, ismerősöktől, vagy némely bankárcukodó parasztoktól is lehetett kapni új fejére egy mázsa búzát. Még a csapatban is sokszor akadt egy-egy tehető-

sebb ember, akinek volt pár mázsa felesleg búzája, s odaadta a másiknak kölcsön. Bizios dolog: együtt aratnak és az aratórészből már ki lehet fogni.

Így kihúzta a szegényember márciusig, amíg valamerre mozdulni lehetett. Az uradalmakba trágyahordáshoz, tavaszi szántás-vetéshez mindig kellett néhány napszamos, és azok voltak az első szeresek, akik ott szoktak aratni. A gyerekek meg csutkatövet szedtek, acatot irtottak: azok is kerestek pár krajcárt.

A napszám, igaz, 40—60 krajcár volt, de akkor még ezért is adtak valamit. Egy-egy véka búzát, pár kosár tengerit, vagy egy sütet lisztet lehetett venni a hetikeresetből.

Aki nem volt szerződéses arató, az még ennyit se kereshetett ilyen korán. Azok ott ácsorogtak a piacon, meg az utcasarki köpködőben. Szituik az üres pipát és politizáltak. Szidtuk a kormányt és az öregapaikat, akiknek — állítólag — nem kellett a föld, azért került a zsidók kezére. (Hogy ezt honnan vették, arról fogalmain sincs.)

Igaz aztán, hogy ezek, majd ha megindult a munka a debreceni szőlőkben, 80—90 krajcárt kaptak, és csak nevelték a szerződötteket, akik 60 krajcárért dolgoznak.

Mindegy: most már benne van a nyakuk a járomban, hát húzni kell, erről az esztendőről letették a munka gondját. Ahogy az akasztófahumor mondta: „Munkánk már van, kenyeret meg majd ad az Isten“.

Szenígyörgy-nap táján, amikor legnagyobb a munkanélküliség, mert a szántás-vetést már elvégezték, de a tengeri meg a répa még nem kelt ki, megjelent a mi határunkon a szegény ember végső menedéke: a szikiúvirág. Előbb a legelőkön, azután a kaszálókon, később meg a larka, szikes szántásokon is fehér foltok liineJezIck fel, sokszor kilométeres hosszúságban és szélességben: kinyílt a szikiú.

Hogy mikor kezdtek először vásárolni nagy tömegben, nem tudom, de az én gyerekkoromban már ez volt a szegényember tavaszi kenyere. Kinn laktunk a Vékonyán, s az volt a hosszú tél után az első tavaszi újdonság, ha megjöttek a szikfűszedők. A fecskék és a gólyák, ezek a szokásos tavaszi hírnökök is hoztak egy kis örömet, a csengő virág is kedves volt, de ezek csak madarak és virág-

grok: elszállnak, elmúlnak. A szikfűszedők közt azonban Falusi rokonok és ismerősök jöttek, és a friss szó, a falusi levegő mellett valódi búzakenyeret is hoztak, amelyet mi a tanyán szemünkkel se láttunk.

Nagy dolog a pusztán a rokon vagy az ismerős. S még ha nem is hoztak volna egyebet, mint a szíves beszédet s egy kis friss falusi tréfát, nekünk, süket tanyaiaknak az is nagyon jó volt.

Még az is jó volt, ha az ismerős falusi asszonyok, ángyaink vagy nagynénéink, keresztanyánk vagy unokanővérünk kötőjükben megtörölték az orrunkat. Szívesen elviseltük ezt a keserves műveletet, mert azután meg a keheikbe nyúlták, a keresztülkötött hárászkendő alá, kihúzták onnan a szép fehér, vagy néha a málétól sötét kenyeret, és törtek belőle egy darabot nekünk is. Mink még málét se ettünk, csak rozsot és nekünk még a má-*is* csemege volt. Ha nem is volt sokkal jobb, mint a rozskenyér, de új volt, más volt.

Cserébe a mi anyáink megsúgták, hogy merre menjenek szikfűt szedni, hol lehet ujakban és gyorsan megrakodni. S ha nincs már a legelőkön, melyik kaszálóban vagy búzatáblában lehet még találni.

Mert a szikfűszedés tilos volt. Minden tavasszal újra kezdődött a harc érte. A birtokosok és a bérlők ragaszkodtak hozzá, hogy ami a földjükön terem, az mind az övék, tehát a virág, tövis és akár a mérges dudva is.

A faluból kiözönlő embersereg ezt a jogot nem ismerte el. Hozzá voltak szokva ahhoz az ősi igazsághoz, hogy csak az az egyes emberé, amit munkával termeltek. Amit azonban Isten adott, vagy a természet magától szült: halat, vadat, tűzrevalót, kórót, virágot, mindenkinek adta és szelte. Az ára csak az a munka, amivel meg lehet fogni, fel lehet szedni, haza lehet hordani. Ez a gyűjtögető életmód törvénye, és a mieink ehhez tartották magukat.

De a birtokosok és a bérlők meg az új polgári törvényekhez ragaszkodtak. A falusiak se engedtek: amikor a szikfű virágozni kezdett, előzőnlőtök a határt, versengve egymással, ki ér többre, nem nézték, hol a mezeje, nem nézték, kié a határ, csak azt nézték, hol fehérlik a föld, merre csillámlik a délibáb alatt a szikfűvifágos porórg. Néha pórulfártak, mert a fehérvirágú korpafű elcsalta őket: akkor továbbmentek, amíg nem találtak.

A bérlők erre mozgósították a kerülőket, írkokokat, gyakornokokat, néha még a csendőröket is. Ez utóbbiak, persze, kevesen voltak, a határ nagy, a bérlő sok, és nekik más dolguk is volt. Különben is lóháton jártak, és a pusztán messziről fel lehetett ismerni csillogó szuronyaikat és libegő kakastollaikat.

A kerülők, írkokok és mindenféle „kutyaütők“ azonban annál inkább résen voltak, és egész nap és egész éjjel hajkurászták a virágszedőket, ők ismerték azokat a helyeket is, ahol a virág termett, és meg-meglepték a tolvajokat. Néha — ha a bérlő úgy parancsolta — csak elküldték őket, de néha, ha nem engedelmeskedtek a szép vagy csúnya szónak, elvettek tőlük a zsákot és a szikfűszedő fésűt vagy lapátot is. De ez ritka eset volt, s csak akkor történt meg, ha a bérlő nagyon szigorúan követelte, vagy ha a szikfűves csapat csupa gyerekből vagy asszonyból állott. Mert a férfiakkal szemben, néha ők is meggondolták a dolgot. Nekik csak egy botjuk volt, a szikfűszedőknek sok lapátnyelük került.

Sokkal veszélyesebb volt, ha éjtszaka a búzában elrejtőzve várta a kerülő szikfű szedőket. Ilyenkor megesett, hogy verekedés lett a találkozásból. Az éjszakai szikfűszedők csupa férfiak voltak, akik megszalasztották a kerülőt. Akadtak olyan kerülők, akik viszont a szikfűszedőket szalasztottak meg, mert mielőtt közel jöhettek és botvégre kerülhettek volna, kilőtték a puskájukat, s erre az emberek megszaladtak, mert ki tudja: egy megvadult hűséges szolgától minden kitelik, s majd „*csak az Isten krétázik róla*“, ha valakit meglő. Az ilyenekre mondta a nép, hogy „*vad-disznótejet szopott*“, meg hogy „*veszett kutya is csinált benne*“ és hogy „*vasvülával vettek el az anyja alól*“. (Már t. i. akkor is olyan harapós volt).

A rendesebb kerülők azonban, ha észrevették a tolvajokat, inkább előre törtettek, köhécseltek, pisszegtették a kutyaikat, csak hogy vegyék észre a tolvajok, hogy ő ott van és menjenek másfele. Menjenek másik táblába, vagy másik bérlő birtokára, így legalább lehet védekezni az úr vagy az intéző előtt azzal, hogy én nem lehetek mindenütt egyszerre. Ahol én voltam, ott nem loptak. Akik jöttek, azokat meg elzavartam.

Még olyan kerülők is akadtak, akik szóba álltak a szikfűszedőkkel, hogy hova menjenek, ahol gyorsan meg

lehet rakodni, csak virradat előtt tűnjenek el a határból, hogy a hajnalon felkelő intező meg ne lássa őket a reggeli világosságban.

Az írkokok, gyakornokok jó gyerekek voltak, sokkal szelídebben viselkedtek, mint a kerülők. Éjszaka nem is mentek a határba, elvégre ők már mégis csak az úri osztályhoz számítottak, ha fiatalok voltak is.

De nappal is ezeknek a nagy kamasz zsidó fiúknak egyetlen ábrándjuk az volt, hogyan vehetnék le a formás, mutatós lányokat és menyecskéket a lábukról. A tanyaiaik után is kácsingtak, de a falusiak után százszorta jobban ette a lúg a nyakukat, mert a falusi az mégis más nép. Inkább hagyták volna őket szikfüvet szedni és talán maguk vezették volna be a búzába őket.

A nőcselédek tudták ezt a kácsingást és nem vették komolyan az efféle növendék-urakat. Furcsa dolog is ez: a magyar parasztlányok és asszonyok nem vették ember-számba a zsidó legényt, hiába járt lóháton vagy akár sarkantyús csizmában is, és csak kipocskiándozták őket. Ezeknek a nyáluk csörgött értük, a szép lányokért és menyecskékért, de „*orrod tőle foghagymás*“ nem közelíthettek hozzájuk. S a ravasz menyecskék, ha látták, hogy a harmat miatt feltúrt szoknyájuk alatt úgy nézik a fehér lábukat, a szemük majd kiugrik a helyéről, még feljebb húzták, ha valami gyepi vizén gázoltak keresztül. „Hadd vakuljon a zsidó“ — gondolták és egymásra kacsintottak.

Az írkokok hát csak azért szaladgáltak lóháton egyik szikfűszedő csapattól a másikhoz, hogy szép, fiatal nőcselédeket láthassanak és trágár feleselésekkel csiklandozhassák egymást.

Tanyaiaik elzártágukban élmény és újdonság volt minden fiatal nő látása (a szikfűt csak fiatalok bírták), s ha útközben el is határozták magukat, hogy majd milyen szigorúak lesznek, milyen kacskaringós, férfias káromkodásokkal fognak ráijeszteni az asszonyokra, amikor közel értek, és meglátták a nevető, mosolygó arcokat, a ragyogó, fölényes gúnyt, elszállt a bátorságuk és udvariasak lettek. Vagy szép szóval kérlelték őket, hogy menjenek tovább vagy trágár élcelődésbe csaptak át, hogy bátor és fölényes férfiaságot mutassanak az asszonyi fölényvel szembe.

Voltak azonban olyan bérlők, akik nem túrték az kényelmes bánásmódot, összeszedették az összes pus-

kás és ólmosbotos kutyaütőket, közrefogatták velük a szikfűszedőket, és bekísértették a tanyába. Itt elszedték tőlük a zsákot és lapátot, a nevüket meg felírták. Majd fel fogják | őket jelteni mezei lopásért.

De, mert ez sem ért semmit, a szikfű lopást így sem lehetett megakadályozni, valamelyik kerülőnek eszébe jutott, hogy hiszen ő is Ieszedetheti a szikfű virágot és eladhatja a falusi vagy városi hítsorsosoknak egy tömegben és jó áron. Nem kell elvesztegetnie olcsó krajcárokért, mint a falusiaknak, akiknek csak löknek valamit érte, mert tudják, hogy kenyérre, szalonnára, sóra-paprikára vagy legalábbis kötőre-kendőre kell az ára.

Kihirdette hát, hogy nála felében tehet szikfűvirágot szedni, és sikerült is az úrfi fogás. Mert ha a szegény ember lopva-bujkálva megszedett naponta, illetve hajnalonként vagy esténként egy zsákkal, vagyis 30—40 kilót, az már szép eredmény volt.

Szép eredmény, de keserves munka. Éjszaka felett felkelni, vagy még este elindulni, hogy még a hűvösél hazajuthasson a teherrel, mert ha rátalált a dél-előtti forróság, akkor megtörtént, hogy begyulladt a hátán a nedves virág. S ha így megfüledt, akkor már nem vették meg a zsidók ingyen sem. Sokan és sokszor megjárták így. Ha teljesen fátlan vidéken jártak, nem tudtak leülni, hogy az árnyékban kiteríthessék és kiszellőztethessék a virágot: ekkor menthetetlen volt. Akár egyenesen az árokba önthették, nem volt érdemes hazacipelni.

No, most a felébe való szedéssel nem érheték ilyen bajok. Hűvösön szedték és beszalajtották a hűvös hodályba, ahol mindjárt bemérték és átvették. Nem, 30—40 kilót, hanem 2—3 mázsát is megszedett egy napon, illetve éjszakán át egy ember egyedül is.

Ez a felébe való szedés, persze, csak a távoli tanyákon vált be. A faluhoz közeli helyeken letarolták volna az asszonyok és a gyerekek, ha tizenkétfejű sárkány ült volna rajta is. Itt úgy lekopasztották a virágos helyeket, hogy csak a vékony kis szárai maradtak a szikfűnek, a virágot bimbóstól elvitték.

Az asszonyok, lányok a házi szükségen felül ebből vették az első tavaszi kendőt-kötőt is, hiszen napszám még nem volt az idén, a tavalyi kartonok meg marhacának se jók.

Megszenvedtek érte. Sokszor kocogtak, siettek, hátukon

a forró, begyulladni készülő virággal hazafelé, hogy jaj, csak be ne gyulladjon, mert ezt, meg azt kellene venni az árán. És sokszor siettek, mert a mellük tele volt, a gyerek már egy fél napja nem szopott s vájjon mit csinálnak otthon veled a többiek. És sokszor szaladtak lélekszakadva a kerülő elől, hogy el ne vegye a drága zsákot. A szikfű nemcsak a fürdőben izzasztja az embert, hanem a háton is, és a szegény újbátori asszonyok inkább csak ezt az utóbbi izizisztást kóstolták. Jó, ha annyit éltettek belülről, hogy télidben megfázás és köhögés ellen szikfűieát ihassanak vagy a fájós fogat „pártolják“ veled.

A felesszedés egyszerűbb volt. A szikfű után való kalandozás helyett egyszerű nehéz, versengő munkává lett a szedés. Kiköltöztek, tanyát vertek, éppúgy, mintha napszámban vagy szakmányban dolgoznának, és szedték-vitték.

Később ez annyira általánossá vált, hogy a daraksai pusztán a csegei Weinstock már szikfűszárítót is állított fel, és ott helyben vásárolta és szárította a szikfűvet. Nem kellett neki a fél falu üres padlását kibérelni és forgatni belekig, mint azelőtt. Egyszóval, bevonult ide is a kapitalizmus a gépeivel és a munkamegosztásával, és a tolvajromantika megszűnt. A szegény embernek csak a szedés továbbra is nehéz, de most már ráadásul unalmas munkája maradt. Mert aztán a beváltási ár mindig úgy alakult, hogy valahogy sokat ne keressenek a munkások.

A felesszedés ugyan nem vált teljesen általánossá, mindig voltak bérlőit és paraszti bértársaságok, amelyek nem törődtek a szikfűvel, és az szedte le, aki akarta, de az ilyen helyre meg annyi asszony, gyerek és férfi tódult, hogy egyszeriben lekopasztották a földet. Aki valamit keresni akart és nem volt hajlandó a felét beadni, annak éjszaka bujkálni kellett a messze határban, hogy valamit hozhasson.

*

Szentgyörgy után vagy május elején, amikor a répa és a tengeri kélegetni kezdett, megmozdult a határ. Megkezdődött az igazi tavaszi munka. Az arató csapatok kimentek a határba tengeri földet és répa földet osztani.

A bérlő ezzel nem igen bajlódott. Kiszámította, hány hold jár az aratóknak a szerződés szerint, és egy tagban kimérette. Odaadta a bandagazdának: na, ez a kendteké, osszák el.

El is osztották, mikor, hogy. Egyszer huncutul, máskor még huncutabbúl. A bandagazda maga mellé vett egy pár „benfítes“-t, egy pár jó emberét, és láncsal vagy néha csak lábbal felmérték a földet. Körüljárták és megnézték, hol milyen a föld.

Most aztán megkezdődött a nagy spekuláció. A bérlő vagy az intéző úgy számolta ki, hogy ennyi embernek ennyi hold jár. Rendesen adott egy kis ráadást is a rosszára. A táblák végén nagy avas szalmakazlak áltak, vagy út volt, esetleg sziklafoltok is voltak benne, ezekre ráhagyta. A bandagazda is megkapta a magáét. Neki vagy nagyobb darab járt vagy az övé feles volt, amikor a többié harmados.

Ő azonban nem elégedett meg ezzel. Nyomtató ökörnek nem kötik be a száját, az csak neki is jár, hogy magának és barátainak a legjobb helyen ossza a földet. A nyíl-húzás, ami a szabad parasztok osztásainál az egyetlen ősi igazság, itt nem volt szokásban. Volt ugyan valami látszata az igazságnak, s ez a névsorszerinti osztás volt. Kinek hol jut a neve szerint.

Igen, de éppen ezért kellett jól spekulálni. A tengeri földet, ha egyenes a tábla, nagyon könnyű osztani: ennyi ember, ennyi sor. Csakhogy a mi határunkban kevés a szabályos dűlő. Az egyikben vízállás, a másikban szikfoltok vannak. Az erek mindenütt bekanyarogják a határt, a Hortobágy, a Kadarcsok, Baraksó, Horgos-ér partjai mind görbék.

De még ha a tábla nagyjából szabályos is, a kikelt tengeri ritkán egyenlő. A dűlők mentén az avas szalmakazlak környékén a szekerek, jószágok összetaposták a földet, rögzös lett a szántás, nem kelt ki. A szikfoltokon, vízállásokon vagy nem kelt ki, vagy ha kikelt is, majd a nyáron vagy elsül a forróságban vagy a víz viszi el az esőben. Némelyik tábla szélén meg száraz árokpart húzódik végig. Ez tele van hörcsöggel, ürgével. Az ürge kiette a tengerit a földből még kikelés előtt, a hörcsög meg majd ősszel eszi meg, ami véletlenül megmaradt az ürgék után.

Nem mindegy hát, hogyan osztják a földet. A bandagazdának és a jóembereinek feltétlenül jó föld kell, a többinek meg majd amilyen jut.

Nagy nehezen paraszti furfanggal azért mindig megtalálták a sorját, hogy nekik jó legyen. Ha semmiképpen sem tudtak a saját javukra valami előnyt kiravaszzkodni,

akkor az osztásnál elkezdtek fukarkodni a sukkokkal, hogy ki ne fogyjanak a földből, így mire a nekik megfelelő helyre értek, már volt néhány száz öl vagy néha pár hold felesleg, és egy kicsivel többet osztottak maguknak. Még ha észrevennék is a többiek, lábbal nagyon nehéz megállapítani, mert száz láb százféleképpen mér, meg aztán úgy sem mernek az emberek a bandagazdának szólni. A görbe földeken meg azt fogják mondani, hogy itt meg itt ennyi meg ennyi öllel rövidebb vagy hosszabb a dülő.

Majd a következő vasárnap délutánján aztán, hogy munkanapot ne veszítsenek, kihívták az aratócsoportokat is az osztásra. Ez már akkor csak annyiból állott, hogy a bandagazda ment a dülő végén, kezében a névsorral és kimutogatta melyik kié. Akiét kimutatta, az mindjárt ottmaradt, és a két szomszédjával együtt végigcsóvázták a mesgyét. Az egyik az egyik dülőre, a másik a másikra állott, a harmadik meg középen csóvázott. A dülőről intettek neki, kézzel vagy kalappal, hogy pontosan beirányítsák, aztán sűrűn apró csóvákat hányt, hogy baj ne legyen a szomszédok között. Mert bizony az egy táblába vetett tengeri őszre úgy összenő, hogy csóva nélkül lehetetlen eligazodni benne.

Ahogy aztán a bandagazda elhaladt, az ottmaradtak között megindultak a suttogások, a fojtott káromkodások, az anyja huncut erre-arrák. Elmondták, hogy ez nem igazság, nekik tavaly is rossz és kicsi földet adtak. Másnak, a protekciósoknak 30 zsák tengeri jutott, nekik meg csak 10. Nem igaz, hogy azok jobban kapáltak, mint az intéző, meg az aratógazda mondja, hanem nagyobb és jobb földet kaptak. Pedig inkább a rosszabb földből kellene nagyobbat osztani, ez volna az igazság. Ha nagyon igazságtalan volt az elosztás, az elégedetlenség néha ki is robbant. Akadt egy-két ember, aki vagy a bandagazdának, vagy a barátainak a szemükre hányt, hogy nem jól osztották el a földet.

A bandagazda néha csak sunyított és hallgatott magában, de néha fennhangon kezdte és káromkodva osztotta ki az igazságot. Attól függött, hogy melyik milyen természetű volt, meg mennyi pálinka volt éppen benne.

Ha megharagudott, akkor rájuk kiabált, hogy menjetek az Istenhez panaszra, miért nem adott, vagy mért adott sok esőt, meg hogy miért ette ki az ürge. Annál csövesebb lesz, ha ritka.

Vagy ha nem hittek a mérés egyenlőségében akkor azt mondták nekik nagy bátran: menjetek az intézőhöz vagy akár a község házához, kérjétek ki a hivatalos láncot, és mérjétek ki újra. Tudták, hogy úgysem mennek. Egyrészt, mert írtóznak az urakhoz fordulni akár csak szóval is, másrészt, mert úgysem értenek a földméréshez, meg a kiszámításhoz és belezavarodhatnak. Azt az egy-két embert, aki értett a földmérés bonyolult mesterségéhez, a bandagazda rendszerint magával vitte az osztáshoz, a többi meg olyan volt a méréshez, mint a birkanyáj. Lobbal még csak elméregettek, de láncsal, tizedekkel bajlódni és számolni már nem tudtak.

Ha aztán nagyon elmérgesedett a hangulat, akkor odavágta a dörmögőknek és szájkodóknak: „jövőre majd mehettek oda, ahol jobbat osztanak, de itt nekem nem parancsoltok“.

A cukorrépával nem volt ennyi baj. Ott inkább azon dörmögtek az emberek, hogy nagyobb darabot kaptak, mint szerették volna. Vagy pedig azon, ha valakinek nagyon gazos vagy nagyon kemény és taposott föld jutott. Mert azt nehéz kapálni és egyesíteni, pedig úgyis sokat kell a répára dolgozni.

Megesett néha, hogy az igazságtalan osztlás miatt egyes bátrabb aratók, akik úgy gondolkodtak, mint a régi időben, hogy a király nem hibás, hanem a tanácsadói gonoszak, elmentek magához a bérlőhöz panaszra vagy munkaközben, ha alkalom nyílt rá, mert az úr beszédbe ereszkedett velük, elmondták a sérelmeiket.

Ha aztán jó kedvében találta az urat és el nem felejtette jövő tavaszig, akkor nem bízta egyedül az aratógazdára az osztást, hanem kerülőt vagy béresgazdát rendelt mellé, aki értett valamit a földméréshez.

Igen, de egyik varjú nem vájja ki a másíknak a szemét: a bandagazdák rendszerint jobban voltak a tanyai fejeseikkel, mert kéz kezlet mos, úgy lesz mind a kettő piszkos. A tanyai fejeseeknek jut egy-egy kis kóstoló az aratópálínkából, a disznóknak jut egy kis szőlén a keresztkek alól meg a cséplőgép után. Ha az aratógazda be nem fújja az intézőnek vagy az úrnak, sok pólyát megehetnek a fejések jószágai. Már az nagy dolog, hogy az asztag és a gép helyén, amikor a cséplő feljebb áll vagy tovább megy, a kerülő és béresgazda malacai jelennek meg legelőszőr, jóval az uralágé leótt. És csak majd utónna, az uralági falka után

jöhet a cselédcsürhe, amikor amazok már felették a vastagát.

No, meg aztán sok mindenféle lehetőség volt arra, hogy a bandagazda meg a fejesek megértsék egymást. Akik nem értették meg egymást, hanem árulkodtak egymás után, azok hamar kimarták egymást az úr kegyeiből, de sokszor még a tanyából is.

Az igazság hát ritkán jutott el a szegény aratókhoz. Csak ott és akkor, ha a tengeri föld olyan hibátlan volt, hogy nem lehetett benne rosszabbat találni. Ez azonban nagyon ritka eset volt, mert az ilyen hibátlan földeket a bérlők meghagyták urasági táblának, és napszámosokkal vagy summásokkal dolgoztatták meg.

Az osztás után pár nappal vagy néha azonnal megkezdődött az első kapálás. Néha előbb a répa, de néha egyszerre mind a kettő. Szigorú parancs jött: mindenkinek ki kell állni, mert akit ekkorra meg ekkorra nem találnak benne a földben, attól elveszik a harmados tengeriföldeí, a répát meg napszámossal kapáltatják be, de a részes terhére.

Mit tehet ilyenkor a szegény ember, akinek a napszám is kellene, mert nincsen kenyér, de a részes tengeri is kell, mert nem lesz a télen hízó. Jó volna most, ha mindenkinek hat keze volna is, mindegyikre jutna munka.

A répára, igaz adnak egy kis előleget, de azt is majd csak akkor, ha már megkapálták egyszer. Az előleg az a serkentő eszköz, ami a szegény embert a répa sürgős kapálására ösztökéli.

Mert hiszen nem a hűséggel, a szerződésben fogadott kötelességgel van itt baj, hanem az üres tarisznyával. Hogyan dolgozzon az ember, ha szombaton nem hoz pénzt, és az asszony nem tud miből tarisznyát rakni. Honnan vegye a krumplit, szalonnát, lisztet és azt a sok mindent, ami a háztartáshoz is kell, ha nem hoz az ura egy krajcárt se, mert a részes földet kapálta? A hitelnek határai vannak, és ezeket a határokat ekkorára már nagyon megközelítették.

Mit csinál hát a szegény napszámoseMBER? Helytáll midenütt, vagyis nem áll helyt sehelse. Beleáll ugyan a tengeribe is meg a répába is, hogy lássák mennyire hűséges, de aztán otthagyja és elmegy napszámra. De a nap-

számot is ott-otthagya, mert bántja a lelkiismeret, hogy hátha elveszik tőle a földet.

Nem várja hát be a másik vasárnapot, amikor majd jön a kerülő és felszólítja, hogy ha holnap ki nem áll, el veszik a földet, hanem hét hátulján újra kikocog és csinál benne valamit.

A mi határunkon csak ilyenkor van sok munka és jó napszám. Egybeszakad a kaszálás a kapálással, a széna-gyűjtés a répaegyesítéssel. A sok legelőt, ha jó a tavasz, nem bírja lelegelni a jószág, hát a telkeket és a laposokai megkaszálják. A szénát akkor kell vágni, amikor virágzik, és akkor virágzik, amikor megjönnek az első májusi meleg-gek. De a tengerit és a répát is ilyenkor kell kitisztítani a gyomtól, s ilyenkor kell ritkítani, mert a meleg meghajtja, pár nap alatt nagyot nő, s ha sűrűn vagy gyomosan marad, elvékonyiil, megsárgul. Ezt pedig nem heveri ki abban az esztendőben. Egy heti vagy néhány napi késés a kapálás-ban, a termésnek negyedét, harmadát, sőt felét viheti el.

Mindenki izgatott hát, mindenki szoritja a munkát, és minden munka sürgős: a renden levő széna felgyűjtése, míg eső nem éri, éppúgy izgatja a parasztot és a gazdálkodót, mint a gazosodó tengeri. Dyenkor hajlandó megemelni a/ alacsony napszámot és ilyenkor még becsüli is a szegény embert.

A szegény ember pedig megyén napszámra, s a magáét, a harmadost az asszonyra meg a gyerekekre hagyja. A ter-més majd megsínyli ezt, mert az asszonyok és gyerekek soha sem tudnak igazán jól kapálni, sűrűre hagyják a ten-gerit, meg aztán „zöldre feketét“ húznak. Nem vágják ki a gazt, csak betemetik földdel, jön az eső, kimossa és annál kövérebb lesz.

A közeli tanyákon Andrásházán, Jenőházán, Görög-tanyán, Virágoskúton, Újkerten ez a szokás. Kora hajna-lokon mezitlábos, csatakos asszonyok, fiúcskák és leány-kák kocorásznak a gyalogutakon, ki a földekre, s majd a harmatos esthajnalon fáradtan ballagdálnak haza. A na-gyobb gyerekek, akik már napszámra is kellene, másfelé járnak. Azok az urasági táblákon dolgoznak tarka sere-gekben.

A messze levő tanyákon más szokás van. Oda ki kell költözni. S oda rendszeren a férfiaknak is menni kell, mert az asszony nem ülhet a messze határban hétszámra egye-

dül. Itthon is van dolog, sütni, mosni kell, s ha jószág és gyerek van, azokat se lehet teljesen a szomszédokra és a nagy any óra bízni.

Tarisznyát raknak hát, bográcsot és főzeléket visznek, s kiköltöznek a tábla közepére. Ha nincs, aki a gyerekekre gondoljon otthon, azokat is viszik magukkal. Ha nem is bírnak kapálni, de legalább tűzrevalót, meg vizet hoznak, hogy még arra se kelljen időt vesztegetni.

A dülők végén ott állnak még a tavalyi szzalmakazlak maradványai, cibálnak hát egy-egy hát szalmát, és beviszik a földjük közepébe. Azért a közepébe, hogy potyára ne kelljen semerre járkálni. Egy sort kapál az ember addig, amíg a hosszú dülön végig caflat, ha enni akar menni, így lehet sokra érni.

Amikor hajnalban megszólal a pacsirta és keleten már dereng annyira, hogy meglátszik a tengeri sorja, kiugrik az ember a vacokból és üti-vágja. A szomszédot még nem látja, csak a kapacengés hallatszik át. Mire kérészlulítani a táblán, megelevenedik a tábla: mindenki dolgozik. Mire a faluból kijön az, akinek muszáj volt este hazamenni, egy iél napra valót kapál az ember a jó reggeli hűvösben, amikor még a fázékony vére is hajtja.

Esti setétig úgy ér sokra az ember. Magam is próbáltam, hogyan lehet egy köblös hold tengerit kiegyencsíteni egy napon, Persze ekeka után, de ha a faluból jött ki tíz kilométerre az ember, két napra is elég volt ennyi munka.

Ha aztán hirtelen eső jön és a tanya messze van, akkor úgy jár az ember, mint ürgék a felhőszakadás után. A zuhogó eső pacallá áztatja mindenüket, nemcsak a ruhát, hanem az ennivalót és a tűzrevalót is. Nincs más mentség, el kell menni a bokáig ázott szántáson keresztül az avas szzalmakazlakig megszáritkozni.

Különösen a szegény asszonyokra keserves ez az idő. Az ő kartonruhájukat mindjárt átcsapja az eső, s igen hamar dideregni kezdenek. A rájuktapadó vizes ruha megmutatja most a tönkrement formákat, de megmutatja a hegyesen domborodó hasakban a jövőgető kenyérevőktt is.

Mert itt majdnem minden egészséges asszony vagy állapotos vagy szoptat még ebben az időben. Akinél nem így van, az meg nem igen szorul a zsidóhoz harmados tengerit kapálni: megél könnyebben is. Sokszor megírtam már,

hogy vakok azok a tudósok, papok és politikusok, akik azt hiszik, hogy a szegények szaporák. Ez fordítva igaz: a szaporák a szegények. Azért lesznek szegények, ha módosak voltak, vagy azért maradnak szegények, ha szegénynek születtek, mert sok gyermekük van és el se tudnak indulni a ktiporgatás és a gazdagodás útján. Mire a gyerekek felnőnek, akkorra meg ők elfáradnak, a gyerekek meg szét-szóródnak és maguknak keresnek, így van ez az egész Magyarországon, de nálunk meg csakugyan nincs más-képpen, mert itt nincs és nem is volt soha más boldogulási lehetőség, mint a szolgálat és munka.

Ha aztán állandóvá változik az eső, ahogy mondani szokták, „simára borul“, akkor ott kell hagyni a földet, és vagy haza kell menni a faluba, vagy be a tanyába a hodályba vagy istállóba.

De van olyan kemény ember, aki nem megy, s a családjai sem ereszti. Lyukat váj az avas szalmakazal oldalába, a lyuk mélyére, legfeljebb behelyezi a tarisznyáját, aztán az asszonyt, meg a gyerekeket, ő maga pedig a lyuk szájában marad ócska szűrében vagy gubájában, és figyelni az időt. A zivatartól villámlástól, csattogástól rettegő családnak ő az erős, ő a mentség.

Ha aztán nagyon sok az eső, akkor néha egész nap vagy egész éjszaka kucorognak a szalmalyukban. S ha a föld úgy elázott, hogy két-három napig nem lehet rámenni, akkor elcaflatnak haza. Egy-egy nagyon esős tavaszon kétszer-háromszor is megjárják így a határt, amíg bekapálhatják a három hold tengerit.

Otthon ezalatt a gyerekek apraja, meg a jószágok az édesanyára, anyósra, vagy valamelyik otthonmaradó, talán szoptató vagy kikímélt asszonyra maradnak. Van olyan édesanya, aki ilyenkor két-három gyerekének, menyénklányának a házánál tart rendet a gyerekek és a jószágok között. Már úgy, ahogy tud.

Amikor aztán hazajön a szegény kapás asszony, akkor beszámol neki a károkról. Beszámol a csirkékről, amelyeket megevett a más macskája, elvitt a szarka, befalt a disznó, vagy belefelladtak a moslékos dézsába. Beszámol a gyerekről, amelyik megégette a kezét, mert engedetlen volt és a tűzbe piszkált, a másikról, amelyiknek elcsapta valami a hasát és a harmadikról, aki nem ment el az iskolába. Beszámol a malacokról, amelyek éhükben széttúrták

ólat, mert elfogyott a korpa, nem volt kenyérhaj se, a paréj-
jal meg nem tűrtek.

Néha így megy ez heteken át. Az egyik eső után még fel sem szikkad a föld, már jön a másik. A kapások ki-
mennek, de nem haladnak, mert a gaz nő és sűrűsödik, a
kapa meg ragad. Újra hazamennek, újra csak a bosszúság
nő. És szaporodik otthon a kár, az elpusztult csirkék,
kacsák száma, és a gyerekek mértéktelenül pocsókolják a
kenyeret, mert főtt étel hiányában mindig azt esznek.
(Ha van!)

S ez így tart novemberig, ha az asszony is megy.
Gond, bosszúság, kor és gebbedésig való munka.

A nagyobbacska fiúk-lányok, ha segítenek is néha a
szüleiknek, de a legtöbbször mégis külön dolgoznak. Nap-
számra járnak, hónaposnak vagy summásnak mennek,
mikor hol és milyen munka akad.

A legtöbb napszámmunka a cukorrépánál van. A részes
cukorrépán kívül urasági répatáblák is vannak. Száz és
száz hold cukorrépa és száz és száz süldő fiú és lány pász-
tázik a végeláthatatlan répasorokon. Olcsó a napszám, ká-
romkodós a kerülő, 8 maguk a gyerekek is sokszor osto-
bák, mert kegyetlenül versengenek. Hajszojják egymást,
hogy ki járjon elől, kinek gyorsabb a keze és kinek hajlé-
konyabb a dereka.

Különösen a lányok közt vannak szaporadolguak. Van-
nak olyanok, akik nem arra kényesek, hogy ők a legszebb
lányok a faluban, nem is arra, hogy nekik van a legdiva-
tosabb és legtöbb ruhájuk, nem is arra, hogy hány legény
kérte meg a kezüket, hanem arra, hogy övelük nem érkezik
a munkában senki. És válóban karmolászó ujsaikkal, sebe-
sen motoszkáló kacurjokkal, soványka, fürge derekukkal,
úgy kúsznak a sorokon, mint a gyikocskák a mezőben.
Még csak a pislogásuk is olyan. Hol jobbra, hol balra tekin-
tenek, hogy nem hagyta-e már el őket valaki.

A lányok a legkedvesebb répamunkások. Férfiak nem
is kellene ide, s a fiúk nem érnek fel velük. Amint a
derékfájós öregek irigykedve mondják, a süldőlányok dere-
kában talán csont sincs. Kétrét hajolva, guggolva, térden,
vagy faron csúszva haladnak gyorsan előre, a kezük jár
mint a motolla s a szájukból ki nem fogy a nóta.

A fiúk sokkalta lustábbak, azokra felül „laci-puhi“ s
azok szeretnek beszélgetni és játszani is munkaközben. A

lányok nótáznak, s úgy dolgoznak mint a megszállottak, a fiúk meg ezért haragszanak rájuk s ha nem néz oda a kerülő, csúnyákat kiabálnak nekik, vagy pedig ügyesen, apró göröngyökkel hajigálják őket. „Ne bújj ki!” — piszszegik fojtottan és nagy dicsőség, ha sikerül valamelyik jó dolgot kontyon koppintani.

A lányok visszakiabálnak: „a fene a húsz körmit, melyik hajigál!” — a fiúk meg ravaszul összeröhögnek, amíg a kerülő közéjük nem ver.

A hajsza néha gyilkossá fajul, s az apróbb gyerekek elmaradoznak és szétszóródnak a táblán, mint a seregély raj, amelyet az ölyük vertek szét. Ezeknek aztán majd kevesebb napszámot fizetnek, mint gyengébb munkásoknak, pedig szegények, ha késve is, de csak behozzák a sorukat. A pihenő időt szánják rá, hogy behozzák a késést

Szombaton a kifizetésnél sírás, átkozódás zárja be a hetet. Akik igazságtalannak érzik, hogy kevesebb napszámot kapnak, azok sírnak és átkozódnak. Szidják a gonosz kerülőt, aki keveset írt nekik és szidják a többieket, akik olyan nagyon hajtják a munkát.

Különösen elvadul a versengés, ha idegen falusiak is vannak, vagy a tanyaiak külön csapatban járnak, s a pogány kerülő egymás ellen hecceli a gyerekeket.

Le is soványodnak a gyerekek, elvesztik a télen felszedett tartalék erejüket, elvesztik a fajtától örökölt formájukat és szépségüket. Aki 170 centiméter magasnak indult, az csak 160 lesz, aki 160-nak indult, csak 150 és így lefele tovább. Súlyuk is kevesebb lesz 5—6 kilóval mint a rendes növésű gyermeké. Ahogy az itteni nép mondja, „megsülnek“. Megsülnek, mint a koszos malacok s mint a hámbafogott tavalyi csikó, így alakult ki a napszamosok és a kiscigizók gyerekeiből a két külön faj. Az egyik aprós, girhes, soványas, a másik húsos, pohos, túlfejtett.

Mindegy: azért a gyerekek mégis jobban szeretik ezt a kegyetlen napszamosmunkát, mint a szüleik harmados földjének a kapálását vagy szénájának a gyűjtését. Mégis itt pénzt keresnek, otthon is emberszámba veszik őket, s valami kevés nekik is csak marad belőle. Fiúknak cigarettára, pohár borra, lányoknak kendőre, kötőre, pántlikára.

A kapálás kezdetétől aztán azoknak, akik beszerződtek a bérlőkhöz, mindig volt munkájuk, ha csak nem volt éppen

aszályos a tavasz és a nyár. Akik nem szerződtek, hanem kiszáradáskor számítottak aratni, azoknak eek akkor akacit munkájuk, ha nagyon buja, esős volt az időjárás, mert ilyenkor a kiszáradnak, de még a félcsipejnek sem bírtak a dologgal. Egyébkor a munkások vagy otthon ácsorogtak a köpködőben vagy mehettek a világba munka titáú.

Az uradalmi munkásoknak is szaporította az eső a munkát, de nekik volt egy kevés amúgyis. A tengerit, répát mindig kapálni kell. Szerződés szerint kétszer kell, de sokszor behúzódik az első a másodikba. Miközben megnő a bükköny, meg a lucerna, a telkes kaszálpfi, után jönnek a vizes rétek, mindezt gyűjteni, boglyázni, behordani, bekazlazi: van munka elég.

A kereset mindig alacsony, a bér nem közelíti meg a szabad piaci napszámot, de ezt az alacsony keresetet nevezik folyónapszámmak. Amíg az intéző meg nem bánja és még lejjebb nem szállítja, addig tart is ez a folyónapszám. A bérlő ragaszkodik hozzá, hogy mindig legyen munkása, ne kelljen a piacon kapkodnia ember után, amikor sürgős a munka. Inkább még hetenként egy kiló szalonával meg is pótolja az alacsony napszámot, hogy ezzel is kösse az embereket.

Néha azért még így sem boldogult. Százával kellett a piacról a szabad munkásokat felfogadni, s ilyenkor az aratók napszámját is hozzá kellett emelni.

*

Június második felében megérett a repce. Ez már olyan kis előaratás. Szerződés szerint nem tartozik az aratáshoz, de ha a búzát még nem kell vágni, akkor rendszeren az aratók vállalják. Nem részbe, hanem inkább summába, vagy napszámra. Nagyon kellett ez a kis pénz aratásra, kötőre, kendőre, kaszára, fenkőre, s még a tarisznyábalóra is.

Nekiindultak hát a repcének és pár nap alatt learatták. A repceből nem igen vetettek sokat, mert túliagy volt a kockázat: vagy nagyon jól sikerült, vagy sehogy.

Néha még a repceséplést is elvégezték aratás előtt. Evvel sokszor pórul is jártak. A repce nagyon kényes növény, még a petrencékben is tönkre mehet. Ha sok az eső, átsapja az apró petrencéket, és pár nap alatt kicsirázik. Ha meg száraz és szeles az idő, annyira pereg, hogy terítve van a földje szemmel. Még hordani is „csámesz“-szel, a szekér aljára felszerelt deszkabárkával szokták.

Végre megjött az aratás, a szegényember mindenévi nagy háborúja. Az aratók is és a gazdatisztek is napok óta izgulnak. Az intéző és a bandagazda mindig járják a halárt, hogy mikor, és hol lehet kezdeni.

Mert nagyon szövevényes dolog a búzaérés. Néha két hétig is sárgul, szép csendesen fejlődik, mint a jónövésű lány, néha pedig pár nap alatt beérik. Ha június végén sok eső éri a buja gazt, rozsdát kapott a szára és a levele. Ha utána jött egy száraz északkeleti szél, amely a legsűrűbb gaz közé is behatolt, utána csendes forró napsütés, amely 16 órán át pörkölte a földet, akkor hirtelen megfehéredett a búza. S ha még eső érte, megbámult, megavasodott a szarán.

Az aratás hát mindig olyan volt itt, mint a harctérre való indulás. A kommenció mérés meg olyan, mint a menet-század felszerelése. Az izgalom is ehhez illő volt. Hiszen a szegényembernél csakugyan az életről és halálról volt szó. Nemcsak azért, mert az évi kenyeret kellett itt megkeresni, hanem azért is, mert soha senki nem tudta, hogy megéri-e egészségben a végét.

Igaz, hogy ritkán keresték meg az egész évi kenyeret, de majdnem mindig avval a reménységgel fogtak hozzá. Hogy aztán ez a reménység napról-napra és hétről-hétre hervadt, s csak a sok munka, gond, izgalom, esetleg betegség maradt, az már a szegény ember sorsa.

A rossz vizek, amelyeket néha az elhagyott mezei kutakból, vagy a pocsolyáig kihúzott tanyai kutakból ittak; a hőség, a hajsza és az örökös nehéz avas ételek: dohos rozskenyér, avas kása, avas szalonna próbára tették a leg-erősebb „vas-ék^a embereket is. Magam is emlékszem olyan napra, amikor a 40 fokos melegben 15 ember lett beteg egyetlen napon a 100 pár arató közül.

S aztán arra is emlékszem, hogy gyerekkorom legnépszerűbb nótája az egi legényről szólott, aki nem tudott a dült búzában haladni, és szégyenében a kútba ugrott.

Akkoriban már az újbárosiak hadilábon állottak a bérlőkkel és más vidékekről hozatták az aratókat. A sovány és dombos földekről idekerült egi legénykének nehezen bírták az új árosi telkes földeken az aratást. Ahogy a nóta mondta: *„nem tudott a dalt búzában haladni, azért kellett a legénynek meghalni“.*

Később még én is arattam az egi legény kútjánál. Hajdan gulyatelek volt, s az ilyen helyeken évtizedekig

kövére gazú búza nő. A szegény fiút bizonyára macerállák a többiek, el-elmaradozott a rendben és szégyelte magát a lányok előtt is, akiknek a jó kaszás ép olyan hős, mint a bátor katona. Egy éjszaka aztán beleugrott az elhagyott mezei kútba.

Az aratás igazi kezdete a kommenciómérés. Amikor a bérlő, meg az intéző elhatározták végre, hogy meg lehet kezdeni, akkor a bandagazda elszalajtott néhány gyereket az ismerősök gyerekei közül, hogy adják hírül, ekkor meg ekkor, reggel vagy délután legyenek a magtárnál, zsákkal, zacskókkal. Előbb nem lehetett kimérni, nurt ekkor elfogyott volna aratás előtt, s majd aratás hátulján a bérlő nyakára jártak volna, hogy nincs már kenyerük, nem tudnak learatni.

A mondott időben gyülekeznek is a magtár előtt. Ki maga jön, ki a markosát vagy a feleségét küldi, ha nem érne rá, mert még valami sürgős munkát el í»kar végezni aratás előtt.

A bandagazda kinn van jóelőre, és benn tárgyal a kulcsárral, hogyan is csinálják az osztást, hogy ha nem is mindenkinek, de legalább nekik jó legyen. Mert az osztás nem olyan egyszerű dolog, hogy mindenkinek ennyi jár, kimérjük és kész. Minden magtárosnak a kezére rábíznak egy csomó élelmiszert, leltárba veszik s aztán kiadást bevételt pontosan bejegyeznek. Igen, de patkányok és egerek is vannak, aztán meg ezeknek az irtására macskák is vannak. A patkányok és egerek megeszik, és padló alá, meg falba eresztik a gabonát, lerágják a szalonnának a borit, felórlik a kását, paszulyt. A macskák meg néha unják az egerek után való fuikározást és leszködést és szalonnával laknak jól. Meg aztán különös előszeretettel választják ki félrejáró helynek a rozsos ketrecet vagy a kásás zsákot.

Az ilyen piszkossá lett élelmiszereket néha ki kell dobni. A leltárban erre hiány keletkezik. De lehet hiány másképpen is. A magtárban mindig dolgozik néhány munkás. Legények zsákolnak, lányok rostálnak. A kulcsár ugyan éberem figyel, de megesik, hogy valahova el kell mennie. Hívhatja az úr vagy az intéző, vagy félre kell mennie. Ez alatt a munkások magukra maradnak. Az is megesik, hogy a kulcsárt a rosta egyhangú duruzsolása álomba

ringatja A tolvaj népségek csak ezt lesik. El-elcsennek egy darabka szalonnát, még az is megesik, hogy kicsempésznek a bokrok közé egy-egy félzsák búzát, rozsot vagy ami éppen a kezük ügyébe esik.

Az is előfordul, nemcsak a fiatal vagy az öregedő kulcsárokkal is, hogy egyik-másik lánynak vagy menyecskének a jóakarátát úgy akarják megszerezni, hogy egy-egy darab szalonnát vagy más egyebet odaadnak nekik. „*Jól eltedd, ne lássa meg senki*“.

Aztán az ügyes béreslegények, de különösen az igazkocsisok a zsákok kiadásánál, meg lerakásánál egész zsák gabonát csennek el, s nem is egyszer egy évben, hanem rendszeresen.

Ez mind hiányzik a leltárból, s nem mindent lehet azzal a ráadással elintézni, amit az úr „kalló“-ra engedélyezett.

De még ha el lehetne is valahogy számolni, rendes kulcsár szívesen veszi, ha egy kis felesleg is van a kezén. Elvégre neki is vannak malacai, tyúkjai, pulykái, kacsái s azoknak is élni kell.

Egyszóval, az újvárosi bérlő kulcsárai is hasonlítottak a világ minden kulcsárjához és ismerték azt az ősi számítási elvet, hogy sok kicsi sokra gyűl. Ha egy embertől elhúzol tíz dekát, az azt meg se látja, meg se érzi, de ha ezt száz és száz emberrel megcsinálod és évente számtalanszor ismétled minden komenciósztásnál, cselédek, hónaposok, surmások és napszamosok szalonnájánál, akkor év végén takaros kis summát tesz ki a megmaradt dekák-ból összegyűlt felesleg.

Már most az hát a főtudomány, hogy a bandagazda és legalább a jó emberei meg legyenek elégedve, s a kulcsár se rövidüljön. Meg aztán az is, hogy a pállott, portól megfeketettedett, pacalos, kanlott szalonnát, dohos rozsot és húgyos kását is elmérje, mert a kulcsár szerint valakinek azt is el kell vinni, ő nem eheti meg, de nem is fizetheti meg, (Mintha a munkások tehetnének a kulcsár bajairól)

Így történt, hogy a komenciómérés mindig irigységgel, gyűlöléssel, átkozódással és gyanúsítással mérgezett izgalom volt.

A rozssal, búzával, kásával azért kevesebb baj volt. A sóval meg éppenséggel semmi se. A bandagazda behívott néhány embert segíteni, az egyik lapátot veit a kezébe, a másik vékát, és nagy gyorsasággal méregették és öntötték

kinek-kinek a zsákjába. Nem igen volt ideje vizsgálhatni és szagolgatni, hogy milyen. Majd amikor az első kenyér ki-sült, vagy az első kása megfőtt, akkor már mondhatták, hogy dohos volt a rozs meg a kása.

De a szalonna, ez a legdrágább kincs, a munkásember eltartója megmutatta magát, hogy milyen. És ritkán volt jó. Hogf avas volt esetleg, az nem lett volna baj, még inkább szerencse, mert az avas szalonna már érett és ontja a zsírt. A szagával meg nem sokat törődtek, megfér a pusztán, majd elviszi az északi szél. Különbén is a legtöbb ember szereti az avas szagot. Csak egy-két állapotos menyecske vagy éppen most nyiladozó leány nem állhatja, de azokra nincs mit adni.

Más baj volt itt. Akár a saját hízóiból vágatta a bérlő, akár a debreceni vagy pesti nagyvágóktól hozatta a szalonnát, az csak akkor volt jó, ha rosszat nem kaptak. Az elsőrendű zsírsertést, a „súlynehéz“ névvel jelölt malacokat ugyanis nem napszámosok számára hizlalják. Az öreg kocák és a kimustrált, majd meghízalt kanok szalonnája való ide, amit a boldog békében, amikor a vásárló volt a világon a legnagyobb úr és csak dúskált a drága élelmiszerekben, nem vásároltak meg a városiak. S ezt nem volt érdemes kisütni zsírnak sem, mert nagyon vastag volt a bőre, a szalonna meg húsos, eres, zsírtalan. A kanokéhoz meg nagyon éles bicska kellett, olyan kemény volt még a legbelseje is.

Ezt a szalonnát aztán sokáig rakosgatták a hentesek, amíg majd az uraságok jó olcsón megvették. S hogy el ne romoljon, sóval hintegették bőségesen. S hogy súlyát ne veszítse, ki ne szikkadjon, mágjára rakták jó hűvös, nedves pincékben. Egy bizonyos idő múlva olyan lett, mint a pacal, s másik bizonyos idő múlva mint a romlott pacal.

Mert aztán a kulcsárok, amikor átvették ezt a szalonnát, nekik is meg kellett őrizniük ebben az állapotban, nehogy súlyát veszítse. Ehhez az kellett, hogy a sót továbbra se sajnálják tőle, továbbra is nedves maradjon, s az se baj, ha a magtár pora, ahol mindig rostálnak, szép csendesen hulldogál, rakódik rá. Ezzel is szaporodik, így történt aztán, hogy arra még nem volt eset, hogy a bérlőknél kifogástalan és jól kezelt szalonnát kapott volna a szegény ember Magam is tanúsíthatom, mert vagy 7—8 uradalomban én is megfordulom, grófnál, zsidónál, káptalannál (ez a három a magyar föld ura), de jó szalonnát sehol se kaptam.

A legnagyobb baj azért mégsem ebből keletkezett. Hanem a rossz elosztásból. A bandagazda azért volt odabenn, hogy gondoskodjon róla, hogy a jó emberei, ahogy jönnek sorba, megkapják a magukét. Ennek megvolt a módja. Ahogy olvasta a névsort, az előre kimért szalonna az asztalon feküdt, és jött a beszólított érte. Vagy a kulcsár vagy egy ember a bandagazda jóemberei közül felvett egy porció szalonnát és odaadta a beszólított embernek. De a világeért sem válogatta, nem, nem, itt igazság volt, kire milyen esik. Csak éppen hogy már az asztalon úgy volt elrendezve, hogy a bandagazda előre tudja, hogy melyik kié lesz.

Ez mindig így volt, akkor is, ha a kulcsár maga mérte széjjel, akkor is, ha egy tömegben adta ki a bandagazdának, s az mérte széjjel.

Igen ám, de annak a szalonnának, amit felvagdaltak, hasaalja is van, állaalja és „kerítője“ is. Ezek ráncosak voltak, vastag húserék voltak benne. A húserékben néhol kukac is fészkel, de mindenesetre a ráncok közt vastagon a nedves, piszkos só és a ragadós kosz.

Amikor kilépett vele az arató a magtár ajtaján és megszagolta, a legtöbb elkáromkodta magát: *„olyan szaga van ennek, mint a Sári hónaljának, az Isten arra-erre azt a huncut gazdáját“*, és hullott az áldás mindenkire, aki bűnös volt benne. Volt olyan, aki csak tréfára vette, de volt olyan, aki mérgében a falhoz vágta. Volt olyan, aki azonnal kapargatni kezdte róla a sót, meg pállott koszt, a sárrá nedvesedett magiárport, s amikor letakarította a 4 vagy 6 kiló szalonnát, félkiló vagy több piszok jött le róla, pedig már amúgy is szűken volt mérve.

De olyan bátor ember nem igen akadt, aki vissza merte volna vinni a kulcsárnak, hogy most mérje meg a letisztított porciót és adja hozzá, ami hiányzik. A kulcsárok rendszerint pocsék szájú emberek voltak, akár zsidók voltak, akár magyarok, és nem volt érdemes velük piszkoskodni. (Érdekes jelenség, lélekbúvárok számára való feladat, hogy miért gorombák általában a kulcsárok. Katonának a raktáros zupások éppúgy, mint a zsidó bérlő zsidó kulcsárjai.

Inkább hát csak egymás közt gyűlölködtek és marakodtak. Irigykedtek a protekciósokra és a szerencsésekre, akiknek jobb jutott. Akiknek az oldalszalonna közepéből jutott, azéban kevés volt a pacal, de akinek az elejéből vagy

a hátuljából jutott, fele az volt. Pótlékokkal lehetett volna egyenlítem, de az sok munka, és hát itt nem az igazságos osztás volt a fontos, hanem az, hogy gyorsan elinté/zék az egészset.

Azt mondhatná, aki nem ismeri a dolgokat, hogyan lehet ebből ilyen nagy ügyet csinálni: egy kiló, $\langle \rangle$gy kiló. így is van ez a városi embernél, aki szívesen vásárolja a húsos szalonnát, különösen ha jól van kezelve és fogyasztásra előkészítve. De a szegény aratónak az a kis szalonna a nyári fenntartója. Nem csemegéje, hanem az egész kosztjának a gerince. Ezzel főz kását, lebbencset, ezzel dörzsöli meg a pirítóst. Ha zsírtalan a szalonna, akkor csak elpocsékolódik és éhezhetik mellette a szegény ember, vagy hordhatja hitelbe a hentestől a szalonnát — ha kap.

Így aztán fojtott duzzogásokkal és ökölráz ásókkal múlt el a kommenciómérés, s akinek rossz szalonna jutott, egész aratáson, valahányszor a tarisznyába nyúlt, mindig “régigszaladt rajta a düh.

Másnap reggelre azért csak kenyér sült a dohos rozsból és száraztészta lett a kevéske búzából. Az asszonyok azon melegen, ahogy a malomból hazavitték, sütéshez, tésztacsináláshoz fogtak.

Az emberek pedig megalapálták a kaszát, új csapókat tettek fel, aratáshoz valót, a gaz nagysága szerint, megszorongatták a kaccsot, — kinek mi baja volt, s ha jött az izenet, marokszedőikkel együtt kivonultak a határba.

Néhol és néha valami üres hodályba költöztek, de a legtöbbször egyenesen ki a tábla szélébe, ahol majd az aratást kezdik. Odavitte nekik a bivalyos lajttal a vizet, szekérral a tüzelőt, az avas szalmát, csutkaizéket vagy idei repceszalmát.

Most aztán megkezdődött a nagy harc. Az idővel, a gazzal, a bandagazdával, a bérlővel és — egymással is. Egymással is, mert a legtöbb uradalom több aratócsapatot szerződttetett, hogy hadd versengjenek, hadd féltsek egymástól a munkát, így halad gyorsabban az aratás. Minden csapat féltékenyen lesi, hogy a másik csapatnak már milyen darab tarló van a háta megett és hogy hány keresztet rakott már. S ha többet csináltak, az szégyen és gyalázat: utána kell hajtani. Erre nincs más mód, mint meglopni a pihenőt. A másik csapat még déli álmát, vagy hajnali álmát alussza, emez pedig óvatosan, hogy zajt ne csináljon, elindul. Mire a másik csapat kikászolódik, féltábla búzát

vágnak le. Másnap vagy harmadnap a másik csapat csinálja ugyanezt. Így jutnak el odáig, hogy már mindegyik csapat döglődésig van, már hiába hajtják, nem haladnak. A férfiak kaszája üresen jár és a marokszedők álmosan csámforognak utánuk.

De ezenkívül minden csapatban belől is van versengés. Amikor a csapat kivonul, a bandagazda előveszi a névsort és négy vagy öt kisebb csoportba osztja a csapatokat, aszerint, hogy negyven vagy ötven pár arató van-e a keze alatt. Tíz-tizenkét ember elég egy kis csapatba. Ha többen volnának, a hátulja túlsoká ácsorogna a dülő végén, amíg a többiek kaszával behaladnának, aztán meg túlhosszú pasztát kellene fogni, hogy minden kaszás beférjen a rendbe.

A kisebb csoportok élére rendszeren egy-egy javakorbeli de nagyon jó kaszás embert állítanak. Olyat, aki tudja is, bírja is.

A legtöbb ilyen első kaszás egy kicsit rátarti, büszke ember. Az ember amíg eleven, soha sem tud élni egy kevéske hiúság nélkül, s itt az első kaszás rangja a legnagyobb rang. Nem az aratógazdáé, azt titokban lenézi mindenki, mert ritkán is dolgozik, de a nehéz gáztól meg valami ürüggyel mindig meglóg. Azt mondja, hogy az intéző vagy az úr hivatja, megnézni, hogy melyik következik. Vagy pedig elmegy a másik aratógazdával széjjelmérni a következő táblát. Az a rend ugyanis, hogy minden aratócsapat kapjon minden táblából, mert az egyik tábla jobb mint a másik. Aztán nyilat húznak rá, hogy melyik csapatnak, melyik oldala esik.

Mondom, az első kaszások kicsit rátartó emberek, és kajánul mosolyognak a bajuszuk alatt, amikor a dülő végén megfenik a kaszát. „*Megrázom egy kicsit a bandát, hogy lehull rula a ruha*“ gondolja gonoszul, és megindul. Megindul, s mint a csonka bika, töri magát előre, hasítja a rendet a búzatáblában. Hátra sem igen néz, csak előre, hogy egyenesen haladjon a rend, és oldalra pislog, hogy a szomszédos csapatok vezetői nem előzték-e már meg.

A gaz az aratás elején még rendszeren nyers, szívós, nem dül szépen a kasza alá, hanem hajladozik erre-arra, és rátekerőzik a csapóra.

De mindegy: ha benne vannak, menni kell. Aki elől megy, az csak a szomszéd vezetőket nézi, az utánajövőekkel nem törődik. Aki nem bírja, dögölgjön meg, vagy álljon ki,

Ne jöjjön csapatos aratásba, aki gyenge, vagy aki nem tud kaszálni.

Ha aztán valamelyik kis csapat mégis lemarad, annak nem az az oka, hogy gyengébben dolgoznak, hanem az, hogy nem egyenlő a gaz. Aki rossz helyre került, káromkodik, hogy Őt rossz helyre szorították, s hogy ez mindig így szokott lenni: nincsen igazság. Az aratógazda a saját csoportját mindig a legjobb helyre állítja, ahol vékonyabb, egyenesebb és haladósabb a gaz.

De még ha egyforma is a tábla, akkor is van veszedésre ok. Ravaszkodni mindig lehet. A bandagazda a saját csapatát, ami mindig első csapat, a tanyahelyhez közel állítja be. S mialatt a többiek tovább caflatnak a gazos dűlön vagy a gurdinyos, töviskes árokparton, az ő csapata már jól behaladt a rendbe. Mire a negyedik csapat helyre ér, sokszor ki is vágnak egy rendlábát.

Amikor vége a munkának, ebéd vagy vacsora előtt, akkor megint a távoliak szenvednek többet. A közelebbi csapat, a „híres első csapat“ már régen a tarisznyáját bontogatja, mosdik és főz, amikor az utolsó csapat előkerül.

És micsoda veszedések vannak ebből. A korábban érkező marokszedők megrohanják a tűzrevalós szekeret, és szétcibálják az egészet. Nem törődnek vele, hogy jut-e majd a hátuljának. Jutni kellene, mert van tűzrevaló elég, de senki se gondolkozik rajta, hogy mennyi elég neki, hanem beleölel és viszi, amit bír. Akik később érkeznek, azoknak már nem marad, csak a kaparck, az idő pedig drága.

Amelyik markosnak nem jutott, annak a többitől kellene kérni, de ez gyalázat, mert mért nem igyekezett. Csak a lusta marokszedőnek nincs tűzrevalója, ez a törvény. A kaszások kegyetlenek és szigorúak a marokszedőkhöz, akárcsak a kaszárnnyában a káplárok az újoncokhoz. Nemcsak a munkában kell ügyesnek és gyorskezünek lenni a marokszedőnek, hanem a főzésnél is.

Kinn a munkában az a rendes marokszedő, aki mindig elérkezik a gazdájával. Ez nemcsak az ő dolga, hanem a kaszása becsülete is. Amelyik marokszedő elmarad, az nemcsak a saját késedelmes munkájával károsítja a többit, hanem akadályozza az utánajövőket is. Itt a főzésnél meg, amelyik marokszedő késedelmes, az a csapat gúnyolódásának a céltáblája kaszásával együtt, mert itt megint az a törvény, hogy mindenki főzzön meg gyorsan, hogy

pihenhessenek egy keveset. A késedelmesek ne zavarják a bográcscsörgetéssel és a kasza kalapálásával a többit. Az aratóbanda szigorú közösség, amelyben vad verseny és kegyetlen törvények uralkodnak. Aki nem bírja, ne vállalja.

A szegény marokszedőknek hát az a gondjuk, hogy amikor elhagyták a munkát, s letették az utolsó kévét, akkor nyúllá váljanak és szaladjanak a tanyahelyre: tűzrevalóért és vízért. Hogy mire a kaszás megérkezik — aki sohase szalad, de mindig halad —, akkorra víz legyen a korsóban, tűz legyen a főzőfa alatt, szalonna legyen a bográcspan.

A jó lábú lányok és a süldőfiúk hát úgy szaladnak, mint akiket a tatár kerget. Kezükben a „gagucs“-csal, rohannak egyenesen a tűzrevalóhoz, ölelik és viszik a saját főzőhelyükre. Ha ezt letették, kapják a korsót és futnak a lajthoz vízért.

A lajtnál ugyanez a tolongás és veszekedés kezdődik. Meleg időben egy lajt víz mindig kevés egy étel sorjára. Minden markos igyekszik hát, hogy jóelőre televegye a kis korsóját. Tele színig, hogy ne csak mosdásra és étellének legyen elég, hanem majd a forró étel után inni is maradjon egy kevés. Mert mire a bivalyos a lajtot megint telehozza, akkorra sokszor gebedésig szomjasak.

Az első szeresek hát televiszik a korsójukat friss vízzel, az utolsóknak meg majd csak a hordó fenekéről kotus, zavaros víz jut. A markos ezért dörmögést vagy szidást kap a gazdájától. Ezt nem szereti, siet hát és tolakodik.

Hiszen valójában a víz is elég volna. De a tolongásban kifolyik és szétpocskolódik. Megeresztik a csapat, és amíg egyik odatartja, a másik mellédugja. Lökdösődnek, veszekednek emiatt, a víz meg kifolyik a földre. Korsókorsót tol ki a helyéből és egyik se telik.

De miért is sietnek ennyire még az ebédidőben is, miért rontják el ezt a pár pihenő órát felesleges izgalommal, tolakodással és veszekedéssel?

Hát éppen ezért, a pihenésért. Az ebéd itt nemcsak pihenés, hanem munka is. F'özni kell, mert kenyéren nem bírják a munkát, de a szalonna is kevés a száraz koszthoz. A gyomor se bírja, és az otthoni háztartás se bírja, hogy mindennap főtt ételt küldjenek vagy hozzanak, még ha volna is, aki hozhatna.

Az állandó testi-lelki izgalom, a forróság és a rossz víz, amit nem az étel kíván, hanem hőség, s ami úgy kotyog

az ember gyomrában mint a korsóban, erős ételeket, savanyú vagy paprikás ételeket kíván maga után.

A savanyút hetenként kétszer — kedden és csütörtökön — a faluból hozzák vagy küldik, a paprikást maguk főzik naponta legalább kétszer.

Az ebéidő alatt hát főzni és kalapálni is kell. A marokszedő főz, a kaszás kalapál. Kalapál, de ha gyenge, ügyetlen vagy tanulatlan a marokszedő, akkor a tűzre és az ételre is ügyel. A tűzre azért, mert nagyon veszélyes itt a tarlón, a keresztek közt tüzelni, de százszorosán veszélyes a nőcseléseknek, mert azoknak a ruhája is mindjárt tüzet fog, s aztán ha a tüzet kikapja a szél a bogrács alól, mindjárt fejüket veszítik.

Még csendes időben is vigyázni kell. A repceszalma nagyon pattog, de a búzaszalmában is varinak búzaszemek, amelyek ha a tűzbe kerülnek, elpattognak messzire. Szemesnek kell lenni a markosnak, hogy azonnal elfojtsa, ha valahol lángrollobbant a tűz.

Aztán a szalmával való tüzelés is külön tudomány. Érteni kell hozzá, hogy a bogrács alatt mindig annyi legyen, amennyi éppen szükséges. A tüzet is tartani kell, hogy magasra ne csapjon a lángja. Mert akkor elég a főzőfa, forró lesz a bogrács füle, megég a bogrács felső oldala és behull a sok szálló pernye a levesbe.

Nagy mesterség hát jól tüzelni és sok kis kezdő marokszedő megsiratja néhányszor, amíg megtanulja. Még olyan is van, aki megszökik a kaszása kegyetlen szigorúsága miatt.

De még nagyobb tudomány jól főzni. Azt hihetnénk, nem mesterség azt a kis levest felforraltatni, tésztát, krumplit beledobni. Nem így van. Nagy mesterség, mert van néhány százezer paraszt az országban, aki tud lebbencset főzni, de nincs olyan kettő, aki azonos ízű ételt szeretne és főzne. Ugyanabból a szalonnából, paprikából, tésztából és krumpliból minden ember más ízű ételt főz. A keverési aránytól függ ez.

Már most a szegény marokszedő, aki még nem is tud főzni, hogyan is találhatná el a kaszása ízlését. Az egyiknek egy kissé sósan kell, a másoknak sótalan, a harmadiknak meg éppen jól. De ami az egyiknek jó, az a másoknak sótlan vagy sós. Milyen lelki szorongáson esnek át a szegény gyerekek, amíg megtanulják, ha egyáltalán megtanulják, hogy milyen ételt szeret a gazdájuk.

Mert nemcsak a saváról van szó. Az egyiknek erős paprikából is sok kell bele, a másinak gyengébből is kevés. Az egyik úgy szereti, ha csípi a nyelvét, a másik meg köhög és trüszköl tőle. Az egyik azt követeli, hogy csendesen főjjön, a paprika színe el ne zavarodjon, az étel olyan piros legyen, mint a vér. A másik meg nem bánja, hadd zubogjon, csak hamar megfőjjön és jó íze legyen.

Aztán az egyik úgy szereti még a levest is, ha jó sűrű, hogy megáll benne a kanál, a másinak meg úgy kell, hogy „hajts rám egy tésztát“: a leves legyen leves. Az ilyennek a sűrű étel s az elázott tészta olyan, mint a moslék, és azzal fenyegeti a markost, hogy a fejéhez vágja, vagy mindet megeteti vele, ha ilyet főz.

De még az is különbség, hogy az egyik ember csak kását kíván a tészta közé, a másik meg krumplit. Abból is az egyik keveset, a másik sokat. Van aki úgy szereti, ha a krumpli széjjel fő a levesben, a másik meg azt kívánja, hogy darabokban maradjon. Hogy a marokszedő hogyan szeretné, az nem számít, az észbe se jut, csak ha nagyon fanyalogva eszik, akkor szidja a kaszás a finnyás bélit. Mennyi baj és gond csak egy kis lebbencsnél is.

Az öreg ételnél, a „slambuc“-nál meg a tésztás kásánál még nagyobb ügyesség kell. Az előbbi különbségek itt is megvannak, de ezenfelül erre még vigyázni kell, hogy kozmát ne kapjon és tudni kell ügyesen megforgatni a bográcsban.

Ha igazán jól kívánja a kaszás, akkor fel kell sütni, hogy piros legyen alul-felül és úgy forogjon a bográcsban, mint egy zsíros labda. Ehhez — a paraszti babona szerint — harminckétszer kell megfordítani.

Csakhogy ehhez meg sok idő kell, és az idő drága. A csapat eleje már megfőzött és eszik, amikor a hátulja még az öreget forgatja. S amikor a késedelmesek esznek, amazok már alusznak. Nagyon kell az a pár pernyi alvás, mert éjszaka jó, (ha két-három órát aludtak.

Íme: mennyi különbség csak úgy futtában, pedig van még több is.

Milyen dicsőség hát, ha ügyes a markos és hamar is főz, jót is főz. Ha jó a hangulat, még rá is kiabálnak az ilyenekre, hogy: „*kikelne még az a kasa, ha elvetnéd*“, meg aztán: „*várj csak, hadd próbálom meg a kolompirodát, szétmenne-e már a sarkam alatt*“. Elő is fordul, hogy

egyik-másik kételkedő megnézi annak a levesét, aki túlgyorsan megfőzött, hogy nem nyersen eszi-e meg, csak azért, hogy ingerelje vele a többbit.

De nem így van, fővetlen azért nem az elsők, hanem a késedelmesek szokták megenni az ételt. Az ügyes marékszedők, hihetetlenül rövid idő alatt, húsz-huszonöt perc alatt megfőznek. A tanyahelyre futva mennek, tűzrevalót, vizet gyorsan szereznek, egy kis toladokástól sem riadnak vissza, gyorsan szalonnát aprítanak a bográcsba, tüzet alá, kiolvasztják a zsírt, tésztát pirítanak a zsírban, vizet bele, és már fő is. A krumplit már csak úgy hámozzák bele tüzelés közben. Ügyes kezekkel a tüzet is gondozzák és gyors ujjakkal hámozzák a krumplit. Majd összefő a végén. Ha kevés tojás van a tésztában, pár perc alatt megfő, öntenek bele egy csomó hideg vizet, hogy elvegye a forróságát é? már eszik is. Ha még mindig meleg, a férfi kenyérral mártogatja a zsírját, a marékszedő meg fujkálja a kanálban, mert ez így illik.

Evés után a marékszedő pernyével és szalmával fényesre dörzsöli a bográcsot és a kanalakat, elrakja a taris/nyát s ha kész van a kaszás is a kalapálással, lefekszenek pihenni. Néhol az a szokás, hogy pihenés után kalapálnak, de ez inkább csak kaszáláskor van így. Az aratásnál minden perc drága.

Az ügyes marékszedő hát nagy segítség a kaszásnak a munkában is, a tarisznya körül is. Meg is van a becsülete az ilyennek. Messze földön híre van annak a leánynak, aki kötélcsinálásban, kévekötésben vezeti a csapatot, hihetetlenül gyors kezeivel mindenkit elhagy, ebédkor pedig gyorsan és jól főz.

Az ilyen marékszedő több bért is kap. A kezdők csak öt-hat véka búzát, ezek meg nyolc vékát kapnak. Hozzá kötőre, kendőre egy forintot.

Leginkább legények fogadják fel az ilyen ügyes lányokat. Olyan legények, akik már maguk is jó kaszások és nőülendő korban vannak. Sok házasság születik a tarlón: a jó dolgú lányok hamar és könnyen férjhezmennek, még ha nem is volnának kivételes szépségek.

Különben az ritka dolog, hogy a szépek ne legyenek egyúttal ügyesek is. A szépségre való büszkeségük önérzetet és kitartást követel tőlük, s ez az önérzet ösztönzi őket,

hagy elsőik legyenek a munkában is, mert csak így teljes a becsület.

Csodálatos gyerekek ezek, a mi lányaink. Kitartás, ösztönös büszkeség, ügyesség, gyorsaság pótolja náluk az iskolát és a házi neveltséget. Ami az úrilányok közt a lenniz- vagy korcsolyabajnok, az itt az ügyes marékszedő.

Persze, nem minden kaszásnak jut ilyen ügyes nagylány. A kezdőkkel is bajlódni kell. Vannak zsugoriak, akik sajnálják a nyolc véka búzát, vagy pedig saját gyerekeik vannak, akiket be kell tanítani. Néha két kis gyereket is kihoz egy ember a tarlóra, s a két gyerek — tizenhárom-tizennégy évesek — együtt tesznek ki egy számot.

Sok baj van pedig velük. Álmosak és gyengék. A M>tét hajnalokon sokszor sírva bukdácsolnak a harmattól lucskos és hideg tarlón. A víz eszi a kihalogatott lábuk szarát. Jó, ha vari velük a csapatban nénjük, asszony vagy nagy lány, aki pártjukat fogja, segít nekik és tanítja őket. Mert az apjuknak kegyetlennek kell hozzájuk lenni. Kötelezi a csapatközösség: mindenki olyan marékszedővel álljon ki, aki tudja is, bírja is. Ne mondhassa hát senki, hogy az ő gyerekei helyett mások végzik el a munkát. Dolgozzanak hat, vagy dögöljenek meg.

Sok bajuk van még az idősebb asszonyoknak is. Némely ember fukarságból vagy szegénységből nem fogad marékszedőt, nagy gyerekeit meg elállítja mások után, s időződő feleségével áll ki. Hiszen jól dolgoznak ezek, tudják is a munkát, bírják is még, úgy, ahogy, csak éppen szaladni nem bírnak. Itt pedig szaladni kell. Szaladni kell a kötélért, \i/ért, tüzrevalóért. S a szegény asszonyok eres lábaikkal már nem versenyezhetnek a fúrge fiúkkal és a nyers hasKzíjhól font ínú nagy lányokkal.

De a legtöbb baj mégis az állapotos asszonyokkal van. Nekik szegényeknek nemcsak a nehéz gazt kell cipelni, hanem hajladozás közben nehezedő hasukat is. És nemcsak olyanok mennek a tarlóra, akik félidőn innen vannak, hanem nyolc-kilenc hónaposok is. Megesik, hogy némelyik ott a tarlón szül idő előtt, vagy pedig haza kell vitetni, mert elővették a fájdalemak.

Különösen a nagyon szegény vagy a szüleikkel haragban levő menyecskék járnak így. Vagy azért szorítja az asszony magát a munkára, mert nem férnek a szüleiknél és bankóra gyűjtenek, vagy pedig olyan nagyon szegé-

nyék, hogy a marékszedő-bért is meg kell takarítaniuk, a mellett pedig úgysem tudnának a fogadott marékszedőnek otthonról főtt ételt küldeni, mert az égvilágon semmijük sincs, csak az, amit a kommencióba kaptak. Még hitelük sincs. Vagy mert már kimerült, vagy mert még kezdő házaspárok, és a boltosok is, mások is félnek tőlük, hogy rossz fizetők. Azt meg szégyellné a menyecske, hogy az ura marékszedője elpanaszolja ország-világnak, hogy rossz koszt van náluk, inkább maga szedi fel a markot nehéz teherrel is.

Akad aztán az ilyen menyecskék között nyafogós is. Vannak szerelmes asszonybolond férfiak a legszegényebb parasztok közt is, akik az első gyerekig még úgy becézik az asszonyt, mint a kisbabát. Elkényeztetik, elkapatják őket, hisz egyebet se adhatnak nekik, mint ezt a kedveskedést.

Az ilyen menyecskének szúrja aztán az acattövis a kezét s az emberük nem meri nekik azt mondani, amit a szigorú kaszások szoktak, hogy „szúrd vissza neki“. Inkább maguk csinálnak a feleségük helyett mindent, amit csak tudnak. Maguk szaladnak tűzrevalóért, vízért, kötélért, maguk főznek, ha nagyon meleg van vagy nagy szél fú, és az asszony fél, hogy kigyullad. S ha az asszony gyengélkedik, nem erőtelik, hogy álljon munkába, hanem lefektetik a kereszt alá, vagy a hűvös fasor alá. Nem bánják, ha le is fogják majd a rész mérésnél a hiányzó napot.

Persze, az egész csapat gúnyolja az ilyen férfiakat. Mord öregedő kaszások, akik már elfelejtenék, hogy valamikor ők is milyen asszonybolondok voltak, meg aztán a többi asszonyok epés megjegyzéseket tesznek a menyecske betegségére. Irigylük, hogy pihenhet, amikor ők gürcölnek, pedig ők is lehetnének betegek, mert ez is fáj, az is fáj. De ők sohase adták meg magukat olyan könnyen, mint ezek a mai kényes menyecskék.

Nagy dolog is itten a betegség és a keményebb emberek nem engednek neki, amíg csak fel nem buknak. Asszonyok, gyerekek inkább félreállnak, ha fáj a fejük vagy elrontották a gyomrukat, de férfiak és nagylányok nem állnak ki, amíg mozogni bírnak. Sokszor megtörténik, h^o»y egy kemény kaszást eszméletlen állapotban visznek el a tarlóról (höguta), még az is előfordul, hogy meghal ott helyben (napszúrás).

A rosszul létnek különben, amit itt „változás“-nak neveznek, a pálinka a legfőbb orvossága. Paprikával, bors-sal fűszerezik is, hadd marja a bendőt. Akin ez sem segít, vagy már elfogyott a pálinkája, az meg elővesz egy pár fej vereshagymát, megvagdálja, a közepét teletömi sóval és éhgyomorral bevágja. Ha csak a gyomorral van baj, ez rendbehozza. Úgy kipurgálja, hogy a patikai orvosság se különben.

Ezek a kemény emberek aztán nem nagyon hisznek a mások betegségében sem. Nem hiszik el, hogy igazi betegek, hanem csak vagy nagyon jóllaktak, vagy lusták, álmosak, szeretnének jót aludni a kereszttek alatt. Akad is néha ilyen stimuláns, de ki is macerálják a csapatból. Ha még azon a nyáron meg is tűrik, de jövőre már nem veszik be a csapatba. De nem veszik be a valóban beteges és gyenge embereket sem. Itt nincs kegyelem, amint mondtam: az aratócsapat szigorú közösség.

Nem hisznek itt még a „farkassetét“-nek se. Pedig akad a marokszedők közt, különösen az asszonyok közt, akinek farkassetét van a szemén, vagyis este nem lát egy cseppet se. Emiatt nem mehet este keresztelni, hanem a tanyában kell hagyni. Az ilyet ravaszul figyelik, hogy ugyan a tanyahelyen is vak-e, tud-e mozogni a tarisznyák és a fekhelyek között. Ha aztán csakugyan szimulált, akkor könyörtelenül rápírtanak.

A forróságtól füledt és a hajsztától izgatott, a veszedésektől megkeserített napoknak egyetlen öröme, változása, ha jönnek az ételhordó asszonyok a faluból.

Ahogy az előbb mondtam, hetenként kétszer, kedden és csütörtökön ételt hoznak a faluból, hogy változtassanak az örökös sós-paprikás ételeken és felfrissítsék a pálinkát. Akinek a felesége nem jött markot szedni, annak az főz, akinek ott van a felesége, annak meg rendesen az édesanyja vagy az anyósa. Aztán vagy maguk úgy az apróbb gyerekek kihozzák a határba.

Az állapotos vagy szoptatós menyecskék, a sötétruhás öregasszonyok és a mezítlásas gyerekecskék ilyenkor fazekakkal, köcsögökkel kisugárzanak a faluból minden irányba.

Visznek egy kis húst és egy kis savanyú, tejfölös ételt

zöldpaszuly, töklaska, almaleves vagy meggycibere a rendes étel. Ehhez palacsintát vagy fánkot sütnék, esetleg tejbekását főznek s cukorral, fahéjjal behintik.

Ha olcsó már a gyümölcs a piacon, visznek a gyermekmarékszedőknek egy kevés almát, szilvát, körtét is. Ahogy mondtam, a pálinkát is felfrissítik, mert már бүdös, poshadt vízzé változott a melegben. Már még paprikával, borsal erősítve sem csinálja meg a szükséges kaparást a torokban és bizsergést a gyomorban.

Csakhogy ez az étkezés ára nagyon költséges dolog. Mert pénz ilyenkor nincsen, mindenki részért dolgozik. A kommenció is kevés, mert csak két hétre mérik, de ha megkavarodik az idő és beáll a hetes eső, egész hónapig eltart az aratás. A muhar, a vadborsó és mindenféle giz-gaz felnövi a gabonát, nem haladnak, esek az ennivaló fogy. Esős időben meg többet eszik az ember is.

Ilyenkor aztán egészen kiéli az aratás az otthoni háztartást. A szegény asszonynak otthon íóhel a feje, hogy honnan is szerezzen már a jövő hétre kenyeret, szaknát, krumplit, miegymást.

És megkezdődnek a kölcsönzések. Szülőktől, rokonoktól, ismerősöktől, szomszédoktól egy-egy kosár liszt, a hentesnél szalonna, a boltosnál fűszerféle, a kocsmárosnál pálinka: gyűl-gyűl az adósság, végül megemésztí az aratórészt.

De ebből most már nem lehet kilépni. Nem lehet azt mondani, hogy nem bírják tovább, éljenek ahogy tudnak. Már benne van a sok munkájuk, végig kell vinni. A fogadott marokszedő is megköveteli a magáét. Meg kell neki adni a búzát és a jó kosztot.

Inkább hát még felfelé való versengés alakul ki űz asszonyok között. Mikor megindul az asszonysereg a hártárba vezető dűlőutakon és a gyepeken átvezető kanyargós gyalogutakon, hát bizony a sokszor nyolc-tíz kilométeres út unalmát beszélgetéssel ütí el. A beszélgetés során szóba kerül az is, ki mit főzött. Ha az egyik, ügyesen, külső hencégés nélkül, de a szerény egyszerűség rnögé rejtett fojtott dicsekvéssel elmeséli, hogy „én biz egy tyúkot etem, mert a csirkéim aprók még, vagy „a kakasaim már elfogytak, a jércéket meg magnak hagyom“ — hát a másik sem maradhat el, és a következő főzésre ő is kirukkol.

Hátha még azt is hozzáteszik az ilyen kivagyiak,

hogy egy kis zsírbasültet kavinoltam hozzá, vagy azt, hogy rizskását véltem a tejbekásához, mert úgy sejteni, a markosunk nem szereti a köleskását, a húst megforgattam egy kicsit tojásban, hogy jobban legyen mit harapni róla, egy üveg tejet is hoztam nekik vacsorára, a markosnak meg egy kis almát vettem a piacon: akkor bikony a másíknak, aki szegényesebben rukkolt ki, elfacsamdik a szíve az irigységtől és bosszúságtól. Szégyelli is, hogy mit szól majd az ő marokszedőjük, ha elmesélik egymásközt, hogy kinek mit hoztak. Fukarnak, zsugorinak ítélik, ennél pedig üt nem igen van nagyobb bűn. Ez talán a lögeslegnagyobb bűn, erre nincs megbocsátás sem embernél, sem Istennél Boldog idők maradványa lehet, hogy ami a holland, sváb, skót vagy francia parasztnál a legnagyobb erény, csak éppen takarékoságnak hívják, az itt rejtegetni való szégyen és bűn, amit ugyan a legtöbben gyakorolnak, de szégyellenek is.

Az ilyen nagy ebédek alkalmával aztán azok a szegény fiata[^] menyecskék, akiknek nincs otthon senkijük, hogy ételt hozna, sokszor pityeregve főzik a tésztalevest vagy a tészta kásái. Az állapotos asszonyokban kínzó kíváncsiság van néha s ezeknek nincs, aki utánuk járjon. Szüleikkel vagy harag van, vagy az édesanyjuk nem mozdulhat, vagy ha megy, a saját ura és nagy fiai után megy. Ezek a menyecskék szombat éjszaka sütnek, mosnak, vasárnap tésztát csinálnak, főznek, délután pedig mennek megint a tarlóra. De vasárnap azért ők is úgy sütnek-főznek, hogy magukkal vihessenek valamit a munkába, ne éljenek csupa kommención.

Mi ennek a sütés-főzésnek a következménye? Az, hogy mire az aratás elmúlik, az adósság felszaporodik. Amikor az aratórészt hazaviszik és ki kell belőle mérni a markosrészt, meg ami a boltosnak, kocsmárosnak és ide-oda jár, üresen marad nemcsak a kamra, hanem a zsák is. Jó, ha egy pár öröltetés marad belőle. Majd csak az lesz az övék, amit a csépléssel keresnek, mert azt már a maguk kenyereén végzik. Csak azoknál marad egy kevés búza, akik nem holtszegények, vagy nem fizettek marokszedő bért. És persze, azoknál, ahol nagy számmal vannak a felnőtt fiúklányok, s két-három kasza is egy házhoz keres.

Hogy pedig a boltos, kocsmáros és minden hitelező olcsón számolja a búzát, az természetes. Már írtam vala-

hol, hogy a szegények bőkezősége határtalan: kicsire oda se néznek, ők nem gazdagodnak meg azon a pár krajcáron, amit itt-ott elveszítenek, de az üzletesek meg éppen ezen gazdagodnak meg.

Majd a cséplésnél aztán már lejjebb száll a költekezés. Nem kell idegen marokszedőt kosztolni, s aztán az idő is hűvösebb, változatosabb, és a gyomor is megszokja a nyári megerőltetést. Most már megfelel egy kis szárazbaleves is, hús helyett egy darabka szalonnával, vagy galuska újkrumplival és kései csirkével. Gyümölcs helyett meg egynek sülttengerit, van már a határban mindenütt. Esetleg, ha olcsó a dinnye, azt cipelnek ki egy párat.

*

Így telnek el az évek egymás után, a reménységek elhalnak, a gyerekek is elszállnak s a legtöbb napszámosember jó, ha egy kis házikót szerez, de fejestehenet már nem lúd tartani. Földet még úgyse tud venni, századik se. Még kocadisznója is, ami pedig a rendes napszámos vagyonhoz tartozik, hol van, hol nincs. Egyszer megdöglik, s nincs miből másikat venni, máskor meg kell hizlalni, mert nincs más hízónak való, harmadszor meg el kell adni kenyérre, mert rossz volt az aratás, vagy valami betegség miatt nem keresett a nyáron.

A szegény szegénynek marad, a gyerekei is ezt öröklik. Beleszoknak a napszámos életbe, kialakul bennük a munkásgondolkodás, nem ismernek más megélhetést mint a bérmunkát. Nem mernek s nem is szeretnek semmibe se kezdeni, még le is nézik a kereskedést. Csak az az ember, aki munkából él.

„Munkásosztály“ lesz belőlük, s a gazdag parasztok épúgy lenézik őket, mint a kereskedő jövő-menő emberek. Rájuk fogják, hogy azért szegények, mert könnyű gondolkodásúak és nem gyűjtenek. Amikor az urasági szekereken dalolva mennek ki a faluból, fejszóvalva néznek utánuk és nem sajnálják őket, hanem azt dörmögik: „nem valók ezek egyébre, mint zsidó munkásának“.

Valóban, nagyon sokszor, legalább is a fiatalja, dalolva mennek ki vasárnap délután a faluból és dalolva jönnek vissza, ha szekér hozza őket. És ezt még csak nem is a pálinka csinálja, hanem a közösség. Olyasféle hősködés ez, mint a katonáké, akik szintén dalolva mennek a háborúba, az ismeretlen világba.

Ők is háborúba mennek, nekik is sok az ellenségük,

s azt mindet le kell győzni. Előttük a kemény munka, a veszedelmekkel tele forró nyár, mögöttük a falu az otthon hagyott családdal és gondokkal, hát miért ne daloljanak. Hiszen „sírva vigad a magyar“.

Különösen a fiatalok vigadnak, ha mennek valahova vagy jönnek valahonnan. Nem egyél) ez, mint a meghajszolt fiatalság életvágya, amit a munka beléjük fojtott. Játék, tánc, nóta, tréfa, társas szórakozás csak ilyenkor lehet munka előtt és munka után, és élnek is vele minden lehető alkalommal.

Mert nemcsak szombat este vagy vasárnap délután nótáznak, hanem sokszor esténként is. Amikor tíz-tizenegy órákor bevégezik a keresztezést, összeverődnek a tarlón és nótával mennek a tanyahelyre. Sokszor még ott is hejehujáznak, sőt táncra kerekednek, amíg a mord és fáradt öregek le nem intik őket. A legtöbb arató csapatban akad egy-két dudás, olyan magyar zenész, aki télidőben a lakodalmakban bandákban játszik, s a flótáját, klarinétját ide is magával hozza. S ha aztán a lányok nagyon szépen rtmánkodnak neki, a fiuk meg pálinkával kínálgatják, rárákezdí, s egy-egy táncot eljárnak az éjszakában, a letaposott tarlón, a csillagok alatt, a zümmögő szúnyogok nagy csodálkozására és bosszúságára, ők ugyanis nem szeretik, ha az emberek is mozognak és muzsikálnak.

Ha meg aztán megerősödik az idő és beszorulnak valami hodályba, akkor csupa lakodalom és vigasság az élet. Az öregebbek félre húzódnak és jókat alusznak: kialudjak az egész aratási alváshiányt, azután meg összeülnek beszélgetni. A fiatalok meg egy jó alvás után táicrn, nótára kerítik a sort.

Öröm az élet ilyenkor s a szegény kis kezdő markosok, akik még csak porbajátszó gyerekek voltak, itt meg hajnalonként sírva dörzsölték a szemükből a csipát s akik emiatt már talán azt is megfogadták, hogy inkább cselédnek állanak vagy inasnak mennek, mintsem napszámosok legyenek, most elfelejtenek minden keserűséget és a nagyobb legények, lányok közé vegyülve hejehujáznak. Ott-hon a bálban vagy lakodalomban még kuss volt nekik a nagyok multságához, de itt már ők is dolgozó emberek, és jussuk van a közös multságához.

Persze, ha kinn a tarlón éri őket a vihar és az eső, akkor összeijedt emberkéék és ázott libuskák ők, akiket a nagyoknak kereszt alá kell dugni s ha éjszaka menekülni

kell az eső elől a hodályba, hogy el ne ázzon a heti kenyérük, velük csak a baj van. De elmúlik ez is, és elfelejtik ezt is. A sok baj közt edződik, nevelődik az ember.

Akármennyi a baj, akármilyen sok a keserűség és a verekedés, végre mégis elmúlik minden aratás. Amire a szem megszokja a kevés alvást, a gyomor a sok rossz vizet, a test a napi húsz órai munkát, amire leapadt mindenkiről a nem felesleges, de leapadható hús, csak néhány elpusztíthatatlanul fáros-melles lány tartja még magát — akkorra vége lesz az aratásnak is. A férfiak teste már csak elszíjjasodott izmokból áll, de mindegy: „*keresztülfű a zabtarlón a szél*“, mehetnek a lányok férjhez is.

Mennek is azok, ha nem is férjhez, de haza a faluba. Mindegy, ha hétköznapi van is, nekik lejárt a szerződésük, ők már szabadok. A férfiak kinn maradnak az aratórészt összehordani és elcsépelni, azután meg beállnak az urasági cséplésbe, de a lányok szétszóródnak.

Megmosakodnak hát, átöltöznek, s rajokba oszolva vígan vonulnak hazafelé. Útközben már csak a keserves és vidám emlékeket idézik. No meg aztán a szerelmes próbálkozásokat, a magukéit 'és másokét. Megtárgyalják a fiúk-lányok közt szövődött vagy megbomlott viszonyokat. (Viszony: itt nem nemi viszonyt jelent, ilyesmire itt nem i^hen van alkalom. A közösségben lehetetlen paráználkodni, mert a nagylányok egycsomóban hálnak, a kiseb-
bek meg a nényük vagy az apjuk háta mögött a kereszt alatt vagy a szalmában.)

Haragok és barátságok, szerelmek e^s szakítások szövődnek-fonódnak itt évről-évre. A csinos és jódollgú, de büszke lányokról irígv pletykák is kerekednek, amelyeknek néha van valóság-magjuk is, de néha nincs semmi.

Különösen azok után a lányok után születnek a pletykák, akiknek a kedvesük nem volt velük, hanem vagy katona, vagy más csapatban volt és a marokszedője is nem a kedvese, hanem az öccse vaⁱ*y húga volt, mert az apa így parancsolta. A kereset maradjon a családban, ezt a törvényt nagyon nehéz megszegni. Nem is igen illik, hogy a lány a kedvese után szedje a markot. Ez alól csak akkor van felmentés, ha már a kedves igazi vőlegény, túl van a katonasoron is, és ősszel megesküdnék. Akkor már a

enyim keresetük is az övék, és ha hazaviszik is a szülőikhez, de esküvő után megkapják. Abból lesz kenyerük jövő újig.

Csakhogy az ilyen magányos, de kiváló lányok után sokan epekednek. Sok féltő sóhaj száll felé, valahonnan a kedvese felől is, de a csapatban is kerülgetik a fiúk. Az a másik, az igazi attól fél, hogy „elcsapják a kezéről“, emezek meg arra törekednek, hogy meghódíthassák.

És a lány, a szép lány, az ügyes marokszedő nehezen tud ellenállni a sok hódítónak, úgyszólván se érhesse. Ha nem szólna az itteni legényekhez, abból baj lenne, kényesnek mondanák, s még csúfot is üznének belőle, ha meg egyik-másikkal szóbaáll, akárcsak futó tréfálkozásra is, vagy a munka utáni ricsajban eljár egy táncot, mindjárt pletyka kerekedik. És már száll is a hír a kedvese felé, hogy hűtlen lett.

Ezek a gyerekek, fiúk és lányok már munkások, ke-servesen dolgoznak, amíg megtanulják a sokféle mezei munkát, amelyet még ezenfelül minden gazda másképpen kíván, de azért keveset gondolnak kenyérrel, jövővel. Ez az öregek dolga, ők úgy élnek, mint a virágok és a fiatal állatok: esznek, alusznak, dolgoznak, s ha annyi idejük van, játszanak és szerelmeskedni akarnak. (Egyelőre csak akarnak.) Ami ruha kell, annak az árát, ha megkeresik, kiesdeklík a szüleiktől valahogy, a hasukon meg annyit spórolnak, amennyit muszáj. Az üres has nem látszik, de a rongyos ruha nagy szégyen.

És Sfcétszélednek a marékszedők a nagyvilágba. Ugyanaz a társaság soha se jön többet össze. Az egyik lány „kóborgó“ cséplőgéphez megyén, valahova a parasztok tanyái közé, a másik Debrecenbe szolgálónak, a harmadik szőlőbe vagy bolgárkertészekhez napszámra. Az aratási emlékek meg, ha nem szövődött boldog vagy bánatos szerelem, elhervadnak s jövőre esetleg máshol, más csapatban újra kezdődik a marékszedés és vele a reménység, hogy hátha itt majd megtalálja azt az élettársat, aki után a gyerekszív úgy eped. Még a városi cselédlányok is ezért járnak vissza, s ezért vállalják kényelmes városi szolgálatuk után ezt az embertelenül nehéz munkát. Elfinomodott kezük és elkényesedett testük összetörik, de hadd törjön.

Csak aki a télen férjhez megy, s majd mint állapotos menyecske kerül vissza, az érte el a célját, és az esik ki

a marékszedők közösségéből, amely minden nyáron és minden csapatban újra alakul.

A férfiak, a kaszások hát kinn maradnak, és az uraság igájával behordják az aratórészt. Vagy ha a cséplőgép alól részelenek, résztvesznek néhány napig a hordásban, aztán a csépléshez fognak.

A régi időben még legelőször az aratórészt hordták be. A munkások maguk is ragaszkodtak hozzá, mert otthon már nem volt kenyér, meg aztán a tarlón kinn maradt részkereszteket az uraság és a cselédek jószágai nagyon megdézsmálták, de sokszor a bérlők se bánták, mert ha a rész sokáig kinn van, az aratók sokat lopnak hozzá, rneghízalják a kereszteket és kicserélik a kévéket.

Mindenképpen baj volt evvel és a rész miatt örökös háborúság volt a bérlők és a munkások között. A munkásokat dühítette, ha az uraság a magáét hordta már akkor is, amikor még az aratás folyt, a munkások részét meg kinnhagyatta a tarlón, prédájául a tarlóra szabadult sok jószág. Mert hiába őrizte ezt a pásztor, csak előfordult, hogy a részkereszteket szét dúrta a disznó és megcibálta a birka, meg aztán az urasági liba és a cselédek kacsái, csirkéi is benne gázoltak.

De a bérlőt is dühítette, ha az aratók a magukét hordták az urasági keresztek közül s hiába állította ki az Őszes kutyaüőt, a munkások mégis meglopták. Éjszaka, részhordás előtt, elindult néhány ember, kihuzgált az urasági keresztekéből egy-egy pár kévét és beledugta az övékbe. Űgy, hogy emlékszem, nekünk is voltak Lichtschein Mártonnál olyan részkeresztjeink, amelyekben a rendes 18 kéve helyett 26, sőt 30 kéve volt. A béresek nem szóltak semmit, egy korty pálinka kellett csak nekik, a kerülők pedig nem győzték lábbal. Sok szekér hordta, sok tábláról, sok munkással, ki győzte szemmel tartani, hogy a munkások innen is, onnan is, az urasági keresztekéből kihúznak egy kévét és a magukéhoz teszik vagy egyenesen a szekérre lökik.

Így segítettek az aratók magukon, így pótolták utána azt a kárt, amit az uraság jószágai nekik csináltak. Az uraság ugyanis, amikor már megszáradtak az első táblákon a keresztek, elkezdte hordatni a saját igájával, néha meg szerződött fuvarosokkal is. Előcséplést csinált, mert akkori-

ban még a tőzsdén a korán beszállított új búzát magasabb áron vették. Minden naptermelő játszott a tőzsdén is, és mielőtt a parasztok tömegbúzája a piacra került volna, ők már megkeresték a maguk kis hasznát.

De ennek is az aratók vallották kárát. Mert a lehorodott tarlókra özönlött a sok jószág, jött a koca és a kan a rozs tarlóra, hogy hamarabb felbúgjanak a kocák, jött a malacfalka az árpatarlóra, mert attól neveledik a malac, és jött a birka a búzatarlóra. Az aratók pedig törölhették a szemüket és káromkodhattak. Mit csináljanak a szegény pásztorgyerekek, ha nem bírnak a jószággal. Rajtuk vegyék meg a kárt? Ezt nem lehetett, hát megvették a gazdáikon. Vissza lopták, ha csak lehetett, s még azonfelül is egy kicsit. Az volt a jelszó: „van a zsidónak“.

Némelyik bérlő aztán, ha észrevette és megmérgekedett, csak azért is megtette, hogy nem hordatta be az aratórészt, amíg az övé mind asztagban nincs. Ha aztán megjöttek a szokásos Lőrinc napi nagy esők, lehet, hogy az uraság asztagai is kiszöndültek itt-ott, de mi volt ez a kár ahhoz, ami az aratók magános, vihartól, jószágtól széthányt, megcibált, rothadó keresztjeit érte. Földhözragadtak és kicsíráztak.

Az aratás elmúltával hát nem szüntek meg, hanem újra kezdődtek az izgalmak, a veszekedések és a fogadkozások, hogy sohse jövünk többet ehhez vagy ahhoz a bérlőhöz csapatos ara lónak, mert a nyár eltelik, a sok munka megvan, és és ami keveset keresünk, az is elpocsékolódik.

De azért nagy kínnal-bajjal évről-évre elcsépeltek az aratórészt is. S ha már a gazdának nagy izgalom a cséplés, mert örök rejtély, hogy mit fizet a búza, mennyivel nagyobb, vagy ha nem nagyobb is, de mélyebb, igazibb izgalom a munkásnak, akinek nem pénzről, haszonról, tőzsdei tételekről, hanem a kenyérről és az életről van szó. Aggodalmasan figyelgetik a saját részasztaguk és a keresztjeik fogyását, számolgatják melyik tábla hogy ereszt, s hogy vájjon nem jobban jártak volna-e, ha részelés helyett a biztosítékot vállalják!

Szokásban van ugyanis régóta, éppen a búza csalóssága miatt, hogy az aratók biztosítékot kötnek ki. Holdanként 40—50 kilót, amennyit sikerül kicsikarni a bérlőtől.

Igen ám, de a bérlők sem adnak teljesen szabad kezet. Az aratás első felében, rendszeren mnr az első héten nyilatkozni kell, hogy mit vállalnak: biztosítékot-e, vagy részt.

Ilyenkor az aratógazda mellé választanak egy pár idősebb, tapasztaltabb embert becslőnek, ezek együtt feljárják az egész határt, és megbecsülik, hogy mit várhatnak belőle.

De jaj aztán nekik, ha rosszul becsültek, ha a csapat megcsalódik. Ha részt ajánltak, amikor a biztosíték jobb lett volna vagy fordítva. A kárt ugyan nem fizethetik meg, de azt a szidást, gyalázást, dörmögést nehezebb elviselni, mint talán a kárt megtéríteni. Lepocskondiázzák a szakértőket úgy, hogy megemlegetik, míg élnek.

Annyi, amennyi, de néhány nap alatt elcsépelik a részt. Ha csak közbe nem jön a hetes eső, ami furcsa módon éppen a részcséplést szokta érni. Nincs ebben semmi babona vagy oktalan hiedelem. A július az aratás ideje, rendszeren száraz és forró egészen végéig. Ekkorra learatnak és hordáshoz kezdenek az uradalmakban is. A nagy hőség rendszeren nagy esőzést hoz maga után, s ez július végére vagy augusztus elejére esik. Azért nevezik lőrinc napi esőnek (Lőrinc aug. 10.).

Ilyenkor aztán megint baj van. A kis búza vizes lesz, sok a gazában marad s a hazulról hozott vagy kölcsönkért zsákok hétszámra áznak és rothadnak a tarlón. Az aratás elején megkezdett káromkodás és fogadkozás hát folytatódik.

Folytatódik egészen addig, amíg végül el nincs csépelve, s le nem tették a reménységet a csudálatos nagy keresetről megint. Mert a nagy keresetről való ábrándozás mindig csak akkor múlik el, amikor már széjjel van mérve az aratórész. Viszont az ábrándozás sohase múlik el. Egyszer egy nyáron, egy aratócsapat a káptalani Bagotán 18 mázsát keresett, csupán aratással: ennek a híre évtizedekig fenn maradt s izgatja az embereket, hátha megint úgy beütne.

De minden elmúlik egyszer, még a leghosszabb hetes eső is megáll. Az uradalom összes igája, kocsisok, béresek kivonulnak az aratók szérújéhez és felrakják a részt. Lehetőleg egyszerre hazaviszik, de ha nincs elég iga, kétszer is fordulnak.

Ilyenkor 20—30 iga vonul hosszú sorokban minden tanyáról a falu felé. Napokon át tele van a falu csálózó és ostorpattogtató, meg részegen danolászó béresekkel.

Mert a szegény béresek ilyenkor szüretelnek. Ritkán van pénzüik pálinkára, még riikábban kapnak eltávozást, hogy bemehessenek a faluba. Még vasárnap is parancsolnak

nekik. Amikor az aratórészt viszik, akkor azonban szabadnapjuk van, mert a bérlők tudják, hogy úgysem boldognak velük.

Az aratóknak becsületbeli kötelességük ilyenkor áldomást fizetni. És a magyar ember bolond büszkesége erőt vesz a legnagyobb szegénységen és fukarságon is. A legnagyobb dicsőség, hogy ki hogy itatta le azt a bérest, aki az ő aratórészt viszi.

A béresek hát eltöltik az időt, ki erre, ki arra megy a faluban, s egyik-másik, akinek pénze van, a korcsmában is megpótolja, amit az aratója a háznál adott neki.

Majd csak nagysokára, délután, vagy késő este vergődnek kifele a faluból nagy ostorcsattogással és gajdolással. A béresgazda velük van, de az se józan, meg aztán úgy se adnak rá semmit. Elfojtott sérelmek kerülnek elő a pálinka hatása alatt a lélek legmélyéről, s néha-néha ostor csattan, vasvilla puffan. Még jó, ha az első béres meg a béresgazda tartják magukat, mert ők mégis fogják őket, s ha ütni kell, odaütnek, ahova éppen ütni szükséges. Tűlsők baj azért nincs, nem olyan vérengző népek az errevalósiak, csak éppen hogy össze-összezsapnak, akiknek számadásuk van egymással.

Szerencse, hogy az ökrök se nem ettek, se nem ittak aznap, és minden parancs, felügyelet nélkül szorgosan törekednek kifelé a tele jászol felé.

Most aztán majd jön a másik nagy hajsza: a cséplés. Nem kisebb dolog ez se, mint az aratás, csak éppen másféle s már az is könnyebbséget jelent az agyondolgozott testnek, ha más munkára fogják. A kaszát felváltja a villa. A hosszú asztagokon végigdobálni a súlyos kévéket, nem gyerekjáték. Csak az erős fiatal ember bírja. Az öregie már csak a szalmát és a töreket rakja.

A zsákokhoz is erős fiatal emberek kellene. Ez a legnehezebb munka. Tudni is kell, bírni is kell. Dupla szalonna jár hozzá, mégsem vállalja mindenki. Valahogy meg-egyeznek a/ért. Már szerződés íráskor úgy kell összeállítani minden cséplőbandát, hogy mindenre legyen benne ember, az etetőtől a törekrakóig. A rúdashordáshoz jó láb, a rúdashúzáshoz és a törekkaparáshoz jó tudó kell, mert a por próbára teszi az embert, A rudashordóknak erős karjok,

hogy tudjanak mászni a deszkán a kazal tetejére és erős karok kellenek, hogy válluk fölé bírják emelni a rudast.

És minden munkást, a kazalosok, zsákosok, etetők kivételével váltani kell, mert sokáig nem bírnák. A váltás körül, a sorrend körül sok veszekedés, sok izgalom van. Nem könnyű rendet tartani, mert a váltás bonyolult, a munka sokféle és sokminőségű.

De igazában a hajsza, a versengés rontja meg itt is a munkát és a hangulatot. Ez mérgezi meg a nappalokat s ez zavarja meg az éjszakákat. Majdnem minden bérlőnek két-három gépje van (Lichtscheinnek 7-8) és ezzel minddel külön kézre dolgozó, külön kereső csapat van. Ezek aztán hajszolják egymást. A bérlő emberei, akik a zsákokat mérik és a számadást vezetik, mindig járnak egyik géptől a másikhoz. Már a gépek is úgy vannak állítva, hogy az ellenőr legalább két gépnél végzi a számadást és a lopások ellen való felügyeletet. (Ez utóbbit kevés sikerrel.)

Ezek az ellenőrök aztán mindig uszították a csapatokat azzal, hogy a másik csapat már ötven vagy száz mázsával előbbre van. Nosza, megdühödnek az emberek, és tömlik a gépet, úgy, hogy mindenütt folyik belőle a szem, szalmába, lőrékbe, rosta alá. Nem baj, hadd haladjon a munka, majd feleszi a jószág, nem vész itt kárba semmi.

Néha már a bérlő vagy az intéző is megsokalja a pocskékolást és leinti őket. De ha elmennek, megint neki-vadul a versengés. Aki többre ér, többet keres, ez a munka motorja.

Az idő lassan őszbefordul, a napnak sincs már ereje, sárga fénye csak világít, de nem éget, mint nyáron, az éjszakák hűvösek, eső sűrűbben van, hajnalonként nagy harmat fogja le a gépek porát. A parasztok búzáját már régen elcsépelelték, már a töreket, szalmát hordják. A gépek is behúztak a faluba, a munkások meg vályogvetéshez vagy egyéb munkához fogtak, esetleg már otthon ácsorognak tengeri törésig, de a bérlők cséplői még mindig duruzsolnak.

A munka is egészen megkönnyebbedik. Az éjszakák hosszabbak, az emberek kialusszák magukat, étvágyuk megjön, vérük szaporodik, és az elszíjjasodott, izzadtságtól kiszívott testek húsosodni kezdenek.

Szeptember van, néha tizedike, néha huszadika, amire ugyanolyan csálézással, ostorpattogással, pálinkázással és

gajdolással, mint az aratórészt, hazaviszik a béresek a cséplőrészt is.

Most már számba lehet venni, mi van és mi marad a kamrában. Itt-ott, ahol nem adósságból éltek, meg ahol 3—4 gyerek is keresett az apáé mellé, van is valami, de a legtöbb szegény embernél, jó, ha egy pár örletés marad.

Igaz, hogy ott is megvan rá a baj, ahol sokan kereslek. Mert ott meg sokan tartják jussukat hozzá. A nőszülendő férfiak és a menyasszonylányok külön teszik a keresetüket, az már az övék, az lesz az új élet alapja. De a többieknek is ruha kell. Cifra szűr, nyalka csizma, „kangár“ ünneplő ruha, a lányoknak meg kiskendő, vagy nagykendő, dunna és párnahaj. Az ilyen nagy család, ha valamihez hozzáfog, ég előtte a munka, de ahogy mondani szokták: „áldott a sok kéz, de kiüríti a kenyeres tarisznyát“: vagyis munkából nem gazdagszik meg senki.

A legrosszabb azoknak, akiknek már megvan a sok gyerekük, de még mind aprók, s az asszonyuk is szoptató vagy nehéz teher miatt otthon nyaralt. Az ilyenek adósságra éltek, s amikor mindezek után kifizetik az összes adósságot: törölhetik a szemüket, megint nincs kenyér, nincs hízó, nincs tűzrevaló, nincs ruha, nincs semmi. A gyerekek egész nyáron félpucéran, egy ingben vagy kantusban jártak, már muszáj nekik valamit venni. Miből vegyenek? — búzát adnak el. A négy-ötévesek, akiknek még sohasem volt fiúgatyájuk, csak leánykantusban jártak, már sírnak, hogy őket csúfolják a többi fiúk, ezeknek már fiúruha kell, mert ezt a gyereksírást nem lehet kibírni. Miből vegyenek? — búzát adnak el. Az apjáról leette az aratás-cséplés az inget, egy váltást okvetlenül venni kell: ezt is búzából veszik. Az iskolásoknak irka kell és kalap kell s mennyi minden kell: ez mind-mind a búzából telik, mert semmi egyebük az égvilágon nincs. Csirke, liba, malac, ha van is egy-kettő, az maguknak kell, azt nem lehet elvesztegetni száz gyerekért se.

Így marad üresen a kamra, és búza helyett így marad meg az a vak reménység, hogy csizmát majd a tengeriből, téli ruhát meg a répapénzből veszünk.

Ez egyszer sikerül, másszor nem. Amikor nem, akkor minden igény jövőre marad, de a reménység mindig megmarad. Kie kisebb, kie nagyobb, de reménysége minden-

kinek van. Csak éppen hogy az egyik reménység százforintot érő, a másik meg csak egy koszos malacig terjed.

A félcipejű gazdák, a zsugori parasztok, persze, a munkásokat okolják, amiért ilyen szegények s amiért tavasszal soha sincs kenyérük. Azért nincs, mondják, mert a nyáron pálinka és pecsenye járta, zsírbasült és tejbe-kása. És azért nincs, mert az asszony kosárral hordta a búzát a sziiivásszekérhez s a lisztet is eladta dinnyéért, almáért.

Van ilyen is, épúgy, mint a tanyai cselédasszonyok között. A falusi szegény gyerekek“ époly kíváncsiak a gyümölcsre s az asszonyok is épúgy megkívánják, mint a gazdagok gyerekei és asszonyai. A kíváncsiság és a büszkeség, a szegények versengő kócos büszkesége itt is csak úgy vásárlásba viszi az asszonyokat, mint a tanyákon, de ki tehet róla, ha unják a kását és a lebbencset és valami változatos-ságra vágynak. Hiszen a mai tudósok meg már azt hányják a szemükre, hogy nagyon egyoldalúan, száraz kosztot élnek.

Ebben az időben, a múlt század végén még nem törődtek vele se tudósok, se politikusok, se orvosok, se írók, hogy mit eszik a nép, s hogy egyáltalán eszik-e valamit. Csak a gazdálkodók törődtek vele, azok is azért, hogy ne egyen sokat és ne egyen drágát. Mi van jobb a kásánál?

— szapora és jól áll a hasban.

*

Szent Mihály nap tájban, amikor a zsidó ünnepek kezdődnek, s amikor már a parasztok végefelé járnak a tengeri törésnek, végre a bérlők is megszabadítják a törést. Legelőször a cselédekét. Amikor a legnagyobb zsidó ünnep van, amit még ezek az eretnek, disznótartó és szombaton is dolgoztató bérlők is megtartanak, átadják az igát a cselédeknek, hogy no, most ezen a két napon törjétek le a magatokét és hordjátok be a tanyába, így tesznek eleget a szertartásos Jehovának is, aki ezen a napon még a másokkal való dolgoztatást is megtiltotta, és a cselédeknek is, akiknek ha már tengeri föld jár, akkor azt le is kell valamikor törni.

Rendesen úgy csinálják, hogy a béresek és ígáskocsisok behordják a felesekét, ispánét, kulcsárét, kerülőét, béresgazdáét és mindenkiét s csak azután fognak a magukéhoz. Addig persze, az asszonyaik és gyerekeik törik.

A cselédembemek ez az aratás és a szüret is. Csak a tengeriből tud pénzt csinálni. Akár úgy, hogy eladja, akár

úgy, hogy a jószággal eteti fel. Mindenképpen ebből lesz fehérenemű, csizma, téli nadrág, nagy ujjas, szűr vagy ami kell, mert a kommenciót megeszik.

Jövő őszig nem lát másból pénzt, hát a tengeri törés nagy dolog a cselédembernek. S ha el akarja adni, nem is kell a faluba vitetni. Az úr maga is megveszi, nem kell fuvarért fizetnie. Persze, a fuvarbért leszámítja az árából. Oda se neki, már mondtam, kicsire nem néz a szegény ember. Úgysem tudná bevitetni a faluba. Az uraság nem ad igát, paraszt fuvaros meg nem jön ide. Nincs is idő utána-járni.

így van a cselédekkel. De a harmadosok dolga nem ilyen egyszerű. Ők azért kapáltak tengerit, hogy télen máiót ehessenek és hízót ölhessenek.

A cselédek után hát rájuk kerül a sor. Egyszerre azért nem lehel, mert a bérlőnek ilyenkor résen kell lennie. Minden emberére szükség van a harmadosoknál, mert kilopnák azok a félszemét is.

Iga is csak akkor van a dézsmáláshoz, ha már a cselédek behordták a magukét. Mert a dézsmálással nem lehet sokáig kínlódni. Az igának szántani-vetná kell menni, a bitang harmadosok keze alól hát be kell hordani minél előbb a tengerit.

Mert a dézsmálás ősidők óta, amióta egyáltalán szokásban van, hogy a paraszt dolgozik és termel, az úr pedig jön és elveszi a termése egy részét, mindig agyafűrt családokra csábította a parasztokat. A csalásnak sok módja van és mindig és mindenütt változnak a módszerek, aszerint, ahogy a birtokosok védekeznek. Itt a mi zsidó bérlőinknél nem volt túlságos a szigorúság.

Például a közelebbi táblákról haza-hazakocogott a harmados éjszakánként a faluba. Nem üresen: hanem egy zsák tengerit is vitt magával. Megszenvedett érte. Aki cipelt már 40—50 kilós terheket sok kilométeren át, éjszaka, buk-dácsolva, nehéz napi munka után, az elképzelheti, milyen keserves kereset ez.

Könnyebb és egyszerűbb dolog, hogy az asszony vagy a gyerekek hazamentek, az ételhordó köcsögöt, a kiskaskát, kötőt, kendőt tengerivel, lehetőleg morzsolt tengerivel meg-rakva viszik haza. Bagatell dolog ez, de napokon vagy heteken át sok porció lesz belőle a tyúknak és a malacnak.

Ezek azonban csak gyenge próbálkozások. Odakinn is száz módja van a dézsmálás megigazításának, Egyik az,

hogy az összerakott csutkakúpok alá elrejtenek itt is, ott is egy-egy csomó tengerit s majd dézmálás után, ha az uraságét beviszik, a magukéhoz teszik. Ha a kerülő nagyon ravasz és kipiszkálja a kúpokból a lopott tengerit, akkor nem rakják oda, hanem sokat a szárán hagynak, s majd dézmálás után, amíg az ő részükért fuvaros érkezik a faluból, letallózzák.

Ha zsákokkal dézmálnak, akkor nincs is más lehetőség, minthogy sokat széjjelhagynak. Ha a kerülő észreveszi, azzal védekeznek, hogy a sietségben meg a sötétben nem látták jól, azért maradozott széjjel.

A zsák azonban drága és nem is mindig lehet kapni, hát leginkább csomóból dézmálnak. Az aratók széjjelmérik egyforma csomóra a tengerit és majd a dézmáló választ. Kettőt bevisznek a tanyába, egy neki marad.

Azt hihetne, aki nem ismeri a dolgokat, hogy itt máinem lehetséges semmi furfang. Nem hagyhatja nagyobbra egyik rakást, mint a másikat, mert hátha, csak azért is azt viteti be az intéző, vagy aki dézmál. Ez már sokszor meg is történt.

A rakások hát egyformák felülről, amennyire emberi szem egyenlíteni tud. De nem okvetlen egyformák alulról. A tengeri alá ugyanis, különösen esős időben csutkát keli rakni, hogy sáros ne legyen. A csutka minden csomó alatt lehet vastagabb és lehet vékonyabb. Aztán a csutka alatt a földön hancsikok vannak, a hancsikok közt gödrök, amik a feltöltéskor keletkeztek. Ezeket a gödröcskéket is meg lehet tölteni tengerivel, sőt volt már olyan merész ember, aki gödröt ásott a kunyhó előtti csomó alá.

Mert bizony az egész ravaszkodás erre megy ki. A részes, amikor kimegyen tengerit törni, napraforgó kóróból és csutkaszárból kunyhót épít. A kunyhó tele van tömve tengeri hajjal és szalmával, meg ócska gúnyával, mert szűr és bunda már jó, hacsak az apának van. A szalma alatt, a condrák alatt, a tarisznya alatt és szerte a vastagon csutkával fedett kunyhó aljában és oldalában tengericsövek vannak elrejtve. Nem egy-kettő, hanem százával. Néha, amikor a dézmálók elvonulása után jön a szegény ember fuvarosa és széjjelbontja a kunyhót, pár zsák tengeri kerül elő. Bagatell dolog ahhoz képest, ahol százezreket lopnak vagy sikkasztanak, de egy szegény háztartásban ez is jó. Egy hónapig elég nekik máiénak vagy egy gyereknek egy Pár csizmát adnak érte.

Már most hogyan is lehetne azt megcsinálni, hogy az a csomó maradjon a szegény embernek, amelyiket szerelne?

Úgy, hogy kívülről és felülről kínos gondossággal egyformára csinálja a rakásokat. De úgy rakja Őket, hogy a neki kedves csomó mindenképpen közel essen a kunyhóhoz. Vagy előtte, vagy oldalt legyen és annyira, hogy a szekér ne férjen már el a kunyhótól. Csak nem lesz olyan arcátlan a dézmáló, hogy széthányassa a kunyhót, hogy mellé állhasson. Minek, hiszen minden csomó egyforma.

És így is történik, ha csak a dézmáló valamiért, valami szembetűnő buta lépésért meg nem vadul, és el nem kezdi a kegyetlenkedést. Külön rettegés különben, hogy ki jön dézmálni: ispán, intéző vagy csak a kerülő, béresgazda-é. A nagyobb úr rendszerint jobb. Butább is, nem ismeri ki magát a mindig új fogásokban. A kerülőfélék vagy nagyon hajszállhasogatók, ha már ennyire megbíztak bennük, még az úton széthullott tengerit is felszedetik, vagy pedig részrehajlók. A jó embereikkel elnézők, s azok sokat lopnak, másokkal szemben pedig szigorúak, azoknak semmit se hagynak.

Mégis a nagyobb úrtól jobban fél a szegény ember. A magafajtajától nem szégyenkezik úgy, ha rájönnek is a kis ravaszásra, legfeljebb egy káromkodással elintézik. De biz úrfélék mindjárt a vastagán kezdik, csendőrt, szolgálMrót, szerződést emlegetnek, és azt, hogy „*be ne merd a lábad többet ebbe a tanyába tenni*“.

De mondom, ritkán van baj, hiszen a csomók látszólag egyformák, és nemcsak a szegény embernek mindegy, hogy melyiket viszik el, hanem az uraságnak is. Felrakják hát azokat a csomókat, amelyekhez szekérrel jobban hozzá lehet férni, és ott marad a szegény embernek, amelyiket maga magának szánt. Mert minden csomó egyforma, csak ebben egy kevéssel több van.

Így segít magán valahogy a szegény ember, így egyenesítgeti a szerinte elgörbült igazságot. Néha aztán még a béresek is segítenek neki. Egy kis pálinka az agyonstrapált béresnek különösen reggeliben, de napközben is nagyon jól esik. És ki veszi azt észre, ha rakodás közben egy-egy jó marékkal nem a szekérre, hanem a harmados csomójához megy. Azért van szeme az embernek, hogy azt lesse, merre néz éppen a dézmáló. Annak ugyanis sokféle kell ügyelni! Egyszerre 10—15 szekér is mozog a tarlón, egyik már megy, a másikat még rakják, és mindet szemmel kell tartani.

Mert a bitang béresek a már megrakott szekérről is hányhatnak le az embereiknek. Sőt nem is kell lehányini, csak hajtani, csálézni kell vakon, mint egy szorgalmas béreshez illik, és nem nézni hátra, nem venni észre, hogy szóródik a tengeri, ami úgy volt felrakva, hogy ha megindulnak, hát szóródjon is le. Majd a harmados, aki nem vak, összeszedi.

De azért van itt a dézmáló, hogy ő ne legyen vak, ha béres az is, és utána kiabáljon. Közben annál a csomónál, ahol éppen felügyel a rakodásra, őt tartják szemmel, hogy hova néz, és segítenek a szegény harmadoson. Persze, maga a harmados is ott serénykedik a családjával, és nem mulasztja el, hogy a saját csomóját erősítse. Amikor a dézmáló a szomszédokat figyeli, itt lopnak, amikor ide figyel, ott lopnak. Minden szekérhez kellene egy ellenőr, de nincs annyi kutyaütő. Jó, ha két-három nélkülözhető fejest ki tudnak rendelni a dézmáláshoz, harmados pedig van néha száz is.

Nem játék ez azért és nem tréfa. Mert néhol és néha elnézik, de ha megvadul egy-egy félrevezetett úrféle, akkor kiüt a baj, s lezúdul a büntetés, amelyek közt a legnagyobb, hogy akit lopáson értek, az nem kap jövőre harmados tengerit.

Hiszen nem is olyan sok az, amit így elvisznek. Minden harmados csak legalább a fuvarbért szeretné hozzálopni. Meg azt, amit a fuvaros lova megeszik, esetleg azon felül is egy kicsit. A bérlők harmadosai így is rosszabbul járnak, mint a debreceni parasztgazdák és nemzetes urak harmadosai. Mert azok rendesen hazaviszik a harmados részét is. Még töréskor is szekérral hordják össze csomóba a tengerit, nem háton, mint a bérlőknél. Igaz, hogy ott aztán nem igen lehet lopni, jóformán egy csövet se, és igaz, hogy a fuvarért meg kell dolgozni, mert a csutkát is le kell hordani, sőt a tengerit is a góréba vagy a padlásra kell felrakni, s csak miután a gazdának mindent elvégzett a harmados, azután viszik az övét haza.

De mégis jobb a parasztnál. Egyrészt, mert lopás nélkül is több jut a szegény embernek, másrészt mert fuvarost kapni ilyenkor ősszel nagyon nehéz. Van úgy, ha nagyon esős az idő és rossz az út, hogy hétszámra ázik a tengeri a csutkatarlón, mert nem vállalkozik egy ellen fuvaros se, hogy hazahozza. Rossz lova az üres szekeret se bírná el ott, ahol az uraság nehéz ökörszekerei már térdig éri

dagasztották a sarat. A nagy parasztok 5—6 erős lova előtt azonban nincsen sár. Azok elviszik a rakott szekeret minden poklokön keresztül is.

Némelyik bérlő — különösen aki még nem régen jött más vidékről — fogadkozik, hogy nála ez nem mehet, hogy majd ő rendet csinál. Azt meg is teheti, hogy nagyon résen van, és a régi embereket, akik évtizedek óta odajárnak dolgozni, megfogja ebben a szelíd lopásban is, és kitiltja a tanyájából.

Aki azonban ennyire lerágja a csontról a húst, rossz híre lesz, és végül ő fizet rá. Mert nemcsak a munkásai gyűlölik meg, hanem a cselédjei is. Ez ellen pedig nincs mentség. A cseléd annyi kárt tehet a gazdájának, észrevehetetlen, illetve lefoghatatlan kárt, amennyit akar. Jó cseléd nélkül nincs gazdálkodás, s aki nem hagyja élni a szegény embert, nem is kap jó cselédet. Végül éppen a hajszállhasogató gazdálkodó a leglustább napszámosokat és a legtolvajabb cselédeket kapja meg. Azokat, akiket éppen a naplopás és a lopás miatt máshonnan dobtak ki. Ez rossz politika.

Az okos bérlők hát, mint a Lichtscheinek, a legjobb cselédeket és a legjobb munkásokat igyekeznek megtartani, akik sokat és jól dolgoznak. Igaz, lopnak egy kicsit, de hát ki nem lop. Jut is, marad is. Amit elvisznek, azt bőven utána pótolják a jobb és gyorsabb munkával. Persze, az a jó és gyors munka, amit a bérlőknél csinálnak, a parasztnál csak pocsék dibolásnak tekinthető, mert azok követelik csak igazán a jó munkát. Azoknál a tarlót le kell borotválni, nem lehet térdig érő torsot hagyni, a kévét jól be kell kötni, keresztet, kúpokat jól össze kell rakni. Nemcsak a haszon, hanem a rend és forma kedvéért. Lichtscheinek az ilyesmivel nem törődlek, őket csak a haszon érdekelte. Igazuk volt: ők meggazdagodtak, a csinoskodó parasztok meg elpusztultak.

*

Ez azért csak megjár, ha száraz az ősz: a szokásos bajokkal és veszekedésekkel elmúlik a tengeritörés is, és milyen jó, amikor már a padláson van az a 15—20 mázsa csöves tengeri. De jaj, százszorosan jaj, a szegény embernek és minden hozzátartozójának ha töréskor megeshőzik az idő és hétszámra esik.

Mert az úgy szokott lenni, hogy szeptember rendszeren száraz egészen végefélég. De amikor Szent Mihály nap

táján elmúlik az őszi napéjegenlőség, és az idő átfordul az igazi őszre, szóval, amikor a zsidók ünnepei is megjönnek, az eső is beáll.

Ha csak^ egy-két napig esik, azt még könnyű elviselni. De ha hétszámra esik, s minden vidulást újabb eső követ, akkor a^tán meg kell fizetni azért a hurkáért, kolbászért,' amit majd a harmados tengerin hizlalt malacból eszik a szegény ember.

Ha száraz az idő, a végtelenül hosszú hűvös és deres őszi éjszakákat úgy rövidíti meg az ember, hogy csutkát vág, vagy kévét köt az esti és reggeli hajnalon. De ha esik, semmit se lehet csinálni. Törni nem lehet az esőben, de nem is szabad, mert ha megázik a tengeri, romlást kaphat, de meg a hányódásban sáros lesz. Csutkát nem vághat, mert a tengerilevélről lehulló víz mind a nyakába folya, kötni nem lehet, meri a kévékben, a csuhéjokban megállott víz az ölébe ömlik. Kúpolni se lehet, mert a vizes kévéket nem bírja az ember, de a lába se bírja a ráragadt sárkiloncoka l.

Behúzódik hát a csutkakunyhóba, s ha aszszonyai és gyerekei is vele vannak, ott kucorognak rakáson néha napokon és éjszakákon át. Az alvásba is beleunnak, a tagjaik is elgémberednek, mert a kunyhó kicsi, nem tudnak benne kinyújtózni, s ahogy az e^ő esik, mindig kisebb lesz. Igen, kisebb lesz, mert a csutkakévék ahogy vizesednek, nyomják egymást mindig összébb-összébb. Végül már csak az tartja meg őket, hogy benn a tarisznya és egy csomó szalma, csuhaj, tengeri, miegymás és azoktól nem tudnak egészen összelapulni.

Így morzsolgatják az órákat egymásután, akár csak a rabok, akik már az utolsó napot töltik. Ők a napsütést, a kiderülést várják olyan keservesen, mint a rabok a kulcsok csörgését.

Néha még az is megtörténik, hogy a kunyhó a legszélesebb eső közepén összedül. Ilyenkor keserves káromkodások közt hirtelen szét kell szedni és újra összerakni. Közben megáznak, és most már didereghetnek vizes ruháikban, amíg majd megkönyörül rajtuk a nap.

A tűzrevalójuk is elázik vagy átszívósodik, nem ég, csak füstöl, se melegedni, se szárítkozni nem tudnak. Ha a szalmakazal messze van, hozni se érdemes, mert mire a kunyhóhoz érnek, ganéjjá ázik a hátukon.

Mennyi átok száll ilyenkor a magasságos ég és az urasági kastélyok gazdái felé, akik mindig későn szabadítják meg a törést. Nehéz ezt a földnek hallgatni.

Hátha még az eső hideg szélre fordul és utána kemény dér kövelkezik. A csutkakévék közt kérésziül fúj a szél, hiába fejelik, vastagítják mindig a kunyhót egészen az összerogyásig. „Szent Mihály nap után akármerről fú a szél, hideg a“, ezt az ősi igazságot senki se tartja jobban számon, mint a pásztorok és a harmados tengeritörők.

Vannak, persze, ügyes harmadosok, akik jóelőre fát hoznak a fasorból a kunyhóhoz. Néhány suharcot kivágnak, hogy legalább tartógerendák legyenek. Ezek aztán olyan kunyhót csinálnak, hogy jó bundában ki lehetne benne telelni. Teledugják szalmával és tengerihajjal, s az asszonyt meg az apróbb gyereket éjszakára belehelyezik a fülledő csuhajba. Legföljebb náthát kapnak, de legalább nem dideregnek, és nem sírnak az ember nyakán.

Ha meg nincsen se faszor, se erdő a közelben, akkor még tavasszal gondolkodnak az őszi esőkre, és napraforgót ültetnek. Az urasági földben nem szabad napraforgóval ölni a tengerit, de azt a néhány szálat megtűrik. A jó kövér földben olyan kórója nő a napraforgónak, mint egy jó hároméves akácfasuharc, és ebből is lehet kunyhót csinálni.

Még a jó kunyhóban is unalmas éjszakáról-éjszakára hallgatni, hogyan zörög a kitartó eső a tengerilevélen, vagy hogyan zizeg a csutka a szélben, de mégis, ha ki lehet nyújtózni és a víz se csepeg be, akkor elüldögél az ember.

Itt hagyni nem szabad, mert ellophatnák a tengerit. Legföljebb ha sokáig esik, az asszony, vagy valamelyik gyerek hazamegy a faluba ennivalót hozni.

De még hagyjan, ha végre letörik és mindjárt dézmalják is. De néha az uraság hétszámra várakoztatja a szegény harmadost, mert nincs iga. Száraz időben a dézmálás is halad, gyorsabban jár az iga, és sokat lehet rakni. De ha egyszer elázott a föld, az üres szekeret is hat ökör húzza.

A bérlő hát abba hagyatja a dézmálást és szántani, vetni küldi az igát. A harmados meg ülhet a tengerije mellett. Az az ő dolga. A vetés meg az uradalomé. Azt lehet csinálni, s az sürgősebb is, hát marad a dézmálás. Mennyi jó napszámot mulaszt el ezalatt a harmados, hiszen csak ilyenkor, a sürgős őszi munkák idején van jó napszám egy pár hétig

s éppen ez alatt kell ülni hiába a dézmálatlan harmados tengeri mellett.

Volt már olyan ős, hogy egyszerűen nem tudták hazahozni a tengerit. Elöntötte a víz a földet és az utakat. Egy darabig vártak rá kinn a harmadosok, azután berakták csutkával a tengerit és otthagyták. Odalepte a hó is. Az Isten vigyázott rá, meg a hörcsögök, akik kedvükre morzsolgatták lefele. Majd a fagyon hozták haza.

Ilyenkor aztán a sok bosszúság, kár és szenvedés után újrakezdődtek mindig a fogadkozások, hogy nem leszek többet az uraság aratója és harmadosa, hanem paraszthoz megyek. Igen, de a parasztgazdáknak megvan a néhány állandó emberük és azok nem mozdulnak, kidúrni se lehet őket, így hát tízszer-húszszor is ismétli a szegény ember az őszi szenvedést és a fogadkozást.

De lassan vége felé járunk az évnek. Már csak a cukorrépa van hátra. Ez se könnyebb munka, de jobb. A lucskos, vizes tengeri kóró helyett, most a sáros, deres répa marja az ember kezét. Kihasadozik, a vér serkedezik belőle, a víz csípi, a sár beleevődik a hasadásokba: mindegy, túrni kell. Ha a gyerekek sírnak a deres hajnalon, rájuk mordul az apjuk: „mért nem lettél pap“ — és nincs kegyelem. A répapénzből lesz a téli ruha.

Jó időre már ilyenkor, ősztől, nem lehet számítani. Vagy eső, vagy dér. S a munka is nehéz. Ha száraz a föld, az ásót azért nehéz benyomni, ha vizes a föld, akkor meg azért, mert megtapad. Még a csizmán is kilós sárkoloncokat cipel az ember. De az ásót mindenképpen mélyen kell lenyomni, hogy a hegye ne maradjon a répának a földben. Azt mondják, a hegyében van a cukor, meg aztán a kerülő is szemmel tartja, ki hogy dolgozik.

Az ásás hát nehéz munka, csak férfiak csinálhatják. A tisztításra meg gyorskezü asszonyok, lányok, gyerekek keltenek. Az ásós hát felfog egy pasztát, és majdnem szünet nélkül ás. És pedig úgy, hogy a sor végén az ásóra teszi a lábát és le se veszi, amíg a soron végig nem ér. A másik lábával csak sántikál utána, ő nem is fázik, ha akármilyen hideg van is. Úgy biceg végig vissza a sorokon, mint akit üznek. Az ásóról minden répánál levenni a lábat, nagy időpazarlás volna. Magyarországon azért nem kellett répa-

ásó gép, mert a szegény magyar tud gép is lenni, hn muszáj.

Pedig muszáj. Ez az utolsó kereset ebben az évben. A búza — ha maradt — kell kenyérnek, a tengeri kell a hízónak, a répából ruhát vennének.

Minden gyereknek legkeservesebb emlékei közé tartozik a répatisztítás. A szelek ilyenkor már még gonoszabbak, mint az ősz elején. A répacsomó nem oly nagy és nem olyan magas, hogy át ne fújjon vagy körül ne szaladjon rajta a szél, és a szegény répatisztító fázik, a szél befúj a száján és belülről kezd fájni, a lélek didereg benne, a foga vacog, s hiába jár a keze, mint a motolla, a háta és a dereka fázik, és kihatározott kezeit marja a víz és a szél. A kihasadt kezeknek a húgy az orvossága, de ez sem segít, mert napról-napra mélyebben hatol a hasadékba a sár, végül már kiserked a vér és a hasadások mélyén látszik a meztelen hús .

Itt nincs kunyhó, nincs se csutka, se napraforgókóró. Nem igen hálnak kinn, csak azok, akiknek rossz lábuk van és jó bundájuk. A többiek hazakocognak minden este a faluba, vagy ha nagyon messze van, bemennek a tanyába, a hodályok és istállók fülledt melegébe. Kitelik az éjszakából, jó hosszú.

Egy-egy hát szalmát azért odacipelnek a répaföld közepére, s ha el nem ázik s ha nem sajnálják rá az időt, főznek és melegednek nála. Néha még répát is sütnek. A csendes őszi estéken és deres reggeleken száll-száll a füst kesernyés és a sült répa édeskés szaga összevegyülve a répaföldek felett, s aki elmegy mellettük, de nem ismeri a munkát, egészen kedves mulatságnak tarthatja a répaásást.

De ha megint megindulnak a hetes esők és leszállnak a lucskos novemberi ködök, akkor a répában is meg kell szenvedni. Hányszor kigyalognak a sötét hajnalokon a messze répaföldre, vizes csizmáik, sáros kapcáik gyötrik, felsebzik a lábat, s amikor kiértek, megercdt az eső. Mehetnek haza s délután vagy holnap kezddhetik újra. Az egy köblös répát fel kellene ásni egy hét alatt, s néha három hétig járnak rá.

És hányszor fogadkozik itt is a szegény ember, hogy soha se szerződik többet répamunkára. Aki cukrot akar enni, kapáljon és ásson magának répát.

Ez a fogadkozás is annyit ér, mint a többi. Jövőre újra kezdik. Még Csehország, Ausztria és Németország répa-

földjeire is jut a szegény magyarokból. Mert a répa olcsó és nehéz munkát kíván, és nincs a világon olyan ember, aki szívesen csinálná. Nem hogy másnak, de magának se, Ezért termelnek a kisparasztok kevés répát.

A fiatalok, persze, ezzel nem sokat törődnek. A szenvedést, ha elmúlt, elfelejtik s esténként, vagy ha esik az eső, és ha nem a faluba járnak haza, a hodályokban vígan töltik az időt. Táncolnak, nótáznak, játszanak, mint akiknek semmi bajuk a világon. Igazuk van; a gondjuk úgysem érne semmit, a kevés szabad időt használják ki. Majd ha házasemberek lesznek, gondolkozhatnak és dörmöghetnek.

A dézmálás — ha résziben ássák is — itt már nem olyan nagy dolog, mint a tengerinél. Ott a harmados lothat és lop, itt meg a bérlő és a cukorgyár mázsása. A részesnek itt csak annyi köze van a répához, hogy felássza és majd a szekérre felhányja, a többi az uradalom dolga. Az fuvarozza be, az mázsáltatja le és az rakatja prizmába vagy vagonba.

A mázsát nem ellenőrizheti, legtöbbször nincs is ott, s ha ott van is, nem ért a mázsához, s különben is szava se lehet. A mázsás ráförmed: „*mit gondol, száz és száz ember közt majd csak magától lopnak*“, és a szegény ember elszégyenkezik. Máskor már nem is próbálkozik: belenyugszik, hogy meglopják és kész. Meglopják a százalékkal és meglopják a mázsával is. öt százalékot lefognak a sárra, öt százalékot arra, hogy rosszul van lekoronázva, öt százalékot arra, hogy vizes a répa, mert eső van, amikor hordják, így aztán törölheti a részes a szemét.

Hogy jogos-e a levonás, és hogy mennyi a jogos, azt ő nem tudja. Mindez az uraság és a gyár dolga, ő csak dolgozik, és majd elteszi azt a kevés pénzt, amit pár hónap múlva kiutalnak neki.

Amilyen kialakult hit, hogy a harmados tengerivel meglopják az uraságot, épp olyan erős hit, hogy a cukor-répával meg a szegényembert lopják meg. Mindegy, ha nem csalják is meg, ő szentül hiszi, hogy megcsalják, és nincs semmi bizonyítéka az ellenkezőjéről.

De akár így, akár úgy, november végére vagy december elejére vége van a répaasásnak is. Nagy ritkán fordul elő, hogy a répa belefagy a földbe és ottvész. Ha csak nem fagy be térdigérő mélyen, a szegényember kiszedi a földből

a répát, még ha hó esik is rá. A kihasadozott kezek és a feltört lábak ráérnek tavaszig meggyógyulni.

Még néhány ember kell a répa lefeldeléséhez és bera-kásához, de ez már csak olyan csellengő munka. Vége az esztendőnek, mindenki számot vethet, mit keresett, s mi maradt belőle. Az üres zsákokon és a padon fogatkozó tengerin kívül csak a pár mázsa cukorrépa, amit esténként hordtak haza. Mert igaz, hogy nem sok értéke van, de megszokták már, Jiogy üresen nem jönnek haza.

Majd megeszi a répát a malac, ha van. Ha nincs, még ők is megeszik. Ha jól megsül a répa, nagyon jó csemege a gyerekeknek. Különösen a pirosra sült malátás ízű hegye. A húsosát meg felszeletelik, és ecettel savanyítva azt is meg lehet enni.

A tűzre való, igaz, nagyon kicsi, a répának meg nagy sülés kell, de nem baj: van Lichtscheinnak. Téli esteken, ha egész nap a kemence mellett kuporgott is az ember, veszi a kötelet és megy az andrásházi, jenőházi, virágoskúti, újkerti határban szertehagyott szalnrakazlakhoz. Köt egy nyalábbal és viszi haza. Kétszer melegszik meg nála. Egyszer, amikor cipeli, másodszor majd a kemence mellett.

Így telet a szegény ember: a bérlőnél lopott répát, ha elkopott az aratórészszalma, a bérlőtől lopott szalmánál süti meg.

De ne gondolja senki, hogy azért a telet sírások és jajveszékelések között töltötték el. Az öregek, meg a sokgyerekes apák ugyan dörmögtek és morogtak, az asszonyok néha sírtak és veszekedtek, de a fiatalok, a lányok, legények, a fiatal házaspárok, meg azok, akik sokat kerestek és tele volt a kamrájuk, nem búsultak egy cseppet sem. Kora reggeltől kezdve, amikor megették a sülttökből, sültkrumpliból, tepertőből, hurkából vagy pergelt káposztából álló früstököt, majdnem egész nap és késő este nyolc-kilenc óráig szólt a tambura, csattogott a piszkos kártya.

Emlékszem, gyerekkoromban a nagyapámék házánál, de a szomszédokban is, két-három nagy fiú és ugyanannyi nagy lány volt otthon. Ha egyik-másik el is ment cselédnek vagy téli hónaposnak, jutott is, maradt is. Ezek vagy egyik háznál, vagy a másiknál tamburáztak, játszottak, nótáztak vagy kártyáztak pénz helyett gyufaszálakba. Ez

szapora és olcsó volt még abban az időben. Egy krajcárért száz szálnál is többet adtak, így osztotta el a szegényember találékonysága az oszthatatlan krajcárt, de még az oszthatatlan fityinget is.

Amikor tavasz felé meg már odasütött a nap a meleg oldalon a házak és kerítések tövére, akkor ott üldögéltek, játszottak és mókáztak az utcán, a házak előtt.

A kalendáriumot agyonolvasták, betéve tudtak már belőle minden ócska adomát, megtanultak és eljátszottak a iamburán minden új nótát, a süldő fiúk, lányok megtanultak táncolni is, még a bibliából is kiböngészték az érdekesebb eseteket, például Lóth esetét a lányaival, Dávid dolgát az Uriás feleségével, Salamont a hétszáz feleségével és háromszáz ágyasával és más hasonló dolgokat. Úgy várták és úgy fogadták a szabadító tavaszt, mint a bezárt állapotok. Kinnélő nép volt a miénk, s talán ez volt a szerencsénk.

*

Így telnek az évek, nagy telek jönnek rossz nyarak után, egyszer sok a hó, máskor nagy a fagy, egyszer a szárazság, máskor az özönvíz sanyargatja őket. Néha meg változtatják a gazdát, más bérlőhöz szegődnek aratónak, néha még a cselédkedést is megpróbálják. Egyik ehhez kezd, a másik amahhoz, van olyan, aki kofálkodást, van aki kupeckodást próbál. Kőművesek mellé megy folyó napszámra, vagy szőlőbe megy egész nyárára. Száz közül egy ha odamarad, a többi visszaverődik a zsidó tarlójára.

Közben telnek az évek, a fiúkból katonák és új kaszások lesznek, a lányokból asszonyok, akik évről-évre másik gyereket szülnek. A biblia üres oldala már megtelik a neveikkel s majd a gyerekeik és unokáik folytatják a napszamos életet. Néha keresztelnek, néha lakodalmaznak, néha temetnek, de a számuk nem fogy, hanem nő, nő, amíg majd a század végén már nem fér a nép a faluban.

„Félcsipejűek“ és „lovaskódusok“.

De a faluban nemcsak pásztorok, cselédek és napszámósok laknak, hanem egy csomó ember, talán annyi, mint a többi együtt, akik se nem gazdák, se nem szegények, se nem napszámósok, se nem birtokosok, de mindegyikből van bennük valami. Olyan szegények, akik gazdák akarnának lenni, és olyan gazdák, akik nem akarnak szegényekké válni. Ha még vagy már van valamijük, félcsipejűeknek hívják őket, ha nincs semmijük, csak két rossz lovuk és egy rozoga szekerek, akkor lovaskódus a nevük.

Ez a két réteg nem választható el szigorúan. Határaik térben és időben összefolynak, de a lovaskódus van alul. Ezért minden lovaskódusnak egyetlen vágya félcsipejű gazdává emelkedni, s minden félcsipejű gazdának egyetlen vágya: igazi gazdává lenni.

A lovaskódusnak, akinek soha sincs se újig való takarmánya, se újig való kenyere, az a nagy vágya, hogy csak annyi földet szerezhessen bérbe vagy felesbe, hogy a lovának takarmány s magának kenyere teremjen. A félcsipejűnek meg az a vágya, hogy a felébe és bérletbe való kínlódás helyett saját tanyát szerezzen, legalább tizenöt-húsz hold jó földdel, hozzá egy teljes fogat, három-négy ló, egy-két fejőstehén, néhány darab telető marha, jó szekér, szánkó, csengő, nagybunda és egy ház a faluban, ahol minden megfér, s ahol ha a tanyáról hazajönnek, beköthetnek.

Akinek ez már megvan, az igazi gazdának számít, s ha még vannak vágyai, az csak annyi, hogy nyolc sukkos

szekérbe hat erős lovat szeretne fogni, nyeregből hajtani, a nagy szekér mellett egy kis szekeret is tartani, hogy szűkség esetén a nagy szekérbe négy lóval, a kisebbbe kettővel mehessenek. Egy kettős eke is kell hozzá, meg egy csomó telelő marha. A tanyán majoros lakjon, ők maguk pedig a gangos-rangos falusi házban.

Ezek azonban már nagygazdák és kiesnek a mi krónikánkból. Újvároson kevesen is vannak, mert ha visszamelékszünk, e könyv elején azt írtam, hogy mindössze száz jobbágytelek volt, de a zsellérek száma nyolcszáz körül járt. Nos, néhány jobbágy család utódaiból nagygazdák lettek, de ezeket az újjainkon össze tudnánk számolni. Az úrbéri földek szétaprózódtak, a jobbágyok unokái napszámosok és félcsipejűek lettek, a zsellérek utódai meg nem gazdagodtak meg. Aki innen mégis meggazdagodott, az csak a debreceni és szobos/lói határban vehetett földet, mert itt nem volt eladó föld. A harmincnyolc és félezer holdas birtok mozdulatlan maradt egészen a világháborúig. Egyedül a Fáy-féle ezerhold, a Mária Terézia táncdíja került a parasztok kezére a 910-es években.

De mégis hát kiknek adták ezt a furcsa nevet, hogy félcsipejűek? Olyasmit jelent ez, mint a félcsipejű ökör, hogy ökör ugyan az is, de mégis híja van, mert hiányzik az egyik csípője, így hiányzott a félcsipejű gazdának a földje.

Olyan emberek voltak ezek százával, akik nem akartak belenyugodni, hogy egész életükben cselédek vagy napszámosok legyenek, hát kapaszkodni kezdtek. Egyeseknek sikerült is: vagy szerencsájük volt, vagy örököltek, s ez ösztönözte a többit. Az egyszeri béka módjára törekedtek, aki tizenkilencszer esett vissza a karóról, de huszadjára mégis a hegyibe ült.

A kapaszkodás útja a szerzés. De hogyan szerezzen az, akinek semmije sincs, még annyija se, amit csak egyszer, egyetlenegyszer megszorozhatna?

Úgy, hogy spórol, és mert egyében nem tud, hát a hasán spórol. A szegénység nagyon leleményes a takarékoságban. „Szegény“ Tóth Bálintról mesélik, aki közben gazdag lett, de a szegény már mint csúfnév rajta maradt, hogy úgy kapált, hogy a pattogatott tengerit a kötőjébe tette, s

munkaközben markolt egy csomót, a s/ájába vette és rágcsálta. Sajnálta az időt még az evésre is. Mi igaz ebből, mi nem, azt nem tudom, de azt tudom, hogy semmiből nincsen semmi. A valóság sokkal egyszerűbb és igazabb. Körülbelül ilyenformán:

A szegényembernek sok gyereke van, jut belőle cselédnek és napszámra is. Némelyik gyerek nem szereti a cselédséget, néni tudja megszokni a más kosztját, még ha az övékénél százszorta jobb is, és otthagyja a gazdát. Inkább napszámra jár és ott szenved, de szabad marad. Megértem őket: én is ilyen voltam.

Más gyerekek azonban beválnak cselédnek, és a tíztizenkétéves kis kölykök, akiket próbaképpen állítottak valami tanyára nyári libapásztornak vagy malac mellé, ottragadnak a tanyán. Előbb kondások lesznek, azután kiskocsisok, végül nagykocsisok. A bérük pedig évről-évre nő és a jószáguk is szaporodik, épúgy, mint a pásztoroknál a bojtároké.

Az is hasonlóan van, hogy amiként nem lesz minden bojtárból nagy számadó, épúgy nem lesz minden kiskocsisból nagygazda. Tizedikből-huszedikből se.

De mégis az első bérmalacból, ha meg nem eszik az apjáék, koca lesz, aztán meg borjú, végül fiastehén lesz és pedig a gazda takarmányán. Ha helyet változtat, megyen vele a jószágja is. Csak úgy szegődik, ha a gazda téli-nyári tartást ad legalább egy darabnak. Ha a szüleinek van istállója, a béréből takarmányt vesz, legelőt vált, s a szopós állatot se adja el. Ha a szüleinél nincsen hely, akkor kiadja fejésre a tartás díjában.

Így mire nagykocsis lesz, ha a szülei nem zsarolják ki és ő maga is megbecsüli amit keres, két-három jószágja, fiastehene vagy járombavaló tinója is van. Ha elmegyén katonának, a jószágot nem muszáj eladni, eltartják a hasznáért vagy a szülei, vagy más.

De ha el is ad a jószágból, terményt vesz rajta, búzát vagy tengerit, és abban is eláll a pénze.

Amikor hazajön, a pénzéből csapnak egy rendes lakodalmat. Egy tehén megbánja, de az ára menyasszonytáncpénzben és házi ajándékban visszajön.

Most aztán valamihez kell kezdeni. A semmitlen fiatalember mit tehet: napszámos lesz, rés/esarató, zsidó kutyája. De akinek jószágja van, az vagy házat vesz, vagy lovat-szekeret állít, esetleg egy pár hold bérletet is kajtat.

Annak jó, aki egyelőre lakhatik a szüleinél. Mert az ilyeneknél hamarabb lesz borjú mint gyerek, s ha már egyszer magja van a vagyonnak, az magától fiadzik, csak szerencse kell hozzá, és résen kell állni.

Ha a menyecske is hoz valami „bogárfiu“-t, akár csak egy borjút, vagy kocmalacot, úgy még jobb az indulás. Ha közben valami dögvész, vagy betegség, vagy hamari gyereksziporuság le nem veri őket, elindulnak a lassú boldogulás útján.

Először, mondom, ha már tehenük és kocájuk van, lovat, szekeret szereznek. Egy kicsi ócska szekeret, másoktól kimustrált ócska ekét, boronát s vagy öreg lovakat, vagy gyenge csikókat hozzá.

És megindul a hajsza föld után. Vannak öreg emberek, akiknek van pár hold földjük, de nincs igájuk. Ezek vagy felesbe, vagy bérbe adják a földjüket. A kezdő fiatalok kapnak rajta. Egymásra Ígérek, felverik a bérösszeget jó magasra, előre ki is fizetik. Nem baj, ha nincs is haszon, csak dolgozhatnak. A kenyérüket valahogy kicsikarják, a lónak meg takarmány terem. Majd innen már tovább lehet lépni.

Mellesleg, persze, fuvarodnak is. Akad a napszámósoknál is egy kis szalmahozás, tengeri- vagy répahordás, de vannak törpebirtokosok is, a szőlőbe és a telekföldön, meg a bértársaságokban is, akiknek kell a fuvaros.

Még a nagybérlőkhöz is elmennek fuvarra. Búzahordáskor, tengeri- és cukorrépahordáskor kevés az uradalmi iga, s annak is szántani kell.

Ha a szüleiknek csak egy pár hold földjük van is, vagy még ha hosszúlejárátú bérletük van is, már az is nagyon jó. Biztos munka, egy kis termény, egy kis takarmány. A fuvarozásból meg kitelik a házi költség. Csak annyira tudjon menni, hogy az ekéjét belevethesse valahol a földbe, akár ha a máséba is, akkor már egykönnyen nem enged. Napszámóséletre nem velemedik, csak akkor, ha minden kötél szakad. De amíg lovat tud venni, még ha meg is döglik egyszer-másszor a lova, s még ha adósságra veszi is, addig nem adja meg magát. Megéhezi, megrongyoskodik, de visszafelé nem megy, amíg más utat talál.

A megéhezés, megrongyoskodás különben mindenre kell. Ha házat akar venni, vagy a házához ólat akar építeni, azt is meg kell rongyoskodnia. Lovasember, félcsípejű gazda nem lakhatik bérelt házban, mert az olyan háznál,

amit bérbeadnak, rendesen nincs istálló. Nincsenek itt bérházak. Csak olyan ház lehet kiadó, amelyiknek a napszámos gazdája cselédnek ment, vagy a városba költözött. A gazdák háza, ha tanyán laknak is, üresen áll, de bérbé nem adják. A törekvő embernek hát házat kell szerezni, a házhoz meg ölat kell építeni. Ezt meg kell nélkülöznie.

De azt is, ha sikerült pár hold bérletet szereznie. A bérletet előre kell kifizetni, s ezért el kell adnia a szájából a kenyeret, vagyis a kamrájából az utolsó szem búzát is.

Egyáltalában ha egyet lép, csak nélkülözés árán léphet. Ha gyenge és öreg a lova, meg kell cserélnie, azt is meg kell koplalnia. Ha bejuthat valahol esv bértársaságba és a kauciót be kell fizetni: azt is. Ha megvásárolta fele adósságra az első félnyilas szőlőt vagy hold földet: azt is. Ha új szekeret csináltat, ekét, boronát vásárol: azt is. Egy szóval, a sorsa örökös spórolás, éhezés és rongyoskodás.

Nem is él jobban az ilyen kapaszkodó ember, mint a napszámos. Néha még rosszabbul megy neki, mert ha terem is neki, de nem meri elfogyasztani: valamire mindig kuporgatnia kell.

Szabad élet az övé, de keserves szabadság ez: a bizonytalanság és a sok gond szabadsága. Gazdasága úgy áll mindig, mint a vízen a bugyborék: szétpattanhat minden pillanatban.

Ráadásul egy fokkal már magasabban kellene tartania magát a napszámosnál, elvégre lovas ember és a gyerekének, asszonyának rangosabban kellene öltözködni, mert megszólják és kicsúfolják. Egyik oldalról az irigy napszámosok, másik oldalról a gazdák vagy a már feljebbkerült félcsípejük is.

Egyszóval: ők azok a csajlakalapú, agyonfoltozott ruhájú szegény emberek, akik ugyan már szekéren ülnek, de hogy mikor szállnak le róla a saját földjükre, azt senki sem tudja. Az a szívós reménység tartja őket, hogy egyszer majd mégis elérkeznek ide is.

Az életük még a napszámosokénál is szigorúbb és ridegebb. Igaz, a jobb esztendőkből mindenük több van, de nagyon zsigoriak, és ők is lebbencsen és kásán élnek. Vannak közöttük egészen keserves fukarok is, akiknek a fukarsága már betegség. Hallottam olyan félcsípejű gazdáról, aki valami nagyobb munkára napszámost fogadott bennkosztra, hogy többet dolgoztathasson velük. Ne töltsék az időt a főzéssel is. De olyan lebbencset főzött nekik, hogy

itt-ott úszkált benne egy szem tészta, éppen csak paprikás sósvíz volt, s meg abból is, ami megmaradt, eltette a másik étel sorjára, és megmelegítette. Már pedig a lebbencsmaradékokat a legszegényebb napszámos is kiönü, ha nincs a közelben malac vagy kutya, akkor a mezőre vagy a tarlóra az égi madaraknak és földi férgeknek. A bográcsban nem hagyja, mert megrozsdásodik a bogrács, ha nedvesen marad.

A tanyás parasztok hozzájuk képest vidám és jólfejlődő népek voltak. A tanyai szekereken jóltáplált férfiak és szép kövér, húsos asszonyok, lányok jöttek be a faluba, de a íalusi félcsipejük nagyon elnyűtt emberek voltak, asszonyostól, gyerekestől együtt.

Sokai kellett dolgozniuk hiába. A szerzés, a kapaszkodás úgy megy, hogy hol itt ragad egy darabka föld felesbe, hol amott bérletbe, a harmadik vagy negyedik helyen meg örökbe vesz egy-egy darabkát. Az egyik mészszebb vari, mint a másik.

A betakarítás idején hát van dolga, éjjele-nappala egymásba folyik. Igaz, elvégezhetné a dolgát higgadtan is, de mindig nyakig van a bajban, nem kockáztathat semmit. Igyekeznie kell korán és jól betakarítani, hogy semmi kárba ne vesszen.

Őszi hajnalokon, tengeritörés és szántás-vetés idején éjjélielég zörög a szekér a falu utcáin, és már éjfélután újra kezdődik. Az ökrösök már két órakor mennek, hogy a messzi határba virradatra kiérjenek. De mennek a lovasok is, mert nincs nagyobb dicsőség, mint rakott szekérral hazafelé jönni, amikor a többiek még kifelé mennek. Ilyenkor avval köszönnek egymásnak, hogy „de jókor felkeltél hé“.

Ez a hajcihő nemcsak szokás azért, hanem szükség is. Amíg jó út van, azért kell síelni, hogy mennél több termény betakarodjon. Az eső járhatatlanná teszi az utat is, de kárba vész a sok termény is.

De van benne még más ok is. A kiszámítás. A sok parcellán dolgozó kisparaszt, hogy ne járjon sokszor potyára, üresen vagy félteherrel, úgy számítgatja ki előre a munkát, hogy egy nap lehetőleg elvégezze. „Mánia ebbe a darabba megyünk, hárman letörjük, két fuvarba eljön.“ „Holnap ama darabba megyünk, de az három fuvar lesz.“ Jókor kell hát kelni, hogy a harmadik fuvar is beleférjen

a napba. Úgy fér aztán bele, ha elől is, hátul is megtoldják egy negyedrésszel a napot.

Néha, persze, a számítás nem válik be. Akkor még éjszaka is menni kell, hogy a holnapi nap ne pocsékolódjon el. Akinek a családból, akár gyerek, akár napszamos, a másik tagba kell menni, az odamegy, az iga inkább éjszaka is dolgozik.

Így van a szántással is. A legtöbb darab földje egy kis hold vagy egy köblös. Ez egy nyári napon könnyen kiszántható, de egy őszi napra már egy kicsit sok. De nem szekerezhet a drága időben 10—20 kilométert oda-vissza pár-száz öl földért. Inkább korán kél és későn fekszik. Rendes ember virradatra már az ekét a földbe veti.

Akkoriban még kézzel vetettek, s délben, míg a ló evett: a gazdája csak futólag harapott és szórta a magot. Ha pedig elvetette, akkor el kellett boronálni is. Erre már rendszeren öreg este lett.

Másnap ugyanígy s harmadnap is. Egész őszen így folyt a hajsza. Ha a magáét elvégezte, akkor bérszántást vállalt. Muszáj volt, mert ha volt is egy kevés kenyere, egy kevés takarmánya, de pénze éppenséggel nem volt semmi se.

Nagyon kellett pedig mindig. Szekeres emberről foszlik a ruha. Gaz eszi, sár eszi, víz rothasztja, szekérbe, szegbe akadozik, málik széjjel.

Rozoga szekér, ócska eke, avas hám: mindig nyövik, szakad és törik, a kovácsmunka meg drága.

A lovaskódus, a hajdani fuvarosok, szekeresek utóda Amikor még nem volt erre vasút, a fuvarosság elég komoly foglalkozás volt. Ahogy már írtam, itt ősidők óta búza-, tengeri- és takarmány termelés folyt. A kövérebb eszten-dőkben a legelőket is megkaszálták, és a jó kemény^ sziki tippanszénából is került eladásra. Aztán a sok jószág után nyersbőr, szalonna, szopós borjú, kövér disznó, hizott liba, sovány kacsa: mindig volt valami. A pálinkát, bort is hozni kellett, a romlott terményt vinni kellett: egyszóval sok fuvar volt.

A nagy piacok messze voltak. A leghözelebbi Debrecen, de az is 25 kilométer. Nyíregyháza, Miskolc, Eger, Karcag meg 60—80 közt vannak.

A fuvarosok hát mindig úton voltak. Akkori világban sokat kerestek, de nem igen gazdagodtak azért meg. A közhit szerint azért, mert „*kis szekeres, nagy szekeres, mind megissza, amit keres*“. A valóságban inkább azért, mert igazi nehéz munkából nem lehet meggazdagodni.

A fuvaros sokat keresett, de sok lovat és sok szerszámot elnyűtt. Örök becsvágya minden fuvarosnak: olyan lovakat tartani, amelyek nem akadnak el soha, olyan szekeret csináltatni, amelyik nem törik össze soha, és olyan hámot venni, amelyik nem szakad el soha. Ne hagyják cserben a fuvarost, mert rossz utakon, rossz időben, idegen határon nagy teherrel elakadni és kinnmaradni, a legnagyobb szenvedés, kár és bosszúság.

A jó ló és a jó szekér drága, de a rossz utakon minden ló, minden szekér és minden szerszám elnyövik. Sokat is rak a fuvaros, mert hosszú utakon könnyű teherrel nem érdemes járni.

Aztán meg a fuvarozásnak van egy sajátságos belső versengése. Ha tegnap 15 mázsát elbírt a lovam és a szekerem, akkor máma 18-at is rakhatok. Azt még megbírja, így szaporítják, terhelik egészen addig, amíg törik vagy szakad. Vagy a ló, vagy a szekér, vagy a hám.

Ha aztán elakad a nagy teherrel, akkor mit tehet egyebet: a lovat üti. Lerakodni nem szeret. Néha nem is bírja, mert többen rakodtak fel valahol, de most egyedül van. S még ha több fuvaros megy is együtt, szégyen gyalázat a többit visszatartani a saját rossz lova vagy sorszáma miatt. Nem is igen szabad lerakodnia, mert a más drága portékáját nem rakhatja le az út sarába. De főleg nem hagyhatja ott a világ prédájára.

Ebbe aztán a ló megrokkan, meghúzatódik, megszakad. Néha meg is döglik. Mindenképpen csak a bőre árát kapja vissza. Amit közben keresett — ha megvan —, rászánhatja másik lóra. Ha nincs meg — csinálhat adósságot. És csinál is. Mert lónak lenni kell. A fuvaros úgy megszokta ezt, hogy egyébhez nem kezdhet. Hogy napszámos legyen, attól a haja égnek áll.

És hát igaz: iszik is a fuvaros. Egy az, hogy pénz jár a kezén, már ha csak átjár is rajta. Más az, hogy a szegény fuvaros mindig úton van, ázlódik, fázlódik, meleg ételt rendes időben ritkán eszik, agyban nem igen hál. A tarisznyájában megpetyhed a szalonna és összehasadozik a ke-

nyér. Mit tehet? Egy kis pálinkával, borral frissíti fel megdermedt tagjait és áporodott gyomrát.

Az ián az izgalom is öli. A ló és az út örökös izgalommal jár. örökké attól fél, hogy baja lesz az úton: elakad, felborul, szeker törik, ló sántul. Ha azlán dögfáradtan, nagy izgalom után beáll valamelyik csárda vagy falusi korcsma állásába és a lovakat ellátja, mit tehet egyebet: bemegy a csárda ivójába. Megmelegszik és iszik is valamit.

Ez becsület és kötelesség is. Mit szólna a korcsmáros, ha csak a lovával, szekerével fogná a helyet az állásban?

A sok baj, izgalom, magános tépelődés után itt a test és lélek állandó feszültsége megszűnik, a mindig résen álló lélek felszabadul, az idegek kiengednek. A képzelet is felszabadul és más irányba csapódik, cimborák, esetleg asszonyok után. Asszony, persze, ritkán van, de bor és pálinka s hozzá cimborá is mindig akad.

A szegény szekeres hát otl-otlfelejtkezik a hosszú asztalok melleit. A susma paraszt, aki otthon ül a suiban, aki a rossz időt az ajtóból lesi, ezt nem tudja, nem érti, hát azt mondja, hogy a szekeres mind részeges. Azért szegény, azért koldus, azért nem megy soha semmire. Pedig hát mindennek oka-foka van.

És mégis erre a keserves életre is mindig akadt ember. Több mint amennyire szükség lett volna.

Mi csábította őket? A nagy kereset, a gazdagodás reménye, a vidám boros-pálinkás élet, vagy csak a szabadság?

Mindegyik, de leginkább az ulolsó: a szabadság. Aki a jövési-menést megszokta, aki Ujfehértó, Böszörmény, Debrecen, Eger, Miskolc, Nyíregyháza, Karcag, Kunhegyes vásárait és útjait járta, az többé nem tudott otthon ülni. És főleg nem tudta elviselni, hogy a háta megtett ott álljon a kerülő, a hajcsár.

Ment inkább, ment, akármennyi szenvedéssel járt is, viúe a vágy. Már kiöregedett, elnyűtt, már nem bírta a zsúkokat és a nehéz ládákat, a nagy köteg bőrkötet, de nem engedett, amíg mozogni bírt, amíg a lovat hajtani tudta. Csak akkor maradi otthon, amikor „szél érte“, csúz, kösvény összegörbítette, tagbeesést, bénulást kapott, vagy lefeküdt a végső nagy betegségbe. Ezután már csak keservesen nézte az ablakon át vagy a kisajtóból, hogyan men-

nek az ő fiatal cimborái a csegei vagy debreceni úton a messzi városok felé.

Ez a kétfajta ember élt a faluban a napszámosokon kívül. Lassan, persze, külön osztályá váltak. A fuvarosok és félcsipejű gazdák gyerekei nem akartak napszámossá lenni, a napszámosokéi meg hiába akartak volna fuvarossá vagy gazdálkodó kisparasztokká válni. Egynéhánynak sikerült, a nagy többségnek nem. Azok napszámosok maradtak, vagy ha kapaszkodtak is, oda estek vissza.

Az élet megrekedt, a múlt század végén már a mozgás is elakadt, A felcsipejűekből már nem igen lettek igazi gazdák, s a gyerekeikből is jó ha olyanok lettek, mint a szüleik voltak. Nem napszámosok, de szegény emberek.

Ezek is cselédnek adták a felesleges gyerekeiket. Legfeljebb nem azért, mint a napszámosok, hogy keressenek a többieknek, hanem azért, hogy keressenek maguknak. És azért, hogy hadd nőj jenek bele a föld megmunkálásába a nagygazdák kenyerén.

A sokáig kocsiskodó fiúk így beleszoknak az igazi kisparaszti életbe, megismerik a földek és jószágok tulajdonosságait, kiismerik magukat egy kissé az időjárásban is, és ha szereztek valamit, megpróbálkozhatnak a kapaszkodással.

Néha az is megtörténik, hogy benősülnek. Vagy a gazda szereti meg őket, vagy a felesége, vagy a lánya. Ezekből majd igazi gazdák lesznek.

Nagyritkán, nem is századiknak, hanem ezrediknek sikerül, hogy „felszüli a föld“. Valamikor valahol meghallotta, hogy egy jó, de elhanyagolt debreceni tanyaföld kiadó. Mindenkire ráigért és kibérelte. Olyan világ jött, hogy a terménynek, jószágnak nagy ára lett s az ő jószágai nem döglöttek meg, amikor megették a terményeit, hanem bevárták az eladást. Nagy csapat hízótt adott el egyszerűre, vagy nagy csapat sovány süldőt, a magas árendát ebből fizette. A termését nem vitte el a bérlet, ezen újabb csapat jószágot nevelt. A dögvész elkerülte, pénz járt a kezén.

A sok jószág után sok trágyája volt, a sovánv föld hízni kezdett: ontotta a termést. Volt takarmány bőven, hát csikókat nevelt: ez hoz igazán nagy pénzeket. Egy-egy jó csikó árából egész évi bérlet kitellik.

A felesége teheneket tart, sokat és jó tejelőket. Tejet, tejfölt hordanak a városba, pénz forog az asszony kezén is. Nagy csapat libát nevel, tengeri van bőven, ősszel megtörni: sok pénzt adnak érte a zsidók. Tyúk, csirke, pulyka, kacska: minden van a tanyán, s az asszony mindenből pénzt csinál. Háziszükségre, ruhára az embernek nincs gondja.

A másik felbuzdul ezen a példán, és amit hosszú zsongoratóval összegyűjtött, vagy az apjától örökölt, beleviszi egy ugyanilyen drága bérletbe. Nincs szerencséje: az első esztendőben vagy rossz termés lesz, vagy dögvész látogatja, a bérletet már a készből kell megfizetni.

Esetleg a lova döglök meg, vagy a szekere török össze, adósságra másikat vesz. Az adósságot a rossz termés miatt nem tudja kifizetni, de mert lejárt, másik adósságból fizeti ki. Adósságra adósság gyűl, azon veszi észre, hogy nem győzi a kamatokat fizetgetni, s ha számadást csinál, semmije sincs: már a csirázó vetés sem az övé, borjú, malac az anyja hasában, a csirke, liba a tojásban már mind-mind a másé. Vége. Mehetnek haza, vagy mehetnek ahová akarnak, a tanyából úgylis kilökik őket.

Egyesek, ha így megbuknak, visszaszégyenkeznek a faluba, le a napszámosok közé, mások inkább a városba mennek és szétszóródnak, az apa házmester vagy bejáró favágó lesz, a gyerekek gyárimimkások meg boltiszolgák.

Még olyan is akad, aki, ha sikerült valamit megmen-
teni, szekeret, szerszámot vagy lovat, újra kezdi a kapaszkodást. Van olyan, aki kétszer-háromszor próbálkozik, míg végül elfárad és ottmarad, ahová visszaesett: cseléd- vagy napszámosorsban. Nagyritkán, de igazán ritkán még az is előfordul, hogy aki kétszer-háromszor megbukott, negyedjére csakugyan összeszedi magát. Nem tőle függ, hanem a szerencsétől és attól, amit szaknvelven „konjunk-túra“-nak hívnak.

Csak olyanról nem tudok, aki a gazdasági szaktudás révén gazdagodott meg. A szaktudás hiánya lehet oka a bukásnak, de sohasem eredője a gazdagodásnak.

Kell ez is, a hozzáértés és a jó munka, de olyan ez, mint a víz vagy a levegő: ruha nélkül nem élhetünk, de egyedül vele sem

De ne gondolja senki, hogy ezek a lovaskódusok és félcsipejük egészen szabadok voltak az uradalmaktól. Itt senki se lehetett egészen szabad, csak a magukén élő nagygazdák.

Az ilyen kisemberek jószágot tartottak, abból éltek, de nem volt hozzá földjük. Takarmányt hát csak a bérlők-nél szerezhettek. Amikor eljött a kaszálás ideje, százszámra lepték el a kaszálókat felibe, harmadába, vagy „ötből-kettőér“, ahogy éppen kapták.

Akármennyi szénája volt az uradalomnak, ők betakarították. Lekaszálták, be is hordták, kazalba is rakták. Közben a lovuk élt az uradalom takarmányán vagy legelőjén, s aztán minden hazamenetelkor teletaposták a szekérderekat szénával.

Mert loptak, épúgy loptak, csaltak és ravaszkodtak, mint a napszámosok a harmados tengerivel. Nem tudtak úgy keresztülmenni a bérlők dülőin, hogy néhány villa lucernát, bükkönyt, pár kéve árpát, zabot, vagy amit éppen találtak, fel ne lökjenek. A szegény ember úgy él, ahogy tud, és ők szegények voltak. Olyan szegények, akik gazdagok akarnának lenni. Az ilyen emberek százszorosán szeretik a potyát.

És vesztegettek is, ahol és amikor lehetett. A szénacsószöknek, határkerülőknél nem sajnáltak kivinni egyegy félliter pálinkát előlegül a dézmálásra.

Mert nem mindegy, hogy melyik boglyát viszik maguknak haza. Az uraságnak mindegy, ott egy kazalba kerül a rossz is, a jó is, de ők tudják, hogy melyik boglyába gyúrték bele az esőverte, avas, savanyú gatz és melyikbe került a jó illatos tippán^és bodorka. Tudják, hogy melyik boglya ázott meg rakás * közben, és melyik került esőtől, harmattól szüzen össze.

Aztán búzahordáskor is jó az uraságnál dolgozni. A lovak híznak, mert dulásig vannak az abrakban. Majd odahaza nem kell etetni őket, amíg a zsírjuk nem fogy.

Még a zsákba is jut valami. Hordás közben lehet a kénéket úgy kezelni, hogy a szekérbe ömlik a szem, és ha nem akar ömleni, akkor a villával egy kicsit megcsépelik. Szombatonként, amikor hazavonulnak, a szekérdérékban, zsákban, pár véka szemetes búza lapul. Ha megfogná őket a kerülő, avval védekeznének, hogy otthon is kell az abrak a lónak, az ember is eszik vasárnap, de

mindenki tudja, hogy nem a ló eszi meg azt a búzát, hanem talán éppen a gazdája. Mindenki tudja, de hogy a kerülő ne tudja, egész héten nem fogy ki a bütykösből a pálinka. A kerülő, aki az asztagokat őrzi és a hordást ellenőrzi, nem igen tud ellenállni a szíves kínálásnak, ami mögött — ő is tudja — fuvarosravaszság rejlik.

Összel, ha tengerit, csutkát, répát hordanak, ugyanez folytatódik. Takarmány dulásig, de haza is jut egy kicsi, így tartja a szegény ember a lovát. A telet töreken, szalmán kihúzza, nyárban meg van az uraságnak. Vagy kap, vagy lop, vagy szerez, de pénzért ritkán vesz.

*

Az a két fajta, amiről az előbb beszéltem, a meggazdagodó és az elpusztuló, csak szórványos eset. A tömeg, az átlag se meg nem gazdagodik, se el nem pusztul: „*Körmetlen macskának nehéz fara mászni*“, ez az alapelv uralkodik, és nem is merészkednek oda, ahonnan nagyot lehetne esni.

Néhány ember akad közöttük, akik kivételesen jól dolgozzák a kevés földjüket, sok jószáguk után sok trágyájuk van, és a munkát se sajnálják. Értik is, bírják is. Időnként, jó termések után, vagy szerencsés hizlalás után egy kis csomó pénzt raknak össze. De ha nincs éppen eladó föld a határban, úgy járnak, mint a pásztorokról írtam: a pénzük elolvad, s kezdek elölről. Ha nagynéha eladó egy-egy hold telekföld, vagy egy félnyilas szőlőföld, annyi rá a vevő, hogy azonnal elkel.

Még a földválság is másképp folyik itten le. Olyankor is vannak, akik gazdagodnak. Az adósságtól fulladozó emberek, a vállalkozók és merészek földjét ilyenkor a sunyi, zsugorgató parasztok veszik meg, akiknek a ládafiában gyűl össze a pénz, vagy a szuszikjukban a zsiszikes búza, mert sajnálták az egy hold földért a 600 forintot. Most megveszik háromszázért vagy kevesebbért.

Így kavargog egy nagy tömeg mindig a szegények és gazdagok, az igazi munkások és az igazi gazdagok, a szolgák és a szabadok között. Az egyik útban van a szegénység felől a gazdagság felé, de sohse ér oda, a másik útban van a gazdagság felől a szegénység felé, de biztosan odaér.

Közben az életük csupa szenvedés. A kapaszkodó embernek felesége van, s ezt a feleséget épúgy megszállja a kapaszkodás vágya, mint az emberét. Fukar lesz. Már pedig az asszonyi fukarkodás a férfiéhoz képest leleményes, gonosz, szinte már sátáni. Nem vesz magára ruhát, mert malacra spórol: inkább fagyoskodik és beteg lesz. Nem vásárol a gyerekeknek csizmát, mert borjút akar venni, inkább dögöljenek meg. Gyerekre könnyű, borjúra nehéz szert tenni. Ha tengerije van és libája is van, akkor hideg őszi estéken és deres hajnalokon, munka előtt és munka után megtömi. De nem öli meg, ha csak meg nem fullad a keze alatt, hanem eladja a zsidóknak. Még a „tréfnyi“-t is eladja, ha van, aki megveszi.

Ha házat vagy ólat építenek, a vályogvetőben ott van az ura mellett. Az a sárt csinálja és talicskázza, ő pedig formáz. Ugyanígy megy a tapasztás is.

E mellett ott van a marékszedésnél, a kapálásnál, tengeritörésnél, répaásásnál, mindenütt, ahol csak munka van. Közben szoptat vagy gyereket hord, szabad idejében pedig a határból csüllöz.

E miatt sápadt, sovány, vérszegény, köhög és a háta fáj. Beteg lesz vagy a gyerek vagy ő. Meghal vagy a gyerekek vagy ő. Esetleg nem is halnak meg, de örökre betegek maradnak.

Orvost nem hívnak, míg el nem jön a nagy betegség. Akkor aztán amit a hasukon összespóroltak, elviszi a doktor és a patika.

Sok asszonyt és sok gyereket, persze, már az orvos sem menthet meg a haláltól.

A gyerek halála azonban még hagyján. Jut is, marad is. Tíz, tizenkét gyereke születik minden egészséges asszonynak, ha abból megmarad 6—7, még mindig nagyon szaporodik a nép.

De az asszonyok halála nagy baj a férfiakra. Ne beszéljünk a szerelemről, az csak egyéni tragédia, s hol van, hol nincs. De a temetés és az otthonmaradt sok árva gyerek: ez az igazi baj.

Nincs más mentség, újra kell nősülni, s ez mindenképpen keserves dolog. Egy életben: egy házasság — ez az igazi. A második vagy sikerül vagy se. De ha a férfi vagy az asszony szempontjából sikerül is néha, a gyerekek szempontjából soha se sikerül,

Az én gyerekkoromban még nagyon sok embernek volt második felesége és — bár kevesebb — de elég sok asszonynak volt második ura. Nem a válás miatt, ez nagyon ritka dolog volt még akkor, hanem a halál miatt.

Hogy mégis az egész nép erősebb volt, s az asszonyai teltebbek, mint a maiak, annak az az oka, hogy aki akkor beteg volt, az meghalt, aki pedig egészséges volt, az olyan volt mint a f Öld: tennék eny, erős és nyúhatetlen. Ma azonban girhes az egész, de kézben tartják és életben tartják az orvosok őket.

És bizony a halál is ezt a nagyon kapaszkodó emberfajta ritkította leginkább. Ha összeülünk ma is a mieinkkel, minden szegény embernek élete legnagyobb élménye, fájdalma, hogy ekkor meg ekkor beteg volt, vagy ő vagy a felesége, s hogy ez mennyibe került. Hogy elvitte a tehenét, lovát, földjét, házát és végül a reménységét is.

Ezzel menti a szegénységét, s azzal, hogy hányszor temetkezett. Hogyan temette el a szüleit, feleségét, gyerekeit, s melyik mit vitt el. Hogy éppen azt a kocasüldőt vagy üszöborjiit kelle! t eladnia, amelyikkel megindulhatott volna a boldogulás utján.

A nagy törvényekről, hogy miért jár így a legtöbb ember, s hogy a közös bajnak közös az orvossága, még ekkor nem tud. De elkövetkezik ez is és a könyv második részében erről lesz szó.

P A R A S Z T O K H A R C A FÖLDÉRT, EMBERSÉGÉRT

II. RÉSZ.

Feltorlódik, szorong és mozogni kezd a nép.

Így élt, így szaporodott itt a nép a más földjén. A mozdulatlan uradalmat nem tudta meghódítani csak mint pásztor, cseléd, munkás és fuvaros.

És úgy élt rajta, ahogy tudott. Nagyjából megmutattam, mit csinált, hogyan szenvedett. Ridegen és szárazon írtam le, mert nem könnyeket és parasztrajongást akarok kicsikarni, hanem gondolkozást és melléállást.

A tények beszélnek. Ugyanezen a földön 1820 táján, amikor az első telekelkülönítés volt, alig pár ezer ember élt. 1848 körül már ötezernyi lehetett, a világháború kitörésekor 14.000 volt s ma felül van a tizenhatezren. És innen jóformán senki se ment el. Még aki elment is, visszajött, vagy pedig jött helyette Hevesből, Borsodból két-szerannyi. Amerikában volt néhány ember, majdnem mindegyik visszajött — szegényen. A városokban: Debrecenben, Miskolcon, Budapesten nagyon ritkán lehet találni falumbeli embert. Még cselédlányt se sokat, mert azok is hazajönnek. Szilágyballára mentek telepések, de azok is visszazállingóztak. Egyedül a debreceni, szoboszlói, bősziörményi fekete földeken és az újlétai homokon ragadt meg néhány bérlőcsalád.

Ipar. kereskedelem ma sincs, de akkor ennyi se volt. Pár évvel ezelőtt a Táj- és Népkutató kiállításon még az az egyetlen nevezetessége volt a falunknak, hogy az agrár-

lakosság arányszáma itt a legmagasabb az ország összes helységei között. Valahol a 90 százalék felett.

Aztán, ha statisztikát csinálnánk róla, az is kiderülne, hogy a csupa búza-tengeritermelésben is a legelső helyen áll. De abban is, hogy itt termelnek legkevesebb gyümölcsöt és zöldsézeléket, mert a falu maga is jórészt szikes mocsáron fekszik, a szegények lakóházai vaksziken épültek, a telkek aprók és főzeléktermelésre se alkalmasak. A falu körüli jobb földek, a főzeléktermésre alkalmas Kadarcs-hátak és medrek mind az uradalom tulajdonában voltak.

És mégis éltek, szaporodtak. Micsoda szívósság volt bennük, micsoda vad burjánzása volt itt az embernek, hogy nem tudták elsorvasztani a kegyetlen külső körülmények.

Sőt az 1890-es évekig nem is volt nagy baj. A munkaerőfelesleg nem torlódott fel annyira, hogy igazi éhínség lett volna. Amint írtam, a legelők feltörése mindig-mindig több pár aratónak juttatott aratást. A szűz föld ontotta a búzát, a kenyeret a jobb években megszerezték, a rosszat meg átkoplalták. Egy kis máié és kása mindig került a szűkös kenyér mellé.

Az első éhség híre 63-ról hallik. De azt az aszály csinálta. Kiégett a búza még tavasszal, ami megmaradt, azt meg a földi férgek, egerek, ürgék, hörcsögök ették meg. Nem maradt jóformán semmi, a lakosság segélyre szorult.

Segély helyett közmunkát adtak. Az volt az elv már akkor is, hogy ne kapjanak rá a parasztok a potyára, ne szokjanak *hosszá*, hogy ingyen is lehet valamit kapni, de főleg, ne szokjanak rá, hogy az állam is gondoskodhatna róluk, hanem dolgozzanak meg érte, ha már segélyre szorúlnak.

Akkor építették a szőlő felé a Cipógátat. Az embereknek munkabér fejében cipókat osztogattak s rajta maradt a gáton a Cipó név.

A 70-es, 80-as tizedekről nincs jóformán semmi hírnünk. 73-ban nagy kolera volt, de hogy mennyien haltak meg, nem tudom. Túlságos sok ember nem pusztulhatott el, mert akkor indult neki a nép a rohamos szaporodásnak, akkor torlódott fel, akkor lett neki szűk a határ.

A 70-es tizedben még nagy birkatenyésztés volt. Egyes emberek a telkes jobbágyok utódai közül ekkor gazda-

godtak meg. Azok t. i., akik idejekorán eladták a birkát és földet vettek belőle vagy bérletbe mentek.

Más telkes jobbágyok utódai meg, akik nem vették észre az idők változását, akkor szegényedtek el. Végbe ment a nagy osztódás, az osztályokra való tagozódás. Némely zsellérekből félcsípejűek lettek, némely félcsípejűekből meg igazi nagy gazdák. Más gazdákból és félcsípejűekből meg napszámosok és cselédek lettek.

Volt olyan ember, mint Oláh János bátyánk, a későbbi 48-as pártvezér, aki kocsislegényből lett gazda. Volt olyan, aki benősüléssel, de volt olyan, aki ügyességgel, szerencsével és főleg merészséggel gazdagodott meg. Aki a földművelés mellett csikóneveléssel, birkatenyésztéssel, disznóhizlalással is foglalkozott, az, ha ráfordult a szerencse, egyszeriben gazda lett. Ha pedig nem volt szerencséje, leesett a napszámosok közé.

Még két kapitálistája is volt a falunak ezekben a tizedekben. Az egyik: Sánta Tar, ahogy a legenda mondja, uzsorával foglalkozott, ebből gazdagodott meg. Akkor még nem volt a faluban takarékpénztár, Debrecen messze volt, de a falusiak még féltek is a bankoktól. Sánta Tarékhoz jártak az ügyes-bajos emberek kölcsönt kérni.

Hogy a vagyon elejét miből szerezték, nem tudjuk. Volnának ugyan erre bizonyára valamiféle okmányok, de mivel a vagyonukat a református egyházra és a szegény gyerekekre hagylak, azokban az okmányokban csak szép dolgok lehetnének. A nép pedig ezt úgysem hinné el, mert a köztudat szerint Sánta Tar ék, vagy helyesebben Tar Sántaék uzsorával szerelek a nagy vagyont.

Elég az hozzá, hogy egy iskolának is alkalmas, tanító-lakással ellátott szép nagy házal, száznegyven hold íóidét és tízezer forint készpénzt hagytak a református egyházra azzal a kikötéssel, bogy az egyház emlékükre, haláluk minden évfordulóján egy negyedórára húzássá meg a harangokat, amelyek közt egyébként Tar-harang is van. Ennek a kérésnek az egyház „*bizonyos okok miatt nem tesz eleget*“. Többet nem mondanak róla.

A nép azonban azt mondja, hogy Sánta Tar András és a felesége Harangi Julis, mind a ketten valami kivételesen zsugori uzsorások voltak. Beszélik, hogy nagyon értettek a váltóhoz, amihez a többi parasztok teljességgel nem értettek. Adtak ők pénzt minden megszorult embernek, ha

még be nem csapta őket, de a jó kamatot előre lefoglák. A kamatot pedig nagyon ügyesen nem egész esztendőre, hanem mindig csak arra az időre számították, amennyire az adós kérte. Tehát egy negyedévre vagy egy hónapra is megfizették a nyolc-tíz százalékot.

Beszélik, hogy ha elment hozzájuk egy-egy szegény ember egy véka búzát kérni, hát azt mondták, akár Tar András, akár a felesége: „adok, fiam, hogyan adnék, mert sajnálom a szegény embert“. Ha aztán a szegény ember azt kérdezte, mit kell ráfizetni, hát azt mondták: „nem vesszünk össze fiam, majd adsz rá két pengőt“. Persze a két pengő több volt mint a véka búza ára s így a kamat a száz százalékot is meghaladta. S hozzá nem egy évre, hanem néha csak néhány hétre.

S aztán adtak ők pénzt egészen rövid lejáratra, hónapokra, sőt hetekre is. A heti pénz, a „kosztpénz“ ezek szerint nem háború utáni zsidó találmány, magyar és mindenféle uzsorások gyakorolják ősidők óta az ilyen pénzkölcsönzést.

Aztán azt is beszélik, hogy a végrehajtásban is könyörtelenek voltak Sánta Tarék, akiket különben az okmányok nemes Tar Andrásnak neveznek. Az eladósodott emberek-től potom áron megvásárolták a földjeiket, s ezeket nem maguk dolgozták, hanem bérbe adták.

A vagyonuk aztán, amint mondtam, a református egyházra maradt, mint egy nagy alapítvány, amelyből a szegény és árva iskolás gyerekeket kell ruházni. Nekik maguknak nem volt gyerekük, hát nem tudták kire hagyni a vagyont.

Nagy dolog volt ez abban az időben. Évről-évre a gyerekek százai, az árvák, félárvák és a nagycsaládú emberek gyermekei kaptak belőle téli ruhát és csizmát.

A presbitérium volt az igazságosztó, sok átok is hullott rá érte, mert mindig több volt a szegény gyerek, mint a csizma. Pedig a lehetőségig igazságosak voltak. De ki tud itt igazságot tenni. Az egyik árva, de nem szegény, a másik nem árva, de sokan vannak otthon gyerekek. A harmadiknál ugyan sokan vannak, de lovuk vagy tehenük van, a negyediknél semmi sincs, de apjuk egészségesebb mint a másiké és jól keres.

A szegények ezt a Tar-vagyont a magukénak tartották és jogot formáltak hozzá. Az alapítólevelet senki se látta,

de mindenki tudta, hogy így és így szól. Vagyis úgy, hogy az ő javára szóljon.

Kétféle ravaszság birkózott az alapítvány körül minden őszön. Az egyik az egyházi vezetőké, akik későn adták ki a ruhákat, csak azért, hogy amelyik szülőnek van miből, vagy pedig ha nincs is, de nagyon sajnálja a gyerekét, hadd vegyen neki ruhát, ne várjon a Tar-alapra.

A másik ravaszság a szegény szülőké volt, akik kívárták az alap kiosztását, és csak aztán vettek a gyereküknek ruhát, amikor már nem kaptak vagy keveset kaptak az alapítványból.

Ennek a kétféle ravaszásznak a szegény gyerekek adták meg az árát, mert még a késő októberi napokon is mezítláb kellett járniuk a fagyos, deres földön vagy a bokáig érő jéghideg sárban. Mert a végén bizony csak az kapott csizmát, aki kitartott a mezítlábasságban.

A másik ilyen kapitalista-féle gazdag Nadasdi János volt. Erről egészen vad hírek jártak. Azt mondták, hogy még a régi időben, amikor szalonnás tótok jártak errefelé minden télen szalonnát vásárolni, ezek a tótok a Nadasdi portájára jártak bekötni a lovaikat éjszakára. Egyszer Nadasdi két ilyen tótot, akiknél sok pénz volt, agyonütött s az egyik hírforrás szerint elásta a kert hátulján, a másik szerint kivitte az Óriás kútba és beelökte őket. Az egyik hír szerint csak egy tót volt, a másik szerint kettő.

A pénzüket elvette, s azt a pénzt forgatta, ebből gazdagodott meg. Hogy ebből mi igaz, azt senki se tudja. Akkor még pandúrvilág volt, s a bűnügyekben nem igen hitt a nép a hatóságoknak és a bíróságoknak.

Az biztos, hogy Újvároson nagy szalonnavásár volt. A Németfaluban egy^r utcarészt úgy is hívták, hogy Szalonnasor. Állítólag azért, mert olt házsorjában disznóhízalással foglalkoztak, s mert az élő sertést akkor még nem szállították, se vonat, se teherautó nem volt, hát csak a szalonnát adlak el, a húst meg megették vagy eladták itthon.

De, hogy Nadasdi honnan szerezte a vagyonát, arról senki se tud biztosat. Oak azt tudia mindenki, hogy Tar Sántának is szép háza volt a Poc-, másként a Semsey-utcán, de a Nadasdié még nagyobb, szebb volt a Kis-utcán. Sok ablaka van, két utcára terjed s abbiin az időben talán egyedüli úrilakás volt a faluban. Még csendőrlaktanyának is tudott helyet adni.

Az egészben csak az jellemző, hogy a mi népünk anynyira földhözragadt paraszti gondolkazású volt, hogy el sem tudta képzelni, hogy munkából, szorgalomból, takarékoságból vagyont gyűjthessen valaki. Aki hirtelen gazdagodott, az vagy rabolt, vagy uzsoráskodott. Szép gondolkodás, csakhogyan éhen lehetne vele halni.

Akkor még nem ette ki a szőlőt a fitoxera, s ha a munkások közt már nagyon terjedt is a pálinka, de a módosabbak még bort ittak. Osztályharc még nem volt, e helyett felekezeti, illetve faji harc volt egyfelől a németek és magyarok között, akik egyformán reformátusok voltak, másrészt a reformátusok és az akkor már magyarnak számító, de hajdani szlovák eredetű katolikusok közt.

Különösen a német és magyar falu halárán csaptak össze nagyon sokszor nemcsak a legények, hanem a nők emberek is. Hogy melyik oldal volt a támadóbb szellemű, azt nem lehet tudni, de az biztos, hogy a németek nem hagyták magukat. Nem vendég módjára viselkedtek, és nem lapultak meg. Pedig, úgy tudom, a Magyarországon élő svábok nem igen szoktak verekedni. Ha kötekedős „is, de nem duhajkodó nép. Szorgalmas, fukar és lenézi a duhajkodást.

Az úJVárosi németek nem ilyenek. Takarékosak ők is, de nem hajsZálhasogatók és nem maguknak valók. Közöségi szellemű, vidám, játékos és harcias nép. Később az osztályharcot, a szocializmust is ők kezdték el, az egyházzal is ők akasztottak tengelyt. Valahonnan Svájc és Franciaország határa felől jöttek, úgy érzem köZük van a svájci kálvinistákhoz. Világos fejűek, demokraták, lehet, hogy több köZük van a franciákhoz, mint a németekhez. Testileg is nagyon kevés német típus van köztük.

Már az én gyerekkoromban csak a gyerekek közt volt némi faji torzalkodás. Ha magyar gyerek ment keresztül véletlenül a német falurészen, rá-rásziszegtek a német gyerekek: „*nem filsz tőlem?*“, eselleg leadtak hozzá egy mellport is.

De a felnőtteket már összehozta a nehéz munkásélet, a közös napszámossors. Amikor a közös munkán összeszoktak, azután már össze is házasodtak, és a német nyelvet egészen elfelejtették.

A hatóságokkal azonban nem tűzött össze egyik felekezet sem. Amíg élni tudott és terjeszkedhetett, addig hallgatott és kerülte a bajt. Egyetlen komoly kilengés volt, de még a Bach-korszak elején. Statárium volt, és néhány legény, köztük a bíró fia, valami rablási kísérletet csináltak — ahogy a legenda mondja — tréfából. A vérbíróság azonban nem vette tréfára a dolgot és a legényeket akasztófára ítélte. Fel is állították a temető mellett az akasztófát, hiába jártak közbe a földesúr és Révész Imre, a híres püspök is, aki akkor még újbárosi pap volt. Felakasztották a gyerekeket könyörtelenül.

Ahogy a legenda mondja, Révész Imre, amikor látta, hogy a fiúk nem szabadulhatnak meg, így kiáltott fel: *„Ez istentelenség! E boldogtalan ifjakat csak az önkény áldozatának tekintem, s mind azt a szokásos egyházi szertartást megadom nekik, melyek a becsületes, igaz keresztyént halála után megilletik.“*

„Állásával, szabadságával, sőt fejével játszik a tiszteletes úr“ — mondta az egyik vérbíró. Révész azt felelte: *„az én telkessel csak a Krisztus rendelkezik“*, és mikor az elítélteket a vesztőhelyre kísérte, a harangokat meghúzatta.

A legenda még azt is mondja, hogy az egyik halálraítélt, a bíró fia, az akasztófa tövében a csizmája lehúzásával vesződött. (Ó, paraszti takarékoság: a halott lábáról ugyanis csak levágni lehetne!) A hóhér siettette. Ez visszaszólt neki: *„kutya ne morogj! Miért nem segítesz lehúzni a csizmámat?“* Amikor végre lehúzta, a hóhér fejéhez vágta a csizmát és odaszólt neki: *„na, jöhetsz bakó!“*

A hóhér mérges lett, és valamit dűnnyögött a maga nyelvén. Révész pedig dörgő hangján a hóhérra kiáltott: *„Szállj magadba pribék, hisz neked még az Istennel kell számolni“*. Azután pedig a vérbírók felé fordult: *„Uraim! Végezték. Most már én következem. Jézusnak ártatlanul leölt játékos bányáit magammal viszem.“*

„Ezzel felelősséget vesz ön magára“ — mondta neki valaki a bírák közül, de ő nem törődött vele. Egyebet viszont az átkozódó néptömeg jelenlétében nem mertek tenni.

Azonnal koporsóba tették a halottakat, és a rettenthetlen pap zokogtató siratója után eltemették őket a rendes temetőbe.

Révészt aztán felcifálták Bécsbe a császár elé, akit Heves meggyőzött eljárásuk helyességéről és büntetlenül hazatért.

Ennyi rebbeliskedést tudunk Újváros népéről, de azt még a nemzeti értelmiség és a kossuthi magyarság csinálta.

S talán ez volt az utolsó eset, amikor a nép és a vezetők együtt szenvedtek és együtt harcoltak az igazságért.

A legendában biztosan van igaz mag, mert hogy a magyar parasztleány a csizmáját a hóhér fejéhez vágta, az nagyon magyar tempó.

Éttől kezdve csönd volt, csak egymásközt verekedtek, de tudunkkal a hatósággal nem tűztek össze.

Amikor azonban a pandúrt időnek vége lett, s csendőrök jöttek a faluba, megtörtént az első összetűzés. A meglehetősen szabadon élő parasztlakók a falusi parasztbíró atyai büntetéseihez voltak szokva, aztán soha sem vették túlságosan komolyan. A csendőrök, bizonyára felsőbb parancsra, elhatározták, hogy beleszoktatják a neveletlen újvárosiakat a jó polgári rendbe. Ne felejtjük: liberális világ volt, körülbelül Tisza Kálmán volt a miniszterelnök.

Az egyik kocsmában fiatal házasemberek üldögéltek. Csendesen iszogattak és beszélgettek. Vagy talán dalolgattak is: mindegy. Elérkezett a záróra, a parasztlakók nem igen hordanak órát, s különben is az ilyesmi a kocsmáros gondja.

Jöttek ám a csendőrök, és — ahogy mondják — gorbán kiutasították őket. Oláh János valamit visszaszólt. A csendőr pofonvágta, hogy leesett a kalap a fejéről. Oláh lehajolt a kalapért, de egyúttal a csendőr lába közé bújt a tömzsi nyakával és felborította. Nosza rajta! — a többiek is, és elverték a csendőröket, elszedték tőlük a fegyvert.

A főbűnös Oláh János jó pár esztendő telt el óta, a többiek kevesebbet. Megérte, mert a falu hőse lett belőle. Később ő lett, minden politikai tehetség nélkül, a 48-as párt helyi vezére.

Semmi különös tudásavagy tehetsége nem volt János bácsinak, de ez az egy tette elég volt a becsület alapjának egész életére. Műveltsége nem volt, szónokolni egy cseppet se tudott, annyi volt a kötelessége, hogy gyűlések és programbeszéd alkalmával megnyitotta a gyűlést és átadta a szót az igen tisztelt nemtudomkinek.

A becsülete a csendőrökkel való összetűzéséből eredt s olyan tekintélye volt, hogy a 48-as párt nem nélkülözhetette.

Később meg is gazdagodott, a bakóczi bértársaságnak pedig a gazdája, vagyis elnökféléje lett.

Azt azonban senki se mondhatja, hogy a politikából gazdagodott meg. Még a csendőr-ügy előtt benősült egy gazdaházhoz, ahol ő addig kocsis volt, és talán nyolc hold földet kapott a menyecskével, aki egy kicsit „szuszka“ volt, vagyis az orrából beszélt, de egyébként elég rendes és jó asszony volt.

Földet nem is sokat szerzett, a vagyona inkább jószágból állott. Nagy falka birkája, sok anyakancája, szép csikói és számos teelő marhái voltak. Mi is szolgáltunk mostohaapámmal a bakóczi társaságuk gulyájánál. Jóralvó gazda volt, hagyta élni a szegény embert.

A világháború idején már öregedő, fáradt ember volt és nem tnlálta fel magát a zavaros világban. Szép jószágállományából kiforgatta a zavaros új világ és a vagyona is megkopott.

A forradalom után a 48-as párt szervezeteit jórészt a kizsugdapárt örökölte el, s János bácsi is vele ment. Észre se vette, ő, az ős-ellenzéki már kormánypárti lett. Azt hiszem, ezt egy kicsit szégyelte is, mert a szocialistákkal soha sem hadakozott, angol lordok nem tudnak olyan tárgyilagos politikát csinálni az ellenfeleikkel, mint ő csinált a szocialistákkal, akik pedig elvitték tőle a tömeget, és bizony sokat szidták és gúnyolták János bácsit.

Képviselőválasztáskor mindig elkísérte a jelölt urat az Egyletbe is, és barátságos falusi szolidaritást vállalt velünk. Körülbelül az volt az igazi alapelve, hogy ilyen párti úr, amolyan párti úr, de mink mégis csak parasztok vagyunk és együvé tartozunk. De még ezt sem hirdette. Egyáltalán semmit se hirdetett. Úgy volt 48-as, mint ahogy egy göröcsös kaputámasz, kaputámasz, amíg ki nem dől.

Ez az eset azonban, hogy egy kocsmái verekedés hőse csak azért, mert a csendőrökkel ki mert kötni, a falu vezére lehetett, sejteti, hogy ekkor már erjedt itt az ősi paraszti tagadás. A nép már lázadóban volt, de nem találta még meg sem a formát, sem az eszmét, sem a vezért. Még 48-as volt, de csak azért, mert kormánypárti itt nem lehetett abban az időben becsületes parasztember. Az olyan lehetetlen dolog volt, mint a templomban füttyülni.

Hogy a munkásosztályban már bajok voltak, annak a 80-as tizedben már jelei voltak. Már nem fértek meg itt-hon, csak a jobb esztendőkbén. El-elmentek messze földre dolgozni, de mindig póruljártak. Voltak aratni a szerepi határban, de kiéhezve és testileg leromolva vánszorogtak haza. Itthon többet kerestek volna, ha a határba szedegetni járnak, mint az ottani aratással.

Aztán voltak napszámra és egyéb munkára a püspök-ladányi vallásalapítvány birtokán is valamelyik bérlőnél. De ott olyan rendszer volt, hogy még a legedzettebb újvárosiak sem bírták ki. Amint már írtam a könyv első részében, olyan divat volt, hogy a kaszálásban délig csak egyetlen renden haladtak, s délután megfordultak vissza. A tarisznyát meg szekér vitte utánuk. A magtárban meg nemcsak felfelé kellett vinni a zsákot, hanem lefelejövőben is tele zsákot kellett hozni másféle terményből.

Az állattenyésztés is mindig-mindig összébb szorult. A nagybérlők lassan elszedegették a legelőt is. Még nagyapám a Híres-háton csikós volt, a mostohaapám meg már ugyanott urasági kondás lett. Ahogyan törögették felfelé a java legelőket, előbb a gulyatelkeket, később a laposokat és fenekeket, sőt még a szikfoltos porongokat is, úgy szorult a nép a jószágtenyésztésből is mindig kijebb-kijebb.

Első összetűzés a hatalommal.

1897 táján sajátságos izgalom járta át a népet. Az izgalom nem újvárosi eredetű volt: az egész Alföldre kiterjedt. Helyesebben kiterjedt az egész országra, de a Felvidéken Amerika felé, Erdélyben Bukarest felé, Dunántúl Pest, Bécs és a bányavárosok felé vezetődött le.

Oka a zsúfoltság, a telítettség. A magyar medence megtelt emberrel s a magyar állam, a magyar ipar és a magyar kultúra nem tudott mit kezdeni a felesleggel.

A föld se bírta. A külterjes gazdálkodási mód mellett nem volt több ember számára nem hogy föld, de már munka se. Egy darabig kubikolás, az út- és vasútépítés levezette a feszültséget, de aztán a duzzadó néperő keresztüláradt ezen is.

A zsúfoltság és a feszültség a medence mélyén Békésben, Csongrádban, Csanádban tört a felszínre. Lázongások,

sztrájkok s végül parasztszocialista mozgalom születék belőle.

Nálunk egy kissé későbbben kezdődött, mert amint írtam, sok feltörhető legelő volt a nagy határban. De a kilencvenes évtizedben már nagy baj volt. Ahogy az itteni nép mondja a lehetetlen helyzetekre: „*ha lelkének nem volt hova lenni*“.

Hogy az Alföldről s különösen a Tiszántúl szímnagyará vidékeiről miért nem indult meg a nép Amerika felé, arra sokféle magyarázat lehetséges. Lehet, hogy mind igaz egy kicsit, de hogy melyik a legfőbb ok, azt nem lehet tudni. Lehet, hogy azért nem ment, mert nem volt aki megindítsa az áradatot és kicsalja a többieket. Lehet, hogy az volt a legfőbb ok, hogy az alföldi nép még paraszt volt s nem akart lemondani a földről. Még hitte, remélte, hogy vagy egyéni szorgalommal, vagy közös küzdelemmel a maga ura, szabad kisparaszt lehet. Mert paraszt számára nincs nagyobb boldogság, mint a saját tanyáján, vagy legalább is parcelláján szántani, vetni, aratni, távol az uraktól, papoktól, jegyzőktől és minden úri hatalomtól.

Az alföldi parasztot nem csábította sem a bánya, sem a gyár, sem a külvárosi szórakozás. Sültparaszt volt, vagy ahogy én neveztem: ridegparaszt. A vágya nem befelé húzta a városba, még csak nem is a faluba, hanem kifelé a földekre, a tanyákra.

A tanyásodás ezekben a tizedekben terjedt igazán el. Azelőtt csak a régi szántókon voltak tanyák, de most már a legelőket is feltörték és beülték. A mi parasztunk szívében az a vágy fészkelte legmélyebben, hogy saját tanyáján élhessen szabadon, dolgozzon, csikót, borjút, malacot neveljen kedvére, és ne parancsoljon neki senki. Micsoda vak és korlátolt „européer“-ek kormányozták ezt a népet, hogy ezt nem látták? Micsoda ostoba politikai szószó tyárkodás ülte meg ezt az országot, hogy a nép törzsének, mozdíthatatlan rideg paraszti törzsének ezt az elemi vágyát nem vették figyelembe. Hiszen csak a vak nem látta, hogy a bomladozó nemesség után és a külső szélek málladozó magyar szigetei után az alföldi tömb az egyetlen nemzet- és országmegtartó erő.

Ez a kifelé terjeszkedő paraszti erő a szabad vidékeken, a jászok, kunok, hajdúk földjén és szabad városok, Debrecen, Szeged, Vásárhely, Kecskemét, Szolnok, Cegléd

Kórus, stb. határában ki is futotta a formájút. Klfoglalta a földet és megteremtette a kornak és a helynek megfelelő gazdálkodási formát. De el is akadt nemsokára. A külterjes termeléshez kevés volt a föld és sok az ember. A belterjes termeléshez meg nem volt se piac, se tőke, se műveltség. Amit lehetett, a kecskeméti körzetben megcsinálták, de a távolabbi vidékeken nem maradt más lehetőség, mint: búza, tengeri, takarmány és jószág.

A nagybirtokos vidékeken azonban ez a mély párás? Itt vágy csak vágy maradt, s mert közben élni kellett, s mert az életerő buzgott a népben, munkássá és cseléddé lett, ahogy már leírtam. Jórésze azelőtt is zsellér volt, de most már a szegényebb jobbágyok és a zsellérek ivadékaiból egy mindig-mindig nagyobb és egységesebb munkásosztály alakult ki.

Amíg így, mint munkás, megkereste a kenyerét, vagy legalább a máléját, tűrt, hallgatott, szenvedett, de a társas lázadás, az osztályöntudat nem ébredt fel benne.

1897-ről van az első hírünk, hogy megmozdult az újvárosi nép is. Hogy ez a megmozdulás teljesen belülről keletkezett-e, s csak azután csatlakozott az országos parasztmozgalomhoz, vagy pedig külső indítás lobbantotta lángra, arról nincs semmi hírünk.

De ez mellékes is. A propaganda mindig csak ott é< csak akkor hat a politikailag iskolázatlan, lomha tömegek közölt, amikor a feszültség belülről is megvan, sőt csak akkor, amikor már elbírhatatlan. Ostoba politikusok azok, akik azt hiszik, hogy mozgalmakat csak úgy „csinálni“ is lehet.

Hiszen inség és éhség Balmazújvároson azelőtt is volt már nagyon sokszor, de nem lett belőle politika, nem lett belőle osztályharc. Természeti csapásnak tekintették s az esztendővel el is múlt. A baj akkor kezdődött, amikor az emberek azt látták, hogy hiába van jó termés, nincs fcpnyér, mert ha van is munka, de kevés a bér.

Amíg a cséplőgépek be nem jöttek, addig a munkásember kenyér dolgában nem igen szorult meg, csak a nagyon rossz termések idején. Ha az aratás nem is hozott eleget, a nyomtatás nagyon sokáig tartott, és addig mindig búzáat kerestek. Keveset, igaz, és irgalmatlanul meg kellett dolgozni érte. öreg embereinknek felejthetetlen élményük a nyomtatás. Heteken, hónapokon át éjjel-nappal dolgozni

nem gyerekjáték. A nyomtatás még sürgősebb volt, mint a mai cséplés és aratás, mert a szárún nem érhet a gabonát az eső. Ezen a vidéken nincsenek fedett csűrök, mert nincsen fa. A vizes, kicsírázott keresztekét és asztagokat a cséplőgép is nehezen veri ki, de kiveri. A ló azonban csak összetapossa.

Így a nyomtatás a legszörnyűbb ember- és gyermekkínzás volt, amióta már befőtt a sok búzatermelés. A szegény kiskocsisok, akik a szérún egész éjszakákon hajtották a lovakat körbe-körbe, jobban el-elaludtak, mint a katona a posztján. Mert ezeknek a gyerekeknek nem igen volt váltás. Éjfél tájban egy-két órai szunnyadás után, hajrá, gyereünk, míg meg nem jön az eső.

Nem is fogadott a parasztság semmiféle gépet olyan szíves örömmel, mint a cséplőgépet. Csakhogy kiderült: a cséplőgép hamar zsákbaadja a gazda de elviszi a munkás kenyerét.

Még az új fejire való kölcsönkérést is megzavarta a cséplőgép. Nem mehetett már a gazdákhöz a napszátnosember az éhtavaszon, hogy kérjen egy véka búzát, majd nyomtatáskor ledolgozza. A cséplés pár hét alatt elmúlt és vándor részecsapatok csinálták. Nem fogadott minden gazda külön embereket, mint a nyomtatáshoz.

Egyszer aztán, amint mondtam, a 90-es tizedben azon vették észre, hogy egyszer-egyszer ezerszámra ácsorognak az emberpiacon, és fele se kell se aratni, se napszámra. Amikor vasárnap délenként nem azzal jöttek haza az emberek a piacról, hogy „rakjál tarisznyát“ ide vagy odamegyek, hanem avval, hogy „nem akadt hely“, akkor megijedt asszonyok fogadták otthon őket.

Amíg ez csak szörványos eset volt, addig elütötték azzal, hogy „mert nem ügyes kend“ (akkor még kendezték az asszottyok a férfiakat), vagy avval, hogy: „*mert a kocsmát keresi kend, nem a munkát*“. De amikor már ez általános lett és évről-évre ismétlődött, megkezdődött a zúgolódás. Egyelőre csak egymásközt, a piacon, az utcasarki köpködőben, vagy a ház előtti kislócán.

Hiszen azelőtt is voltak közös gondolataik. De az még inkább csak a földért, legelőért folyt, s még nem annyira munkás-, mint félcsipejű-ügy volt. Azok kereskedtek, nekérvenyeztek hatóságoknál, politikusoknál, fölbérlet és legelő után, néha kaptak is pro

„ráta“-kat, amikre vagy nem akadt zsidó bérlő, vagy olyan rossz volt, hogy nem volt érdemes. A zsidó bérlők a java fekete földeket és a hozzájuk tartozó tanyás legelőket foglalták el, a tanyanélküli legelőket, ahol a szántóföld csak apró porongokból és keskeny, sovány kádarcportokból állott, inkább a parasztnak hagyták. Azok jó bérösszeget fizettek ezért is, örültek, ha kaptak. Binyeráta, Kőudvar, Kadarcsát, Karinkó, Erdősziget, Bakócz így kerültek a parasztnak kezére.

A munkások ezekből a közös ügyekből már teljesen kimaradtak. Nekik már nem volt közük se szántóhoz, se legelőhöz, csak a munkához és a mindennapi kenyérhez.

A munkások közös megmozdulásai akkor következtek be, amikor már ez sem volt meg többé.

Hogy pontosan hogyan és mikor kezdődött, azt senki se tudja. Nincsenek pontos dátumok, nem jegyezték fel. Nem számoltak a történetírókkal.

De ez nem is olyan nagy baj. A pontos dátum csak a történetírónak kell, hogy legyen mit bemagoltatni a gyerekekkel, mert egyebet úgysem tudnak megfogni belőle. A krónikáíróknak viszont nem olyan fontos a dátum, mint maga az esemény. A történetírás a krónikákban belevész a feneketlen múltba, a méretlen időbe, amelyben már csak az az egyetlen dátum szerepel, hogy: „egyszer volt“. .. Ez a legbiztosabb dátum.

Így vagyunk mi is a nem is olyan messze levő 1897-es esztendővel is. Azt egészen biztosan tudom, hogy én ebben az évben születtem, de azt már senkitől se tudtam meg, hogy a szocialista mozgalom keletkezett-e előbb, s aztán lőtték agyon Tóth Gábort, vagy pedig a Tóth Gábor agyonlővétele után robbant ki a mozgalom.

Annyi biztos, hogy a munkásnép már akkor állandó izgalomban élt. Nem volt munka, nem volt kenyér, a bérlők már 15-ik és 16-ik részre szorították le az aratást. Ember volt bőven és tehatték, örült, aki aratást kapott.

A debreceni földön a nagyparasztnál és a nemzetes uraknál, a Kertészeknél, Jónáknál, Meszeslábú Tóthnál azonban változatlanul 10- és 11-ik részért arattak. Persze, oda nem mehetett mindenki: azok nemcsak az állandó bérekhez, hanem az állandó munkásaikhoz is ragaszkodtak. Meg kellett dolgozni érte. A debreceni gazdák jó munkát és sokat követeltek. Régi, patriarchális módon

dolgoztattak. Kicsire nem néztek, de azt kívánták, hogy a munkás is szívvel-lélekkel benne legyen a gazda dolgaiban, „adja oda a testét“.

A mi bérlőink viszont nagyon is üzleti módon gondolkodtak a munkabérről. „*Annyiért veszek, amennyiért kapok*“: ez volt az alapelvük.

Ez az alapelv jó is lehet a toll- és bőrpiacon, de már a búzánál is baj van vele, mert a búza nemcsak áru, hanem egyben a nép kenyere is. A munkabérről aztán ez az elv teljességgel használhatatlan. Csak addig mehet, amíg a munkaerőben túlkínálat nincs. Mert ha ez bekövetkezik, akkor az egyszerű piaci üzletből társadalmi válság lesz, esetleg forradalom is lehet.

Így lett nálunk is.

Amikor az újvárosi emberpiacon éhes ember alakjában megjelent a munkaerő nevezetű árufelesleg: a bérlők visszaéltek a helyzettel. Olyan olcsón vették, ahogyan csak kaphatták. A hatóság nem törődött vele, nem avatkozott bele. Az ő feladata — úgy vélte — csak a rendfentartás.

Az emberekben most már megtorpant nemcsak az a reménység, hogy valaha földet szereznek és igazi szabad parasztok lesznek, hanem az is, hogy évről-évre szabadon vállalt részes munkából és napszámból megélhetnek.

Amikor pedig így sok ember apró egyéni boldogulásvágyai zsákutcába jutnak, akkor ebből a sok apró egyéni bajból — ha az a nép még életrevaló — közös izgalom lesz. A közös izgalom pedig vagy hirtelen lázadásban robban ki, vagy valóságos osziálymozgalomban vezetődik le.

Nálunk mindegyik megtörtént. A lázadás is kitört, a mozgalom is megszületett.

A szemtanúk — mondom — nem tudják megmondani, sem azt, hogy melyik volt előbb, sem azt, hogy összefüggött-e egymással.

Csak annyi biztos, hogy a községháza előtti járdán ősi szokás szerint nagyon sok ember ácsorgott. Csak itt lehet megállni, mert kijebb nagy a sár, és a nap is idesüt.

A csendőrök ott mentek el a járdán, és mert a sűrű embertömegben nem tudtak haladni, leszölongatták az embereket a járdáról. Ez a járda különben csak két szál deszka volt egymás mellett.

De az emberek csak ímmel-ámmal mozogtak. Egyáltalán nem olyan fürgeséggel és szolgálatkészen ugrottak félre, mint ahogy a csendőrök szeretnék volna.

Ez tekintélykérdés, s a világon a tekintélybe már rengeteg ember halt bele. Nemcsak embereket pofoznak fel a tekintély okából, hanem háborúkat is tovább nyújtanak, mint ameddig a józan ész parancsolná.

Itt is így történt valahogy. A hangulat mérgezett lehetett, a népen már ekkor apokaliptikus hangulat vett erőt. De mit tudhattak volna erről a csendőrök, akik csak a tekintélyből kaptak iskolázást, de tömeglélektanból és társadalomgazdaságtanból nem tanultak semmit?

És mit tudhatott a falu jegyzője és szolgabírája arról, hogy a piacon a munkaerő nevezetű áru olcsósága és kelletlensége miatt dörmögés, izgalom és idegesség van? És mit tudhattak arról, hogy az emberek arról beszélnek 1897 tavaszán a piacon, a köpködőben és a kislócákon, hogy ez így már nem lehet, ide már csak egy belháború kell (akkor még így hívták a forradalmat), s hogy az el is fog jönni nemsokára, mert a „büdös urak“ már nem hagyják élni a szegény embert?

Nem igen tudhattak róla, mert ők nem tanyáztak le az emberek közé, viszont ekkor még besúgóok se igen akadtak. Rongy ember biztosan volt akkor is elég, de nem jutott eszükbe, hogy a besúgásért még pénzt vagy pálinkát is lehetne kapni. A besúgókat ugyanis nem a büntudat, hanem a besúgó alap teremti. Azt biztosan tudták a hatóságok, hogy szegény a nép és morog, de úgy hitték, megszokták ezer év óta (épp akkor volt a millenium!), és majd elhallgatnak, ha dolgozni járnak.

Ebbe a hangulatba igazán már csak az a szikra kellett, hogy a csendőrök valakit, mert lassan mozgott, lebillentettek járdáról. Vagy talán a puskatussal lökték meg: ma már senki se tudja.

Mondom, csendőrök, jegyzők nem értették meg az időt. Hivatalnokok voltak, akik kívül élnek az időn. Szegény apró emberkéek voltak, akiknek egyetlen gondjuk: rangban, tekintélyben, fizetésben előbbre jutni. Ehhez nincs más mód, mint hűséggel és becsülettel szolgálni a kenyéradó hatalmat.

Ez a kenyéradó hatalom a tekintélyen alapult, ősi elvoi és módszerei vannak ahhoz, hogyan lehet a tekin-

télyt fenntartani. Ezek az elvek és módszerek sok ezer év óta beváltak, arról vita nem lehet.

AZ igaz, hogy beváltak, csak éppen az alkalmazásuk nem vezet mindig sikerre. Az „emberanyag“ nevezetű massa ugyanis néha sajátságos rugalmassággal telik meg. Belülről elkezd forralódni, melegedni, és a közönséges nyomásra vagy ütésre, amelynek 999 esetben engedett, most nem enged, hanem visszapattan, visszarúg vagy éppen visszaüt.

Így történt itt is.

A csendőrök a lomha és mormogó emberekkel szemben a bevált ősi elveket és módszereket kezdték alkalmazni, és levették a vállukról a puskát.

Hogy történt, hogy nem, pontosan senki se tudja, csak az lett belőle, hogy a lomhán ácsorgó emberek hirtelen összefutottak, mint a darázsraj, s ha közel nincs a községháza ajtaja s be nem ugranak rajta, lerántják őket.

Azt sem tudja senkisé, hogy mit csináltak odabenn. Tanácskoziák-e megyei feletteseikkel. (Azt se tudom, volt-e már akkor megyei telefon.) Akik tudják, azt mondják, az öreg Gyórfi, a falu híres és gazdag bírása a vállát vont. Nem próbálta meg, hogy a községháza elé gyűlt tömeget szép síóval oszlásra bírja.

Mert állítólag a tömeg meg akarta ostromolni a községházát, s ahogy mondják, Vad Jenes Jóska bácsi az ajtóban szuronnyal álló csendőr előtt piszkált a palcájával, hogy „*na az anyád istenit, nem mersz lőni, úgy-e*?*“ Tar Samu bácsi meg azt kiabálta: „ne hagyjuk magunkat emberek“ — és elment óvatosan haza.

Az lett a vége, hogy a csendőrök belelőttek a tömegbe, és Tóth Gábor ott a helyszínen meghalt. Hogy volt-e több sebesült, arra már nem emlékszik senki. A tömeg a lövés után szokás szerint szétfutott.

A szokásos eljárás is bekövetkezett. Összeszedtek egy csomó embert, kivallatták őket a szokásos módszerekkel, aztán néhányat valamennyi hónapokra elítélték. Hogy kiket és mennyire, az a későbbi izgalmak közt feledésbe merült.

Az ősi módszer tehát megint bevált. A rendet fenntartották. De én néhány év múlva együtt jártam iskolába Tóth Gábor árvájával, s még akkor is tisztelet és becsület

járt ki annak az embernek és minden ivadékának, akit a csendőrök lőttek agyon.

Az urak, persze, ezt nem tudták. Hogy mit tudtak egyáltalán a hivatali munkáikon kívül, azt én se tudom, dó hogy a nép helyzetét s főleg a lelkiületét nem ismerték, azt biztosan tudom.

A dolgot mérgesítette, hogy a nép azt beszélte, hogy Tóth Gábor nem is volt az ácsorgók és a lázongók közöli, hanem éppen akkor érkezett oda és valami ügyes-bajos dolga miatt akart a községházára bemenni. Eszerint ártatlanul, egészen ártatlanul halt meg. Már pedig az ártatlanok vére az égre kiált. A nép így hilt s a hit hatalom. Talán az egyetlen igazi hatalom a földön. A tárgya változhatik és változik, de az erő ugyanaz. Amit hisz, az lehet tévedés, még hazugság is, de a hit maga a valóság.

Ez nemsokára be is bizonyult. A munkásnép tagadásba fordult minden égi és földi hatalommal szemben. Vagy szembefordult vele, vagy hátat fordított neki.

Megtagadta az egyházat is. Tömegesen akartak kilépni, s most már nemcsak a hívők, a nazarénusfélék, hanem a szocialisták is. Vagy 150 család ki is lépett. A többiek is csak azért nem léptek ki, mert még azt is utálták, hogy kilincseljenek a papoknál a kilépés miatt. Egyszerűen nem mentek templomba, nem fizették az egyházi adót, nem kereszteltették meg a gyermekeiket, nem temették pappal a halottaikat. S ha találkoztak az utcán a papjukkal, tünnetően nem köszöntek nekik, s a hátuk megett összenevettek. Úgy viselkedtek a papjaikkal, sőt a tanítóikkal szemben is, mint a csendőrökkel: mert azoknak se köszöntek, ha egy másban felbuktak se.

Egyszóval, az egész „úri osztály“-ra: jegyzőre, papokra, csendőrökre, bérlőkre, ispánokra, magyarra, zsidóra úgy néztek, mint ellenségre.

A németek különben az egyházzal szemben is alapsabbak voltak. Ők végigszenvedték a kilépési tortúrát. Csendőrfedezet alatt tárgyalgattak a papjukkal.

Hogy ebben az izgalomban résztvett-e mint távoli, politikai vagy akár csak mint szellemi mozgató a Várkonyi-féle földműves-párt, azt senki se tudja. Azt se, hogy miképpen kerültek összeköttetésbe velük. Erről csak Sebők Dani bácsi tudna számot adni, a legelső vezér, ha el nem üldözték volna a faluból, s ha élne még valahol.

Csak az biztos, hogy megalakult a párt. Ez a Sebők Dani volt a vezér. Sebők német ember volt, de kemény, nyakas paraszt lehetett. Tóth József, Hüse János, Deli József, Rózsa Gábor állottak körülötte, mint megbízható, hűséges társak.

Először csak egyik-másikuk házánál gyűltek össze, később, amikor többen lettek, házat béreltek a párt számára. Esténként összejártak olvasgatni, beszélgetni. Aztán meg írni és számolni tanultak, mert azt már tudták, hogy az ő elemi iskolai tudásukkal nem messze lehet menni.

Felolvasták a párttól jött buzdító leveleket, röpiratokat és meghányták-vetették, hogyan is lehetne egy egészen új világot csinálni, és hogyan lehetne ehhez az eszméhez az embereket meghódítani.

A legelső, amiben mindnyájan megegyeztek: a tagadás volt. Tagadták a papokat, később az egyházat, végül az Istent is. Az Isten szerintük csak egy mumus, amit arra találtak ki az urak, hogy engedelmességre ijesszék vele a szegény embert. Ne higgye senki, hogy Marx vagy Lenin találta ki, hogy „a vallás ópium a szegény nép számára“. Ezek a parasztok híret se hallották egyiknek se, mégis ezt vallották. Tanú vagyok rá, hogy egészen kicsi iskoláskoromban mint vakbuzgó református hívő már megbotrán-tam némely parasztok ilyen pogány beszédén.

Ez persze nem végleges istentagadás volt, hanem inkább csak káromlás és lázongás. Tudományos bizonyítékot még nem ismertek.

Az ő tagadásuk különben minden ellen irányult. Állam, egyház, vagyon, pap, csendőr, katona, földesúr, bérlő, ispán, csősz, kereskedő, iparos: mind-mind ellenség volt. Hitük a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség. Első zászlóikon ez volt. Éppen száz éve múlt, hogy a francia forradalomban felröppentek ezek a szép jelszómadarak.

Kossuth és a függetlenség már nem érdekelte őket. Úrihuncutság ez is. Kinevették, kigúnyolták azokat a parasztokat, akik még hittek benne. Földosztás kell és igazság. Elpusztítani, eltörölni mindent, ami és aki a szegény parasztnak ellensége.

A legelső aratósztrájk.

Ez azonban csak az elmélet, s nagyon hasonlít a teljesen elnyomott népek elméleteihez az egész világon. A megvalósítás mindenüti más-más gyakorlati munkát és harci módszert kövelelt.

A mieink is ott kézik hát, ahol a legjobban az elevenbe ^ágott: a 16-án való aratásnál. Sztrájkba lépek még akkor 1897 nyarán.

A búza megszorult akkor, és ők biztosítékot kértek. Hogy az egész munkásság résztvett-e a sztrájkban, azt nem tudom, de nem valószínű. Túl nagy eredmény lett volna.

A sztrájk eredményéről nincs tudomásom, valószínűleg egy zűrzavar volt az egész, de arról van, hogy a bérlők 1898 nyarára tótokat szerzödtettek, s az újvárosiak nagy tömegei aratás nélkül maradtak.

Hogy ezeknek a tótoknak mennyi volt a bérük, azt senki se tudja, mert ők se mondták meg senkinek. Lehet, hogy ők maguk se tudták, csak a bandagazdájuk meg az intéző, mert ez így szokott lenni.

Még az se biztos, hogy tótok voltak. Lehetek rutének, sőt palócok is, mert az itteni magyaroknak mindenki tót, aki más hangsúllyal beszél a magyar nyelvet.

De ez mellékes. A mieink csak arra emlékeznek, hogy a bérlők nagyon becsapódtak az idegenekkel, mert sokáig kecmeregtek az aratással, az újvárosiak azalatt régen megtették volna az egészet, ahogy mondani szokták. A rövid kaszákkal olyan kicsi rendet vágtak a buja alföldi búzából, s olyan apró kévéket kötöttek, hogy egy ökrösszékre harminc-negyven keresztet is fel leheteti rakni. A mieinkből nyolc-tíz is elég volt.

1899-ben erre újra visszafogadták a bérlők az újvárosiakat. A kény ér nélküliség megtörte őket, mert megint elvállalták az aratást ti/enői- és tizenhatodik részért.

A baj ekkorára már országos volt, és néhány évvel előbb az országgyűlésbe is bekér ült. Elkézdtek gondolkozni nehézfejű uraink és „szabadelvű“ jogászaink, hogy miképpen lehetne ezt a paraszti lázongást megszüntetni. Eredmény: sok-sok beszéd, gyalázkodó újságcikk és egy törvény, amely behozta a szigorú cselédkönyvet és munkakönyvet minden szegény paraszt számára.

A konzervatívok, klerikálisok és általában a földbirtokosok vezetői még ha függetlenek voltak is, azt hangoztatták, hogy aljas és gonosz itzítók erőszakos földosztásra izgatják az egyébként jámbor, tekintély- és tulajdontisztos vezetőket. A félterliberálisok a vállukat vonták: neői az 6 ügyük, az egészszs& liberálisok pedig kezdet dörzsölték: így kisl, hfd örölik fe) a parasztok a földosztás-ellenes, mert addig nem kezdődhetik meg az igazi polgárosítás.

A munkásmozgalmak vezetői hevesen tiltakoztak a földosztás ellen. A nagyon marxistákhoz húzó szárny vitte a földosztás elleni tiltakozást. A munkások éppen ezért nem értették meg őket. Azt hogy azok is végleg és teljesen el akarják törölni az úri hatalmat, de hogy mit akarnak helyette, ha nem akarják felosztani a földet, azt nem értették. Már az első akadály itt jelentkezett az ipari és a mezői munkásság egyesülése előtt.

Most már túl vagyunk ezen, mindnyájunknak az a közös érdekünk van, hogy megismerjük az igazi valóságot, és hű meg kell mondanom, hogy a parasztmozgalmak hajtóereje igenis az erőszakos földosztás volt. Munkabérekérdésekben robbant ki, de a parasztok magyon nem akartak belenyugodni, hogy ők maguk és ivadékaik örök időkre napszámosok, mások munkásai legyenek.

És még az sem igaz, hogy ezt csak a parasztpártok vezetői akarták, hogy annál jobban izgathassák a boldog reményekkel a tömeget. Ellenkezőleg: maguk a tömegek akarták az erőszakos vagy bármilyen földosztást, s a vezetők már csak az ő vágyaikat mondták ki.

Hiszen ezek a vezetők jórészt nem igazi forradalmárok, hanem karrierista kispolitikusok voltak akik közül a kisebbek falusi bíróságról, a nagyobbak képviselőségről vagy miniszterségről ábrándoztak. Olyan, aki megelégedett volna a saját tanyáján való szántogatással, kevés volt közöttük.

Lehet, hogy némelyik szívesen látta volna, ha kitör a forradalom magától, s ő a már győzelmes lázadás élére állhat, de mindent kockáztató forradalmárok nem voltak közöttük. A legtöbb megelégedett volna egy mandátummal is.

Ez nagyon érthető. Minden politikusnak ez a természetrajza, s ez alól a parasztok se kivételek. Nekik nem föld és bér kell, hanem hatalom, minél nagyobb hatalom.

Ehhez nekik párt kell, mozgalom kell, szakszervezet vagy szövetkezet kell, s igyekeznek is ezeket megszínálni. ft°gy jó politikusok-c, megérdemlik-e a tömegek szeretetét és bizalmát, az azon fordul meg, jól képviselik-e a tömegek érdekeit.

A mi paraszti tömegeink azonban nem törődtek a vezérek ilyen vagy amolyan vágyaival: nekik egyszerűen földosztás és „igazság” kellett. Igazság alatt pedig bosszút értettek, vagyis akár kaszával, villával vagy bottal visszaadni mindazt az ülést, háritást, csalást, amit hosszú időn át az emlékezetükbe elraktároztak. Vagyis százezer és százezer Ludas Matyi élt akkor az országban és Újvároson is volt belőlük jó pár ezer.

És hogy ezek a paraszti mozgalmak nem tudtak intézményekben úgy megszilárdulni, mint az ipari munkások mozgalmai, abban nemcsak a Báníiyaknak és Perceleknek, nemcsak az Andrásyoknak és a Tiszáknak volt részük, s nem is csak a krajcáros szegénység okozta, hanem ez a kezdetleges paraszti messzianizmus is közrejátszott benne.

Okoskodni itt lehet utólag, és azt is mondhatják azok az urak, papok és hivatalnokok, akik a paraszttal hivatalon kívül is szóba állottak, hogy ők sohasem tapasztalták a parasztokban ezt a lázadó lelkületet. Ez igaz, mert a parasztok sunyítottak és a világért sem árulták volna el magukat. Színészkedni még az állatok is tudnak, hát a parasztok hogyan tudnának. Ha beszéltek hát, akkor az urak szájaíze szerint beszéltek.

Az is igaz különben, hogy az a kevés úrféle, aki szíves-barátságos szóval fordult a parasztokhoz, és érdeklődni próbált gondjaik-bajaik iránt, olyan rajongó szeretetet és megbecsülést kapott cserébe, hogy igazan nem csoda, ha nem hallották a parasztok másik hangját, a lázadót és gyűlölködőt. Az ilyeneket a maguk embereinek számították, s az ilyen úrfélék sok keserves helyzetbe kerültek alkalomadtán, amikor döntenet kellett a parasztok és az úri osztályszolidaritás között.

Az általános, a szociológiai érvényű jelenség az előbbi volt: a harc és gyűlölködés. Én is emlékszem, hogy szinte a levegővel szívtam be ezt a lelkiséget. A munkások közt

ételfőzés közben vagy otthon a piacon, a sarkon, a kislócán vagy a házban téli tanyázáskor mindig erről folyt a szó.

Már a Számadásban említettem, hogy a helyi osztályharc hatása alatt milyen világfelforgató ábrándozásba estem. Bizony, legelőször nem arról ábrándoztam, hogy nagy író leszek, hanem arról, hogy felkelővezér, második Dózsa György, és neki vezetem a népet a szigeti nagy magiárnak, betörjük az ajtaját és megeresztem a búzát: szedjétek, vigyétek — a tiétek! Ti vetettétek, ti arattátok, ti csépelettétek: senki másé, csak a tiétek. A bérlőket és a tulajdonosokat bitorlóknak tekintettem, s ezt nem az ujjarából szoptam, hanem az emberek közt szívtam magamba, amikor szomjas lélekkel figyeltem, hogy mit beszélnek a nagyok.

És a rombolás, gyújtogatás vágya égett a lelkemben, különösen mikor az aratógépek is megjelentek és már tizenhatodán, sőt tizenhetedén is arattak volna, de nem jutott mindenkinek.

Nagyon jól tudom, hogy ha valaki szegényember hazafelé jött, mondjuk a böszörményi úton, vagy az andrásházai hasításon (hasítás: egyenes határárok) a határcsúctól, a Szigetorttól kezdve a Földházon vagy a Gulyaháton át Jenőházai- és onnan a falu aljáig, a Lichtschein birodalmában ötven-hatvan hatalmas asztagot olvashatott meg sorjában, amelyekben egyre-másra százötven-kétszáz mázsa búza volt. De ugyanezt találhatta, ha Debrecen, Nánás vagy Csege felől jött is hazafelé.

És megértem, hogy ha rá gondolt a saját üres kamrájára, hát a kaszára-kapára gondolt, hogy azzal kellene itt igazságot tenni.

S hogy gyújtogatásról mégsem tudunk, az azért van, mert a szellem már közösségi volt, az egyéni akciókat elítélték volna a többiek. S talán azért is, mert a tűztől ez a szalma-széna és nád között élő nép sajátságosán irtózik. Még a szólás-mondásai közt is leggyakoribb, hogy *„úgy fél mint a tűztől“*. A bosszúból való gyújtogatás olyan ritka eset, hogy nem is emlékszem rá. Igaz, az uradalmak asztagai sokszor elégték, de a közhit szerint maguk a bérlők gyújtották fel, mert nem fizetett a búza, és többre becsülték a biztosítási összeget.

Persze, nem volt az egész parasztság ilyen lázadó lelkületben. Csak izgalom és apokaliptikus várakozó hangulat uralkodott a népen. Tudjuk azonban, hogy mindig a

vérmesebb képzeletűek ragadják magukkal a többieket. Ilyenkor a legjámborabbak is megvadulnak és úgy rohanak a tűzbe, mint a birkák, a vezérürü után.

Ez a tűz az Alföldön nem gyulladt ki, csak füstölgett, és itt-ott, mint Orosházán, Battonyán, Vásárhelyen, Békéscsabán és nálunk is ki-kilobbant. Egyfelől a hatalom nyomta, oltotta a maga eszközeivel, másfelől a mozgalmak vezetői igyekeztek pártkeretekbe gyömöszölni a kiáramló erőt, és igyekeztek parlamentáris akolba téríteni a megzavarodott nyáját.

Egyik se sikerült egészen. Valami harmadik sikerült. A „néma forradalom“, a beteg tagadás. Nazarénusok, baptisták és mindenféle „hívők“ lepték el a falvakat. De erről majd később beszélek. Most még egyhitű és reménykedő volt a tömeg.

A párt és a pártoskodás.

A bérlőkkel hát semmiképpen sem lehetett kiegyezni. Nem is értem egészen ezt a reakciós lelkesítést. Vájjon mit nézett ki a világból a birtokos és munkáltató osztály? Egyáltalán nem éreztek semmi közösségi felelősséget? Nem érezték, hogy a föld nélkül álló, napszámosmunkára kényszerült paraszt nemcsak egy-egy szerződő üzletfél, mint tőkés ellenfeleik és versenytársaik, hanem egyben a nemzet törzse is?

Így kell lenni, mert az nem igaz, hogy a mezőgazdasági termelés nem bírta volna meg a magasabb részbéreket. Még a napszámokról nem is beszélek, mondjuk, hogy rosszak voltak néha az értékesítési és hitelviszonyok, de nem is a napszám volt itt a főbaj, hanem az alacsony részesítés: a kenyér hiány. Elvégre, hogy ezer mázsa búzából száz mázsát adtak-e az aratóknak vagy csak hatvanat, azon nem bukhatott meg egy gazdaság. De az az arató, aki tíz mázsa helyett csak hatot keresett, a tavaszi hónapokban már mint éhes lézengő ácsorgott a piacon.

A helyiek így is boldogultak. Nemcsak hogy a debreceni nem és urak nem buktak bele a tizedén való aratásba, de Lichtscheinék Újvárosban takarékpénztárt állítottak fel, Biharban pedig sokezer holdat nagybirtokokat vásároltak az itt szerzett pénzből. Aki birtokos elpusztult,

az nein a magas munkabér miatt pusztult el, hanem a pazarlás és a könnyelmű adósság-csinálás, a nagyúri passziók miatt. Vagy pedig az elszedett gazdasági újítások, a haszontalan kísérletek és a magas kamatok miatt.

A munkásnép eleinte kétfelé szakadt. A jámborabb rész, ha morogva is, de beletörődött a üzenhaíodán való aratásba, és évről-évre visszament a bérlőhöz, ha kapott munkát. A másik rész azonban inkább elment az országba bárhova aratni és kubikolni, de nem adia meg magát. Nem keresett többet mint itthon, de most már csak dacból se ment a bérlőhöz.

Ebből a dacosabb részből alakult ki a párt. Eleinte nem sokan voltak, de akik voltak, igazi harcosok voltak.

A vezetőik is kemény emberek voltak. Sebők Danit, igaz, addig törték, hogy végül itt kellett hagynia a falut. Elment valahová Krassó-Szörény megyébe, valami telepessnek. Rózsa Gábor, a másik vezér azonban nem függött ennyire a munkaadóktól. Barkács ember volt, házakat épített, és megélt a bérlők nélkül is. Beszélük, hogy amikor egyszer egyházi adóba lefoglalták a két hízóját és el akarták hajtani a csendőrökkel kivonult végrehajtók, ő kiengette a hízókat az utcára, hadd szaladjanak világgá. A hízócskák még nem lehettek valami kövérek, mert jól tudtak menni. Rózsát küldték utána a csendőrök, ho^y hajtsa el őket, de ő azt mondta, ha kell az uraknak, menjenek utána és fogják el. El is fogták azok nagy csúfságra, el is hajtották, el is adták, de nem is adtak belőle vissza Rózsának egy fillért s«.

Sebők Daninak még míg itthon lakott, egyszer meghalt egy gyereke, és mert kilépett az egyházból, nem akartak neki helyet adni a temetőben se. Sebők erre felment a községházára és megkérdezte, mit tegyen a halottal, hova temesse. Ott azt mondták, nem törődnek vele. Erre 6* azt mondta, jó, akkor a kertjébe temeti.

Erre meg azt mondták, nem szabad. Akkor ő azt monddotta, felhossa a halottat a községházára és csináljanak vele az urak, amit akarnak — s ezzel elment.

Látták, hogy nem boldogulnak vele, hát utána küldtek egy írást, hogy vigye el a paphoz. Az írásban az volt, hogy árkoljanak el egy részt a temető sarkában, és oda temetkezzenek a felekezetenélküek.

A harc ekkor már két irányú volt. Egy inkább gazdasági jellegű harc folyt a bérlők ellen és egy másik politi-

kai, de egyházi kérdések körül kavargó harc folyt az egyházakkal és a helyi hatóságokkal. Az országos politikába ekkor még nem nagyon kapcsolódtak bele.

Akik az egyházból ki akartak lépni, azokat a csendőrök látogatták napról-napra. Amikor a papnál megjelentek a kilépés miatt, csendőrök állottak az ajtóban. Sokan emiatt vissza is riadtak, de voltak engesztelhetetlenek, akik csak azért is kiléptek. Nekik nem kell az olyan egyház, amelyik csendőrökkel akarja a híveit benntartani az akolban.

Különösen — amint már mondtam — a németeknél fajult el az egyházi harc. Pedig eredetileg a németek vallásosabbak voltak, mint a magyarok. Takács Bálint bácsi meséli, a régi harcosok közül, hogy a németeknél az ő gyerekkorában még esténként, ha összejártak tanyázni, az asszonyok fontak, a férfiak meg zsoltárokat énekeltek. A magyarok inkább tamburáztak vagy durákoztak ilyenkor, de azután se hadakoztak annyit a papjaikkal, mint a németek. Egyszerűen nem törődtek az egyházzal. Őket inkább a bérlők elleni osztályharc érdekelte.

Ekkor még egy ideig együtt volt a szocialisták vallásos és vallásellenes része. Később, éppen az egyház elleni harc istenellenességé váló fajulása miatt különváltak. Ezekből lettek a tolsztojánus testvérek. De erről majd egy másik fejezetben írok.

A párt pedig az egyház elleni harcok után politikai útra tért. Érintkezésbe kerültek Várkonyival, az Országos Földművespárt vezérével és tömegesen jött a faluba a Földmívelő című pártlap.

És mint mindenbe, ebbe is teljes lélekkel mentek bele. Vörös inget viseltek. (Érdekes ez az ingviselet: micsoda öszlön hajtja a különböző pártokat, hogy éppen az ingen mutassák ki pártállásukat?) Aki használta még a nyakravalót, vörös nyakravaló kendőt hordott. (Ezt ma sálnak hívják.) Minden tag vörös zászlót vásárolt és szocialista ünnepek alkalmával éppúgy kitűzték, mint a 48-asok a nemzetiszínű zászlót. (Ma az egész faluban nincs annyi zászló, mint akkor egy utcában volt.) Zászlójukon a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség virított. Még az én gyerekkoromban ugyan sok ablakban láttam az ilyen zászlókat. Az asszonyok szükség esetén függönynek használták. Sőt az én gyerekkoromban még a lányok és a fiatalasszonyok piros kendőt és piros kötőt viseltek.

A hatóságok, persze, nem hagyták őket békén egy pillanatra sem. Hiába béreltek párhelyiséget, gyűlést nem tarthattak. A csendőrök odamentek és felírták vagy bekísérték őket. Erre ők megtették, hogy vörös zászlók alatt kivonultak a mezőre (erdő itt nincs), és ott gyűléseztek.

A herce-hnrcának, persze, nem volt törvényes alapja, Elvégre liberális világ volt, és az állampolgároknak voltak bizonyos törvényes jogaik a gyülekezésben. Ahhoz is joguk volt, hogy az el nem kobzott pártlapokat és röpiratokat olvashassák. Nem is azért volt ez, mintha az emberek törvénytelen dolgokat csináltak volna, hanem azért, hogy unjanak bele a macerába, hátha felhagynak a pártoskodással.

De a hivatalosak csalódtak megint. Az ősi taktika nem vált be. Nem untak bele, ellenben a helyzet annyira elmérgesedett, hogy aztán már hiába volt minden, még az esetleges szép szó is, ami ugyan nem igen hullott.

Szocialistának lenni dicsőség és becsület volt a falu munkásnépe, sőt már a tanyák cselédei előtt is. a hivatalok emberei meg a bérlők és tisztjeik, de minden apró kutyaütőjük előtt, sőt némely politizáló gazdag parasztok előtt meg cucilista: cokilusta lett a nevük.

Ezen már nem lehetett változtatni. A 48-as párt, amely eddig teljesen uralta a falut, most lemaradt. Csak a nagyobb gazdák és némely, gazdákhoz húzó félcsipejük maradtak benne. Ezek is szidták a kormányt, gyűlölték a zsidó bérlőket, de ez már nem az az elemi erő volt, mint a szocialistáké. Csak a hagyomány és a pártgépezet tartotta össze. Az élet, az erő, a mozgás és a hit a szocialistáknál volt.

Az első évek üldözésével, meg aztán a bérlők az idegen munkások hozatásával annyit mégis elértek, hogy a mozgalom egy kissé megtorpant. Az emberek visszakényszerültek a bérlőkhöz, Sebők meg, a fővezér, elmenekült Újvárosról.

A belső harcok is kiélesedtek. Egyfelől a vallásosok és a vallásellenesek hadakoztak, másfelől a vérmes forradalmárok a békés szervezkedés híveivel.

Nem volt elvadult belső harc, a vallásosok is békésen váltak ki, de a nagy tömeget, amely nem értette a vezetők elméleti vitáit, visszariasztotta az, hogy a vezetők se tudnak megegyezni. Nagyon jól tudjuk, hogy a politikában járatlan tömegek azt szeretnék, ha mindenki egyetértene

és egyet akarna, és mert ez soha sehol sincs meg, ha oda csődülnek is valami pártba, amikor a gyakorlati eredmények helyett elméleti vitákat látnak, visszahúzódnak. Még ha rokonszenveznek is vele, de nem áldoznak rá se pénzt, se időt, se erőt.

A vezérek.

Pokrócz Ferenc.

De a mozgalom azért nem halt meg. Pár évi tespedés után, körülbelül 1902-ben egy tehetséges fiatalember, Pokrócz Ferenc állott az élére.

Ő már nagyobb képességű ember volt. Okos, művelődő, jó beszédű. Német származású volt, éppúgy mint Sebők, de németül már nem tudóit. Németessége csak a beszéde hangsúlyozásán érzett. A szavak végén sokszor „e“ helyett „a“-t és „o“ helyett „o“-t ejtett.

De ez egy cseppet sem volt feltűnő vagy furcsa. Nem ért el a neveltség határáig. Ellenkezőleg azzal a picike idegenes hangzással még kedvesebb volt a beszédje. Egyáltalán külsőleg is rendes, normális ember volt. Középtermetű, vállas, kissé befelé görbülő lábú, mint a legfőbb magyar ember.

Nem volt éppen elesett szegény sem. Neki is volt valamije, a felesége után is várhatott néhány hold földet. Igaz, hogy ez csak majdani juss volt és közben élni is kellett. De ezzel sem volt baj. Úgy élt, mint nagyon sok hozzá hasonló szegény ember, valahol a napszámosok és a félcsipejűek között lebegve. Jóságból is került valami, munkával is keresett.

Neve azért volt ilyen magyar fülnek furcsa hangzású, mert volt egy papjuk, Hoffmann Dávid, aki megmagyarosította a nevüket még az egyházi anyakönyvben. Azonban a beolvadó szándékkal, az „asszimiláns“ lelkiséggel nem mindig, vagy talán sohasem jön meg egyszerre az ösztönös magyar ízlés és a jó magyar nyelvérzék. Ezt láthatjuk a legtöbb csinált magyar néven.

Hoffmann is úgy magyarosított, hogy a német neveket egyszerűen átváltoztatta a magyar fogalmi értéküknek

megfelelő névre, így születtek az olyan nevek mint Pokróc, tányér, Béke, amelyek németül, lehet, hogy egészen természetesen hangzanak, de magyarul egy kicsit furcsák. Mi is lenne, ha a sok Goldmannt, Silbersteint, Rosenbaumot egyszerűen magyarra fordítanék? Kész nevetség. A magyar nyelv egészen elcsicsésedne, édeskés lenne. A mi nyelvünk világa egészen más világ mint a németé. Ridegebb, egyzese-rűbb és tárgyyszerűbb. Nálunk nem lehet senkit Rózsafának, Tányérnak nevezni. Még a gúnyneveink is másképp hangzanak.

De ezt Hoffmann Dávid nem tudta, mint ahogy annak a kornak rengeteg hivatalos és félhivatalos vezetője sem konyított a magyarsághoz.

Egyszerűen átírta a német neveket magyarra. Ahol nem tudott fordítani, ott torzított, így lettek a német Kelmékből magyar Gémek. Csak néhány ősnémet név, a Schillingek meg a Szeifertek állottak ellen. Ezeknek nem talált magyar megfelelőjét. Vagy talán a családfők nem egyeztek bele, elég az hozzá, hogy néhány család német névvel maradt meg, de épp olyan magyar lett, mint a többi.

Annyi bizonyos, hogy mint a Sebők és a Pokróoz vezéri szerepéből látható, itt a német származás semmiféle hátrányt nem jelentett a magyarok előtt. A mieink egyáltalán nem úgy kezelték a németeket, mint jött-menteket, s ők egyáltalán nem úgy viselkedtek, mint vendégek, hanem mint a magyar közösség teljesjogú tagjai.

Csakis így lehetett a nagy többségű magyarság vezére német. Mert a Pokrócz Ferenc vezérségét és hívatottságát az egész magyar falu elismerte. Még azok is, akik nem követték, még azok is, akik szidták.

Jó szónok volt. Akár órák hosszaiig is tudott beszélni, és lekötötte a hallgatóit. Nem kalandozott tovább, mint ameddig a nép figyelme követni bírta, és ismétléseiben is ösztönösen betartotta azt a határt, ahol már az unalom kezdődik.

A nép különben olyan belső izgalomban élt, fcoгы nem kellett különleges képesség a vezetéséhez. A tömeg zsongott, forrongott és vezért keresett. Ha Pokrócz Hém lett volna, akkor csinált volna magának más vezért. A szerep készen volt, csak vállalni kellett.

És Pokrócz Ferenc vállalta. Az üldözést éppúgy vállalta, mint a szegénységet. A nép szeretetéért pedig elvisselte az átkait is.

Mert aztán mindegyikből bőven hullott rá. Hívei rajongtak érte, ellenségei pedig megölték volna egy kanál vízben.

Hogy ő benne magában mi lakott, hogy milyen becsvágy mozgatta, azt pontosan senki se tudja. Még él, de már öreg, s bár a szelleme friss, de hogy ifjúkori vágyait ki lehetne belőle szedni, azt nem hiszem.

Mert a parasztember, ha politikussá lesz, még zárkózottabb, mint azelőtt. A világért sem árulná el, hogy amikor megindult a népvezérség útján, a maga számára mit remélt, mi akart lenni. Ha nem is tudná tudományosan, de érzi ösztönösen, hogy az ő híveinek az ő vágyai egy cseppet se fontosak, azok csak saját közös érdekeiket nézik. Ezért aztán nem is árulja el, hogy mi szeretne lenni. Hogy csak parasztvezér vagy képviselő, esetleg miniszter szeretne-e lenni — az benne marad, mert a népet csak azzal lehet meghódítani, hogy én pedig önzetlenül akarlak szolgálni benneteket.

De lehet, hogy ha meg volna is benne az irodalmárok mű-összintése, az ú. n. „exhibicionizmus“, a beteges valomásvágy, akkor sem tudná elárulni legbelső mozgató erőit, mert maga sem tudott rójuk. Mindent ösztönösen csinált, s mert forró hívője volt az eszmének, az elméletileg megfogalmazatlan szocializmusnak és a népszabadságnak, nem is mert a saját lelkébe tekinteni. Nem is ért rá elmélkedni önmaga fölött, mint a papok és az írófélék szoktak, mert mindig a harc közepében állott, ahol cselekedni kellett.

Így bizonyára ő maga sem tudta volna különválasztani a saját egyéni önzését, a karriervágyát az eszmétől, a világmegváltás gondolatától.

És ez így is helyes. Az igazi politikus ösztönember, s még ami tudatosnak látszik is benne, értelmi világossága, összefoglaló, áttekintő és távlatokat adó képességei, még azok is ösztönei uralma alatt állanak, a háttérből az egyéni akarat irányítja őket. Szinte úgy mondhatjuk: érvényesülésre törő hatalmi ösztönei kényszerítik az eszét az értelmi igazságok ügyes csoportosítására. Egyén és eszme összeforr, s mert az egyén nem akarja, hogy az eszmét más valósítsa meg, hallatlan ornt és akaratot állít mögéje. Ez magyarázza meg az egy hi tú politikusok személyi marakodásait.

Amelyik politikus nem ilyen, amelyik külön tudja választani a személyes érdekeit az eszmétől, az közönséges törtető, aki sohasem tudja megszerettetni magát a tömeggel, mert valahogy megérik rajta a hamisság.

Az igazi harcos politikusnál nem öli meg az okoskodás a tettet, és Pokrócz Ferenc ilyen ember volt a maga idejében. Biztos, hogy a lelke mélyén nagy vágyak, zavaros vágyak kavaroztak, de ezeket még önmaga sem ismerte fel. Az eszme mélységébe menekült előlük, abban merült el, egészen a vak hitig.

Ez ragadta magával a tömeget is. A hit, a szavak mögött levő forróság, az emberi őszinteség hitele teremt a jelszavakból politikai valóságot.

A kívülálló vagy felülről néző ember nevetget ezen, lenézheti és alpári népbolondításnak minősítheti a Pokrócz Ferencek beszédét. A mi uraink is így tettek. Előttük is félműveit és alpári demagóg volt Pokrócz Ferenc, mert ők nem hittek a Pokróczot fűtő eszmében. De a tömegeknek ez volt az igazság, amelyet ősidők óta éreztek, már az anyatejjel magukba szívták, a levegővel belélegzetek, csak nem volt eddig senki, aki ilyen szépen, világosan, hatásosan megfogalmazta volna, mint Pokrócz Ferenc. És főleg nem volt senki, aki ilyen bátran, a biztos tudás erejével az urak elé merte volna támi ezeket az igazságokat. Mit tudtak ők arról, hogy egy Katona József nevű kecskeméti fiatalember egy Tiborcz nevű paraszt szájával már elmondatta e/eket az igazságokat.

ők Pokrócz Ferencről hallották először és vakon hittek abban, hogy az új igazságok új világa már születőben van, s ennek Pokrócz Ferenc egyik alkotója, ők pedig harcos katonái lesznek.

Tar Sándor.

Ennek a népmozgalomnak azonban, mint minden mozgalomnak a világon a vezér mellett alvezérei is voltak. Igaz, hogy nálunk nem igen használták ezt az al-szót. Itt nem alelnökök, hanem másodelnökök voltak az Egylet vezetői. Tar Sándor is ilyen másodvezér volt. Ez azt jelenti, hogy csak azért második, mert már Pokrócz az első. Ő az idősebb és korábban is kezdte. De ha rákerül a sor, ő éppen úgy megfelel első vezérnek, mint Pokrócz.

Tar Sándor nem egyedül volt Tar Sándor, nemhogy a mozgalomban, de még a vezérek közt sem. Ketten voltak Tar Sándorok. A nép hát úgy különböztet le meg őket, hogy a másikat nagy Tar Sándornak vagy fekete Tar Sándornak hívta. Emezt pedig kis Tar Sándornak vagy veres Tar Sándornak neveztek. Hivatalosan az egyik I. a másik II. Tar Sándor voll. Az Egylet jegyzőkönyveiben és a hatóságoknál is így szerepeltek. De hogy melyik volt az első, azt már én se tudom. Ez is mutatja, hogy többet érnek a népi jelzők, mint a papírszemérem műszavai.

Kis Tar Sándor nem volt éppen kicsi ember. Csak éppen, hogy a másikinál alacsonyabb volt. Zömök, erőteljes, hízársra hajlamos, jófájú ember volt. Testállása, külső tartása igpzán falusi bírónak való. Később el is jutott ide.

Ahogy mondtam, Tar Sándor szellemi képességekben nem igen állott hátrább, mint Pokrócz Ferenc. Legalább is nem volt mérhető különbség köztük. S aztán ő is jó szónok volt. Talán a logikája nem volt olyan éles, beszédeiben hevesebb és meggondolatlanabb volt, de a népre ő is hatott.

Ennek az oka pedig nála is a hit volt. A hit még a legműveletlenebb emberekből is nagy szónokokat teremt. A bibliabeli tizenkét apostol dolgában nincs semmi csodálatos. Ezerszer ismétlődik a történelemben. Akikre rászáll a Szentlélek galambja, a rajongó hit, azoknak ki lehet mondani, hogy: „elmenvén, tanítsatok minden népeket“. Mert elmennek és tanítanak minden népet. Nem tudományt tanítanak, hanem hitet sugároznak széjjel.

A hittel szemben nem állhat meg semmi, csak egy másik hit. De a magyar népben ekkor már nem volt másik hit. Se politikai, se vallásos. A 48-asság már csak formáság volt, a vallásos hit a mieinkben csak a reformáció idején volt erős, amikor politikai hit, osztrákelles és papellenes hit is volt.

Tar Sándor maga is a 48-asoktól jött. Az alsóutcai 48-as körben már jó neve és becsülete volt, amikor a szocialisták lendülete elragadta őt is. A 48-as kör inkább kisebb gazdák és félcsípejűek egyesülete volt, mint munkásoké, s ezek csak úgy érezték ott magukat, mint lakodalmas háznál a hívatlan vendég: az ajtófélen álltak. De Tar Sándor mégis, napszámos létére becsületet szerzett ott is.

Ebben a körben azonban a Tar Sándor becsvágyához és tehetségéhez nem volt tér. Ez csak valóban olvasó- és kárlyázó-kör volt már akkor is. Lomha 48-asokkal nem lehet semmire se menni. Azok csak szidják a kormányt, utálnak minden hatóságot, elleneznek minden fizetnivalót, elleneznek minden kormányintézkedést, a jót éppúgy, mint a rosszat és azután nincs tovább. Nem mozdulnak se előre, se hátra, nem csinálnak semmit.

Tar Sándor hát átjött a szocialista pártba. Ekkor már minden értékes és tehetséges parasztember ott volt. Pokrócz magával ragadta a parasztság színejavát. Még a kisebb gazdák közt is volt néhány értelmesebb ember, akik ide gyülekeztek. A 48-asok maguk maradtak az Oláh János bácsi névleges, de valójában távoli úri vezetése alatt. A szocialisták fellépésétől kezdve sohasem volt egyetlen emberük, aki legalább egy negyedórás épkezláb beszédet el tudott volna mondani, vagy egy jegyzőkönyvet meg tudott volna írni. Márciusi ünnepeik már az akkori iskolák önképzőköri nívója alá süllyedi: ez pedig nagy szó, mert akkor dühöngött legjobban a milleniumi frázis-nacionalizmus. Semmi mást nem tudtak, mint mozsárágyút durrogatni és a bankettre paprikást főzni, meg azt megenni. El-elszavaltattak valakivel valami rossz, híg magyar verset, amelyeket vigályos lelkű vezetőik tukmáltak rájuk, s amelyeknek semmi közük sem volt sem a költészethez, sem a magyarsághoz.

A Tar Sándor útja azonban mégis nehezebb volt, mini a Pokróczé. ő ugyan magyar volt, de ez nem jelentett az ő javára semmit. Nehéz természetű ember volt. (Még ma is az.) Vérmes, indulatos és — zsarnokias. Ha igaza volt — és mert vakon hitt önmagában, mindig úgy hitte, igaza van —, nem engedett belőle. Ahhoz nem volt tehetsége, hogy politikus módra, hajlékonyán, ügyesen vigye keresztül az akaratát.

Emiatt nagyon sok baja volt az emberekkel. Nemcsak a politikai ellenfeivel, hanem a pártjabeliekkel is. De mert a harcos mozgalomnak szüksége volt a kemény, erőszakos egyéniségekre is, sohasem állították igazán és véglegesen félre.

Az ilyesmi különben is már csak öreg pártokban lehet séges. A mieink mozgalma, mint minden messianisztikus mozgalom, a „misztikus egység“ jegyében élt, amely szerint mindenki csatlakozik hozzánk s növünk, mint a hógörge-

teg, végül egy akol egy pásztor lesz az egész világ s a bárányok békésen legelésznek a farkasokkal, a kecskegida oroszlánnal játszik. Ki merete volna hát kimondani, bár mennyire haragudott is Tar Sándorra, hogy ki kell rekeszleni a pártból.

Ahhoz elég jó politikus volt, hogy a Pokrócz iránt szükséges fegyelmet betartsa, s a másik két vezérrel, Nagy Tar Sándorral és Eszenyi Lajossal is megegyezett, amennyire a párt érdekei megkövetelték.

Ha nem is volt hajlékony politikus, de meg volt az a szükséges képessége, hogy hihetetlenül hamar eltelejtette előbbi indulatait és kijelentéseit. Ha külsőleg nem is kért bocsánatot, ha ilyesmi soha eszébe se jutott, de olyan magátólértetődően felejtette el az egészet, hogy abban hiba nem volt.

Ha egyszer aztán Tar Sándor felállott a szószékre és beszélni kezdett, a tömeg bizony elfelejtett neki is mindent, és hatalmas terjedelmes hangjának hatása alá került. S még a kételkedő emberek is sokszor azt mondták: hiába, Tar Sándor az egy igazi ember.

Csak a legállandóbb személyes ellenfelei nem juhádzottak meg soha. Ezek jórészt olyan sértődöttek voltak, akiket a legnagyobb büszkeségükben, a tudásukban sértett meg Tar Sándor. Sándor bácsinak ugyanis a legnagyobb hibája volt, hogy szeretett vitatkozni. De még ez se lett volna nagy baj, de tetézte ezt, hogy vakon hitt a tudományban, de az ő saját tudományában meg különösen. Abból a vak racionalista típusból való volt, amely seregével nevelkedett fel a városi szocialisták közt is. Ezek az emberek szinte már vallásos módon hisznek a Tudományban, amelyben pedig alig van valami megfogható, valami végleges.

Ha a paraszt beleesik ebbe a betegségbe, tudákos lesz belőle, s az ilyen üidákosok nem bírják egymást, mert mindegyik azt tartja legnagyobb dicsőségnek, hogy ő többet tud, mint a másik. Ezért aztán nem enged akkor se, amikor nincs igaza, mert az a tekintélyének ártana. Ha az ilyen emberekkel összecsapott Tar Sándor, abból örök harag lett. Mert ő is keveset tudott ahhoz, hogy felismerje, milyen keveset tud, a többiek még annyit se. Éppen ezért ő, természetéhez híven, sokszor odamondta egy-egy ilyen vitatkozó tudákosnak: „*nem értesz te ahhoz, öcsém!*“

vagy: „nem ért kend ehhez, bátyám!“ Még pedig nem négy-szemközt, ami még jobban elviselhető, hanem nagy tömeg előtt is. Az ilyet nem bocsátják meg soha.

Ha az ilyen indulatos politikust még lelkiismeretfurdalások is háborgatnák, akkor hamar felőrlődne. De őt nem örölte fel semmi. Jól tudott enni és kitűnően tudott aludni. Sokat dolgoztam vele: ismerem a természetét. Páratlan belügyminiszter leü volna belőle: minden szidást hamar elfelejtett, de a saját tegnapi állításait is. Ütni is tudott, de utána jól is aludt, s ami a fő, ami betetézi a belügyminisztérségre való alkalmasságát: meg is tudott hamar bocsátani. A fontolgtató bölcsesség ugyan teljesen hiányzott belőle, de ezek a tulajdonságai a magas székben egés/cn biztosan bölcseségnek látszottak volna.

Az útja abban az időben éppúgy felfelé vezetett, mint a Pokróczé és a többieké. Ha ideje van tanulni és művelődni, volt annyi természetes jó esze, hogy a legjobb országgyűlési képviselők közé számíthatódott volna. Hogy ő maga milyen célokat melengetett, azt éppúgy nem lehet tudni, mint Pokrócznál. Valószínű, hogy ő éppen úgy nern gondolt rá, mint Pokrócz. Törekvés, harc felteie, együtt az osztállyal a hatalom, az új világ felé: ez volt a mozgatója neki is.

Nagy Tar Sándor.

Nagy Tar Sándor lett volna, ha a mozgalom bele nem fullad a magyar posványba, az újvárosi, vagy talán az alföldi parasztmozgalom egyik bölcs embere, zengőszavú profétája.

Szelid, kedves, jórnodorú ember volt. Nemesen zengő, érces hangját ma is mintha hallanám és sohasem felejttem el.

Elméletileg ő sem igen volt képzetebb, mint a többi vezetők, de érződött rajta, hogy alkalmas ember volna az elvont igazságok megértésére és továbbadására. Talán azért volt nekem ann^ra rokonszenves, mert a saját hajlamaimat sejtettem meg benne.

Magas, sovány, barna ember volt, szögletes arccal, fekete hajjal és bajusszal: szép kun típus.

Ő nem volt indulatos, személyi harcokba nem igen keveredett bele. Tüzes, meggyőző szónok volt, de ezt a tehetségét mindig a békítésre használta. A hangját nem a

személyi indulat fűtötte, mint a kis Tar Sándorét, hanem valami sajátságos erkölcsi páthosz érzett benne. Csak próféták tudnak így izzani. Persze, neki nem volt meg az a nagy tárgyi tudása, helyesebben műveltsége és szellemi látóköre, mint a prófétáknak, de az erkölcsi hangsúly ugyanaz volt benne is.

Ha ez a meleg érzelmesség megfogta a tömeget, nem igen lehetett szabadulni a hatása alól. Nem annyira a logika tiszta szépsége, mint az erkölcsi igazságérzet hevülete uralkodott rajta.

Okos is volt, bölcs is volt, de a beszédén nem annyira az okossága érződött, mint inkább valami magas, messze tekintő filozofikus erkölcsiség.

Már régen meghalt, s bizony elhagyottan, siralmas körülmények között, mint azok a jó emberek szoktak, akik nem tudnak vagy nem szeretnek a saját boldogulásukért foggal, körömmel harcolni. Jaj az ilyen parasztnak, még ha gazdag is, de ha szegény, mint Nagy Tar Sándor volt, akkor százszor jaj.

Eszenyi Lajos.

Ő volt az ígélet. Alacsony, de nem kicsi, vállas, jó testű, egészséges, pirosarcú ember volt. Fekete bajuszával, fekete szemöldökeivel, mindig tüzelő sötét szemeivel a törökös magyarok legszebb emberei közé tartozott.

Hogy mi lehetett volna belőle, azt már sohasem tudjuk meg, mert még a 14-es világháború elején elesett valahol a Kárpátokban. És mert a nép mint fiatalembert is nagyon kedvelte és sokat várt tőle, a halálához is legenda fűződik. A közhit szerint, mint magyar honvéd nem akart átmenni a magyar határon, s arra valahol a Kárpátok gerincein, ahol valamikor a magyar főurak is otthagyták a Halics ellen hadakozó királyt, agyonlőtték mint lázadót.

Mi igaz ebből: senki se tudja.

Én Eszenyi Lajost inkább csak látásból s a szószék-ről ismertem, de azt már akkor gyermeki érzéssel is sejtettem, hogy ebből az emberből még valaki lesz. És ez bizonyosan úgy is lett volna, ha a mi utunk egyenesben marad, ha a háború végzetesen el nem görbíti.

Még fiatal ember volt a háború kitörése előtt, és már a falujában ellenállhatatlan erejű szónok volt. A Földmí-

velőben pedig cikkeket írt, melyekből az ország földmunkasságí is megismerte volna. A parasztember tehetsége csak a harmincéves kora után bontakozna tik ki, mert nehéz élete miatt elkésik a művelődésben, ő meg éppen kubikos volt, a legnehezebb munkán dolgozott, de a legművelteb és legöntudatosabb munkásréteghez tartozott.

Nagyon szép, tiszta, messzezenő hangja volt. Benne volt ebben a hangban a Nagy Tar Sándor hangjának nemes érces csengése, a Kis Tar Sándor dinamikája és a Pokrócz Ferenc logikája is. Nem külön-külön, hanem már egygyeforrva. Eszenyi Lajos lett volna az az igazi vezető-típus, amilyenre a mi népünknek is szüksége volna. Szív, melegség, bölcsesség éppúgy megvolt benne, mint a gyakorlati okosság és a magas értelem.

Ha felállott a szószékre és elkezdett beszélni, az arcára kiült az a rejtelmesen szép mosolygás, amit az igaz emberknél a megszállottság, az átszellemültség okoz. Ebből lett a szentek és próféták arcán a glória.

Ez nem ugyanaz a mosoly, ami az öntelt hiú törtetők arcán is megjelenik. Ez is van, ez is gyakori és nagyon nehéz megkülönböztetni amattól. Színészek, különféle előadóművészek, a tömeg kedvencei és olcsó népszerűsége törekvő paprikajancsi politikusok arcán úgy virít az önieltség, ha nép elé állnak, mint részegesek arcán a borvirág.

Eszenyinél nem ez volt. Hiszen hiú, vagyis inkább becsvágyó volt ő is, mint minden közéleti ember, de én már gyermeki lélekkel megéreztem, hogy ebben az emberben a lélek világít.

A többiek.

Ezen a négy vezető emberen kívül még nagyon sok okos embere és bátor harcosa volt a pártnak a kilencszáz-as évek kezdetén. Egyik ezek közül a fiatal Ecsedi István volt. Magas, derék, jó növésű és szép ember. Tőle is sokat vártak a párt tagjai. Heves beszédű ember volt, értelmes és lángoló: biztos, hogy valami égett benne. Nemcsak a becsvágy, hanem a szellem is. De a háború elvitte őt is. Elesett még a háború elején.

Az öreg Rózsa Gáborék, a mozgalom öregjei ekkor már egy kissé hátrább húzódtak. A paraszti politikust, úgy lát-szik, nem kell erőszakkal háíratolni, mint az úri öregeket. Nem azért, mintha a paraszti vezetők már eleve böleseb-

bek volnának, mint az úri politikusok, hanem azért, mert a paraszti közösség kíméletlen és kegyeletlenküli. A családi életben ugyan megvan az öregek tekintélye, de a közösségi dolgokban azt állítják az élre, aki okosabb, bátrabb, jobban tud harcolni és főleg, aki jobban tud szólni az urakkal értelem és beszéd dolgában is.

Rózsa Gáborék közt nem voltak igazi vezértehelségek és nem voltak szónokok, tehát csak a mozgalom vezérkarában foglaltak helyet, de az igazi vezetést átengedték a fiataloknak. Nem emlékszem rá, hogy emiatt személyi harcok lettek volna.

Ecsedi Gábor komoly, értelmes vezetőember, szintén az öregebbek közé tartozott. Keveset beszélt, de mindenki becsülte. Az a típus volt, amelyből a legjobb bírót és gazdasági vezetőket lehet választani.

Egy másik Ecsedi szintén kiváló ember volt. Ez Sándor volt s nem rokona amazoknak, legalább is nem közelről. Ő már a Tar Sándor nemzedékéből való volt. Hogy közbevessem, a mozgalom szabályosan nevelte és tolta előre a nemzedékek legjobbjait egészen a világháborúig, illetve az ellefordalomig. Rózsa Gáborékat felváltották Pokróczék, ezek most hetvenesek, ezek után nyomultak Tar Sándorék, akik most hatvanasak, utánuk jöttek Eszenyiék, akik most ötvenesek volnának s utánuk jönnék mi. akik negyvenesek vagyunk. A nép maga tolt a fiatalabbakat az öregek mellé, ezt magamon is tapasztaltam. Nem volt nemzedékharc, mert ha a vezetők hajlamosak lettek volna is rá, a tömegek Könnyörtelenül tárgyilagosak voltak és csak azt nézték, hogy ki mit tud és mit használhat az osztálynak.

Ecsedi Sándor a hatvanasok közül való ember volt. Testileg-lelkileg kivételesen erős. Nem nagy tehetség, de okos és tárgyilagos, s amellet kítűnő szónok. Nem beszél sokat és sokáig, de amit mondott, annak mindig magja volt.

Vezetői becsvágya nem igen volt. Vagy ha volt is, csak a mozgalom határáig terjedt. A háború előtt én nem is ismertem, csak majd a forradalom idején találkoztam vele. Emlékszem egy este, 1919 telén vitagyűlés volt, s amikor már sokan beszéltek s mindenki elmondta a magát, Sándor bácsi is felállott és alapos odamondogatós

modorában azt mondta: „*Vigyázzunk emberek, annyit mondok, vigyázzunk, mert fenik a kést*“. T. i. az urak fenik a mi nyakunkra: így jellemezte, hogy ellenforradalom készül.

Természetesen ő is belekerült később az internált vezetők csoportjába és elvitték Romániába. Mióta onnan hazajött, sok mindent megpróbált, hogy családjával élni tudjon. Volt aratóvállalkozó, kubikosgödörgazda, országúti kőfuvaros, tanyai majorosgazda, feles dinnyés, harmados részes gazdálkodó, de mindig szegény volt és szegénynek maradt. Erős, jófájú és kemény dolgos ember volt pedig világléletében.

Egyáltalán minden szocialista vezető szegénynek maradt itten. Pedig sokat gyalázták, szidták őket néhanapján a többi szegények, hogy megvették őket az urak.

Csak az olyan emberek szedték össze magukat, akik az ellenforradalom idején az elűzött és elítélt népvezetők helyeit különböző vezetőhelyekre kerültek s a bérlőkkel es a grófokkal, kormánypárttal, főispánnal jóba lettek. Igaz, Pokrócz is közéjük került egyidőre, amíg a kiscgazdapárt azt hitte, hogy az ő nevével megfoghatja a parasztokat, de Pokrócz csak szegénynek maradt. Öregkorára még az örökölt néhány hold földje is elúszott Igazi politikus volt: tehát rossz gazda.

A kiscgazdapártnak meg csak addig kellett, amíg a népet vinni ludla magával. A nép azonban nemcsak Pokróczot, de minden olyan vezetőt megtagadott, aki az urakkal szóba állott. De erről majd később.

A régi harcosok közül még él az öreg Takács Bálint. Szintén német eredetű ember. Csöndes, halkszavú, komoly ember. Szerette az elvont bölcselkedést, s mert amúgy nem nagy szónok volt, a hatása inkább magánbeszélgetésekben vagy társas vitákban érvényesült. A papoknak nagy ellenfele volt, ő maga azonban a szocializmusnak a papja volt. Szegény maradt világléletében, mert ezenkívül semmi mást nem csinált, csak dolgozott.

Voltak még nagyon sokan kisebb-nagyobb vezetők és hű katonák. Egy részük azonban később visszahúzódott, önmagába zárkózott, más részük hívó lett, a tolsztojánus lestverek szövetségébe lépett át. Ezekről majd egy másik fejezetben számolok be.

Apokaliptikus idők: a mozgalom a csúcsra érkezik.

1897-től 1904-ig a párt csak a szórványos, partizán-harcban csinált valamit. A bérlőkkel nem bírt, a hatalom csapásait pedig felfogta a saját testén. A hit minden sebet beforrasztott.

Ekkorra már az egész falu minden értelmesebb emberét magához vonta. A két Tar Sándor a 48-asok felől hozta magával a java népet, a Németfaluból pedig jött az egész nép, néhány nagygazda kivételével, akik már szegyeitek volna a szegények közé keveredni. Egyedül Újvilág és Bánlak lakosai között voltak, akik hátrahúzódtak. Ezek a bérlők bennfentes emberei, a világért se ütköztek volna össze a gazdáikkal. Meg a katolikusok jórésze maradt távol, akiket a papjuk erős kézzel fogott vissza az ördög találmánya szocializmustól. A pap különben valamelyik Semsey-örökös» talán a Sisso Noris Konstanze helyi jószágigazgatója is volt.

A párt helyisége eddig hol itt, hol ott, rendszerint a Németfaluban volt. Majd csak a következő években 1906—7-ben építettek állandó helyiséget.

Az 1904-es esztendő nagy eseménye a vasutassztrájk volt. A mi szűz falusi népünk a vasúttal még akkor nem ismerkedett meg közelebbről. Igaz, már akkor több mint egy évtizede járt a vonat, de a nép jórésze sohase ült rajta. Csak az ügyes-bajos» törvénykező, kereskedő, vásároló emberek jártak rajta. Meg az a sok munkás, aki vándorolt szerte a nagyvilágba, vagy legalább is a debreceni szállókba munkára.

Az útiköltség debrecenig csak 20 krajcár volt, de még ezt is sajnálták. Nagyon sok ember, még a félcsipejük közt is, gyalog járta meg a debreceni vásárt, ha nagy ritkán bement. A módosabbak inkább szekerekre ültek. Kített a ló erejéből, s az a pénz is megmaradt. Meg aztán, az az igazi, ha az ember felül a szekérrre, nagy bundába, karos ülésre, a derekat meg telerakja eladnivaló eggyelmással, nem szorong, nem tapostatja a lábát, és nem kosa-

razik a vonaton.

Így hát a nép nagy többsége előtt a vasút még félig-meddig idegen intézmény volt, s a vasutasok furcsa, egyenruhás urak.

Milyen nagy dolog volt hát, amikor ezek az egyenruhás urak egyszerre csak sztrájkba léptek. A nép úgy érezte, elmúlik a világ, itt már valami nagy dolog készül, ha meg a vasutas urak is a nép mellé állnak.

„Mindenki velünk van“, ma-holnap legyőzzük az urakat, egyesülünk, testvér lesz mindenki: iparos, vasutas és paraszt. S a híres dal zengett a faluban és a mezőkön mindenfelé: „*miénk lesz a jövő ...*“

Emlékszem, mi akkor kerültünk haza a tanyáról. Mostohaapámat elcsapta az ispán. Az ispán szerint a részegeskedésért, mostohaapám szerint meg azért, mert hetivásáros napokon apámnak kellett a vásárban járkáló ispánné ténsasszony után vinni a szatyorí.

Ezt ő nagyon restelte falusi ismerősei előtt. Elvégre ő azelőtt pásztoember volt, s a mostani hivatalos rangján határkerülő volna és nem szatyorhordó mindenés.

Elég az hozzá, hogy én akkor láttam először vonatot. Addig csak a messzehúzódó távoli füstfelleget láttam, ami tiszta időben odalátszoit a rni tanyánkra is. Szalmakazlak vagy hodályok tetejéről pedig meg lehetett látni a rejtelmes fekete bárkákat is, amint füstölő mozdonyvezérük után futnak egymásután keresztül a pusztán.

Akkor, mondom, először láttam vonatot, annyira tele volt a sztrájk hangulatával a falu, hogy anyámék, nagyanyámék, mindenki arról beszélt. Pedig a cselédek és a pástorok rnóg sokkal távolabb állottak a szocialista eszmévilágtól, mint a munkások.

És én is láttam a mozdonyon katonákat, akiktől még okkor nagyon féltem, mert a csendőrökkel és mindenféle fegyveresekkel együtt a szegény nép ellenségeinek számítottak.

Mi még abba nőt lünk bele, hogy katona, csendőr, úr, zsvány, sátoroscigány és zsidó mindig ellenség. Ezekhez jött a vasutas is, aki a vonaton meg az állomáson mindig parancsolt a szegény parasztnak. Itt nem szabad ácsorogni, amott nem szabad köpködni, máshol nem szabad dohányozni, s ha elkövetted a bűnt, azért ennyit, amazért annyit kell fizetni. A szegény paraszt, ha először ült vonatra, hiába húzta össze magát, hiába szorongatta a jegyét, egyszer-mászor akaraián kívül összeütközött vasúti szabályok őrzőjével, a vasutassal. Ne dohányozz, ne köpködj,

ablakra, ajtóra, léghuzamra vigyázz, pakkot csak ennyit s ennyit vihetsz, s ezt mind a vasutas parancsolja. Miért is ne számította volna a nép őket is az urak közé. Ha nem is nagy urak, de urak emberei s az még rosszabb.

Most pedig ezek a vasutas urak olyan sztrájkot csináltak, hogy a szegény paraszt csak bámult: lám, ez az igazi, ezek szembeszállnak még a katonasággal is. Majd csak lesz már a világból valami.

Mostohaapám, akit pedig zsidó kutyájának tekintettek a többi szegények, mert akkor kerülő volt a Lichtscheinoknál, mindig mondogatta akkoriban: „*meglássatok, olyan belháború lesz, hogy úton-útfélen öli az ember egymást*“.

Ha még ő is így beszélt, hogy beszéltek a többiek? Úgy, hogy most már csak az kéne, hogy kaszára, kapára, és neki az uraknak! De hiába, nem tart össze a szegény ember! — sóhajtották azok, akik cselekedni szerettek volna, de nem tudták hogyan fogjanak hozzá. Mert a tömeg büntethetlenségébe elmerülni, ahhoz sok parasztnak lett volna bátorsága, de megkezdeni, élre állni, az már nehéz dolog a magyar parasztnak.

A vasutassztrájkot igaz katonasággal és bevonultatással letörték, de mindegy, most már érik a mi időnk.

Ezt az apokaliptikus hangulatot fokozta a kivételesen rossz 1905. évi termés. Búza ugyan volt egy kevés, de iU nálunk a tengeri annyira főtermény, hogy ha az nem terem, nemcsak a jószág éhezik, hanem a szegény ember is.

Az itteni jó fekete földeken még gyenge munkával is jól terem a tengeri. Olyan szárazság talán száz esztendőben van egyszer, hogy ezen a fekete földön teljesen elsüljön a tengeri.

És 1905 nyarán elsült. A kóró még megnőtt valamennyire, de aratás táján — úgy mondják — nagy köd érte, azután meg nagy szárazság jött, és csüdzés helyett elsült.

Még ma is emlékeznek erre az emberek, s talán soha se felejtik el. Úgy adják át a nemzedékek egymásnak, mint ahogy nekünk átadták a 63-as aszály és a 88-as árvíz hírét.

Hogy milyen rossz termés volt, arra jellemző, hogy mostohaapám, áld azon a nyáron nem volt cseléd, hanem Stark Izidor nagyhorti gazdaságában aratott, ugyanott három hold harmados tengerit is kapált, a három holdról nem hozott haza, csak egy szeredés tengerit, vagyis néhány

kilónyit. Még az Újkertben, meg talán a Virágoskúton is kapált három-három holdat és a kilenc hold földről nem jött össze egy zsák tengeri. Az is csak szemét volt. Pedig még közepes termés esetén is 100 zsák tengerinek kellett volna jutni ennyi földről.

A harmadosok legtöbb helyen nem akarták a csutkát se levágni. A szerződések ugyan kötelezték erre őket, de a szerződések nem gondoltak arra, hogy nem terem majd semmi tengeri.

Az értelmesebb bérlő, mint Stark Izidor is, belátta a munkások igazát. Teljesen ingyen nem dolgozhatnak és odaadta nekik a csutka egyharmadát. Ezt is csak a levágásáért, a kapálásért úgysem kapnak semmit.

Okosan tette, mert így hamar letisztult a földje, s korán vethette a jövő évi búzát, arai majd kipótolja a kárt

A kenyér és szalonna nélkül maradt munkások megszerteszéledtek az országba. Még az uzsoki szorosba is jutott belőlük kubikolni. Három korona volt a napszámjuk Ebből se bőven telt szalonnára.

Ez a rossz termés aztán egészen felkavarta a népet, összekeveredett benne minden. Akkor már nagyon sokan olvasták a Földművelő című pártlapon kívül a krajcáros néplapokat is. Nálunk a Friss Újság járt sokszáz példányban. Ez az újság is, de a többi is, ellenzéki és liberális szellemű volt. Az orosz-japán háború után következő 1905-ös orosz forradalom híreit olyan formában közölték, annyira nagyították, óriási betűikkel és izgalmat keltő címeikkel a szűz falusi képzeletet annyira felcsigázták hogy még a legbizalmatlanabb, kételkedő parasztok is úgy érezték, itt a világ vége. A forradalom megindul és végigseper az egész földön. Megbukik az orosz cár, de megbukik az osztrák császár is, mert ezek együvé tartoznak. A tudatlanabbak szerint előkerül Rudolf, és ő lesz az új magyar király, de a szocialisták szerint nem kell ide semmi Rudolf, köztársaság kell, szocializmus és testvériség, szabadság és földosztás, meg minden jó, amit a szegényember kíván.

Az újságok, mondom, napról-napra sztrájkokról, tüntetésekről aztán a magyar országházban folyó zavarokról hoztak hírt. Hogy Tisza Istvánt valahol lekiabálták, vagy záptojással megdobálták, az éppen úgy az új világ jele volt, mint az, hogy az orosz munkásság a téli palota elé vonult,

vagy hogy a feketetengeri flotta legénysége fellázadt, és a tengerbe hányta a tiszteket.

Ugyanakkor a legszegényebb, legtudatlanabb, főleg a tanyai eredetű s különösképpen a katolikus lakosság között világvége hangulat és apokaliptikus babonák terjedtek. Például azt beszélték a Bánlakon, ahol mi laktunk, hogy a nádudvari templomban csoda történt, keresztelekor megszólalt egy gyerek és azt mondta: szárazsággal, éhséggel és beháborúval vész el a világ.

A másik babona szerint a gyerek keresztelekor félkenyérré változott s ez a jelkép mutatja a világ végét.

(Lélekbúvároknak és ősnépek kutatóinak való feladat kideríteni, miért szüleinek ilyenkor ezek a gyermekekről szóló babonák, avagy van-e ezeknek közül a heródesi legendához és a Dalai Láma rejtelmes kiválasztásához.)

A mai ember, aki a parasztban sem láthat már igazi primitívet, el sein tudja képzelni, hogy milyen mélyreható lelki izgalmat okozott a népben ez a sok párhuzamos baj és esemény. Háború- forradalom, sztrájkok, tüntetések, rossz termés és isteni csudák mind annak a jele volt, hogy ez a világ megérett a pusztulásra, és a napjai meg vannak számlálva.

Olyan gyermeki, olyan szűz képzeletű volt még ekkor a mi népünk, mint az orosz volt még 1917-ben is, és a román még ma is. Aki ezt látta abban az időben, az meg tudja érteni, hogy Lenint hogyan fogadta atyuskának, megváltó vezérnek az orosz nép a cár helyett, s hogy a képe hogyan került a szentképek helyébe vagy a szentképek közé. S meg tudja érteni Codreanu szerepét is a románok életében. Amikor a megváltás szomjúsága feltör a népből, akkor mindegy, bogy ki jön, a Krisztus-e, vagy az Anti-krisztus.

És jaj, ezekben az időkben a magyar nép fölött is, Európa többi népei fölött is olyan cinikus, hitetlen, álbölcs, álliberális és mégis korlátolt rövidlátó emberek uralkodtak, akik minden erejükéi arra fordították, hogyan lehetne egymást lefricskálni a hatalom csúcsáról és hogyan lehetne a népeket úgy az ő ellenfeleikre uszítani, hogy a támasztott forró forgószele őket ne sodorja le. Rosszul számítottak ... de ne kontárkodjunk bele a magas történelembe.

Párházat építenek.

Helyiségük ekkor már volt, mert megvásároltak egy ócska parasztházat, a Pacsirta-utca sarkán, de az ezernyi ember nem fért már benne. Csak a beiratkozott tagok száma 1200 volt, a rokonszenvezek meg lehetek kétszer - annyian is.

És ez a sok ember nemcsak olyan beiratkozó és tagsági díjjal adózó tag volt, mint némely mai mozgalmakban. Ebben a sok emberben eleven közösségi érzés és mohó tanulásvágy volt. Az Egylet is mindig tömve volt. Olvastak, beszélgettek, számolni tanultak. A kubikusok olyan számiskolát csináltak, hogy a középiskolás diákok meg sem mulhntak volna mellettük.

És aztán vitakoztak arról, hogyan is lehetne véglegesen legyőzni az urakat, és hogyan lehetne felépíteni egy olyan új világot, amelyben nem lenne többé sem szegény, sem gazdag, sem úr, sem szolga, se király, se püspök, se katoná, se csendőr, egyáltalán senki és semmi, aki a szegénynek ellensége.

És mert a tanultabbak már tudták, hogy ez a dolog nem is ilyen egyszerű, hogy rendnek lenni kell, s hogy a rend fenntartásához emberek kellene, hát sokat vitakoztak rajta.

A forradalmi messianizmus, mint minden mozgalomban, ebben is összeütközött a mérsékeltebb, számítóbb, megalkuvóbb iránnyal.

A másik harc pedig még mindig és még sokáig az istenhívő szocialisták és a vallásellenesek között folyt. A tolsztojánusok ugyan kiváltak közülük még 1901-ben, de a rengeteg ember között mindig voltak „óhitűek“. akik, ha papok nélkül el is tudták képzelni a világot, de Isten nélkül már sehogysem.

Nagy forgalma volt a könyvtárnak is. Párszáz könyve volt már az Egyletnek a legkülönfélébb könyvekből, s ezek mindig kézben voltak. Minden könyvre rá volt írva, hogy hány nap az olvasási ideje, és akkorra be kellett vinni és másnak adni. Mindig várta már valaki, és csak átírták egyik névről a másikra.

És hogy mennyire messianisztikus volt a hangulat, arra bizonyíték, hogy a szabadgondolkodó, tudásban, testvériségben szinte már misztikusan hívó írók könyvei vol-

tak a legkapósabbak. Még a regények közül is csak azok voltak meg az Egylet könyvtárában, amelyek valami magasabb eszmei tartalmat is akarlak adni. Nem tudom ki válogatta ki ezeket a könyveket, de tény, hogy a Jókai rengeteg könyvéből csak a Jövő század regénye, Egy az isten és Ahol a pénz nem Isten című kötetek voltak meg. A Zola sok könyvéből pedig csak a Munka, Föld, „Igazság“, Állat az emberben című regények. (Ezek közül a Munka és a Föld, meg az Állat az emberben tévedés volt: biztosan a cím okozta.)

Nagyon kapósak voltak az utópista írások és a lírai bölcselkedések, miét Volney „Romok“ című könyve, Fényes Samu Bálvány-a.

Szerették még a Tolsztoj könyveit is. A Feltámadás éppúgy kézről-kézre járt, mint a „Korunk rabszolgasága“ és a „Kormányok bűnei“ című röpiratok.

Aztán nagyon vitték a papokra rápirító könyveket is. A Pápák bűnei, meg a Jezsuitákról szóló könyvek is kézről-kézre jártak.

Igazi tudományos, főleg marxista könyvek nem igen voltak. Néni is voltak még akkor magyarra lefordítva, az ipari munkásság is csak másodkézből, németül tudó vezetőin keresztül ismerkedett meg a marxizmussal.

Aztán voltak itt még jogi könyvek is. A mi népünk soha se szerette a hivatalos országot. Már gj^erekkoromban hallottam, hogy a szocialista vezetők szidták a bürokráciát, ami alatt nem pontosan azt értették, mint ma, hanem valami telhetetlen tizenkétfejű sárkányféle szörnyeteget értettek alatta, aki a nép vérén húzik.

És mégis, ez a nép túlságosan hitt a jogban, az írott betűkben. A jogi könyveket azért hozatták, hogy ha bárhol szembekerülnek a hivatalos urakkal, és azok a fejükre olvassák a paragrafusokat, ők is visszaolvashassák, hogy de ezek, meg ezek, így szólnak és a mi igazságunkat bizonyítják.

A legnagyobb dicsőség az volt, ha valaki szembeszállt az urakkal, a jegyzővel vagy a csendőrökkel és rájuk olvasta, hogy ez és ez a számú törvénycikk ilyen s ilyen paragrafusa szerint ez és ez a szabály.

Gondolhatjuk, hogy mennyi jogtalanságot kellett ennek a népnek elszenvedni, amíg odafolyamodott, hogy a betűben levő igazságot elfogadta. Nem volt mit tennie.

Tehetlenségében az egyetlen szilárd pontnak látszott a törvény betűje, s amint a nagy pernél láthatuk, vigasztalhatta magát, hogy ha most el is nyomták az igazságot, de majd kiderül minden. Közben nemzedékek haltak el egymásután, és a betű még mindig betű maradt.

Pokrócz Ferenc és a kisebbik Tar Sándor különösen nagy mesterek voltak a törvénycikkek idézésében. Nem is volt fontos, hogy néha helytelenül idéztek vagy rosszul magvaráztak egy paragrafust, az volt a fő, hogy mérték magyarázni.

Valóságos jogászaik lettek a népnek. Minden ügyesbajos dolgukkal hozzájuk, főleg a legendás okosságú Pokróczhoz fordultak, s csak azután mentek a hivatalos hatóságokhoz a kapott tanács szerint. A párt már ekkor község volt a községben.

A gazdagabbakkal szemben is éles és szigorú osztálykülönbség alakult ki. Nem lehetett többé semmiféle közös dolgra összehozni őket. Még ha a vezetők szóba is álltak egymással, de a nép nagyon szigorúan vette az osztálykülönbséget. A régebbi falusi tagozódások, hogy alvégi, felvégi, bánlaki, újvilági, kiskállói, németfalusi, meg aztán a fajtak, hogy magyar, német s végül felekezeti, hogy református, katolikus, feloldódóban voltak, s kezdett kialakulni az új tagozódás: szegény vagy gazdag. A szegények már külön temettek, külön lakodalmaztak. Olyan helyiség kellett hát, ahol a felnőttek külön gyűlésezhetnek és beszélgethetnek, és a fiatalok külön hálózhatnak. A sokféle közös üggyhez nagy helyiség kellett. Elhatározták hát, hogy az öreg házat lebontják és tágas nagy épületet húznak a helyébe.

Az építés könnyű dolog volt. Arra az anyagra, amit pénzért kellett megvásárolni, 2 koronás részjegyeket váltottak a tagok és hozzáadták még a meglévő tőkájüket, s a majdani bálók jövedelméből is pótolhatták. A vályogot kivetették maguk, a sármunkát is elvégezték, s az építést Rózsa Gábor vezette, a tagok közül meg kitelt minden munkaerő. Valóságos közös boldogság volt, amikor felépült a szép nagy épület, amely úgy uralkodott az ottani szegény negyed környékén, mintha már az eljövendő szocializmus hatalmát példázná.

Itt olvadt össze későbbben a magyar és német munkásfiatalság. Az Egylet és a párt volt az a kohó, amelyben

megszűnt végre a németiség különállása és beolvadt a kicsi németiség először szellemileg, azután pedig összeházasodás útján a magyar, de kissé lomhább magyar tömegbe.

A nagy erőpróba: aratósztrájk és cselédsztrájk.

A természetnek vannak néha kedves tréfái. Az 1905-ös nagy aszály után, amikor a nép már azt hitte, szárazsággal vész el a világ, 1906-ban olyan bő esztendőt hozott, hogy még ma is emlegetjük. Olyan jó termés volt, hogy még a dült búza is öntötte a szemet. Egy hold kapálatlan maradt tengeri, amely egy elcsapott cseléd bérföldje volt, 60 zsák tengerit adott az uraságnak. Kis Tar Sándorék az egri káptalan bagotai uradalmába mentek aratni, és egyedül csak az aratással, cséplés nélkül, 18 mázsát kerestek négyheti aratás alatt. Még csépléssel is bőséges nyári kereset letí volna. Soha, se azelőtt, se azóta, pedig voltak már bő esztendők — nem hallottunk ilyen jó termésről. Szegény földünk utána pótolta, amit 1905-ben mulasztott. (Persze, ez se csoda: az 1905-ös szárazságban kiégett, pihent és meghízott a talaj.)

Volt aztán most munka dulásig. A párt kipróbálhatta az erejét. Már aratás előtt megkezdődtek a bérharcok, de még csak olyan formában, hogy a piacon az emberek bátrabban viselkedtek. Több napszámot kértek, mint amit a munkaadók adtak volna, és az olcsójánosokat megfenyegették, hogy ha elmennek kevesebbért, hát elbánnak velük.

Aratásra pedig úgy készültek a vérmesebb képzeletű munkások, hogy most, vagy soha. Nemcsak a sztrájkra gondoltak, hanem ezentúl arra is, hogy hátha most felborul minden, a katonaság is melléjük pártol, és véget vetnek az úri világnak.

A munkásnak egyetlen ereje, hatalma a munka nélkülözhetetlensége. S mert ezt nemcsak a vezérek hirdették, hanem a munkások maguk is hitték, úgy gondolták, ha egyszer igazán összetartanak, mindnyájan az összes dolgozó, és megvonják a munkát a világtól, összedől magától az úri rend.

Persze, ez megint olyan általános igazság, amely akkor volna igazság, ha egészen általános lenne. Igen ám, de nem hogy a világnak, hanem még az országnak a munka-

sai sem tartanak össze. Sok párt, sok felekezet, sok nemzet húzza őket erre-arra, s amikor az egyik sztrájkol, a másik tétovázik, a harmadik nem tud róla, s a negyedik örömmel lesi, hogy na, most én is munkához juthatok.

Azonkívül meg a termelés, különösen a mezei termelés nemcsak a bérmunkások munkáján áll, hanem az önálló kistermelők millióin is. Ezek nem sztrájkolnak, sőt örülnek, ha a nagyüzemeket a sztrájk hátrálja a termelésben, mert ők akkor boldogulnának, ha a nagytermelők megbuknának.

Mindezekre nem gondoltak a forradalmi izgalomban élő mezei munkások. Ők csak a saját erejüket számollak, az ellenfélre nem is gondollak. A vezetők meg, ha gondoltak is, nem fékezhetlek a tömegeket, mert rájuk fogták volna, hogy őket már megfizették a munkaadók. Inkább élesztették a tüzet. Hálha lesz belőle valami, hátha a népi izgalom olyanná változik, mint a hógörgeteg, és elsöpri a rendet. Sok ilyen volt már a történelemben. A politikusok természetrajza pedig az egész világon egyforma.

Mert bizony abban ekkor is igazuk volt a reakciós birtokosoknak, hogy az aratósztrájk nemcsak a magasabb bérekért folyt. Csak ez is benne volt, mert a nagy történelmi korszakokban a napi kenyérbajok összevegyülnek az általános elvi, világváltoztató szándékokkal.

Azok a szegényes képzeletű munkások, akik azt hitték, hogy ha minden száz kereszt learatott búza után többet kapnak 1—2 keresztrel, vagy több lesz a napszám 20—30 krajcárral, akkor már boldogok lesznek, nagyon kevesen voltak. Az ilyenek egészen együgyű emberek, s a magyarlan kevés az együgyű szellemi nyomorék. Inkább több a sunyi óvatos, aki a keveset is elfogadja, de a sokat se utasítja vissza,

Ezt a kevés együgyűt és a sok óvatos sunyítót azonban magával ragadta a többi, a harcos élcsapat. Dehogy lehetett volna most okoskodni vagy óvatoskodással hátráltatni a többit. Harc és harc: legyen sztrájk, ez volt a jelszó. Hiszen, ha a közönséges bérkérdést nézzük, nagyon jó termés van, hát az aratórész is sok lesz. Már írtam, hogy a káptalannál Tar Sándorék 18 mázsát kerestek. Igaz, hogy ott meg is fizették a rendes aratórészt: tizedén arattak.

Voltak még más munkaadók is, akik belátták, hogy nincs értelme a munkásokkal hadakozni, mert a termés

olyan jó, hogy meg sem érzik ezt a pár százalékot, amivel többet kell adni. Annál is inkább, mert ez, ha sztrájkolnak és telik a drága idő, sokszorosan kipereg, kicsírázik, vagy másképen kárba megy.

Így aztán az általános aratósztrájkból, ami a forradalmi képzeletűek fejében mint győzelmes forradalom fejeződik be, csak szórványos sztrájkmozgalom lett, részleges sikerrel.

Én magam is tudom, hogy a tarkaszemű Bleyer uradalmában szintén kitört a sztrájk. Az aratók kijöttek, de a tábla végén megállottak, hogy addig nem vágják, amíg nem javít a bérlő. Hogy mennyit kértek és Bleyer mennyit ígért, vagy egyáltalán semmit se akart-e adni, azt már nem tudom, csak azt, hogy kihívatta Bleyer a csendőröket, sorakoztatta a munkásokat, és a csendőrök felszólították az embereket, hogy álljanak munkába. De azok nem állottak. Erre már nem tudom; névsorolvasás útján-e, vagy általános felszólítással, azt parancsolták nekik, hogy aki aratni akar, álljon az egyik oldalra, aki nem, az meg álljon a másikra.

Ez a legrégebb és legsikeresebb taktika. A tömör tömeget egyénekre bontani s a tömeggel szemben gyáva megalkuvókat felbátorítani.

Elég, ha csak néhány ember bontja meg az egységet, a többinek már elmegy a kedve, s hirtelen dühében ulána-csap. „Ha ő kibírja, én is, dögöljünk meg éhen mindnyájan“, és már megtört a tábor.

Így lett itt is és még számtalan helyen. A gyávábbak meghúzódtak, a nyakasokat meg bekísérték a szolgabíróság börtönébe, ahol ülték a kiszabott 2 és 4 heteket, amíg a többiek arattak és csépeltek.

Mások, amikor látták, hogy az erőszakos sztrájk nem ér semmit, nem szóltak senkinek semmit, nem is követelöztek, hanem egyszerűen megszöktek. Odahaza hétköznapon is lehetett munkát találni és vállaltak magános aratást, vagy elmentek jó napszámért hordani a gazdag parasztokhoz, akik most nem bírtak a gazzal.

Ezeket aztán a csendőrök hajkurászták. Visszakísérték őket szerződéses gazdájukhoz, mert a gazda a munkáshoz ragaszkodott. Nem a szolgabíró börtönébe küldte, hanem az érett búzába állította a szökevényeket. Némelyik beletörődött, mert irtózott a csendőröktől, szégyellte is a

kísérgetést, meg aztán kiszámította, hogy neki is több lesz a kára, ha jövés-menéssel tölti el a nyarat.

De volt olyan, aki megint megszökött. Némelyik szerencsés volt, mert jó munkát kapott, és nem is mentek utána. Az okosabb munkaadók tudták, hogy az a munkás már úgy se ér semmit, amelyiket csendőrrrel kell megtartani a munkában. Keresett, fogadott másokat.

A nagy bérlők legtöbbször már ekkor megvolt az aratógépe, de azokkal kevésre haladlak. Ezek az aratógépek mindig csak akkor tudtak dolgozni, ha nem volt sok munka, ha ritka és könnyű volt a gaz. De az 1900-os búzába belefutottak és beletördelöztek. Vagy pedig a dült búzának csak elszárázta a tetejét, ledarabolták a kalászatokat, azt is feléből, harmadából. Ennél már a legrosszabb arató csapat is külön munkát végzett.

Ráadásul ezek még csak marékra vágó aratógépek voltak s utánuk aratócsapat kellett kötni és keresztelni, ha pedig azok sztrájkoltak, akkor a gépek nem mehetek.

Igy telt el a nyár. A nagyreményű aratósztrájk szétforgácsolódott. A munkások veresége nyilvánvaló volt. Valamelyes általános béremelést kicsikartak, de ezt is inkább a jó termés hozta magával. Az okosabb munkaadók titokban megegyeztek a munkásaikkal, s míg a többi telefonálgatott és 20—30 kilométereket lovagolt vagy kocsizott a csendőrök és hatóságok, esetleg új munkások után, addig δ dolgoztatott s a jó termés gyűlt befelé.

Hozták ugyan az idegen munkásokat százzámra, de most már az is hiába volt. Nem bírtak a jó eredménnyel. És mert harcolni, sztrájkolni nem mertek, legalább amerikáztak. Kedvetlenül és keveset dolgoztak.

A sztrájk hát, ha hozott is apró részeseredményeket, de a messzi nagy célt tekintve, megbukott. Nemcsak forradalom nem lelt belőle, de még igazi béremelést sem hozott.

De a párt azért nem hullott széjjel. Az összetartó erő, az eszme és az osztályöntudat kibírta ezt a vereséget. A sunyi, óvatos parasztok igaz, kárörvendve gúnyolták a többieket, de azok még azt mondták, azért bukott meg, mert nem tartottunk jól össze.

Így a vezetők és a tömegek találkoztak abban, hogy a harchoz erős szervezet kell. Tartalékot kell gyűjteni,

sztrájkolni úgy nem lehet, hogy nyáron sztrájkolunk, télen elélünk. Mi nem iparosok vagyunk, akiknek mindegy, hogy mikor dolgoznak.

Ekkor már benne voltak az egyletépítésben is, igazán nem úgy alle Hak, hogy az első vereség szétszórhatná őket.

Sőt még csak most jutnak el az igazi szocialisía gyakorlatához, összeköttetésbe léptek a megye és az ország földmunkásságával, és leveleken meg a FÖlmívelőn keresztül értesítették a más vidéki munkásokat, hogy ne vállaljanak itt munkát, mert bérharc van.

Össze is ültek a megyebeli földmunkások vezetői és megállapították sok tárgyalás és gyűlésezés után, hogy milyen legyen az az érvényes bérszabályzat, amelyhez aztán minden munkás ragaszkodik, s amelyet a munkaadókkal is el kell fogadtatni.

Még ezen a télen kipróbálta a szervezet az erejét. Új-évkor kitört a cselédsztrájk. Az összes tanyában az összes cselédek sztrájkba léptek. Csak éppen a kutyaütők meg néhány hűséges jó cseléd, pásztorok, parádéskocsisok, alsó-béresék maradtak munkában. A többi letette a szerszámot és várt. A szervezettől megkapták a megyei értekezleten megállapított bérszabályzatot, és azt mondták, addig nem dolgoznak, amíg a bérlők ezt el nem fogadják.

Nem kértek lehetlent. Csupa olyan dolgot, ami már azelőtt vagy megvolt, vagy a debreceni tanyákon akkor is érvényben volt. Például a búzatermő vidéken búzát is kértek a kommencióba, és annyit, hogy elég legyen a családra. Tejet vagy tehéntartást kértek. A vasárnapi nagy munka eltiltását, a reggeli, déli pihenőidő betartását és más ilyen apró-cseprő magától-értetődő dolgokat. Hiszen, hogy a kommenció elég legyen a sokgyermekes béresnek is, és a malom vámját a gazda fizesse, egyszóval, hogy az évente 365 napot dolgozó béres ne éhezzen a munkája mellett: az csak elemi követelés.

A bérlők nem így gondolkoztak, ők azt mondták, hogy csak az éhezik, aki pazarol, s az éhezne, ha tybb bért kapna is, mert akkor többet pazarolna. Aki takarékos, az lám, még gyűjt is. Ez is, az is, házat vett.

Nem adtak hát semmit. A cselédek meg nem engedtek.

Mi lett belőle? A tanyán, az úr kenyéréen, az úr lakásában, az úr tüzelője mellett nem lehet soká sztrájkolni.

Vagy: vagy — dönteni kellett. Aki nem dolgozik, hagyja el a tanyát.

Erre megzavarodtak. A gyávábbak, az örök cselédek, meg azok a hótszegények, akiknek nem volt semmi tartalékjuk, s aztán még azok a jó cselédek is, akik már eddig sem tudták elképzelni, hogy mi lesz ebből, megadlak magukat, és beállottak újra az igába, a többiek meg elköltöztek haza, a faluba.

Itthon testvériesen fogadták őket. Fuvarosok mentek értük, s az Egylet gondoskodott lakásról és élelelről is Sok-sok szegény ember, aki pedig maga is szorongott, odaadta a kamráját a sztrájkoló cselédeknek, és élelmiszert hordtak össze az Egyletbe a számukra. Olyan volt az Egylet, mint egy városi sztrájkanya.

Persze, ez nem tarthatott sokáig. A cselédek egyrésze rosszul érezte magát az itthoni tétlenségben és nem ízlett neki a kegyelemkenyér sem. A többi pedig elhelyezkedett ki erre, ki arra, hónaposnak ment, vagy napszámot kajtatott. Beolvadtak az itthoni munkásságba, és úgy megszerették a szabad életet, hogy soha se lettek többet cselédek.

Ez a sztrájk is megbukott. Itt-ott volt valami eredmény, némelyik gazda javított egy keveset a jó cselédjei bérén, de az a nagy szándék, ami a sztrájk mögött volt, bizony semmivé lett. A harcos bérlők a mindenünnen összeszedett idegen hónaposokkal és sunmásokkal helyettesítették az elment cselédeket. Igaz, ráfizettek, de mindegy, megmutatták a hatalmukat. Az volt az elvük: a szegényeket meg kell törni, mert máskép a fejünkre nőnek. S erre a célra szívesen áldoztak is. Ennek a lelkületnek s/ellemi vezérképviselője és polinkai érvényesítője Tisza István gróf volt. Ezért rajongtak Tiszáért az egyébként liberális világnézetű bérlők. „Tisza az egy ember — mondták egymásközt — az majd rendet csinál“.

Tévedtek azonban, ha azt hitték, hogy a szocialisták belebuknak a rosszul sikerült sztrájkokba. A mozgalom úgy haladt tovább a maga útján, mintha semmi sem történt volna. A forradalmi messianizmus megbukott, de helyette a mérsékeltbb, tárgyalóképes, szervezett földmunkás-mozgalom emelkedett felfelé.

Maguk a vezérek is ezt akarták. Az országosakat is, de a helyieket is kielégítette ez. Talán az egy Eszenyi Lajos, esetleg még Nagy Tar Sándor tekintettek szüntelenül a

távolba is, a többiek annyira a napi dolgok közt éltek, hogy így vagy úgy, nekik az a fő, hogy a felszínen maradjanak és a mozgalom is fejlődjön. Csodálatosképen (vagy nem is csoda, csak a reális erők azonosságát jelenti) ezek a vezetők soha nem hallották híret Bernsteinnek, sem hírhedt megalkuvós formulájának, hogy „*a végcél semmi: a mozgalom minden*“, mégis ugyanazt hirdették és gyakorolták. A történelem törvényszerűségei kicsiben is tudnak érvényesülni. Ha egy erő nem elég ahhoz, hogy kirobbanjon, akkor kivezető mellékutakat keres. És talál is. Ha nem talál, akkor tovább erősödik, s egyszer majd robban.

Itt talált. Egyelőre megpróbálták a komoly valóságos munkásszervezkedést és a kollektív szerződések kieroszakolását. Pokrócz Ferencnek sikerült Orosz főszoigabíróval összehivatni a munkaadókat egyeztető tárgyalásra.

A bérlők vezére Lichtschein Dezső volt. A munkások részéről megválasztott tárgyalóbizottság vezetője Pokrócz Ferenc.

A szolgabíró kimondta: egyezzenek meg, mert ő nem enged meg, hogy megint idegen munkásokat hozassanak.

A munkások kitartottak. Minden utcában őrszem állott, hogy a községházához, ahol a tárgyalás folyt, senki se mehessen felvállalni a munkát.

Így tárgyalgatlak hiába. A munkások nem követeltek lehetent. 10-ik részt kommenció nélkül, vagy 11-ik részt kommencióval. Lichtscheinék 15-ik részért akarták továbbra is

A szolgabíró pedig követelte a megegyezést.'

Mit csinált erre Lichtschein. Az ismerős, benfentes munkásai közül fogott egy embert, az újvilágosi Nagy Berecki Gábort, akinek volt bátorsága felvállalni az aratást. A 12-ik részért kommencióval.

Ezt az embert Lichtschein titokban, a saját kocsiján elbújtatva, felcsempészte a községházára. S amikor este felé a szocialisták tárgyaló bizottsága eredmény nélkül hazament, Berecki Gábor aláírta a hatóság előtt az érvényes szerződést.

Hogy a szolgabírónak milyen szerepe volt ennél az ügynél, azt senki se tudja. De hogy a községi urak a bérlők kezére játszottak, arra bizonyíték, hogy amikor másnap reggel Pokrócz Ferenc felment, hogy a tárgyalást folytasson

sák, a község főbíróját ott találta a hivatalában, az asztalra dülve, aludt. Előtte borosüvegek és poharak.

Pokrócz felköltötte és kérdőre vonta Harangi János főbíró, hogy mi van itt, mi történt itt, és a bíró beismerte, hogy a Lichtschein szerződését írták alá, s annak az áldomását itták meg. Bankett volt az éjjel a községházán, mialatt a szocialista munkásság odahaza nyugodtan aludt.

Bizonyos, hogy nagy eredmény volt a 12-én való aratás a 15—16-hoz képest, de a gyalázat abban volt, hogy a szocialistákat, akik harcoltak érte, a szerződésből teljesen kihagyták. A szerződést azok kötötték meg, akik odahaza a sutból lesték a mások harcát.

Hiszen ennyiért édes-örömet vállalták volna mindnyájan, s ha kitarottak, azért tartottak ki, hogy ha lehet, még többet csikarjanak ki. Lichtscheinéknak pedig mindegy volt, ha nem is lesz elég aratójuk, az a fő, hogy a szocialistákat letörték és azok nem kellenek.

Nagy Berecki Gábort ezért az árulásért évtizedekig szidta-átkozta a nép, s a szocialistákkal kerülték is egymást. Nem is lakott a szocialisták közt, kinn lakott az Újvilágon, a fahi végén, közel a Lichtschein uradalomhoz. Odajárt, ott dolgozott télen-nyáron. Tavasszal a napszámósok és a munkások felett volt felügyelő, azután meg részében az árokpártokat kaszálgatta. Aratás és cséplés után a tengeri- és a répaföldek körül volt a bérlő megbízottja. A piacra nem is igen járt, helyibe jöttek az emberek.

Ott öregedett meg Lichtscheinnél. Nagy dolog 70—80 pár aratónak és sokszáz harmadosnak parancsolni, s Gábor bácsi szeretett parancsolni.

Nem fizetett rá. összeszedte magát egy kicsit. Pár hold földet és jószágot szerzett. Nagyétű ember volt, de sohase éhezett.

Még 1923-ban, amikor a jól sikerült ellenforradalom után, a bethleni konszolidációban Lichtschein elérkezettnek látta az időt a régi jó világ, vagyis a 14-én való aratás visszahozatalára, ezt is Nagy Berecki Gáborral csináltatta meg. A többi bérlő és a Semsey-uradalom édes-örömet követte, és még ma is virul a 14-én való aratás, a keresztény-nemzeti korszak egyetlen vívmánya Balmazújvároson.

Ez azonban, annak idején nagy pofon volt az újvárosi szocialistáknak. A munkásság közt elvadult gyűlölködés keletkezett. Hogy vérengzés nem igen volt, annak köszön-

hette“, hogy e nép sajátságos módon fölé emelkedett már ekkor a régi verekedő parasztságnak. Már sem a felekezetek, sem a németek és magyarok közt, sem az alvégiek-felvégiek közt nem folytak a harcok. A szocializmus megjavította a közerkölcsöt. A bálók, lakodalmak békésen, bicskázás és verekedés nélkül zajlottak le. A legények nem botot, fokost, nem is bicskát, hanem ujnyi vékony nádpalcát hordtak a kezükben.

Ekkor aztán a többi bérlők is követték Lichtscheint. Az Újkertben, a Horton, a Nagyszegben katolikusok vállalták fel az aratást, akiket a papjuk mindig visszatartott az ördögi mozgalomtól. Nagy János, meg Kis Csordás Jóska bácsi vitte az embereket a bérlőkhöz a Lichtscheinnel megkötött szerződés alapján. A szocialisták innen is és mindenünnen kimaradtak. Egyedül a debreceni gazdánál kaptak munkát, de oda kevés ember kellett

Küldöttség-harc.

A csatát hát végleg elvesztették. A szocialisták kikaparták a gesztenyét másoknak, s ők mint „hazátlan bitangok“ csatangoltak szerte az országban. Aratócsapatok mentek Bátyúba, Beregmegyébe, Szatmárba, az Okányi Schwarczok és a Tiszák birtokaira és az egri káptalan tiszapolgári földjeire. Aki meg ide se fért, kubikolni és répamunkára ment szerte az országba.

Tudom, ez a csatangoló lelkület annyira úrrá lett némely fiatalokon, hogy már nem is szerettek otthon dolgozni. Ha csak lehetett, mentek a nagyvilágba. Mindegy, a nem is kerestek többet, de szabadabbak voltak. Nem kdtötte őket a rettegés, hogy, jaj, ha megharagszik az intéző, nem kapok jövőre aratást, és harmados tengerit. Attól se kellett tartaniok, hogy ha visszafeleselnek, a kerülő fel-emeli a botját, rámutat a messze sillámló újvárosi toronyra: „arra mennek hazafelé, öcsém és már mehetsz is“.

Az idegen kerülők sokszor azt sem tudták, merre van Újváros. És egyáltalán a szocialistáknak olyan veszett hírtík volt, hogy a kerülők olyan félelemmel vegyes borzalommal kerülgették őket, mint a kutya a sündisznót.

Néhol és néha aztán, ha kiderült, hogy ezek a veszett-hírű emberek értelmes és jódolgú munkások, úgy össze-

barátkoztak, hogy évekig visszajártak ugyanarra a helyre. Így sodródtak Tar Sándorék egyszer az egri káptalan birtokára. S bár ott rossz híruk volt, mint szocialistáknak és pogány reformátusoknak, mégis, amikor a gazdatisztek meggyőződtek róla, hogy értelmes, jódolgu és nem részeges, izgága népek, mint az ő munkásaik lenni szoktak, évekig visszahívták őket. Ugyanígy Batyuba és Szatmárba is.

Ismerem ezt a csatangoló lelkületet magamról is. Én is voltam Szatmárba répamunkán egypárszor. Nagyon jól tudom, hogy a fiúk és lányok azért szerették a távoli munkát, mert így a maguk gazdái voltak, nem kellett minden szombaton a keresettel beszámolni a szüleiknek.

Vasárnaponként bementek a közeli falvakba vagy városokba s a kis lánykák, akiknek otthon sohase járt pénz a kezükön, itt úgy vásárolgattak, mint igazi gazdaasszonyok. A fiúk pedig úgy ittak és kártyáztak a kocsmákban és kinn a hodályokban, mint akiknek senki se parancsol.

Heteket, hónapokat töltöttek idegenbe és sokszor nem vittek haza egyebet, mint a lerongyolódott gúnyát és a piszkos, vagy már elnyűtt tarisznyát. Petyákesz, vagy másképp Vak Tar Jóskáról tudom, hogy milyen nagy dicsőség volt a süldő legények között, hogy Debrecenben még pezsgőt is ivott. Mindegy, hogy egy hétig dolgozott érte, de legalább megköstolta, milyen italt isznak az urak.

De a szabad életen túl húzta a fiatalokat a világlátás vágya. Minden gyerekben és így minden parasztgyerekben is feljön egy bizonyos időben a vágy, a szomjúság, világot látni, valami másba kezdem.

Én magam is olyan szomjas voltam a világlátásra, hogy akár ingyen is dolgoztam volna, csak elmehessek hazulról.

Amikor először vonatra ültem, már lehettem 13—14 éves. Még Debrecen is a csodák városa volt előttem. Sajnos, csak zsúfolt állomását, végeláthatatlan sínmezőit és kocsisorait láthattam.

És ehettem a váróteremben 20 krajcárért nagy tányér paprikás húst, amit ügyes üzletemberek a vendéglők maradékaiból szedtek össze a hozzánk hasonló kevésbé gazdag paraszti utasok számára.

Az első utamon egész éjszaka nem aludtam. Fejemet az ablaküveghez szorítva lestem a tájat, az elfutó magas

úriházakat, a mellettünk elrobogó és pöfékelő óriás mozdonyokat s aztán a nyírségi homokbuckákat, meg a közénk lapuló falvakat, tanyákat. És lestem a holdfényben rejtelmessé vált, de a napfényben bizony sivár homoki erdőcskéket. Nem a természet érdekeli, hanem a más „világ“: városok, faluk, emberek.

Nagykároly híres városából csak a pályaudvarát láttam, tele szumános román parasztokkal, akik ugyanúgy a kenyér után mennek más tájakra, mint mi. Reggelre pedig a hűvös Szatmárnémetibe érkeztünk, ahova már látszottak a nagybányai, mármarosai, és szilágyi sági hegyek.

Hogy aztán a tanyák, ahova mentünk, majdnem olyanok voltak mint a mieink, az természetes. A magyar nagybirtok egy kaptafára dolgozik Zempléntől Zaláig. Akarhova mentünk, a béresek és a kerülők egyformák voltak, csak éppen hogy néhol a főétel nem a kása volt, hanem a krumpli.

A káromkodás is mindenütt megvolt, csak hogy az egyik tanyán az Isten, a másikon a Krisztus, a harmadikon a Szűzmaria volt a főbűnös az emberek és állatok hibáiért. És annyi, hogy ha a béresek és munkások közt románok is voltak, a magyar Isten mellett a román Dumnezeu is sorbakerült.

De ezzel a játékos fiatalság keveset törődött. Még mindig jobb volt, mint az otthoni tanyákon, ahol nemcsak a kerülők, hanem a szülők is szorongatták őket. Vidáman járták hát a világot, és végig nótázták az utakat. Ha valaki még ma is látja az állomásokon a marhakocsikban utazó és nótázgató parasztfiatalokat, gondoljon rá, vájjon mire vigadnak, mit néznek ki az életből.

Így voltak a fiatalok általában. Ha egyik helyen nem szerették, máshova mentek. A nyár eltelt, a télen meg majd adnak otthon kenyeret.

De az öregek ám nem tudtak ebbe belenyugodni. Nekik vagy föld, vagy munka, vagy egészen új világ kellett.

És mert a sztrájkok megbuktak, a munkásirányzat a mozgalomban hátraszorult, és előre lépett a kisparaszti földszerző irány. A rengeteg népet, a sok párttagot és rokonszenvező szegény embert foglalkoztatni kellett. Elhatározták hát, hogy küldöttséget vezetnek a kormányhoz. Nagy küldöttséget, hogy lássák meg odafenn: nem két-

három lazító paraszt, hanem az egész nép kéri a földet. 130 ember vállalkozott rá, hogy a saját költségén felutazik Pestre.

Hogy a lelkesedés, az izgalom és a reménykedés milyen fokú lehetett, el lehet képzelni abból, hogy ebből a szegény és pénztelen zsugori népből, ennyi ember áldozott fel több min' egy-egy mázsa búza árát a pesti útra.

Justh János, a kerület akkori 48-as képviselője elvállalta, hogy a küldöttséget elvezeti Wekerléhez és Darányihoz. Wekerle volt a miniszterelnök, Darányi Ignác a földművelési miniszter.

Előzőleg azonban az itthoni hatóságok mindent elkövettek, hogy a küldöttség ne mehessen el Pestre. Ahogy Tar Sándorék mondják, az elöljáróság még álsürgönyt is küldött a Tar Sándor címére, hogy nem fogadja őket a miniszter.

Aztán azzal is ijesztgették őket, hogy letartóztatják mindnyájukat. De nem riadtak vissza. Annyira benne volt már az egész falu a küldöttségjárásban, hogy szégyen és gyalázat lett volna a pártra és a vezetőkre, ha megijednek. Az egész falu erről beszélt, s izgatottan várta mindenki, barát és ellenség, hogy mit hoznak a vérerek Pestről.

Nőm is volt semmi baj. Wekerle barátságosan fogadta őket. Az akkori világban nem is lett volna tanácsos, hogy jóhiszemű parasztembereket, akiket nem valami zsákmányéhes politikus ráncigált fel Pestre, hanem a saját költségükön és a saját fejükötől jöttek, csak úgy, fogadás nélkül visszaeressenek. Az akkori újságok megették volna elevenen azt a minisztert, aki ilyesmit elkövet. Elvégre ezek az emberek azzal a megbecsültnivaló vak bizalommal mentek fel, hogy ha a kormány emberei a saját szájukból hallják majd a panaszait, egész biztosan segítenek rajtuk. Csak éppen tudtára kell adni a miniszternek, hogy mi itt a baj, mert az biztosan nem tudja, hiszen a helyi urak elű karják előle az igazságot.

Wekerlével le is folyt szépen a kihallgatás. Tar Sándor takarosán, értelmesen előadta a bajaikat.

Ekkor már tapasztalt politikusok voltak és a világért sem beszéltek volna legmélyebb vágyaikról, hogy a föld pedig az övék, s azt mások csak bitorolják. Ellenkezőleg, Sándor bácsi elpanaszolta, hogyan szorították ki őket a

határból, az otthoni munkából, s meri a bizonytalan távoli munkákra nem lehet az életet alapozni, legalább néhány hold földet kérnek — haszonbérbe. Nem sokat, nem akarnak ők erejükön felül vállalni, csak 4—4 köblös kellene nekik. Az már megteremné a kis kenyérüket és a hizlaláshoz szükséges tengerijüket, a többit pedig majd megkeresnék napszámmal is.

És aztán nem kérik ők olcsón. Hajlandók többet is fizetni érte, mint a zsidó bérlők. Bízna benne, hogy ki tudja hozni a földből a magasabb árendát is.

Weke.le ígérte is, hogy mindent meg fog tenni értük, amit tehet. (Ez a „minden“ az a semmi, ami az ígéretekben maradni szokott.) Sőt még azt is megígérte, hogy az ilyen okos, derék, értelmes magyar embereknek választójogot is fog adni. (Némelyiküknek még nia sincs, vagy már megint nincs.)

Azután pedig felmentek az országház karzatára és megnézték az ülést. Egyszer életükben felülről néztek le az urakra. Akkor tárgyalták az Apponyi-féle iskolaiörvényt és zajos voU az országház.

ők voltak azonban az országház aznapi érdekességei. Tele volt velük a sajtó. A Tolnai Világlapja még cikket is írt róluk. Megemlékezett a kitűnő Pokrócz mellett a két Tar Sándorról, akiket úgy számoznak, mint a királyokat szokták: I. Tar Sándor, II. Tar Sándor.

Ezután elmentek Darányi Ignáchoz. De itt már baj leit. Az itteni szónoknak Pokrócz Ferenc lett kijelölve. Ő azonban már a megszólításnál zavarba jött. Kegyelmes Uram helyett Kegyelmes Atyámnak szólította Parányit. (Ó, mennyi keserves izgalom fűződik ezekhez a megszólításokhoz! Mennyi jogos panasz és kérelem marad benne a mi népünkben azért, mert nem tudja rászáni magát, hogy rettegett urai elé álljon ezekkel az utált és kitanulhatatlan megszólításokkal. Gyalázata a magyarságnak, hogy a parasztk közt a legnagyobb dicsőség, ha valaki tud az urakkal beszélni!)

Darányi azonban nem volt kényelmes atya. Nem tudok róla semmit, amit késői dicséről írnak, az meg nem ér semmit, de ebből a jelenetből, ami azután következett, azt látom, hogy nagyon rossz politikus volt. Mert alig hogy megszólalt Pokrócz Ferenc, előhúzott a zsákjából egy újsgot és olvasni kezdte: „*vén totyakos Darányi, girhes hátú And-*

rássy, csúzos lábú Kossuth Ferenc ...“ — „*maga írta ezt a cikket?*“ — kérdezte Pokrócztól.

Mit mondhatott volna erre Pokrócz, hiszen a neve alatta volt a cikknek. Ő ugyan ma is azt mondja, hogy a cikk nem úgy volt már, ahogy Ő megírta, mert a szerkesztők alakítottak rajta. Ezt el is hiszem, mert tudom, hogy rossz írása van, a helyesírást nem nagyon ismeri. De azért valószínű, hogy ezeket a jelzőket ő találta ki.

Justh János pedig, a felvezető, aki nem tudott erről az ügyről, sajnálkozva mentegetődzött és bocsánatot kért a kegyelmes úrtól. Ha tudta volna milyen emberek ezek, dehogy vezette volna elébe őket. (íme: egy nyakas 48-as!)

Mintha bizony nem hallott volna még ilyeneket a miniszter! Az akkori újságírók ocsmány piszkolódásaihoz és kitalált hazugságaihoz képest ez, amit Pokrócz írt, csak ártatlan csipkelődés volt. Amellett nyilvánvalóan igaz is lehetett, mert Darányiék akkor már nem lehettek valami délceg és fürge gyerekek.

De egy parasztnak még ez is tilos. Hogy merészelte ezt tenni? Pedig hát szegény Ferenc bácsi biztosan az akkori pocsékszájú újságíróktól és politikusoktól tanulta ezt a modort. Akkor még tele voltak az újságok az országházi botrányok kiszínezett leírásával.

A küldöttség járás hát egy kicsit szégyenbe fulladt. Pokrócz helyett far Sándor és még mások vették át a szót, de hiába: föld nem lett. Persze, akkor se lett volna, ha nincsen ez a botrány!

Mindegy: azért az áldozat nem volt egészen hiáhavnló. Mert ha földet nem is kaptak, annyit elértek a sok harccal és küldöttségjárással, hogy 120 munkásházat a Darányi-törvény alapján ide is építettek.

Ez is nagyon kellett, mert ennek a magyar népnek már nem volt akkor hova bújni. Fél század óta nem osztottak házhelyet, csak amit a legelőbirtokosság hasznavehetetlen földjeikből odaadtak. Beépítették már a Kis Szi- ket, sőt a faluszéli vályoggyödrök helyeit is.

De ekkortajban már ez is jó lett volna. Minden házban egymás hegyen-hátán laktak az emberek. A fiatalok nem tudtak megnősülni, vagy ha megnősültek, nem tudtak szárnyrakelni, nem tudtak kibújni az ajtó háta mögül vagy a kamrából.

Az se volt baj, hogy messze adták a házhelyeket, túl a Kadarcson, messze a piactól. Csak az volt a baj, hogy

kevés volt. Legalább 500 hely kellett volna. A világháború múltával, hiába fogyott meg a nép, majdnem ezer házhelyet kellett kiosztani s azt is beülték hamar. Ebből látni lehet milyen mértékű zsúfoltság volt itt.

A mozgalmat azért nem szerelte le a nagy küldöttség sikertelen járkálása. Amikor megtudták, hogy azért nem juthatnak földhöz, mert a Semsey hitbizomány mozdíthatatlan s erősebb még a kormánynál is, amellet pedig le van adósodva a bérlőknek, mert azok mindig előre kifizetik a hasznóbért és meghosszabbítják a szerződést a falusiak tudta nélkül —, akkor elhatározták, hogy elmennek a királyhoz, vagyis I. Ferenc Józsefhez is ebben az ügyben. Megkérik, hogy oldja fel a Semsey hitbizományt és adasson ki nekik ugyanannyi értékű földet valahol erdős, hegyes vidéket. Az újvárosi földet pedig vegye át a kincstár és adja ki nekik hasznóbérbe. Nem jár rosszul véle, jó árendát fizetnek, s nem is maradnak adósok. A Semseyeknek mindegy lehet, hiszen úgysem laknak itt soha, hanem valahol a Felvidéken, Semsében vagy Tapolcsányban ülnek.

Ez már későbbben volt, mert akkor raár Serényi Béla volt a földművelési miniszter. A király meg éppen Pesten volt, hiszen éppen azért mentek hozzá. Itt most magyar király volt, nem osztrák császár.

A felvezető megint csak Justh János volt. A nyolc emberből álló küldöttség vezetője meg Kis Tar Sándor leit.

A miniszternél hamar jóra is jöttek, megkapták a szokásos ígéretet, a „minden“-be rejtett semmit. De ők a királyhoz is okvetlen el akartak menni. A miniszter az csak miniszter, holnap megbukhatik és viszi az ígéretet, de a király az állandó. Ferenc József meg ugyancsak állandó, hiszen már nagyon régen uralkodik, s azt írják az újságok, hogy még mindig ruganyosán lépked.

A királyhoz való bejutást Bakonyi Samu intézte volna, aki szintén 48-as képviselő itt valahol a szomszédban, s Újvároson is ismerős volt.

El is küldte Bakonyi egy emberét, valami titkárfélet megtudni, hogy fogad-e a király. Az az ember azonban sokáig, nagyon sokáig nem jött vissza. A mieink már türelmetlenek voltak. El lehet képzelni, nemcsak a maguk dolgáról van szó, s kevés embernek adatik meg életében, hogy eleven királlyal beszéljen.

Többször érdeklődtek Bakonyi Samunál, hogy nem

jött-e még vissza a fullajtár. Mindig azt mondták nekik, várjanak, még nem jött vissza.

De ravasz a paraszt: egyikük megleste valahol a folyosókon, hogy a fullajtár itt van már, de feléjük se néz. Kérdőre vonták Bakonyit, s akkor beismerte, hogy hát nem fogad már a király. Valószínű, hogy feléje se voltak a kabinetirodának.

De megnyugtatta őket Bakonyi Samu, hogy a kérvényüket beadták, s az már jó helyen van.

A hitbizomány feloldása állítólag már jó úton volt (de lehet, hogy ez is csak parasztvakítás volt), de aztán közbejött a világháború és abbamaradt minden. A hitbizomány még ma is áll.

A mozgalom oldalhajtsái.

Testvérek.

Amint már előbb írtam, a mozgalom még az elején kettészakadt. A vallásos lelkületű szocialisták kiváltak és külön csoportot alakítottak. A pontos keletkezést senki se tudja. A népi mozgalmak mindig maguktól buggyannak fel, mint források a lápon. Annyit tudunk, hogy a pártba újságok, folyóiratok jártak, írni-olvasni itt majdnem minden szegényember tudott, mert a református iskolák a magyaroknál is, a németeknél is gondoskodtak erről.

A Várkonyi lapja, a Földművelő, a tagoknak járt, tele volt vele a falu. Aztán az akkori idők szabadgondolkozó írói, tudósai is írtak füzeteket, felvilágosító könyvecskéket, ezekből is eljutott egy-kettő. Megindult a nagy Tagadás a paraszti lélekben. Az itteni parasztság érett volt rá.

Így jutottak el a partba Schmilt Jenő Henrik írásai is. Az emberek ekkor már megtagadlak az egyházat. Elsősorban a németek. Az ürügy erre az volt, hogy nagyon sok az egyházi adó a német egyházban. A magyar egyházban, mert az nagy egyház volt, csak 3 pengő volt a fejadó, a németben meg, mert kicsi volt, 1 véka búza és 1 forint 25 krajcár. Ezenkívül nekik még külön iskolaadót is kellett fizetniük Minden gyerektől 1 véka búza és 1 forint 20 krajcár. Sok volt a gyerek, az új házaspároknak már nem volt

földjük, mert a kevés telekföldet az öregek maguknak tartották és *néhány nagygazda már összevásárolgatta*. Kevés volt a kereset is és nem bírták fizetni. Az egyház, szokás szerint, erőltette a fizetést, az emberek erre fellázdak: tömegesen kiléptek az egyházból. Azt követelték, hogy vagyonhoz vessék ki az adót, mert eddig az volt a szokás, hogy mindenki egyformán fizetett. *Ezt még abból az időkből örökölték, amikor mindenkinek földje volt.*

Akik kiléptek, azok *a pártban találták meg az egyházat*. Az el is végezte a dolgát becsületesen: szép temetéssel eltemette a halottaikat. Egyébre meg nem kellett nekik az egyház. Templomba már régen nem jártak, a keresztelést feleslegesnek ítélték, az iskolára meg azt mondták: tartsa fenn az állam.

Meghozatták a pártba egyéb szabadgondolkozó írások mellett Büchner híres vagy hírhedt könyvét, az „*Anyag és Erő*“-i és esténként vagy a pártban, vagy egyik-másik háznál összejöttek és azon vitáztak, van-e Isten. Rózsa Gábor, a párt egyik vezetője, kemény, nyakas ember, dolgos barakács, vita közben meggyújtott egy szál gyufát, nyilván pipára akart gyújtani és azt mondta, gőgöskeményen: „*ha van Isten, hát vegye ki a kezemből!*”. Az Isten, persze nem vette ki. Az ilyen példák ellenállhatatlanok voltak, az amúgy is tagadásban levő emberek előtt. Bizonyosság erre, hogy Róth András, a hívők egyik vezetője, még ma, félszázadnyi idő után is emlékszik erre a kijelentésre.

Bekövetkezett a szakadás. Azok, akik csak az egyházat tagadták meg, de az Istent nem, különváltak. Tányér Imre, Róth András, Deli József és Szakács János lettek a vezetőik. Két magyar, két német. (Tányér és Deli voltak a németek, de már a nevük magyar volt.) így olvasztotta össze a közös szegénysors, a közös küzdelem és a közös hit a németeket és a magyarokat. S ebben a nagy tagadásban lettek az itteni németek teljesen magyarokká.

Tányér lett a szellemi vezetőjük. Eleinte ő is isten-tagadó volt. Várkonyi azt hirdette, hogy a parasztok bújjanak ki a kunyhóikból és kaszát-kapát ragadjanak — így mondja Róth András. Az egész mozgalom, ha nem is a sajtóban, de az emberek lelkében a készülő parasztforradalom előkészítése volt. Tányér is teljesen a hatása alatt állott Várkonyinak. ő járt házról-házra a Földművelővel, előfizetőket gyűjtött és terjesztette az eszmét.

De egyszer aztán olvasta Schmitt Jenőnek egy cik-két a szocializmus és a krisztusi eszme viszonyáról. Ez na-gyon megfogta és érdeklődni kezdett. Levelezés útján meg-ismerkedett vele és Schmitt elküldte neki és többi ilyen elvbarátjának a saját folyóiratát, amelynek az volt a címe, hogy „*Állam nélkül*“. Ezt betiltották s akkor „*Erőszaknél-kliúség*“, „*Idealisztikus anarchista közlöny a Krisztus szel-lemében*“ címen járt tovább. És mert Tányér és hívőtársai az igazi igazságot, a „*végső igazság*“-oi keresték, hát Schmitt követői lettek.

Ettől kezdve mohón olvastak és kerestek minden ilyen irányú írást. Járt még nekik a „Népszerű Bölcsész“ című folyóirat is. Ezt valami Nyiri Elek szerkesztette. A Büchner Anyag és Erő-jétől ők elpártoltak és végleg ott-hagyták a szocialista pártot.

Most aztán már jobban ki tudtak állni vallásos szocia-lizmusuk mellett. A nipi vitákban, amit a házakban, az ablakok előtt a kis lócán, vagy künn a munkán folytattak az isteniagadókkal, ott volt mellettük Schmitt Jenő is, a Népszerű Bölcsész is.

Egyszer aztán, hogy honnan és kitől, senki sem tudja, a kezükbe került Tolsztojnak egy regénye: „*Dolgozzatok, amíg a mécsetek ki nem alszik*“. Ez a regény talán leg-gyöngébb munkája Tolsztojnak, de nagyon szép címe van. Az őskeresztény időkből meséli el, hogyan tért meg egy gazdag római polgár s boldogság utáni vágyában, hogyan jutott el a keresztények szegény közösségébe.

Az előszóban Tolsztoj idézi Szent Pált ilyenformán: „*Az az ember, aki feleséges, azokkal a dolgokkal törődik, amelyek a világnak valók, avval, hogy miként szerezhet fe-leségének gyönyörűséget... A nőtlen ember azonban azok-kal a dolgokkal törődik, amelyek Istenéi, avval, hogy mi-ként szerezhet Istennek gyönyörűségei*“.

Ez is tetszetős tétel az asszonyokat meg a hejehujázást úgyis lebecsülő mord magyar parasztok számára, de az igazi hatást a másik idézet csinálta, amely az Apostolok cselekedeteiből való s amely így szól: . . . „*És azoknak so-kasága, akik hívének, egy szívvel és egy lélekkel valónak, egy se mondaná közülök, hogy valami azon dolgok közül, melyekkel bír, vala, az övé legyen vala, hanem minden dolgot közösen bírónak. És nagy erővel adának az aposto-*

lök tanúságot az Úr Jézus feltámadásáról és nagy kegy lebege valamennyiek felett. Egy se volt közülük, aki szükségét szenvedett volna, mert valahányszor valának közöttük földek vagy házak birtokosai, eladák azokat és elhozzák az eladott dolgaikat és lették az apostolok lábaihoz, kik az összeget felosztok vala olyan arányban, amilyenben az embereknek rá szükségük vala.“

Ki tudott volna ennek a szép igazságnak ellentállni azok között a szomjaslelkű emberek között, akik úgy keresték az egyetlen igazságot, mint az öskeresztények. Már a tagadás útján jártak, már nem hittek se egyházi, se világi törvényekben, egyedül csak az „egy igaz Istenben“, nem hittek a jogban, nem hittek a tulajdonban és Schmitt Jenő útmutatása nyomán elérkeztek Tolsztojhoz.

Vájjon mi történhetett a mi pogány parasztunkkal, aki szentes nem volt sohase, aki szinte ségyelte a sok istenkedést és bibliázást, hogy ide jutott? Milyen testi-lelki élmények, milyen világ-szél hajtotta ide?

Mert még az sem magyarázat, hogy csak éhesek voltak. A többiek, a többisek igen, de Tányér, Róth, Deli nem voltak elesett szegények. Mindegyikük, vagy a feleségük örökölt néhány hold földet vagy házat s ez itt nagy vagyon. Inkább az az igazság, hogy a nép mozgása zavarta fel ökpf és a teológiával, a vallásos bölcselettel, de általában az elvont gondolkodással való találkozás ártott meg nekik. A („megmozgás lenn a lelkük mélyén szunnyadó vezéri becsvágyat ébresztette fel, de eltévedtek az elvont gondolatok világában. Hiszen amúgy egészen rendes parasztemberek, olyanok, mint a többi. Tányér és Uőth még ma is élnek s a hívők közül is többen, de nincs bennük semmi különös. A kaszálást-kapálást épúgy csinálják, mint a többiek s ha vásárba mennek, ők is árán adják vagy veszik a malacot s ha tőr, ők is könyörtelenül karikát húznak az orrába. A íVimölcsfákat sem akarták kivágni s a magtalanságot sem hirdették, mint némely mai szektások. Nem bolondok voltak hát, hanem hívő keresztény kommunisták.

Csak ha beszédbe ereszkedünk velük és megnyílik bennük a mélybe szorított szellemiség, akkor bújik ki belőlük az elvont gondolkodással való ismeretség. „*Haótátul* (vagyis végtelen idők óta) *próbálkozik az ember mindennel, hogy Isten nélkül boldoguljon, — mondja. Róth András — és mégsem megyén semmire“.* „*Ha annyi hitetek volna,*

*mint egy mustármag, akkor, ha azt mondanátok annak a hegynek, hogy menjen el a helyéből, elmenne“ — idézi valahonnan bibliából.**) „Mert a szél fú, azt tudjuk, de hogy honnan fú és hová fú, azt nem tudja senki“.*

Micsoda testi és lelki erő volt még akkor ebben a népben. Milye vak hit, milyen naiv szüzi akarat. Egy új világot lehetett volna építeni vele. Szocializmus, kommunizmus, szabadgondolat, humanizmus, öskeresztény testvériség, mind egyszerre zúdult az elvont gondolkodáshoz edzetlen agyakra és mindet halálos komolyan vette. Éltek velük, vitatkoztak, küzdöttek és szenvedtek az eszméért. A nagy alvó, a föld fia, a paraszt évezredek óta aludt szellemileg, mert nem ismerte az elvont gondolkodást. A pogány időkben gyermekteleg egyszerűséggel személyesítette meg a természetet. Elvont gondolatait nem tudta különválasztani a valóságtól, Pán-t csinált, tündéreket, boldogasszonyt, ördögöket és sárkányokat, amit csak elbírt képzelni, de eszmékkel, fogalmakkal nem gyötörte magát. A magyar nyelvből még ma is hiányzanak az elvont fogalmak s ami van, rossz vagy németes és idegenszerű. A zsidó spekulációkból formált keresztény Isten és a hozzátartozó bonyolult magyarázatok megint csak elzárták előle az elvont gondolkodást. Csak hinni lehetett vagy tagadni. A gondolkodó része hitte vagy tagadta, a nagy tömeg pedig közömbös volt. Elvégezte a ceremóniákat, mert ez volt a törvény s ő nem szeretet újat húzni a törvényt képviselő urakkal és papokkal. S ha néha úgylátszott, hogy kereszténykedik, annak is mindig anyagi oka volt: valamit nem bírt, vagy valamit már megunt. Vagy az éhséget, vagy a jogtalanságot, vagy mind a kettőt, mert együtt jártak.

Az Isten előtt való egyenlőség, a keresztény testvériség gondolatából mindig nagyon is földi következtetéseket vont le. Ez így volt az albigenseknél, a bogumileknél, a huszitáknál és az egész reformációnál, így volt hát az újvárosi szektásoknál is.

Soha nem tudott megismerkedni az Eszmével, az elvont gondolattal. Magas volt neki és messze volt tőle. A reformáció épüget elaltatta, mint a régi kereszténység. Teológiát adott neki ember testvériség helyett, de a teológia a

*) Máté, XVII. 19.

parasztnak sötét. Nem tud belehatolni, nincs kulcsa hozzá, nem ismeri az elvont gondolkodást,

No, aztán az elvont gondolkodás a szabadgondolkozók eszméiben megközelítette. A fogékonyak közel mentek hozzá és megcsapta őket a láng. Mi a világ, mi az ember benne, kik vagyunk, mit akarunk, mi a célunk és mi a világerők célja velünk: a bölcselet őstémái tanulatlan parasztok mindennapi beszédtemái lettek. Mérgezést kaptak tőle, szekták születtek belőle. Tányér, a vezér, különben is alkalmas volt rá. Árva volt, anyja még a 73-as kolerában halt meg s később az apja is. 11 éves korától 24 éves koráig cselekedett a tanyákon. Ha pedig valaki az ifjúi fogékony-ság idejében nem hatolhat be az eszmék világába, azután örökre elkésett tőle.

Mert aztán a mi hívőink nem álltak meg a hitnél. Nekik cselekedet kellett. És cselekedtek. A saját fejükkel, amit tudlak. Megkezdték a közös életet Tolsztoj útmutatása nyomán.

Először csak a búzát hordták össze, amit aratással, csépiésseí kerestek. Bchordták a Róih András kamrájába és onnan viít mindenki a malomba örleíni, mikor kellett.

De ez meg nem igazi testvéri szövetség. Elhatározták, hogy megvalósítják a közös életet. Ahogy Tányér Imre mondja, vakon hittek a sikerben, hitték, hogy menni fog utánuk előbb a falu, aztán az ország, végül az egész világ is. Az igazságnak és a boldogságnak nem lehet ellenállni, lía egyszer megkezdődik a testvéri élet, mindenki megtér. És milyen nagy lesz majd a kezdők dicsősége!

És én nem kételkedek benne, hogy így hitték. Jómagam is ismerem a messzianizmust és a fanatizmust. Én is, ha gyermekkoromban valami nagy tettről, világváltozfatásról ábrándoztam, mindig a falumban kezdtem, de nem állottam meg Magyarország, de még Európa határánál sem, hanem az egész világot meg akartam hódítani. Ilyenek lehetnek a fanatikus nagy hódítók, a Dzsingiskánok és Mohamedek is. Mindent vagy semmit: a magyar tehetetlenség nagyon hajlamos erre.

Eladták hát a házaikat és felesleges ingóságait, kinek mije volt és 600 forintért vettek közösen egy ócska házat

a Bercsényi-utcán. Azt lerombolták és építettek a helyére egy nagy közös házat 12 család számára, kilenc kéménynyée.

Hogy mennyien voltak, már nem is tudják pontosan, mert voltak ki- és belépések is. Róth volt a pénztáros és magtáros, szerinte 49 személy volt összesen a telepen, ebből 24 gyermek volt. Egy úriember is jött hozzájuk, valami Zohoray Kálmán nevű zongoratanár. Ez valahol Ugocsában olvasott róluk és eljött megnézni őket. Megtetszett neki a közös élet és csatlakozott hozzájuk. Becsületesen dolgozott velük kinn a mezőn és a háznál s aztán vezette az éneket, mert nagyon sokat énekeltek. Minden szektánál ez pótolja a művészetet.

Aztán még, hogy hogy nem, már nem tudják, csak jött hozzájuk egy Schleiifer Péter nevű porosz-német kőműves is. Ez rakta fel a kéményeiket, mert ők csak a vályoghoz és a sármunkához értettek.

1901-ben és 1902-ben éltek így együtt. Ahogy Róth mondja, amikor eljött az éhtavas, csatlakoztak volna hozzájuk egyre-másra azok a szegények, akiknek elfogyott a kenyerek. És a testvérközösség ekkor került először bajba, mert hiszen törvényeik értelmében fel kellett volna fogadniok mindenkit. Igen, de Tolsztoj nem gondolt a balmazújvárosi napszámosok életkörülményeire, nem gondolt arra, hogy nem mindenütt mennek a gazdagok a vagyonukkal, Az újvárosi parasztok nem voltak unatkozó és csömörben szenvedő gazdag polgárok, itt a gazdagok földéhes parasztok voltak, akik csak nevétek a testvéreket és nem hittek benne, hogy kitartsanak. A 80 filléres napszámból gyűjtött tőkével és a 16-án való aratással szerzett kenyérnekvalóval hát jól kellett gazdálkodni és nem nyithatták meg minden éhesnek a kamrájukat, mert egyszeriben kiürült volna.

Róth volt a gazda és az ő kezén forgott minden s ő keményen állott a sarkán, hogy csak újkor hajlandók új tagokat felvenni, amikor mindenki hoz is valamit.

A készlet úgyis nagyon fogyott, de azért nem volt hiányosság. De az egyenetlenség mégis elkezdődött. Ahogy Róth mondja, ő adta a tarisznyára valót mindenkinek egyformán, de némelyek elégedetlenkedtek, végül is, ahogyan ő mondja, a „*hason bukott meg*“. Mert voltak akik cukrot

is követeltek, különösen az asszonyok, mások meg, főleg Tányér vegetáriuskodni kezdtek.

Aztán meg a misztikus vallásosság és a híres magyar józanság is összeütközött. Az egyik ember csak olyasféle gazdasági szövetkezetnek gondolta a testvéri közösséget, amelybe minden tag lehetőleg egyenlő résszel lép be. A másik pedig haláloskomolyan vette a keresztény testvériséget és azt mondta, ne legyen senkinek külön vagyona. Igen ám, de Róthnek volt négy hold földje s a Tányér és Deli felesége, akik testvérek voltak, szintén örökölték épp akkor pár holdat. Róth nem akarta eladni, ahogy mondja, még azt szerette volna, ha többet is vesznek és közös gazdálkodást csinálnak rajta. Akiknek nem volt földjük, akik csak a házikójuk árával, vagy jószágból szerzett párszáz forinttal léptek be, ezt helytelennek tartották és követelték a teljes közösséget. De Róth és az asszonyok nem adták el a földjüket.

Más bajok is voltak. Nehéz dolog egy olyan nagy pogány faluban vallásos életet élni. A falusiak gúnyolták őket és mindenféle rágalmakat terjesztettek róluk. Például azt, hogy minden közös közöttük, még az asszonyok is. De erre azt mondják mind, akik még élnek, hogy nem volt igaz és az asszonyok miatt nem volt közöttük semmi baj. Annál inkább volt az asszonyokkal. Mert ha mentek is a férjeikkel a furcsa közösségbe, de nem mindegyik ment szívesen és sok gondot okoztak az embereiknek. Gsakhát akkor még kevés szavuk volt az asszonyoknak és menniük kellett az embereik után. Javarészt fiatal házasok voltak, túl a bolond korszakon, éppen a megkomolyodás időszakában, ami általában a második-harmadik gyereknél kezdődik.

Azután azt is híresztelték róluk a faluban, hogy legelni akarnak. Ebből csak annyi volt igaz, hogy Tányér levelezésbe került valami Erdélyi nevű kiskunhalasi emberrel, aki hosszú levélben dicsérte neki a vegetarizmus igazságát és előnyeit, ő hitt neki, mert mondom, hogy a teljes igazságra törekedett s nem akart ölni még állatot se. De a többiek nem akarták elfogadni az új életrendet. Nehéz is lett volna, újavárosi napszámosnak, akinek egy 6—7 kilós kenyér, egy kiló szalonna, egy zacskó tészta és pár kiló krumpli vagy egy liter kása a heti tápláléka, drága növénykosztra áttérni abban az időben, amikor még Újvároson a kertekben kerítés hiányában laboda, csalán, vad csicsóka

és malacnak való vadparéj és más dudva, vagy legfeljebb csalamádé, főznilaló tengeri, napraforgó és krumpli termett, saláta, spenót és más zöldfőzelék helyett.

Tányér azonban egyedül keményen kitartott vagy másfél évig. Egészen addig, amíg egy régebbi újságcikkéért, amit még a Földművelőben írt azon a címen, hogy „A felekezetenlkülség szent és sérthetetlen“ — be nem zárták a szegedi Csillagbörtönbe. Tíznapig államfogházat kapott (milyen boldog idők, akkor még egy parasztnak is államfogház járt!) és ezalatt visszakényszerítették a húsevésre.

A rossz hír azonban úgy terjedt el róluk, (t. i. az, hogy legelni akarnak) hogy erről a növénykosztról sokat vitatkoztak a többi falusiakkal s egyikük, Kiss András a vita hevében azt találta odavágni, hogy „még ha legelni kell, se halunk éhen“. Nosza, elterjedt róluk, hogy egészen megbolondultak, mert már legelni akarnak.

Ugyanakkor amíg Tányér Szegeden ült, más baj is történt. Ők nagyon komolyan vették a tolsztoji tanácsot, hogy „dolgozzatok, amíg a mécsetek ki nem alszik“ és mert az itteni mezei munkából nem lehetett megélni, földjük nincs, hát háziiparral akartak foglalkozni. Kaskötőüzemet akartak létesíteni. Tányér már el is ment a Tiszához, kinézett és megvásárolt egy füzest. De amíg ő Szegeden ült, ezalatt eladták másnak, mert azt hitték, hogy már nem kell nekik, így anyag nélkül maradtak, mert az újrárosi határban akkor még nem termeltek fűzfavesszőt.

1902 nyarán aztán hirtelen szétbomlott a közösség. Bizonyára érett volt már rá a helyzet, a sok vita és egyenetlenség szétporlasztották a lelki szilárdságot. Hogy pontosan hogyan történt, senki sem tudja, nyilván ugyanolyan magától értetődően bomlott szét, mint ahogy összejött a közösség. Csak arra emlékeznek, hogy Kiss Bálint kezdte nieg. Ennek még nem volt egészen kifizetve az eladott háza s mert úgy érezte az egyenetlenségből, hogy a közösség úgyis széjjelbomlik, újkor nem vitte a keresetét a magtárba, hanem visszament az eladott házába és visszaváltotta a kifizetett félrészt. Erre a többiek is mind széjjelmentek, ki hová tudott és a keresetüket is magukkal vitték.

Még Tányérnak, a vezérnek a felesége is elment a három gyermekével, ott hagyta az urát a közös házban. Egyedül Róth tartott ki, a gazda, mert neki nem is volt hova költöznie.

A többiek mindjárt eladóvá tették a közös házat és ki akarták venni a részüket, hogy új hajlékot és új háztartást állítsanak belőle. És mert Tányér is kénytelen volt a felesége után menni, eladóvá tették a házat. Friedländer Vilmos vette meg, ahogy mondani szokták, „feleszegáron“ és kocsmát nyitott benne. 1700 forintot adott érte s ahogy Róth mondja, azt is apránként fizette ki az embereknek.

Róthnek nem maradt semmi, mert ő makacszkodott és nem akarta eladni, hogy neki nincs hová mennie. A többiek viszont mind széthordták a pénzt.

Ki lát ma már tisztán ebben a zavaros osztozkodásban. A faluban azt híresztelték, hogy Róth meggazdagodott, mert ott maradt neki a „sok minden“, vagyis a berendezés.

De ez biztosan túlzás, mert igaz, hogy Róthnek van vagy 15 hold rossz földje, de ezt abból a 4 hold jó földből vette, ami azelőtt is megvolt neki.

A testvéri közösség hát széjjelbomlott, a tagok szétszéledtek és újrakezdték a keserves napszámoséletet, csak úgy magányosan mint a többiek, de a vezetőkben már túlmélyre ment az eszme, az elvont gondolkozás mérge és nem tudtak szabadulni sem az eszmétől, sem egymástól.

Valamelyik újságban vagy folyóiratban Bács-Ada nevezetű községből, egy Lukács Sándor nevű ember előfizetési felhívást tett közzé „Lelki hangok“ című könyvére. Tányér meg Róth, meg azok a tagok, főleg Deli József, Szakács János és Kiss András, akik továbbra is hívők maradtak, megrendelték ezt a könyvet. Tizenegy koronát vagy forintot el is küldtek a nyomdaköltségre. De bizonyára kevés pénz gyűlhetett össze még ahhoz is, hogy ezt a könyvet 20 (azaz húsz) példányban kinyomassák. (Oh magyar kultúra: — 20 példányos könyvkiadás!) így ez a Lukács, mint nagyon becsületes keresztény ember, a saját könyve helyett, a pénz fejében küldött két könyvet. „Új reformáció a XIX. században“ és „Van-e másvilág?“ — ez volta könyvek címe. Valami Tóvölgyi Titusz írta. (Nagyon szép név, vájjon ki rejlik mögötte?)'

Az új reformációt elég könnyen megértették, a másikat már kevésbé. De nagyon tesztek nekik, mert kemény viták voltak benne egy képzeletbeli vagy valódi katolikus pap-

pal. És az tetszett különösen, hogy jól odamondogattak a papoknak és a hivatalos egyházaknak.

Ezekkel a könyvekkel aztán belejutottak a spiritizmusba. A pesti Szellembúvárok Egyletéhez fordultak tájékozódás végett. Azok elküldték nekik Égi világosság című folyóiratukat s ez talán még ma is jár nekik.

Ekkor aztán teljesen elveszítették a fejüket. Belemerültek a keresztény teológiába, örökké a bibliát és a spiritiszta könyveket bújták. A munkát és a családi életet elhanyagolták, A tolszóiji ige: dolgozzatok, amíg mécesetek ki nem alszik, feledésbe merült. A testvéri közösség még munkásközösség, termelőközösség volt, a spiritiszta szekta már csak hívő, imádkozó és szellemidéző társaság lett.

Mert aztán mindig a szellemet idézték, amikor egyszer, hosszas kísérletezés után megjelent nekik. Szakács János lett a médium. Ez felidézett magában egy Harangi Mária nevű hajdúszoboszlói halottat, illetve szellemet és ettől kezdve teljesen ennek a befolyása alá kerültek. A szellem Szakács János útján azt parancsolta nekik, hogy tegyenek hitet nyilvánosan eszméik mellett és ők a szellem parancsa szerint felvonultak, keresztül a falun a piac-térre, a Kossuth-szoborhoz, énekelve. Onnan vissza az epreskerti lemclőbe, hogy hirdessék mindenkinek: elvész a világ és készüljetek fel az utolsó ítéletre,

A falut, különösen a Kisk állót, az epreskerti temető környékét egészen megbolondították rejtélyes éjtszakai énekléseikkel. Az egyik rész kinevette őket, a másik rész azonban megdöbbsent azon a vakhilen és jóslási biztonságon, amellyel beszéltek és cselekedtek. És mert a levegőben úgyis ott lengett a nagy világváltozás híre, nagy hatással voltak a népre. Ekkor a szocialisták vezére, Pokrócz Ferenc, akit nagyon bántott, hogy a szocialista mozijaimat megzavarják a hívők a bolondériáikkal, közbelépett. Elment a csendőrökhöz és kérte, hogy fékezzék meg a spiritisztákat. Hiszen már annyira voltak, hogy Róthnek szép kövér hízői voltak, a felesége el akarta adni, de Róth azt mondta, nem kell, csapják ki az utcára, hadd menjenek a hízők, úgyis vége a világnak. A csendőrök aztán befogták és pár napig éhezettették őket. Erre egy kissé elcsendesedtek, de azért a spiritiszta szellemidézéseket tovább csinálták.

Aztán az ő nyomukban az asztaltáncoltatás is elterjedt,

a faluban is mindennapi szórakozássá vált. Előbb csak vakmerő ülalok kezdték, mert az öregek rettegetek tőle, mint valami istenkísértéstől. Esténkint a fiatalok sok háznál avval mulattak, hogy heten körülülték a rozoga asztalt (de olyan asztalt, amelyben vasszeg nem volt: ennek az indokát ma se mtudom), rátették Laposan a tenyerüket s aztán rajta tartották 45 percig. Ekkor a nyolcadik, a kérdezőmester alábujt az asztalnak és odaszólt neki kérően, barátságosan, hogy állj fel asztal! És az asztal hol felállott, hol nem. Ha nem állott, azzal indokolták, hogy valaki hitetlen ül az asztalnál és arra haragszik a szellem, vagy pedig valahol mégis csak vasszeg van az asztalban.

Legtöbbször azonban felállott az asztal és válaszolt is a kérdésekre, hol így, hol úgy. Hol okosul, hol bolondul, hol igazul, hol hazugul.

Tányérék persze, mint beavatott spiríuszták, túl voltak ezen a szerintük gyermekes és barbár játékon, ők „író szellem“-ét idéztek.

De ez az író szellem, ez a Harangi Mária épp olyan bizonytalan feleleteket adott, mint az asztalok. Egyszer például a debreceni határban arattak, jó messze a falutól s mert mindig együtt jártak dolgozni, odakint a munkán is idézték a szellemet. A szellem azt mondta Szakács Jánosnak, menjen haza, mert meghalt a fia. És Szakács a nehéz napi munka után éjtszakának idején hazabotorkált a meszes faluba. Persze a fia nem halt meg.

De még más bajt is csinált a szellem. Egyszer már jó idők multán a Tányér házába beállít Szakács, nagy haraggal és feldúlt ábrázaUal és hangosan kiabálni kezdi, hogy ó azt hitte, az igazság házába járt ide, de most tudja már, hogy latrok barlangjába jött. Tányér csitította, hogy mi van vele, amíg rágül kimondotta, hogy vallja be Tányér, hogy az ő feleségével viszonya van, hogy együtt paráználkodtak. Tányér esküdözött, hogy a föld nyíljon meg és nyelje el őt, ha ez igaz, de nem hittek neki, mert a szellem mondta. Odahívták Szakácsnét bizonyosságul, de az is azt állította, hogy csakugyan igaz, amit a szellem mond.

De azért még sem ábrándultak ki a spiritizmusból. Mert a spiritiszta könyvek azt mondják az ilyesmire, hogy vannak buta és gonosz szellemek, akik csúfot üznek az emberekből.

Ők pedig annál inkább is hittek a szellemnek, mert némely dolgokat csodálatos biztonsággal megjósolt. Például azt, hogy a csendőrök üldözni fogják őket. Még azt is megmondta, hogy holnap este ne jöjjenek össze, mert eljönnek a csendőrök és elviszik őket. Ők mégis csak elmentek, mert hiszen nem tudtak már egymás nélkül élni, szenvedélyükké vált a „szeánsz“ és csodák csodája, csakugyan eljöttek a csendőrök és bekísérték őket tiltott gyűlésezés címén.

Amikor azonban az asszonyi história történt Tányér és Szakács között, ekkor mégis széjjelhúzódtak. A szellem is elment s ők csendesebb formában hívősködtek tovább.

A közös eszme azonban évekkel később újra összehozta őket. S mert a faluban már nagyon nehéz volt nekik a megélhetés, hiszen mint különcöket csúfra vették őket, hát beköltöztek Debrecenbe, ahol mint ismeretlenek jobban meghúzódhattak. Akkor énült ott a Gerébi-telep. Ez a Gerébi maga adta az anyagot is törlesztésre, csak fel kellett építem. Tányér, Szakács és Kiss András mentek be. Róth nem ment, mert neki megvolt a kis földje és jobban meg tudott élni.

Egymás mellett építettek három szép új házat. De hiába, csak nem tudtak már békében élni. Egyik este, ahogy Tányér meséli, kinn tanyázott Szakácsék ablaka alatt a Szakács feleségével. Szakács nem volt otthon. Beszéd közben az asszony azt mondta Tányérnak, menjen már be, nézzen széjjel a házukban. De ő nem ment, ugyan mit is nézne este a házukban. „Biztosan a rosszra akarta rávenni“, így mondta Tányér. Amíg egyszer csak előkerül valahonnan Szakács és se szó, se beszéd, nekimegy Tányérnak és a botjával jól elverte.

Ekkor megint széjjelmentek. Tányér otthagya a felépített szép új házat és egy krajcár nélkül hazajött Újvárosra. Később majd amazok is eljöttek, a boldogtalanság örökké hajszoalta őket.

Ekkor véglegesen felbomlott a spiritiszta szekta is. Mint hívők megmaradtak, de csak mint magános gyertyaszálak pislogtak tovább.

Mi történt itt vajjon? Hiába élnek még a dráma hősei, tetteik, gondolataik, belső ösztönzéseik elmerültek az időben és a végtelen paraszti szenvedésben, most már ők ma-

guk sem tudják felidézni a múltat. A spintiszta szektává zsugorodott testvéri szövetség végül féltékenység! botrányban robbant szét.

Hát csak ennyi volna az egész?

Nem, nem, sokkal több ennél. Ez csak mellék jelenség. Hogy a lelkiileg összeforrott emberek között testi vonzalmak is keletkeznek, az magától értődő. Minden mozgalomban megvan ez. A vallásos és csak Istennek szolgáló közösségekben épűgy, mint a legelszántabb forradalmár csoportokban. A Putifárné—József eset számtalan változatban megismétlődik. A „vezér“, még hacsak egy kis falusi szektavezér is. nagy hatással van a nőkre. A szellem hat, keresztül minden külső, törvényes és belső erkölcsi köteléken.

A nagy vihart forgószelek szokták megelőzni. A történelem forgószele az újvárosi parasztok közül is elsodort egynéhányat. Tányér Imre bácsiék lettek azok a tollpihék, akiket a forgósél felsodort a végtelen világűrbe és sohasem kerültek vissza többé a földre. Elragadta rket az elvont gondolkodás és eltévedtek a végtelen Semmiben.

Ma már túl a hetvenen, fáradt, csendes hívők, de még mindig hívők. Amikor próbálom Tányérnak elmagyarázni a tér és idő fogalmát, a világ végtelenségét és az emberi felfogóképeség végeességét s hozzáteszem, hogy itt nem segít semmi okoskodás, csak valami vagy keresztényi, vagy keresztényihez hasonló, de értelemmel teljes „kozmosz alázat“, hát csak bólogat. Nem mond ellent, nem is tudom mit gondol, azt sem tudom, megért-e. Pedig még teljesen tiszta és értelmes ember. A rengeteg testi-lelki szenvedés nem vette el hajdani fogékony értelmét. Csak fáradt és beteg.

Azután próbálom megmagyarázni, hogy miképpen is lehetett az a szellem-dolog. Elmondom, hogy ha Szakács Jánosnak azt súgta a szellem, hogy a fia meghalt, hát csak a saját lelke mélyén, a tudat alatt már úgyis meglevő aggodalmát fejezte ki, hiszen a fia beteg volt. S aztán, hogy a szellem csodálatos módon megjósolta előre, hogy jönnek a csendőrök, az is érthető. Mert amikor ők az egész falut felzavarták felvonulásaikkal és rejtélyes éjtszakai temetői énekléseikkel, akkor már idegeikben érezték, hogy ennek nem lesz jó vége, hogy olyat tesznek ami törvénytelen, szokatlan és megbotránkoztató, tehát a hatóság közbelép. S hogy ha egyszer Szakács azzal támadt rá, hogy viszonya

van a feleségével, holott ez pedig is volt igaz, hát nem a gondolkozó idegen szellem csinált velük rossz tréfát, mint hiszik, hanem ezt a gyanakvást a Szakács János lelke szülte. Ez a gyanakvás benne volt, csak nem merete egyenesen kimondani, tehát a szellem útján robbant ki belőle. S mögötte őt volt biztosan a nagy szülők: a boldogtalan szerelmi élet, a rosszul sikerült testi közösség. Ki lát bele az emberi (est-lélek bonyolult viszonyaiba).

Tányér csak hallgat, de a felesége, aki pedig évek óta ágyban fekvő beteg, felszabadultan, szinte boldogan helyesel. Egy félszázad óta nem tudta megérteni az urát és az egész hívőséget s csak szenvedett sokat és irgalmatlanul s most egy pillanatra felvillant előtte, hogy mi lehet az igazság

Mert hogyan is érthette volna meg ő, szegény, dolgos parasztasszony, hogy mi van itten, amikor az uráék se értették pedig mindig a tudós könyveket bújták. Egy félszázada olvassák a Bibliát, a mindenféle vallásos iratokat, a teológiai okoskodásokat, a Népszerű Bölcsészt, Tolsztojt és az Égi ViMgoiságot, az okkultista füzeteket, Schmitt Jenő kereszténységből, gnosztikából, buddhizmusból és modern szabadgondolatból gyúrt pantheista bölcselkedéseit és a végén, túl a hetven éven, tőlem kérdezik, hogy mondjam meg, mi az a miszticizmus. Mert járt nekik egy Magyar Miszticizmus című füzet is, de ők azt sose tudták megfejten.

Óh magyarok, magyarok! Hát kell nekünk miszticizmus?

A feministák.

Mindig nagyon “érdekelt és a meghatódásig felmelegített, ha asszonyokat, de különösen, ha szép fiatal lányokat és menyecskéket láttam a politikai mozgalmakban. Elterjedt babona, hogy csak a csúnya nők politizálnak s azok is csak azért, mert a férfiak közt másképp nem tudnak hódítani. Bizonyos, hogy vannak ilyenek is, de a dolog mégsem ennyire egyszerű. Magam is láttam a szocialista ifjúság munkások és a politizáló diákok között feltűnő szépségű lányokat is. És nemcsak hódító, erőszakos szépségeket, k azért mennek a férfiak közé, hogy uralkodjanak és

imádtassák magukat, hanem szerény és bájos leánygyermekeket is. Ugyancsak láttam friss és üde, egészségtől és szépségtől ragyogó parasztmenyecskéket is.

De még a tömegben, ifjúnunkások és diákok közt könnyen értető ez is. A társas élet összehozza a szomjas lelkeket, mert együtt olyan szépségeket élhetnek meg, olyan szellemi örömhöz, sőt sajátságos testi ingerekhez jutnak, amelyeket egyedül soha nem ismerhetnének meg.

De mi hozza a mozgalomba azokat a falusi asszonyokat, akik még ezt a társas örömforrást sem találhatják meg, avagy csak hosszas szenvedés és küzdés után érhetik el? A „lélekelemző“ mesterek talán könnyű magyarázatokat adnak erre, de én nem tudok hinni a könnyű magyarázatoknak. Tudom, hogy test és lélek bonyolult, szétválaszthatatlan kölcsönhatásban vannak. Ezeket az egészséges nőket azonban nem a test zavarja a szellem világába. Ezek, akikről én beszélek, nem beteg figurák, nem feminista hisztérikák, hanem egészséges asszonyemberek. Ezek a szellem megilletettjei, épúgy, mint a kereszténység egészséges szüzei, fogékony ifjú lelkek, akikbe a lélek megnyílásának idején a szellem hatolt be és megtermékenyültek tőle, vagyis társadalmi szerepet vállaltak. Vannak aztán, akik bennemaradnak és alkotó emberekké lesznek, vannak, akik belebetegednek, de vannak olyanok is, akik később elveszítik ezt a szellemi megszállottságot s közönséges „*asszonyi allat*“-tá, szenvedő irigy, marakodó, pletykálkodó, cifráikodó asszonyokká változnak vissza.

Bordás Istvánné, R. Tóth (vagyis Rokon) Sári (azokat az asszonyokat, akik egyéniségek, a mi népünk egész életükben leánynevükön szólítja), a balmazújvárosi asszonyok vezetője is ilyen rejtély. Szép volt és fiatal volt még akkor a mozgalom hőskorszakában. Egyik gyerek a másik után jött, hét gyermeket szült, köztük öt derék, dolgos és szép legényfiút nevelt fel. Most 60 éves már elmúlt, de még mindig jól tartja magát, egészséges és piros mint menyecskekorában. Csupán a gondolkodása maradt ott a század elején. De ennek nem ő az oka, hanem a kor, amely nem engedte, hogy ez az asszony eljuthasson a társadalmi cselekvéshez. Meddő elmélet maradt benne minden.

*

A mi asszonyaink mindig benne voltak a legnehezebb munkákban. Az egyoldalú búza-, tengeri- és takarmány-

termelés talpraállítja annakidején az asszonykát és a gyerekeket is. Még a jóakarátú Vadnai csongrádi főispán se látta azt meg, amikor szemrehányást tesz, hogy az alföldi földmunkások asszonyai nem foglalkoznak kertgazdasággal, gyümölcs- és főzeléktermesztéssel, sem háziiparral, hanem csak a ház előtt üldögélnek s várják, hogy majd hozza az emberük a pénzt. Nem látta meg, mert nem élt közülük, hogy csak akkor ülnek otthon, amikor nincs munka az emberük melleit. S még akkor is, akik csak tehetik és ahol lehet, a határt járják. Megindulnak reggel és késő estig „*gözülnek*“. Tőzegganéjt, rozset, árokparti kórót, gyógynövényt, gombát, tarlószedert és elhullajtott kalászatot, tengerit, répát gyűjtögetnek. Hogy mit csinálnak a szegény asszonyok, annak csak a csőszök és a csendőrök a megmondhatóí: nagybiriokos vidékeken így van ez még ma is, kisbirtokos vidéken azonban már régóta mozdulni se lehet.

Nálunk, ahogy már többször leírtam, egyetlen nagybirtok volt a határ. S majdnem az egész egypár nagybérlő kezében. Agrárkapitalista gazdaságok: külterjes termeléssel. A falusi szegényeknek még krumpliföldjük sem volt. Háztelkük is 150—200 négyszögöles. S azok is hajdani vízállásokon feküdtek. Bánlak, Újvilág, Kis-Szik, Sima, Kis-Kálló, mind-mind kiszáradt mocsarak helyén voltak. Mit csinálhattak volna itt az asszonyok?

Nem csinálhattak semmit, hát dolgozni Jártak az emberekkel együtt. Nem a magukéban, mint némely vidékek asszonyai, hanem az uradalmak földjén, mint részes és napszámos munkások. A többi mind ebből következik.

De hogy miért mégis éppen az újvárosi asszonyok mozdultak meg Magyarországon legelőször, azt én se értem egészen. Földmunkásmozgalom az országban sok helyen volt, az alföldi parasztvárosokban erősebb és fejlettebb volt mint nálunk, de nőmozgalom, illetve feminista nőmozgalom sehol sem volt.

Egy pártprogram-röpirat egyetlen lapja van a kezemben 1908 karácsonyáról. Egyik oldalán az Országos Földművespárt rövid és értelmes programja van, az itteni helyi vezérek, Pokrócz Ferenc, Rózsa Gábor és Ecsedi Gábor aláírásával, a másik oldalon Bordás Istvánné kiáltványa az asszonyokhoz.

Mit is mond Bordásné“ ebben a kiáltványban?

„*Testvéreim! Földművelő asszonyok és leányok!*

Hozzátok szolok szegény nyomorgó testvéreim. Hozzátok kiáltok a nyomorúságból. Szeretném, ha kiáltásom erős lenne, mint az égdörgés, amelynek szavát mindenki meghallja, aki az országban él... Égdörgés harsogása, villám vakító fénye szeretnék lenni“.

Ha valaki azt mondaná, hogy ezt a kiáltványt valahol valami hivatásos párttitkár fogalmazta, azt mondanám: nem, nem: ez a mi népünk hangja. Református zsoltárok komor páthosát érzem. Ezeket a mondatokat Bordásné Rokon Sári nehézkes pennájára a magyar nép lelke diktálta. Van ugyan a kiáltványban néhány sor, amelyek az akkori újságok vezércikkeinek a hangját idézik, de a rövid kis írás magva a következő mondat: „*Vannak talán kishitűek, akik azt mondják: Mit keres asszony a férfiak sorában? Mit keres a nő ott, ahol elszánt, elkeseredett, késhedig menő küzdelemre készülnek az erős férfiak!*“ (Ne felejtjük el, forradalomra készülődlek s annak az eljöveteleiben hittek.) — *Hát miért nem kérdik meg tőlünk aratáskor, kapáláskor, csépléskor, hogy miért állunk a férfikkal egy sorba, s miért végezzük a nehéz munkát hajnalhasadóستól napnyugtáig, úgy, mint ők?*

Ez már a mieink hangja, így beszélnek a dolgos rideg parasztok asszonyai, akik nem házi rabszolgák, hanem igazi munkatársai az embereiknek. Igaz, hogy itt is voltak férfiak, akik azt mondták, hogy fakanál való az asszony kezébe, nem újság, penna és politika. De erre azt mondták az asszonyok: „*Mit ér a fakanál, ha nincs mit kavarni vele?*“ A szocialista férfiak bele is nyugodtak az asszonyok szervezkedésébe.

Hogy miképpen jutottak el a Feministák Egyesületéhez, azt nem tudom kiderítem. Az itteni fölmunkasság mindig a saját lábán járt. Hiába van itt Debrecen a szomszédban, az ottani szociáldemokrata mozgalommal jóformán semmi közösségük nem volt. Vagy egészen egyedül állottak, vagy pedig a Várkonyi-féle földművespárttal tartottak kapcsolatot. Még Áchimmal és Mezőfível is csak ritkán érintkeztek. Valósággal saját politikát csináltak, mint valami ókori görög város népe. Ha valahova csatlakoztak, fenntartás nélkül sohase mentek. Sohase lettek alattvalók, hanem csak szövetségeseik,

A nőmozgalom is szabadszervezet volt. Nem Pestről küldött párttitkárok indították, hanem belülről, magától keletkezett. Igaz, Bedy Schwimmer Rózsa itt járt már 1908 áldozócsütörtökén, de már az itteni asszonyok és az Országos Földművespárt meghívására jött. A Földművespárt kérte az akkoriban már harcos Feminista Egyesületet, hogy segítsenek a parasztasszonyok szervezésében és nevelésében, mert az nem férfiaknak való munka.

Így történt meg a csoda: asszony gyűlés Újvároson, bizonyára a magyarok bejövetele óta a legelső. Mert lehet, hogy a sátortáborban, amikor a férfiak távol voltak, még gyűléseztek az asszonyaik, de azóta aztán hallgatniok kellett.

A feministák kaptak hát az alkalmon, hiszen ilyesmit még álmukban sem remélhettek és maga a fővezér, Schwimmer Rózsa jött le. A jóelőre bejelentett népgyűlést a piacon azonban nem lehetett megtartani, mert a főszolgabíró, betegségére hivatkozva nem jött le s a betiltó végzést az utolsó pillanatban küldte ki. Meg aztán a községi főjegyző is úgy vélekedett, hogy: *„a férfiegyesület még hagyján, de hogy már a nőket is megvadítják, ettől félteni kell a hazát“*. B. Schwimmer Rózsa a Nő és a Társadalom című folyóiratban számol be a gyűlésről és megjegyzi, hogy ez az úr milyen veleérző tanulója Andrásynak.

Az asszonyokon azonban nem lehetett kifogni, ők már ismerték a gyülekezési szabályokat és ha a piacon nem lehetett megtartani a gyűlést, megtartották az egylet udvarán. (Óh áldott liberalizmus, akkor még a hatósági akadékoskodásra lehetett ilyen tromfokkal válaszolni!)

B. Schwimmer különben így kezdi a beszámolóját: *„Ez nem tréfa. Nem olyan jelentőségű, mint a ‚mucsai feminizmus‘. Nem is azt jelenti, hogy a balmazújvárosi honoratiorok feleségei felesküdtek a feminizmus zászlójára. Nagyobbat jelent. Olyant, amire Középeurópában nincs példa, csak fent az északi államokban és amarra Oroszországban“*.

És hogy ez a mozgalom valódi tömegmozgalom és nem csupán a Rokon Sári becsvágya szülte, arra bizonyíték, hogy a gyűlésen egész csomó szónok lépett fel. Magyar Gáborné, Szeifert Péterné, Szabó Istvánné, Cellar Sára beszéltek egymás után. És persze, olyan naiv és egyszerű asszonyi igazságokat, amik örök bizonyítékai, hogy ezt a

mozgalmat nem a „pesti zsidók“ csinálták, hanem a magyar nép szülte. Kínjában szülte, de az övé volt.

Fel is figyelt az egész akkori kultúrvilág az újjvárosi asszonyokra. Az már aztán a mi sorsunk, hogy ha igazán a talpunkra állunk, akkor érdekesség, magyar furcsaság lesz belőlünk.

1909-ben már angolnyelvű meghívót kapnak a londoni nemzetközi nőkongresszusra. Aláírás: Mrs. Gulick, 25 Victoria Street Westminster, London; és Carrie Chapman Catt milliomos asszony, a nemzetközi asszonyvezér.

Mivel azonban nyilvánvaló volt, hogy ők nem mehetnek Londonba (mit is csinálnának ott?), a budapesti feministák felajánlják, hogy az ő küldötteik közül is választhatnak megbízottat. B. Schwimmer Rózsa, Mellemé Miskolczi Eugénia, Schlanger Melánia, Engel Berta, Trombitás Erzsi, Salamon Zseni: ezek közül választhatnak. Hogy valóban választottak-e s hogy ki képviselte őket Londonban, azt már nem tudom.

Még egy fedél alatt vannak a férfiakkal, de már szeretnének külön menni. Csakhogy nincs erejük a külön helyiséghez. Pedig ahogy B. Schwimmer Rózsa megjegyzi: „tout comme chez nous”, külön kell az asszonyokat szervezni, mert megszólják őket, ha a férfiakkal egy helyiségbe járnak, hiszen nálunk annyira erős a kálvinista szigorúság, hogy asszonyok-lányok a kocsmába le se ülhetnek férfiak közé. Persze, magukba se.

Mit is akarhatnak ezek az asszonyok? Ha a papírradványoknak hiszünk, akkor elsősorban jogokat: választójogot és női egyenjogúságot minden téren. De ez csak a felszínen van s ezt csak a feminista iratok csinálják. Mert az első mégis a megélhetés, a kenyér és a munkabér. EJapanaszolják a feminista vezérasszonynak, hogy két asszonyt, Górgyán Andrásnét és Szilágyi Ferencnét elítélték 10—10 napra és 40—40 korona pénzbüntetésre, mert a piacon a lányokat arra bíztatták, hogy ne menjenek 90 krajcárért napszámra, hanem kérjék meg az egy forintot.

És elpanaszolták, hogy „*a határ tele van tót, ruthén, román és palóc summástul, de a párnát a magyarok feje alól húzzák ki az adó fejében*“.

De ebből még azt lehelne hinni, hogy az itteni asszonyok csak ilyen lázongó politizálást folytattak és a megélhetés más módjait nem is próbálták. Azonban kezemben

van a kérvény másolata, amelyet az akkori földművelési miniszterhez írtak. A lehető legalázatosabban, ahogyan a kérvénynyelvben egyáltalán lehetséges, úgy kérik, hogy segítse őket a kormány fűzvesző-telepítésben, feldolgozásban és értékesítésben. Indokolásuk, hogy az itteni nép nem megy Amerikába, a nyári kereset kevés, tehát télire háziipari munkát szeretnének. Még az összeköttetést is megszerezték. Bizonyos dr. Engel Ignácné Nagysurányból, minden szükséges szakszerű útmutatást megad.

A tanfolyam meg is valósult, annyi volt a jelentkező, hogy be se fértünk. (Mert én is jelentkeztem, de már nem vettek fel.) Sötét téli hajnaloktól késő estig fonták a kasokat, de kevés napszám jött ki. Ezen azonban még nem bukott volna meg. A rendszeres anyagbeszerzés és értékesítés hiánya miatt elakadt az egész s így az úJVárosiak nem sokat nyertek a háziiparral. Azóta már megbukott néhány ilyen kísérlet.

Mindegy: az asszonyok szervezete él és virágzik minden bajokon keresztül. 1911-ben hívja őket a Feminista Egyesület, hogy lépjenek be az egész egyesületükkel és dolgozzanak együtt, hogy jobban kitűnjék a világ előtt is, hogy állásra és foglalkozásra való tekintet nélkül együtt harcolnak a nők a közös céljaikért. *„Hiszen ezt eddig is megtettük ugye, de a rosszmájának mégis azt hajtogatják, hogy mi csak a „hölgyek“ választójogát akarjuk, a munkósvasszonyok pedig dolgozzanak magukért“.*

1913 június 15—20-ra meghívót kapnak Budapestre, a nők választójogi világszövetségének a kongresszusára. A meghívón gróf Teleki Sándorné, gróf Haller Györgyné, Dirnzfeld Janka és dr. Molnár Viktorné szerepelnek mint vezetők. Az előkészítő bizottságban pedig egy csomó társaságbeli hölgy. Ott van a szocialista Glücklich Vilma és gróf Pejacevich Katinka, Wilhelm Szidónia és Lánczy Leone.

Ugyanakkorra még Budapest székesfővárostól is van meghívó. Az udvarias főváros fogadást rendez a nemzetközi nrkongresszus tiszteletére a Halászbástyán és erre az úJVárosi asszonyokat is meghívják. El is mentek, öt asszony: Bordásné, a vezető és Bak Julis néni, Magyar Gáborné, Péntes Ilona néni, vagyis Juhász Andrásné, Gém Bálintné és Deli Józsefné.

Elsárgult Tolnai Világlapja mutatja őket, mint a nő-

kongresszus érdekességeit. Kínai doktorkisasszonyok, maláji jogászlányok és néger bölcsészek bizonyára nem keltek olyan feltűnést a díszes nemzetközi társaságban, mint az újbárosi asszonyok. Már a képen is látszik a feltűnő különbség. Furcsa és bonyolult kalapokban és ruhákban nagy csomó úrinő, közöttük néhány parasztasszony, földigérő és nyakigzárt lompos és egyforma szürke kartonruhákban, szemükréhúzott fejkendőkből naptól kiegétt sötét arcokkal. Európa és Ázsia. A szemét mind lesüti a fényképezőgép előtt. Egyedül Bak Julis néni néz szembe vele. Bordásné, a vezér, annyira lefelé néz, hogy az arca se látszik. (Ebből is sejteni lehet, hogy nem volt afféle szemtelen stréber, aki tudatosan csinálja magának a reklámot.)

A kongresszus népe, persze, becézte őket. Felvitték őket a Várba a fogadásra is és a Gellért-szállóban is ebédeltek. A Várban a főváros fogadta őket soha nem látott étellekkel és italokkal. A parasztasszonyok elámultak. Mindenki őket akarta megkínálni. Ahogy Bordásné kedvesen elmondja, volt ott mindenféle étel, csak kanál nem volt. Már nem is bírták megenni, amit adtak, de a nagy kínálásban nem tudtak szabadulni. Visszautasítani is restelltek. Szegény Pézses Ilona néni úgy járt, mint az egyszeri kondásgyerek a nagygazda disznótorban: kebelébe rakta az ennivalót a szája helyett. Valóban, ahogy Bordásné meséli, kötőre rakta a szendvicseket, de még az eldobott szép papírtányérokakat is összeszedte, hogy majd jó lesz otthon a gyerekeknek játszani.

Amint mondják, még Tisza Istvánné is megkínálta őket. Erre bizony nekem is megáll az eszem. Hát a boldog békében ez is lehetséges volt? Tisza Istvánné és Glücklich Vilma? Ki nem volt itt őszinte? A grófnők nem voltak igaziak, vagy Vilma nem volt igazi szocialista? Azt hiszem, benne lesz a hiba. A grófnők csak valódiak lehettek. Akkor ez volt a divatos társasjáték: liberálisnak lenni.

Kaptak más kitüntetést is. Carrie Chapman Gatt, a „*nők koronázatlan királynője*“, milliomos asszony levette a női „Jus Suffragii“ felirású aranyérméjét a saját melléről és Bordásné mellére tűzte. Bordásné jóval később megpróbáltatta az ékszerésznél, hogy valóban arany-e. De azok azt mondták, hogy nem arany és a drágakövek az érem körül szintén nem igaziak. Ez az asszony egyébként, ahogy Bordásné mondja, ki akarta fizetni Magyarországot

összes adósságát. Hogy miért nem üzette mégis ki, azt nem tudják.

Milyen hit, milyen megragadó naívság! Ezzel a hittel és akarattal egy országot lehetett volna építeni. És hova lett ez a hit és ez az erő? Ki itt a bűnös?

1914 júliusában meghívták a mi asszonyainkat a XXI. Nemzetközi Békekongresszusra, Bécsbe. Díszelnök Berchtold Lipót gróf külügyminiszter, (nem tréfa: itt a meghívó a kezemben!) a budapesti díszbizottság elnöke pedig Tisza István gróf. Ebben a hónapban tört ki az első világháború. Az első hadüzenetet Berchtold küldte el.

A háború aztán végét szakította a békepárti és választójogos pepcselésnek. A nemzetközi békebarátok vissza- l úzódiak országaikba, egyik ilyen, *m.* sik amolvan háborús foglalkozásba, az újvárosi asszonyok meg, a nemzetközi nőmozgalmak fehér hollói vagy inkább fehér verebei hadi-asszonyokká lettek, akiknek az lett a legfőbb mindennapi gondjuk, hogy a 62 fillér segélyből hogyan lehetne a gyerekeknek kenyeret adni.

1917-ig azért csend van. Élnek, ahogy tudnak s legfeljebb csak a vezetők járnak össze, hogy együtt reménykedjenek a háború végében.

Ami azonban törvényszerű, az elkövetkezik. Az asszonyok beleuntak a háborúba is, a reménykezésbe is, de a közömbösségbe is. Mindennek megvan az ideje s a mi asszonyaink újra tapogatózni kezdtek.

A tapogatózásban találtak a városi proletárok asszonyaival, akik ugyanebben a lelkiállapotban éltek. Ők ugyan tartották a feministákkal is a kapcsolatot, de a munkásnőkkel is. A feministák lapja még most is inkább csak a férfiak és nők viszonyával foglalkozik s örömmel közli, hogy az egyik szegedkörnyéki faluban, Röszkén a bevonult Szekeres Vince esküdt helyett a feleségét választották meg s az el is látja a hivatalát kitűnően. Ez is ügy, de milyen picike ügy amellet, hogy kevés a segély, hiányzanak a férfiak, szűkön van minden s az asszonyok szeretnék már, ha béke lenne. A Nők Lapjában 1917 januárjában Bordás Istvánné vezércikke, igaz, még a választójoggal kezdi, de csak azért, mert úgy hiszi, ez vezet a béke és a jobb világ felé. A hangsúly azonban a 62 filléres segélyen, a százszoros drágaságon és azon van, hogy a nagybérlők alacsony béreket fizetnek, mert kapnak az államtól foglyokat és ka-

tonákat s ha az asszonyok több bért kérnek, avval fenyegetik őket, hogy elvonják a segílyt. Juhász Nagy Sándornak, az új képviselőnek már ezeket a panaszokat adják elő.

Mert most aztán a nyakukba szakadt a keserves élet. A zsír és liszt fejadag olyan kevés, hogy ez a tisztán kenyéren élő nép éhenhalna mellette. Mennek hát dolgozni az uradalmaikba is és férfimunkára is. A cséplőgépeknél majdnem csupán asszonyok vannak. Ők az asztagosok és rudashordók, csupán csak a kazalrakásra van még néhány öregember.

Azt már régen kiverelkedtek az asszonyok, hogy a cséplőgépnél — legalábbis a szocialisták közt — a törekhordólányok nem félrészt, hanem háromnegyedet kaptak. Most pedig egész részesek lettek, de elég baj volt ez nekik. Többgyermekes családanyák kinn dolgoztak az uradalomnál férfi napszámon s délután szaladniuk kellett haza a gyerekekhez és a jószághoz. A munka mennyiségét reájuk szabták és kora reggel kellett utána dolgozni, másképp nem engedték el őket.

Volt olyan asszony, Veres Gáborné, aki bivalyt hajtott napról-napra. Szarvas Imréné meg ökörrrel járt, mint egy öreg béres. Bordásné, az asszonyvezér, egyik kicsi fiával együtt tett ki egy emberszámot.

Ekkor aztán megindult az osztályharc. Az asszonyok küldöttséget vezettek a főjegyzőhöz, hogy vagy az embereiket hozassák haza, vagy adjanak megélhetést. A megfontolás, hogy a főjegyző nem tehet róla, most már nem jöhetett szóba.

Különben az elégedetlenség megint politikai formát vett fel. Akkor folytak a választójogi harcok. Tisza lemondott és Wekerle meg Vázsonyi kolyvaszlotiák valami jogheprecsórét. A feministák is feléledtek. Gyűlést tartottak a Eóbi-kocsma nagytermében. Spády Adélt küldték le szónoknak. Olyan harciasán beszélt, hogy a főjegyző többször leintette. De azért, amint az asszonyok mondják, mégis meghívta ebédre. Erről a gyűlésről táviratot küldtek Károly királynak is, hogy adjon választójogot az asszonyoknak is. Tgaz, a távirat udvarias, de látszik rajta, hogy nem a mi asszonyaink, hanem a feminista vezérek fogalmazták. Az asszonyok békét követeltek és a segílyek felemelését és mindent, ami hiányzott nekik.

Most aztán megint elmentek küldöttségbe is. Amikor a választójogot tárgyalták a parlamentben, a feminista nők nagy felvonulást csináltak. Innen is felhívtak két asszonyt. Szeifert Petemé és Béke Imréné mentek fel. Bordásné nein mehetett, mert szédült a vonaton, t. i. akkor is állapotos volt. Gróf Teleki Sándorné, Spády Adél és Glücklich Vilma vezették a küldöttséget. Jártak Wekerlénél, Vázsonyinál, Károlyi Mihálynál és Tisza Istvánnál is.

Szeifertné Pokrocz Julcsa néni meséli, hogy amikor villamosra ültek, Teleki grófnő felszólította a közönséget, hogy álljanak fel és adjanak helyet a parasztasszonyoknak, mert ők keresik mindnyájunknak a kenyeret.

Elmentek aztán Wekerléhez és Vázsonyihoz. Ezek a szokásos udvarias ígéretekkel rázták le őket. A Károlyi-pártban már nagy örömmel fogadlak őket. Károlyi helyeselte a nők választójogát, de volt ott egy nagyszakállas öregúr (nyilván Batthyány Tivadar, a függetlenségi párt másik vezére), az ellenezte. Csakhogy a feminista asszonyok hamar legyőzték szóval ezt az öregurat.

Végül elmentek Tisza Istvánhoz is. Előbb már napokon át próbálkoztak, de nem fogadta őket. Akkor Tisza már nem miniszter volt, hanem csak pártvezér, de még mindig ő Magyarország a legnagyobb úr.

Előbb a feminista vezetők beszéltek. Azokkal még csak valahogy jórájött Tisza is. Ekkor aztán Pokrocz Julcsa néni szólalt fel. „Kérem szépen, mi alföldi munkásnők családot nevelünk, katonát nevelünk és nekünk is legyen jogunk, hogy beleszóljunk az ország dolgába“. Tisza erre azt mondta, hogy még a béresek sem kapnak, pedig azok dolgozók is, családalapítók is és katonák is — mert nem tudják mire való. Julcsa néni erre odavágta: *„ez nem igazság, mert nézzük csak meg, ki született választójoggal vagy anélkül...“* A feministák részéről erre nevetés és viharos taps csattant fel, Tisza pedig sarkonfordult és becsapta maga után az ajtót.

Ilyen a történelem alulról.

A küldöttséget nagy tömeg várta a Feminista Egyletben. Tapsvihar tört ki, amikor elmesélték, hogy mit mondott Julcsa néni Tiszának.

Körülvették aztán az úrinők őket és faggatták erről-arról. Elképzelhetjük a mi asszonyainkat Pejacevich gróf-

nők és Lánczy Leonék közölt. Vitába szálltak még a vallásról is. A hölgyek jórésze csak jámbor templomos falusi asszonyokat tudott elképzelni, de Julcsa néni megmondta, hogy ő már szabadgondolköző, még az egyházból is régen kilépett s az ő vallása a szeretet és az embertestvériség.

1918-ban még szigorúbb lett a helyzet és élesebb a harc. Az uradalmak főleg foglyokkal és katonákkal dolgoztattak s az asszonyokkal nem törődtek. Ezek mentek a főjegyzőhöz követelőzni. A segélyt emelték is néhány fillérrel, de a drágasághoz ez már semmi se volt. Már rongyokban jártak, mert a háborúelőtti ruhák lenyűttek róluk. A debreceni zsigogóból öltözködtek, meg aztán a foglyoktól, katonáktól vásárolták a lopott ruhákat, abból csináltak maguknak lábbelit is, fehéreneműt is.

A jegyző ekkor felhívatta Lichtschein Dezsőt, a legnagyobb bérlőt, aki vagy hat tanyában sokezer hold földön gazdálkodott és arra kérte, hogy adjon a hadiasszonyoknak harmados tengerit, hogy valamivel pótolhassák a szűkös fejadagot. Lichtschein nem akart adni, azzal az indokolással, hogy az asszonyoknak nem föld és nem munka kell, hanem katona és szanitész. (Hogy ez a kijelentés igaz lehetett, bizonyosság rá, hogy a megsértett asszonyok még ma se felejtették el.)

De mert muszáj volt, 1918 tavaszán mégis adott harmados tengeriföldet. De becsapta őket, mert olyan rossz földet adott, amelyben a tengeri a rossz munka miatt ki se kelt rendesen. Az asszonyok szidták és fenyegették a bérlőt. Ahogy mondják, mérgükben meghengergették volna, ha közel mer menni.

S aztán ősszel, ami kevés tengeri termett, nekik is úgy háton kellett Összehordani a hosszú tábla közepére, mint a férfiaknak. Nem adott igát az összehordásra.

Küzdelmes évek után végre jött a forradalom. S az újvárosi asszonyok ekkor már nem szították, hanem oltották a tüzet. A szocialista férfiakkal együtt igyekeztek megakadályozni, hogy a forradalom rablássá fajuljon. Nem is volt semmi baj. A Nemzeti Tanács férfi- és asszonytagjai együtt látják el a közéletmezés keserves feladatait. Később azonban visszavonultak. Egyrészt, mert nem is volt

már rájuk szükség, hiszen itthon voltak a férfiak, másrészt, mert nem is egyeztek a férfivezetőkkel. Hogy itt ki nek volt igaza, nem lehet kideríteni. Hatásköri összeütközések keletkeztek, mint minden olyan helyzetben, ahol új meg új feladatok, új hatásköröket követelnek.

Az asszonymozgalom azonban teljes erővel élt, csak éppen az a forradalmi lendület halt ki belőle, amit a 17-és, 18-as esztendőök nyomorúsága indított.

Amikor a kommún kitört, már csak két asszonyt, Bordásné és Magyar Gábornét választották be a Munkás-tanácsba. De ezzel sem volt semmi baj. Az asszonyok érdekeit megvédték a szocialista férfiak, akik az eszmének megfelelőleg a nők teljes egyenjogúsága mellett állottak.

Mé;~ns, amikor a kommún megbukott, a románok az asszonyok közül is elvittek néhányat. A brassói fellegvárba kerültek a többi internáltak közé. Bordásné a vezért, azonban nem vitték el, mert éppen kicsi gyereke volt s nem tudtak vele mit kezdeni. Csak megfenyegették, hogy vigyázzon magára, mert a 25 bot kijár neki is.

Az ellenforradalomban aztán az asszony szervezet végleg kimúlt. Bordásné még számon tartják a feministák, küldözgetik is neki lapjaikat és meghívóikat, de az újjvárosi asszonyok már nem törődnek az asszonyok külön jogaival. Amikor 1931—32-ben még egyszer feltámad az asszonymozgalom, az már a szocialista férfiakkal együtt van mindaddig, amíg a hatóságok könyörtelen széjjel nem zavarják a férfiakkal együtt a nőket is. Ezt a szervezetet már nem is feministák, hanem szocialisták vezetik, asszonyok és férfiak együtt.

A feministák maradékaival viszont a hatóságok próbálkoznak. Hogy nem lehetne-e belőlük valami polgári nőegyletfélét szervezni. Háziipari tanfolyamokat szerveznek, szövő-szövetkezetet alapítanak: minden hiába. Az asszonyok csak maguk hajlandók szervezkedni, a gyámkodást nem bírják.

Így lassan, az ellenforradalom 20 éve alatt ki is öregedtek, meghaltak és nagyanyák lettek. Egyedül Bordásné tartja még magát, de már ő is csak az emlékeiből él. Szegénynek maradt, özvegy is már s ha nem is kerül a koldulás útjára, ez csak azért van, mert résen áll és nem hagyja magát.

Kapcsolatok a Huszadik Század íróival.

Én nem tudom, és senki se tudja, hogyan kezdődött a Huszadik Század körével a balmazújvárosiak ismeret-sége. Azt se tudom, ki kezdte. A Huszadik Század szerkesztői figyeltek-e fel az érdekes falura, ahol még feminista parasztasszonyok is vannak, vagy pedig az itteniek a szokásos buzgalmukkal mindenhová bekopogtattak, ahol valami erkölcsi segítséget reméltek.

Amint már a tolsztojánusokról szóló fejezetben írtam, az itteniek mindjárt a mozgalom kezdetén magtalálták az érintkezést Schmitt Jenő Henrikkel. De később még Batthyány Ervin gróf anarchista szellemi csoportjával is.

Lehet, hogy tőlük egyenesen vezetett a vonal a Huszadik Századhoz. Én már csak annyit tudok ebből, hogy a két részre szakadt pártirányzat közül az egyik, a vallásos, az ország hasonló jellegű mozgalmaival kereste az összekötéiest, amíg végül eljutottak a spiriiisztákhoz is. A másik rész, a tényleges párt, a vallásellenes irány pedig a Huszadik Század vonzása alá került.

A folyóirat nem járt ide rendszeresen, mert én a könyvtárban már csak néhány példányt találtam. Az is főleg abból a számból való volt, amelyik az újvárosiak ínségével foglalkozott. Ellenben a Huszadik Század íróinak a könyvei megvoltak, s aztán még látogatást és előadást is rendeztek Újvároson.

1911-ben, amikor itt olyan ínség volt, hogy a megyében gyűjtést kellett rendezni az éhezők számára, Fényes Samu lejött ide és alapos helyszíni tájékozódás után hosszabb tanulmányt írt a Huszadik Századba a balmazújvárosi nép Ínségének okairól.

A tanulmányban leírta az akkori állapotot, amely nagyjából ezt mutatta:

A határ változatlanul 45.111 hold. Ebből Semsey birtok 38.409 hold. A Fáy-féle, utóbb Steinfeld-féle 1000 holdas birtok már a parasztok kezére került. Előbb mint bérlet, később meg is vásárolták.

A község lakosságáé ezzel együtt 6702 hold. Ebből 2577 hold közlegelő és terméketlen vízállás, meg vakszik. 821 hold beltelek, vagyis falufekvés. 480 hold út és vasút. 2824 hold szántó.

A Semsey birtok bérbe van adva. Hat nagybérelő bír összesen 26.789 holdat. A község lakosai bérelnek 11.620

holdat. Ebből szántó csak 3930 hold. A lakosság kezén szántó összesen, tulajdon és bérlet 6754 hold. A község lélekszáma 13.000 körül. Egy leiekre esik tehát fél hold föld. Persze, ez csak a statisztikai fikció. A valóságban néhány száz család egyes tagjaira esik 1-2-3 hold, a többire meg semmi se.

A tanyák lakosainak a száma: 1898. Szép szám: kitenne egy jókora felvidéki falut. De ezen a földön tíz kis falu feküdne. Feküdt is hajdan. Minden tanya határában van egy hajdani jobbágyfaluy helye.

A község lakosai közül 521 családnak nincsen háza. 828-nak van. A lakosság egyharmada eszerint háznéiküli zsellér.

47 családnak van 9 holdnál több földje.

1910-ben 662 pár arató kapott aratást az uradalmaknál, 40—50 pár meg a parasztoknál. Ebben az évben 455 aratópár ment el Újvárosról idegen határba, ide pedig 408 pár jött. (Micsoda furcsa osztályharc: csak a vasút keresett rajta, mert az aratóknak egyformán üresen maradt a kamrája')

1911-ben csak 274 pár aratót fogadtak fel hazulról az uradalmak. Viszont idegenből 389 párt hozattak. (Tehát majdnem annyit mint az előző évben.) Innen idegenné 112 pár ment el. 5—600 pár arató teljesen aratás nélkül maradt. (Ez az itteni népességhez számítva 2500, vagy 3000 lelket jelent.)

A nagybérlok haszonbére 12—16 korona közt mozog. A parasztoké 39 korona.

A legelőért a nagybérlok 60 fillértől 2.40 koronáig fizetnek minőség szerint — holdanként. (A parasztoz szívesen fizettek volna tízet is! Tudom, hogy akinek nem volt legelője, 24—30 koronát fizetett egy téhen nyári legelőjéért!)

A nagybirtok összes adója: 81.812 korona.

A lakosság összes adója: 76.969 korona.

Össze kell ezt egyeztetni a néhányezer hold földdel és azzal, hogy a lakoságnak több mint kilencven százaléka u. n. őstermelő és megkapjuk a teljes társadalmi színképet: a balmazújvárosi ínség okát.

Íme: itt van egy tárgyilagosa, részletes és megbízható szociográfia. Nem a mai népi írók találták fel ezt a műfajt.

Fényes Samu természetesen megvizsgálja a lakosság

erkölcsi és szellemi állapotát, munkabírását, szaporaságát, politikai öntudatát, egyszóval mindent. És tárgyilagosan, de lelkesedéssel megállapítja, hogy micsoda elpusztíthatatlan erő van ebben, a népben. S hogy milyen csodálatos, hogy ennek ellenére mennyire ragaszkodik a falujához, amelynek a határa pedig nem az övé.

Végső következtetése: minden bajnak a „latifundium“, vagyis a kötött nagybirtok az oka.

A balmazújvárosiak természetesen hálásan fogadták a szellemi segítséget. A Huszadik Század és a Társadalomtudományi Társaság akkor még nagy szellemi hatalom volt az országban. A mieink örültek annak, hogy hírük, nevük, becsületük terjed, s hátha végre eredménye is lesz.

E hír értéke, persze, viszonylagos volt. Ami a baloldalon becsület volt, a jobboldalon, az akkori klerikálisok és konzervatívok felől, gyalázat lett. Láttuk ezt arról, hogy a jobboldali újságokon nevelkedett urak Balmazújvárost „tűzfészekének, népét a rablógyilkosoknál is rosszabb földosztó szocialistáknak tekintették. Magunk is tapasztaltuk ezt később a brassói fellegvárban, ahol az erdélyi püspök titkára ezzel forrázta le a hozzá forduló újjárossiakat.

Így kerültek el az Egylet könyvtárába a szabadgondolkodó írók és tudósok könyvei is. Jászi Oszkár, Szende Pál, Láncai Jenő, Fényes Samu, Kunfi Zsigmond és egyáltalán minden jelentékenyebb író és tudós, aki ezen a vonalon dolgozott, jelen volt a mi könyvtárunkban a könyvei révén. Később, amikor én is az Egyletbe jártam, sok hasznát vettem ezeknek a könyveknek. A társadalomtudomány fogalomvilágával és reális szemléletével, ezekből ismerkedtem meg.

Aztán megrendelték az Egyletbe a polgári radikális irányú lapját, a „Világ“-ot. Ha nem is sokat értettek a parasztok belőle, mert nem az ő nyelvükön és észjárásukon íródott, de valami csak ragadt belőle, s első szellemi tájékozódásaimat én is ebből a lapból szereztem. A Népszava csak a pártot és az eszmét hozta, a Világ pedig a szellemet, a kultúrát, a magas irodalmat és Európát közvetítette.

Megmondom őszintén: egyedül bennem maradt meg belőle valami. A többi parasztok fején csodálatosképpen úgy átment ez a szellemiség, hogy nyomat se találok. Az Egylet sokszáz olvasó embere közül sok van, aki Jászi Osz-

kárra és a tudós írók könyveire emlékszik, de olyan, aki az öreg Ignotusra emlékezne, rajtam kívül egyetlenegy sincs.

De Fényes Samut rajongva szerették, s az ő egészen elvont, monista és lelkendezően természettudományos „Úttörő” című lapját szintén járatták. Igaz, hogy a bonyolult természettudományi cikkekből édeskeveset értettek, hiába telték mellé az idegen szavak szótárát is. Birkóztak az elvont fogalmakkal, s ha hittek neki, az nem a tudományos meggyőződés eredménye volt. Egyszerűen a saját lelkükben már meglévő tagadás tudományos igazolását keresték, s görcsösen ragadtak bele minden félbizonyítékba is.

A vallások tételeivel, de főleg a velük vitatkozó óhitű parasztokkal szemben meggyőző bizonyítékokra volt szükségük, s ezt próbálták kihalászni az Úttörőből. Nem sok sikerrel, az igaz, de mivel éppen hiányos ismereteik miatt nem látták a saját hitükön a réseket, éppoly vakon hittek a tudományban, mint némely szociáldemokrata munkások.

S ez nekik elég is volt. Úgysem papokkal vitáztak, hanem csak egymással. Már pedig a vallások paraszti védőivel szemben úgyis nagy fölényben voltak. Azok, ha megszorították őket a mieink, csak azt tudták mondani: *„mégis, ha beteg vagy, miért mondod te is, hogy jaj Istenem*!”* — *„Ha azt tanították volna velem, hogy jaj fehér kutya! — akkor azt mondanám”* — ilyen volt erre a válasz.

Ez azonban csak az elfajult és alpári viták hangja volt. ők magukban nagyon következetesen igyekeztek megfejtetni a lét rejtélyét. Amit a tolsztojánus hívők a vallásos iratokban kerestek, a bizonyosságot, azt ők a tudományból akarták megszerezni.

Kezdet és vég, világ eredete, Isten léte, ember származása, biblia hitelessége, az ószövetség furcsa történetei napirenden voltak mint állandó beszédtema. Emlékszem, amikor egyszer dr. Andorka Sándor lejött az ember származásáról előadást tartani, micsoda rajongó lelkesedéssel és feszült érdeklődéssel vártuk. Vájjon mit hoz, milyen meggyőző bizonyítékokkal segít ki bennünket hiábavaló okoskodásainkból?

De arra is emlékszem, hogy az előadás nem elégített ki bennünket, bárha ezt nyíltan nem is vallottuk be. Fakó, könyvmoly ember lehetett ez az Andorka, száraz, tanáros hangon beszélt, hiányzott belőle a „szent tűz”, amit a mi

szónokainkban megszoktunk. S aztán amit elmondott, az sem az a ledorongolóan meggyőző bizonyíték volt, amire a mieinknek a napi vitáikban szükségük lett volna.

Azt mutatta be egyebek közt, hogy az ember, a hal, a csirke és még nem tudom miféle állatok az anyaméhben, illetve különböző embrionális állapotukban mennyire hasonlítanak egymáshoz. A mieink azonban úgy szerették volna az igazságot látni, hogy honnan származott az ember, ha már nem Ádámtól és Évától eredt, hogy akörül többé semmi kételkedés, semmi vita ne lehessen. Azt szerették volna, ha az igazságot úgy mutathatják fel, mint az ökleiket: lássátok ez van és ezentúl nincs egyéb semmi. Ehhez bizony kevés volt ez az előadás.

A Huszadik Század, és különösen Fényes Samu iránt a rajongó lelkesedés végig megmaradt. Még ma is emlegetik az öregek, hogy az volt aztán egy igazi ember.

Milyen hálás tud lenni a mi népünk. Egyetlen, nem h olyan jelentékeny s talán kissé bogaras író-tudósnek egész életében rajongója csupán csak azért, mert bőségesen, becsületesen és tárgyilagosan foglalkozott a bajaikkal. Mi lett volna, ha akkori írónk, ha már Rákosiék és Her ez egek nem is, de legalább Adyék Párizs mellett, a kávéházak és a nagypolgári szalonok mellett néha-néha kinéztek volna a parasztok közé. Nem gőzösről, hanem gyalog nézték volna meg az Alföld szegény népét.

Pedig akkor még lehetett volna. Liberális világ volt, az írók Szabadok és nagy urak a maihoz képest.

A legnagyobb bűnös közöttük Ady volt. Milyen verseket adhatott volna a magyarságnak és milyen megnyugvást szerezhetett volna önmagának, ha a rohadó felső világ helyett belemerül az akkor még forró lelkű, hívő magyar népbe. Azért megnézhetette volna Párizst is, és átélhette volna az egész európai szellemiséget.

De nem jött a nép közé senki, senki az égvilágon. Egyedül Móricz járkált a vidéken, de ő sem a közösségeket kereste még akkor, hanem írói impressziókat gyűjtött, alakokat, figurákat, történeteket szedett fel.

A mieink közé ő is 1918 telén, a forradalom idején jött el először. De addig neki se hallották hírét se. Babitsról és a többekről azt sem tudták, a világon vannak-e. Egyetlen, kissé önfejű zsidó tudós volt az egyetlen a szellem emberei közül, aki látni akarta a népet és foglalkozott velük. (A

Huszadik Század írói közül voltak többen is, de másfelé jártak. Braun Róbertről, Aradi Viktorról, Farkas Gejzáról én is tudok.)

A mieink közül egyedül Szabó Dezső fordult a parasztság felé, de ő is későn, már csak a háború után, s ő is csak az irodalomban és nem a valóságban.

Pedig még az sem igaz, hogy politikai kiállást, harcot és vezérkedést követelnének az írótól, ami nem. Írónak való feladat. Fényes Samutól soha se követelték, hogy álljon az élükre. Megérezték, hogy mi a tudósnak és mi az írónak a feladata. Megérezték és holtig hálásak azok iránt, akik teljesítették a kötelességüket.

Ez a lecke örök időkre szól népünk és minden nép nagy szellemeinek. Nem szabad fejbáeölélni. Ki tólja, a 18-as forradalom nem azért bukott-e meg, mert a nép észjárása, ízlésvilága és fogalomvilága nagyon-nagyon távol állott a felszínre került emberek észjárásától és fogalomvilágától. Arra már én is tanú vagyok, hogy nem értették egymást.

A szilágyballai telepítés

1911 tavasza és nyara aszályos volt. Akkor volt a kecskeméti földrengés is. A termés gyengének ígérkezett, az újvárosi földmunkások százával lézengtek otthon munka nélkül és remény nélkül.

Az országban ekkor már hírük volt. Az újságok is sokat foglalkoztak velük. Még a Huszadik Század is írt róluk. Annak is híre ment annakidején, hogy 130-as küldöttség járt a kormánynál földért. Annak is, hogy már Ferenc Józsefhez is fordultak, hogy a Semsey-hitbizományt oldja fel és ha nem is veszik el, cseréljék el valahol hegyes, erdős vidéken.

Orbán József és Kabos Ede parcellázási ügynökök is hallottak az újvárosiak földéhségéről. Senki se tudja, hogy kicsodák voltak ezek az emberek és honnan jöttek. Az biztos, hogy élelmes emberek voltak, abból a fajtaból, akik tudják, hogy nem kubikolással vagy szénlapátolással keresik a vastag szivarra valót.

Összefogtak hát Lengyel Bélával, ajfci gazdatiszt volt a Bánffyok szilágyballai birtokán és Rab László szilágy-

ballal közjegyzővel, hogy elparcellázzák az eladósodott Bánffy-birtokot.

A birtokkal ekkor már egy nagyváradai bank rendelkezett. A nevére senki se emlékszik. Ez — az ügynökök szerint — átengedte a parcellázást Rab László jegyzőnek és Lengyel Béla gazdatisztnek. A pénzügyi lebonyolítással pedig a Krasznamegyei Takarékpénztárt bízta meg.

Az ügynökök hát lejöttek Újvárosra és felkereslek az itteni földmunkásmozgalom vezetőit.

Az ajánlat csábító volt. Holdja mindössze 60 forint. Itt egy hold föld már akkor 5—600 forint volt s még a legrosszabb szik is megért 2—300 forintot.

Az egész szilágyballai Bánffy-birtok 950 hold volt és az egészre akadt ajánlkozó. Hogyne, mikor 5—600 forintért mindenki gazda lehetett, 10 hold földet vehetett. Akinek háza, tehene, kocadisznája, félnyilas szőlője vagy egy hold telekföldje volt, úgy gondolta, azt itt eladja, és amoda birtokot kap érte.

De azért nem mentek vaktába. Nem voltak éppen bamba parasztok, akik vállalkoztak. Gyűlést tartottak és 16 embert előbb elküldték megnézni a földet. Pokrócz, a vezér is velük ment.

Szilágyballán aztán megtalálták Lengyel Bélát és Rab Lászlót is és mert a föld megtetszett nekik, meg is egyeztek. 60 forint lesz holdja és minden 15 hold után felépítenek egy szobakonyhás lakást. Szép helyre, a vasút és a Kraszna mellé.

Az odaköltöztetést az ügynökök díjmentesen vállalták. A szegényebbeket vagonba rakták, akiknek szekerük, lovuk, disznajuk volt, azok gyalog vándoroltak el. Nem volt túl messze, talán 100—120 kilométer lehet. Oda is ért szépen a karaván, néhány nap alatt.

A falu fel volt bolygatva. Ez a nép sohasem mozdult semerre sem. Egyenként szivárogtak az emberek a debreceni és szoboszlai tanyákra, még a homokra is elbátorkodott egynéhány, de tömegesen nem mentek. S akik elmentek is, vagy megrakodva, vagy kopaszon, de mindig visszajöttek.

Most egész esztendőben ez volt a probléma. Az embereket a költözési izgalom szállta meg. Terveztetések, családi háborúságok keletkeztek belőle. Az egyik ember ment

volna, a másik lebeszélte. Azt mondta: „vízre visz benneteket Pokrócz, de majd szomján hoz vissza“. „Az nem lehet, az nem olyan ember, az igaz ember, olyan kéne sok“ — mondta a másik. Pártoskodás és háborúság keletkezett belőle.

Máshol az ember ment volna, de a felesége nem akart. Vagy pedig a szülei és rokonai ellenezték a költözést.

Egész évben erről folyt a szó. Vasárnap délutánokon az ablak alatt, szerdán-vasárnap a piacon és minden este az olvasókörökben, meg az egyletben a „szilágyballaiak“ ügye járta.

Amikor elmentek, a párt nagy búcsúztatót rendezett. Kölsönös szónoklatok hangzottak az elmenők — Pokróczék — és az ittmaradók — Tar Sándorék — részéről is.

Egyelőre csak kevesen mentek, talán 17 vagy 19 család, de akkor, hogy ha beválik, mennek a többiek is utánuk. Ideiglenes lakást a cselédházakban kapnak, de oda nem fér több. Jövőre majd építenek, házakat is. Külön falurészt, hogy együtt legyenek az újbárosiak.

1911 karácsony előtt érkeztek oda. Nem volt semmi baj. Egyelőre a cselédházakban kaptak lakást, két család egy pitvaron. Jó lesz ez tavaszig, akkor úgyis építenek.

De ekkor már kiütött a baj. Karácsonykor megjelent a tanyán a krasznai takarékos ügyésze és azt kérdezte tőlük, kitől vették a földet. Ők mutatták a hivatalosan megkötött szerződéseket és a nyugtákat a vételár negyedrészeről, amelyet előre le kellett fizetni.

A bank ügyésze erre azt mondta: nem érvényes az egész. Rab Lászlóéknak nem volt joguk eladni, mert nekik volt opciójuk a váradi banktól.

Még más baj is volt. Ők a birtokot úgy vették meg, hogy külön árban jön az egész gazdasági felszerelés. 12 pár ökör és egy lóiga, szekerek, szerszámok, minden. Erre a krasznai takarékos ügyésze azt mondta, hogy ez meg a bank saját tulajdona.

Pokrócz erre elment a váradi bankhoz. Ott azt mondták, hogy a krasznai takarékosnak nem adtak opciót. A krasznai takarékosnak csak valami finanszírozást engedtek át. Opciója Rab Lászlónak és Lengyel Bélának volt, tehát a gazdatisztnek és a jegyzőnek, amit azok papíron ki is tudtak mutatni, hiszen erre kötötték meg velük Pokróczék a szerződést.

A krasznai bank vezetői már belenyugodtak volna, de a vezérigazgató, valami Donogan János, nem engedett. Ezzel a névvel lehetett volna ír, vagy román, de Pokrócz szerint örmény volt. Ő székelyeket akart ide hozni, akik állítólag magasabb árat is megadtak volna ezért a földért. Nekem viszont erős a gyanúm, hogy se alföldieknek, se székelyeknek nem akarta adni a földet, hanem csak azt akarta — ősi parcellázó szokás szerint —, hogy egyik is, másik is fizesse bele, ami pénze van, aztán hagyja ott és a föld maradjon a banké. Ez a legjobb, mert így végtelen időig lehet vele keresni. Odaadni hitelbe a gyanútlan parasztoknak és aztán kimacerálni belőle őket. Amit befizettek, ott marad, mert hiszen nem teljesítették a szerződési feltételeket.

Egyelőre tehát benne maradtak a birtokban. S amikor eljött az ideje, szántottak és vetettek. Nekik érvényes szerződés volt a kezükben, amit a váradi takaréknak megbízottaival kötöttek. De a jószágot és a szerszámot elvették tőlük, mert az már valóban a krasznai takaréknak tulajdona volt. Hogy vétel vagy zálogjogon-e, senki se tudja. Pokrócz elment hozzájuk rimánkodni, hogy legalább használati díjért engedjék át a jószágot, mert nem tudnak dolgozni, nem tudják a termést se betakarítani. Az éppen következő 1912-es esztendő nagyon kövér, buja, de vizes esztendő volt.

Ezzel is baj lett. A síkföldi emberek, akik ahhoz szoktak, hogy „az eső nem csinál szükségét“, most szomorúan tapasztalták, hogy a nagy záporosók kimosták a búzát a domboldalból.

Rab és Lengyel, a két opciós, azért betartották a szerződést. Hozzáfogtak a házak építtetéséhez. Jó házakat építettek. Terméskőalapra vertfal.

De most meg a Kraszna lépett közbe. Ez a Kraszna egy haszontalan kis erecske, síkföldi ember nem is nézi semmibe. Magam is láttam annakidején, hogy keskeny árok az egész folyó, a fenekén annyi vizecske, hogy a gyermekoknak nem kellett nagyon magasra felfogni a kantust s a kacsák, ha csőrükkel a fenekén kotorásztak, piros lábaikkal és fehér farukkal még a víz színén kalimpálhattak.

Síkföldi ember — ha meglátta — beleköpött ebbe a folyócskába és azt mondta, hát ez is megérdemli, hogy a nevét megtanuljuk az iskolában. A Tisza balparti mellékfolyói Túr, Szamos, Kraszna, de a mi Kadarcsunk és Hor-

tobágyunk, mikor víz van bennük, tízszer ilyen széles, mégsem emlékeznek meg róluk.

Nos, akkor ez a lenézett Kraszna — ki tudja hányadszór — megmutatta, hogy mit tud. Egy nyári felhős szakadás után kicsapott és végigseperte a tájat. Elvitte a telepesek újonnan épült házait, szerszámukat, termésüket, mindent. Egyetlen terményhez volt szerencsésük, a heréhez, azt is elvitte boglyastól, tarlóstól. Amit a víz után összeszedtek az iszapból, 80 fillérért adták el mázsáját, mert nekik most már jószáguk sem volt.

Vissza kellett költözniök a tanyaakra, a cselédházakba.

Lengyel Béla is elment gazdatisztnek valahova, Szatmárba. Sohse látták többet. Ma sem tudják róla, hogy becsületes ember volt-e vagy csaló. Olt maradtak a telepesek a bankok kénye-kedvére.

Erre ügyvédet fogadtak, hogy minden dolgukban járjon el és bogozza ki ezt a szövevényt, amelyben a józan paraszti ész már elakadt. Mert hiába volt a kezükben az érvényes szerződés, hiába fizették ki előlegül a föld vételárát, a krasznai takaréknak 1912 szeptemberében mégis kilakoltatta őket a birtokból. Hogy ez miként volt lehetséges, én se értem.

Nem volt mit tenni: a telepesek nagyobb része hazajött. Hazajött megkopaszva, fillér nélkül. 5—600 forint kárt vallottak. Egy földmunkáscsalád egész életkeresménye veszett oda. Kinek háza, kinek jószág, kinek félnyilas szőlője vagy örökölt saját kis földecskéje.

Hét család azonban Pokrócczal ott maradt. Szégyeltek is hazajönni, meg aztán nem is akarták otthagyni a földet, amíg el nem dült a per. Kibéreltek közösen Szilágyosmlyó határában egy 180 holdas birtokot és együtt dolgoztak rajta az 1913. és 14. években.

Kérvényt írtak a földművelésügyi minisztériumhoz vetőmag, felszerelési és építési segélyre. Meg is ígérték nekik, de mire megjött volna a segély, felbomlott a parcellázás.

Az ügyvédjük, bizonyos Incze Kálmán, megindította a zilahi járásbírósnál a pert. Az első tárgyaláson a bíróság a krasznai takarékot elmarasztalta. Az, persze, megfellebbezte az ítéletet. A fellebbezési tárgyalás elhúzódott 1913 júliusáig. Ekkor elnapolták azzal, hogy igazolják a telepesek azt, hogy valóban megvették-e a földet. Az iga-

zólást az ügynökök megcsinálták. Az aláírt vételi nyilatkozatokat és a kifizelett részletekről a nyugtákat leadták. Most megint jó sokára, 1914 június 27-re tűzlek ki az új tárgyalást. Ezt valami okból (bizonyára nagy vidéki hatalom volt ez a Krasznamegyei Takarékszövetkezet az ő Donogánjával) megint elhalasztották. Egy hónap múlva kitört a háború. Incze Kálmán, az ügyvéd, bevonult és abbamaradt minden.

Nemsokára az ottmaradt telepések is bevonultak mind a heten, családjaik pedig hazajöttek Újvárosra.

A háború után aztán nem is próbálták érvényesíteni sem a vásárlási jogukat, sem az előleget nem követelték vissza. Jött a forradalom, mindenki itthon akarta és remélte a tíz hold földet. Dehogyan is ment volna Szilágyballá agyagjára és Krasznájához, ha ingyen adták volna se. Azután meg jött az ellenforradalom, a vezetők maguk üldözötteké váltak s a híveiknek nem volt bátorságuk a megfehéredett világban az igazságot és az előleget keresni. Különben is Szilágyballa Romániához esett és így még szövevényesebbé vált az ügy. Ma sem tudják, hogy ki bírja a földjüket. De azt se, hogy Orbán, Kabos, Rab és Lengyel, meg aztán Donogán urak hová lettek. Élnek-e, halnak-e? Egyedül Incze ügyvéd feleségétől kaptak értesítést, hogy elesett a harctéren a férje.

Ki tudja ma már, hogy mi volt ez. Az ügynökök és a bankok huzakodása, ki tudja, nem megjátszott dolog volt-e? Ki tudja, volt-e a szereplők között egyetlen becsületes ember is?

Pokrócz maga megpróbált mindent. Járt a politikusokat és a hatóságokat, senki se segített rajtuk. Pedig a minisztérium érvényesnek ismerte el a telepítést, hiszen már segílyt is adott volna nekik. Elkeseredésében egyszer már azt mondta Donogánnak: „Gyáva népe van Szilágy-somlyónak, hogy Donogán Jánost eddig még agyon nem ütötte.“ Másnap csendőrök jelentek meg nála ebben az ügyben. Igaz, hogy bizalmasan azt mondták, hogy „ha már azt mondta Pokrócz bácsi, miért nem ütötte agyon is ezt a Donogánt“. Úgy látszik, közutálatnak örvendett ez a vidéki hatalmasság.

De ez mindegy. Mert végül is neki lett igaza: a birtok és a jószág neki maradt, az újvárosi parasztok meg szégyenszemre éhesen hazajöttek a falu csúfjára. S sokáig szidták Pokróczot a szilágyballai kirándulásért.

A mozgalom lehiggad.

A tömegek lelkében forradalminak indult parasztmozgalom itt is megjárta a mozgalmak szokásos útját. Megindult nagy lendülettel, vakhittel, erős akarattal és világmegváltó ábrándokkal. Aztán amikor nem sikerült a teljes kiszabadulás, a vezetők is, a tömegek is tapasztalatokat szereztek és megalkudtak a körülményekkel. A kirobbanás előtt befulladt forradalmakból mindig megalkuvás, helyesebben u. n. „opportunizmus“ lesz. (Lásd a nyugateurópai szociáldemokrácia útját is!)

Ha azonban a tömeg egyéredű, ha osztályképlete nem zavarosodik, hanem tisztul s az osztályközösségről már valamelyes öntudata is van, akkor a megalkuvás nem megsemmisülés, hanem csendes építés. Részeredmények kiharcolásán keresztül út a végső felszabaduláshoz.

De ezt a végső felszabadulást már nem az indítók fogják keresztülvinni, mert ehhez új dinamizmus kell, s bennük már csak iskola, program és bölcs tapasztalatok maradnak a hősi mozgalomtól. És az ő tapasztalataikból s a mozgalom sikertelenségének okaiból új elméleti és gyakorlati programok születnek. Egyszóval, a befulladt forradalmak tapasztalatán keresztül jutnak el vezetők és tömegek a sikeres forradalmakhoz. Ha erre soká érkezik el a történelmi óra, a mozgalom lehiggad, esetleg megposhad, erejét veszti.

Így történt ez itt is, ebben az egy faluban. Mert ha meg is volt a kapcsolatuk az országos mozgalmakkal, az bizony meglehetősen laza volt. Pártfegyelemről, teljes kööttségről szó sem lehetett.

Amikor az Áchim- és Várkonyi-párt egyesüléséről tárgyaltak Békéscsabán, a mi Pokróczunk is ott volt másodmagával. De a kezdő, hiú és féltékeny kispolitikusok szokása szerint nem tudtak megegyezni sem a programokon, sem a vezetés arányán. Nem volt egyetlen vezetőjük sem, aki igazán messze látott volna. Maga a parasztság is széthúzott, mert abban a szerencsétlen történelmi helyzetben volt, hogy az egyik rész új világot, szocializmust, testvériséget akart, a másik pedig vissza akart menni a 48-ban félbenmaradt polgárisodáshoz. Az egyik rész forradalmat akart, a másik földosztást és kisparaszti tanyásgazdálkodást. És amint a mieinknél láttuk, ugyanaz a tömeg az életösztön szorí-

tása alatt egyszer az egyiket akarta, másszor a másikat. Így hátrált mindig a legkisebb ellenállás irányába.

Közben az országban, a parasztság sokféleségének megfelelően, még több parasztpárt keletkezett. Nagyatádi Szabóék a Dunán túl kisgazdapártot szerveztek, a szociáldemokratáktól kivált Mezői 48-as szocialista pártot indított, s még a szociáldemokraták is megvetették a sarkukat néhol, különösen az osztálytudatos kubikusok közt. A Földmunkások Országos Szövetségének Kristóffy belügyminiszter még 1906-ban jóváhagyta az alapszabályait s megindult az országos szakmai szervezkedés is.

A forradalmi lendülettől aztán ez a sokféle párt elvezette a parasztmozgalmakat a parlamentáris posvány felé.

A mieink kicsiben pontosan ugyanazt az utat járták végig, mint az országos mozgalom. A megbukott sztrájkok és hiábavaló küldöttségjárások után nincs más eszköz: benyomulni a községi képviselőtestületbe.

Vége ez egy kicsit aztán sikerült is. Igaz, a főbíró nem az lett, akit a nép akart, de a törvénybíró Tar Sándor lett és az esküdtek, képviselők jórésze — választott része — is a párt embereiből jött be.

Ez a választás is érdekes erőpróba volt. Jellemző a mi népünk politikai gyermekességére.

Ekkor már a szocialista pártnak olyan tekintélye volt, hogy bár a munkás-tagok jórészenek nem volt szavazati joga még a községben sem, de a kisbéri ők, törpebirtokosok, általában a félcsipejük szavazataival győzelemre számíthatott.

Nagy izgalom volt hát a választás körül. Olyan, mintha azzal dülne el a világ sorja, hogy ki lesz Újvároson bíró. Az Egyletben esténként izgalmas jelölő gyűlések folytak. A cél ez volt: kiséperni az egész kupaktanácsot a község házáról, mert azok a bérlők és az urak emberei. Miattuk bukott meg a sztrájk, és miattuk csalta meg Lichtschein a térgyalóbizottságot és miattuk nem kap a nép földet.

Igen, de az urak értették a módját, hogyan lehet játszani a népet. Az első választáson a szocialistákat a régen ismert módszerekkel megbuktatták. A részletek mellékesek, tele van választási huncutságokkal a magyar történelem. (Nyilván a többi is.)

Csakhogy most rosszul számítottak a választás intézői, mert a szocialisták megfellebbezték a választást.

És csudamódon sikerült is. A közigazgatási bíróság megsemmisítette a választást és új választást rendelt el.

No, erre már megköpték a markukat az úJVárosiak. Most vagy soha!

A főbíró, persze — ez úgy tudom Pokrócz lett volna — már a jelölésnél elbuktatták. A főszolgabíró, az akkori bíró, Harangi János mellé egy 86 éves és már vak embert jelölt, az öreg Balog Tóth Gábort. Persze, csak azért, hogy a nép ne tudjon másra szavazni, csak Harangi Jánosra.

A szocialisták erre kiadták a jelszót: ha csúfság, legyen csúfság, rá kell szavazni az öreg Balogh Tóthra.

És majdnem sikerült nekik. Csak néhány szavazattal buktak el. Ekkor már, amint ebből is látható, a módosabb parasztok ősi, örökölt ellenzékiességét is a saját szekerük elé fogták.

A többi hely azonban, ahol a főszolgabíró jelölési joga már nem volt akadály, annál inkább az övék lett. Kis Tar Sándor törvénybíró lett. Néhány ember ezenfelül mint esküdt és községi képviselő jutott be.

Ezek közül az egyik, Berecki Károly, végrehajtó esküdt lett volna. Értelmes, jól számoló, csendes, komoly ember volt. De éppen ezért hamarosan lemondott. Nem bírta a levegőt. Legelőször is egyik rokonához, Tóth Maris nénihez kellett volna mennie, végrehajtást vezetni. Az ilyesmi nem szocialistának való.

Tar Sándor azonban kitarzott. Mint törvénybíróval a közigazgatási felettesei nagyon meg voltak elégedve. A dolgot jól végezte, hiszen eléggé tapasztalt és értelmes volt hozzá. Amellett pedig mindig szeretett jogászkodni, s itt alkalma nyílt az ilyen és amolyan paragrafusokat idézgetni.

Annál elégedetlenebb lett vele a nép. Túlsókat vártak a választástól és túlkevés sült ki belőle. Azt is remélték, hogy Tar Sándorék most már kiverekszik a földet, de mire; mindig csak a Dalmy-föld van a szegények kezén, amelyet Dalmy Laci úr hagyott rájuk.

A munkabérkérdésben, kollektív szerződéskötésben, az idegen munkaerő távortartásában sem tudtak csinálni semmit. A bérlők mögött nagyobb hatalmak, a megyei és az

országos hatalmak állottak. Tisza István Nemzeti Munkapártja volt uralmon, a legfelelőtlenebb és legnépellenesebb érdekszövetség, amely valaha Magyarországon uralkodón. Más baj is volt Tar Sándorral. A nép szidta, hogy a hivatalban gögös és zsarnok, rá se néz régi elvtársaira és barátaira. Aztán meg együtt iszik és kártyázik a többi „bennülő“-vel.

Hogy az ilyesmiből mennyi igaz, azt pontosan sohase lehet tudni. Inkább a nép gyanakvó lelkületét és messianisztikus erkölcsi szigorúságát jellemzi ez a vád. Minden emberétől azt a szent szigorúságot követeli a nép, amelyet mint programot mindig hangoztatnak a mozgalmak vezetői, de amit keresztülvinni birtokon belül már nagyon nehéz.

Az azért bizonyos, hogy Sándor bácsi mint törvénybíró nem volt valami szívem-lelkem ember, ő kezelte a községi könyvtárat is, és bár szívesen adta a könyveket, hogy hadd művelődjenek a gyerekek, de nagyon mord és szigorú volt hozzájuk. Tudom magamról, mert én is voltam nála néhányszor könyvért.

Persze, ilyen volt az ő természete addig is, amíg pártvezér és munkavállalkozó volt, de ott nem vették ilyen rossznéven. Ott bátorságnak, erélynek és tudásnak látszott az a tulajdonság, ami a hivatalban gögnek és gorombaságnak érződött.

Ez a választási siker aztán, mint mondani szokták, pontot tett a mozgalom hőskorszaka után. A tömegek a forradalmi ábrándok után, most már a békés fejlődésről, a választások útján való földszerzésről és boldogulásról is lemondtak. Nem véglegesen, persze, csak egyszerűen elfáradtak. Közben élni is kellett és a gyávábbak megadták magukat Lichtscheinéknak, akik pedig innen kiszorultak, azok mentek a debreceni határba, meg a nagyvilágba továbbra is.

A párt is egészen lecsendesült. Pokrócz elment egy telepese csoporttal Szilágyballára, Tar Sándor beült a község-házára, Nagy Tar Sándor kocsmáros lett, egyedül Eszenyi Lajos volt még szabad, de 1913-ban ő is állandóan a hortobágyi halastavaknál dolgozott. Mindezekről azonban majd később számolok be.

Az utolsó békeévek.

A mozgalom hát lecsendesült. A vezérek is szétszóródtak. Pokrócz, amint írtam, elment Szilágyballára telepesnek, Kis Tar Sándor törvénybíró lett, Nagy Tar Sándor pedig korcsmáros.

Itt egy kicsit meg kell állni. Nagy Tar Sándor, amint írtam róla, a mozgalom emberileg, erkölcsileg legrokon-szenvesebb vezetője volt nekem is, másnak is. Pokróczot szidták, átkozták, ő maga is már sűrűn használta azt a melléknevet, hogy „rossz Pokrócz“. Amikor a népet ostorozta, gúnyolta a hibái miatt és felsorakoztatta a saját érdemeit, mindig felhánytorgatta, hogy őt rossz Pokrócznak hívják.

Kis Tar Sándornak sok haragosa volt. Ez már a természete és modora után is érthető. Amikor pedig törvénybíró lett, a nép minden keserves csalódása átok formájában a vezérekre, főleg a hivatalba jutott vezérekre hullott vissza.

De Nagy Tar Sándor ebből majdnem teljesen kima-radt. Sohasem emlékszem, hogy őt szidták, átkozták volna. Amikor Pokrócz elment és Tar Sándor bíró lett, Nagy Tar Sándor lett a párt elnöke és szellemi vezére is.

Igen, de ebből nem lehetett megélni. A többi vezérek közül Pokrócznak volt valami kis vagyunkája s keveset napszámoU, Tar Sándor, Eszenyi Lajos, Ecsedi István és a többiek mind járták a nagyvilágot mint arató és kubikus csapatvezetők.

Egyedül Nagy Tar Sándor nem ment. Nem is volt elég erős ember a kubikoláshoz és a napszámolást se szokta meg, ha dolgozni ment is, inkább egyedül, kiszgazdáknál dolgoztatott.

A nagy baj azonban abban volt, hogy a felesége gazda familiából származott. Abból a fajtából, amelyben csak a vágyn van már meg, de vagyon nincsen hozzá.

Ez a család ette-marta Sándor bácsit. Egyrészt a politizálás miatt, amelynek semmi látható anyagi eredménye nem volt, másrészt azért, mert semmiféle hivatalhoz nem jutott s nem is igen törekedett utána.

Végül, hogy hogyan nem, részletesen nem tudom, de nyilván felesége családjának segítségével megvették a Nádudvari-utcán a Sarkadi-féle korcsmát és Tar Sándor — már ha csak a felesége után is — de korcsmáros lett.

Nagy volt az elkeseredés és a csalódás a partban. Ekkor már én is odajártam az Egyletbe és egyhangúan elítélték, hogy egy szocialista vezető, ráadásul a legerkölcösebb és a legjózanabb életű ember, korcsmáros lett. A másik Tar Sándor és Pokrócz nem vetették meg az italt, de Nagy Tar Sándor gyűlölte, mint az ember elaljasítóját és az osztályöntudat rombolóját.

Tar Sándor érezte is ezt az ellenszenvet, és nagyon szégyelte magát. Hosszú-hosszú ideig ki se mert bújni s az Egyletbe se igen járt, pedig ott volt a korcsmája néhány száz lépésre.

Egyedül az Eszenyi Lajos csillaga ragyogott tisztán és mindig-mindig fényesebben. Igaz, neki is volt olyan hivatása, ahol sok baj volt az emberekkel, és sok alkalom akadt a gyanúsításra. A hortobágyi halastavaknál kubikos vállalkozó és olyasféle műszaki ellenőr lett a bíró Tar Sándorral együtt. T. i. Újváros munkássága számára úgy biztosították a halastavak ásásánál a teljes munkabért, hogy kizárták az idegen közvetítőket, vállalkozókat és alvállalkozókat, a rengeteg piócát, akik a munkások vérét szívják és felvállalták nagyban és egészben a munkát. Ehhez azonban nagy összegű biztosíték kellett. Tar Sándor mint törvénybíró kivitte a felettes hatóságoknál, hogy a község elvállalta értük a biztosítékot.

Becsületes és okos dolog volt, de mert a munka óriási arányú volt, ők már nem dolgoztak, hanem csak felügyeltek és a munka műszaki és minőségi ellenőrzését végezték. Persze, inkább csak Eszenyi, mert Tar Sándor egyben törvénybíró is volt, és csak időnként szaladt ki a munkához.

Nagy munkástábor volt itt, háromezer holdas halastót csináltak a hortobágyi puszta közepére és rengeteg ügyük-bajuk volt a munkásokkal, A föld kemény és kegyetlen vakszik, úgy is hívták azt a részt, hogy „Csúnya-föld“, s az ország legedzettebb kubikusai is itt hagyogatták. Végül majd a háború alatt az orosz foglyok fejezték be. Azoknak nem kellett számolni a keresetet és a munkabért.

Tar Sándorra és Eszenyire hát szintén hullott némi gyanúsítás, hogy így s amúgy sokat keresnek a munkások bőrén, s ők maguk már nem talicskáznak. De ez nem volt tragikus. Mert ugyanakkor az értelmesebb munkások maguk is belátták, hogy jobb ha velük dolgoznak, mint idegen vállalkozók alatt, akik csakugyan becsapják őket, hiába tudnak akárhogy számolni.

Minderre különben a legegyszerűbb magyarázat, hogy úgy Tar, mint Eszenyi mindvégig szegénynek maradtak.

A mozgalom lelke azonban most már Eszenyi Lajos lett. Amint bemutattam, az az ember egészen nagyvonalú politikussá fejlődhetett volna. Bátorság, éles ész, jószándékú tehetség s a politikusnál nélkülözhetetlen megszállottság is megvolt benne.

Hogy a mozgalom mégis elfajult, az azért volt, mert az idő úgy hozta magával. A nép belefáradt a rajongásba, és úgy élt, ahogy tudott. De a mag el volt vetve. A nagy tömegből kiválasztódott az osztálytudatos szocialisták élcsapata, s ezek hűségesen és becsülettel kitartottak az Egylet mellett.

Egyebük ekkorra már nem igen volt, csak az Egylet. A Várkonyi-párt széjjelhullott, Achimot agyonlőtték a Zsilinszkyek, Nagyatádi Szabónak errefelé a tömegek hírére se hallották, s a szocialista munkások nem is törődtek volna vele. Egyedül Mezőfi Vilmos állott még 48-as szocialista pártjával és a szociáldemokrata párt kereste a kapcsolatot a paraszti tömegekkel.

A mieink jóba voltak mindegyikkel, de még nem csatlakoztak egyikhez sem. Úgy nevezték magukat, hogy Független szocialista párt.

Amíg még Pokrócz is el nem ment Szilágyballára, ő tartotta az összeköttetést az országos mozgalmakkal, de senkihez se kötötte hozzá a helyi pártot. Ahogy már írtam, csak szövetségesek szerettek lenni és nem alattvalók.

A debreceni szociáldemokrata párttitkár, Lefkovic Vilmos, éppúgy kijárt és tartotta az érintkezést, mint Mezőfiék. Sőt Mezőfi még fel is lépett itt egyszer képviselőjelöltnek. S diadalmasan, nagy ujjongással vonult be a vasúttól. Az Egylet udvaráig hatalmas tömeg kísérte s az Egylet udvarán megtartott gyűlésen még nagyobb tömeg gyűlt össze. Meg is választották volna, de ennek a tömegnek nem volt választójoga, a gazdák meg kitartottak a 48-as Justh János mellett.

Emlékszem, akkor még egy hajszálnyi antiszemitizmus sem volt a mi népünkben. Nem is törődött vele, hogy Mezőfi zsidó-e vagy magyar, csak azt nézte, hogy a nép embere S magam is hallottam, hogy mondták a tömegben: „*ez mar derék magyar ember*“. Meg kell adni, jól megtermett ember volt Mezőfi, s félrevágott kalapjával valóban kurucosan nézett ki.

De mondom, a Mosonyi pártjába se léptek be. Még a Nagy György-féle köztársasági párttal is tartottak a mieink kapcsolatot, sőt a köztársasági párt gyűlést is tartott Újvároson. Nagy dolog volt ez, hiszen a köztársasági pártot jobban üldözték, mint a szocialistákat, s bizony kevés faluban tarthattak gyűlést. De kevés falu népe jutott el addig, hogy most már a királyságot is tagadja. (Emlékezhetünk: nemrégiben még küldöttségben voltak Tar Sándorék Ferenc Józsefnél. Hogy nem juthattak eléje: az is olaj volt a tűzre.)

A mozgalom igazi törzse ekkor már, a földszerző kísérletek bukása után, megint a munkás, de főleg a kubikos csapat lett. Az Országos Földmunkásszövetség már ekkor megalakult s Csizmadia Sándor lapja, a Világ szabadság járt az Egyletbe is. Én is, de a többiek is leginkább ehhez az igazi szocialista irányhoz húztunk, s ha közbe nem jön a háború, egész biztosan csatlakozunk a szövetséghez s rajta keresztül a szociáldemokrata parthoz.

Mert a mozgalom már amúgy is osztályharcos szocialista lett. 1913-ban, amikor a tömegsztrájkra készült az ország ipari munkássága, a mieink is velük izgultak, s a május elsejét mi is felvonulással és piros zászlókkal ünnepeltük.

Sőt még szigorúbbak voltunk, mint a pestiek. Mert ők azért tartották a március 15-ét is, de a mieink nem voltak hajlandók együtt ünnepelni az urakkal és a gazdagokkal. A mi ünnepünk egészen és teljesen május elseje lett.

Ma is, és örökké emlékszem 1913 május elsejére, amikor Eszenyi Lajos izzó, érces szavai zúgtak felettünk, s könnyekig meghatva vettem részt az első májusi felvonulásban.

1911, amint írtam, aszályos és szegény esztendő volt, annyira, hogy gyűjtést kellett rendezni a szegények számára, de az 1912-es megint híres bő esztendő volt. 1913 és 1914 pedig tűrhető. A munkabérvizonyok egy kissé megszilárdultak. Amit a szocialisták 1906—7-ben kiharcoltak, az állandósult, ha nem is az ő javukra. Az aratógépek is elnyűttek lassanként, vagy pedig nem használták őket csak akkor, ha jó egyenes volt a gaz. A mi munkásainkkal nem versenyezhetett még az aratógép sem. Meg aztán volt is ember bőven.

A bérlők ugyan még mindig hoztattak nyárára idegen munkásokat s a mieink is a nagyvilágot járták, de vala-

hogy beletörődtek, hogy ez is élet, és nem rúgódoztak anyyira, mint az előző évtizedben.

Így ért bennünket csöndes kínlődásban a világháború 1914 nyarán.

Megmondhatom, hogy nem volt olyan nagy lelkesedés, mint a városok lézengő tömegei és újságfaló bárgyú kispolgárai között. Nem is volt semmi zaj. Ferenc Ferdinánd megöletését és az utána következő külpolitikai izgalmakat csak úgy szinte félfülhegygel hallották a mieink. Aratáskor egyetlen izgalom fogja el az embert: a munka és az ered menye. A nagyvilág dolgai nem érdekelték, és nem igen jutnak el hozzá. Még az se olvas ilyenkor újságot, aki más-kor nem tud megenni nélküle.

A falu népe csak akkor döbbsent meg, amikor kihirdették az általános mozgósítást, és jött a szigorú parancs: letenni kaszát, villát és bevonulni.

Nem örömujjongás fogadta ezt, hanem az asszonyok részéről sírás, a férfiak részéről fogaknak csikorgatása. Néhol az aratás utolsó munkáját végezték, máshol a hordást hagyták félben, de a legtöbb helyen már éppen az aratórészt csépeleték.

És bevonultak csendesesen, zaj nélkül. Kis Tar Sándor szép búcsúztatót mondott az állomáson. Az asszonyok sirtak, a férfiak komoran hallgattak. Elment az egész pártvezetőség. Pokrócz Szilágyballáról vonult be, innen meg a két Tar Sándor, Eszenyi Lajos, Ecsedi István és majdnem mindenki. Néhány öreg ember maradt az Egyletben és néhány olyan fiatalabb ember, akit békében nem soroztak be. De ezek se sokáig, mert lassanként pótsorozásra kerültek és elvitték őket is. Az Egyletnek, a hajdani 1200-as létszám után, most olyan kevés tagja volt, hogy alig telt ki belőle a vezetőség.

A legsiralmasabb az volt, hogy egyáltalán nem volt ifjúmunkásság. A parasztgyerekek sajtáságos módon távortartották magukat a politikától. A földmunkások gyermekei az Egyletbe jártak, de csak bálozni. A politikát, éppúgy mint otthon a családi gondokat, teljesen a szüleikre hagyták.

örökölt dolog volt ez, s így volt az egész magyar parasztságnál. A parasztmozgalmaknak sehhol sem voltak ifjúmunkásaik. A mi népünknel ősi törvény, hogy a fiatal emfor csak akkor mehet teljes joggal a férfiak közé, ha kiszol-

gálta a katonaságot, megnősült és családfenntartó lett. Addig hiába aratott és kubikolt ott az apjával, hiába bírta a zsákot és a talicskát akár jobban is, mint az apja, nem mehetett az emberek közé.

Nagy betegsége volt ez aztán a parasztmozgalomnak, hogy a gyermeki, ifjúi fogékonyság idején a tiúk-lányok csak táncoltak, daloltak, játszottak és mulatoztak, de nem művelődtek. És dolgoztak, baromi módon sokat dolgoztak. Mindig csak az a néhány kivételes fiatal ember, s az is csak házasodás után került a mozgalomba, aki többet érzett magában az átlagos munkásnál. Szóval az Eszenyi Lajosok.

Ilyenkor pedig már nehéz a tanulás. A Pokróczék nemzedéke után a Tar Sándoréké, ezután pedig az Eszenyi Lajoséké mind úgy került a mozgalomba, mint fiatal házasemberek. És ekkor már élni, dolgozni járni, családdal gonjolni és tanulni: túlsók egy embernek. Ezért maradt félbe a. mi vezetőink művelődése. Sohasem hozhatták be azt, amit 15—20 év között kellett volna megtanulniok.

1913-ban és 14-ben a pártnak mondhatni az egyetlen ifjúmunkása én voltam. Bejárt még az Egyletbe egy másik fiú néha, Tóth Sanyi, de az később elment fináncnak és végül is a rendőrségnél kötött ki. A többi fiúk csak hálózni jártak az Egyletbe.

Aztán meg az 1914-es világháború falta az embert, mint a telhetetlen sárkány. Még 1914 őszén elmentek a húszévesek, 1915 tavaszán és őszén meg már a 19 és 18 évesek is. Üresen maradt a falu és üresen maradt a párt.

A háború alatt aztán majd a későbbi időkben, amint már a feministákról szóló fejezetben megírtam, az asszonyok vették át a politikát és a mozgalom irányítását. A férfi szerepe 1918 őszén kezdődött újra.

UTÓSZÓ.

A krónikának itt még nincs vége, aminthogy a krónikának soha sincs vége. Csak ezt a könyvet zárjuk le. Az a korszak, amelyik az első világháborúval kezdődött, nem záródott le, hanem tovább folytatódik ebben a második világháborúban, amelynek a végét még nem is látjuk.

A krónika hőse, a balmazújvárosi szegény parasztság, szintén él még. Nem jobban, mint a múltban, legfeljebb csak másképpen. Ezalatt a keserves félszázad alatt még, egy harmaddal szaporodott is. Most már 17.000-en túl jár. Hogy meddig bírja még — nem tudom.

Küzdelméről, újabb és újabb próbálkozásairól — ha élünk — majd egy másik könyvben számolok be. Megvallom: ezt a könyvet abban a reményben hagyom félbe, hogy a másikban már az ezeréves per végét jelenthetem: meghódították a mieink a földet és a többi falvak parasztjaival, meg a városba szorult dolgozókkal együtt az országot is.

Balmazújváros, 1941 decemberében.

VERES PÉTER.

TARTALOMJEGYZÉK

I. RÉSZ

Parasztok föld nélkül

	Oldal
Ajánlás	5
Az ősidők	7
A végnélküli per: kié a föld	12
Pásztorélet, pástorsors	20
Urak, bérlők, tanyák, cselédek	48
Napszámok és részesek	72
„Félcípejük” és lovaskódusok	142

II. RÉSZ

Parasztok harca földért, emberségért

Feltorlódik, szorong és mozogni kezd a nép	155
Első összetűzés a hatalommal	164
A legelső aratósztrájk	171
A párt és a pártoskodás	178
A vezérek	182
Apokaliptikus idők: a mozgalom a csúcsra érkezik	194
Pártházak építenek	199
A nagy erőpróba: aratósztrájk és cselédsztrájk	202
Küldöttségjárás	210
A mozgalom oldalhajtásai	
A tolsztojánus testvérek	217
A feministák	231
Kapcsolatok a Huszadik Század íróival	244
A szilágyballai telepítés	249
A mozgalom lehiggad	255
Az utolsó békeévek	259
Utószó	265